

**İSTANBUL’U KÜRESEL KENT YAPMA ARACI OLARAK KENTSEL DÖNÜŞÜM
ve
ARDINDAKİ KONUT HAKKI İHLALLERİ:**

AYAZMA(N)’DAN-BEZİRGÂNBAHÇE’YE TUTUNAMAYANLAR

**Cihan UZUNÇARŞILIOĞLU BAYSAL
106614003**

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)**

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

2010

İÇİNDEKİLER

I.Giriş.....	1
II.Metodoloji.....	13
III. Neoliberalizmin Sosyo-Mekansal Düzeninde Kent Yoksulları ve Barınma...	19
A- Neoliberal Kentsel Gelişme Paradigması: ‘Küresel Kent!.....	24
B- ‘Küresel Kent’ Yolunda ‘Sahne Senin İstanbul’	29
IV. TOKİ Öncesi Dönemin Gecekondu Politikaları ile Yasaları.....	47
A- Anayasalar.....	47
1. 1961 ve 1982 Anayasalarında Konut Hakkı.....	47
B- Beş Yıllık Kalkınma Planları 1963-2013.....	50
1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967.....	52
2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972.....	53
3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977.....	57
4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983.....	62
5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989.....	64
6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994	65
7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000.....	65
8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005	67
9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013.....	68
C- ‘Barakadan Gecekonduya’ Önemli Yasalar.....	69
1. Umur-u Belediye Müteallik Ahkam-ı Cezaiye Hakkında Kanun.....	72
2. 1580 sayılı Belediye Kanunu	72
3. 5218 sayılı Kanun 1948.....	74
4. 5228 sayılı Bina Teşvik Kanunu 1948.....	75
5. İlk İmar Affı: 5431 sayılı Kanun 1949.....	76
6. 6188 sayılı Kanun 1953	77
7. İmar ve İskan Bakanlığı ve 7166 sayılı Kanun 1958.....	79
8. 775 sayılı Gecekondu Kanunu 1966.....	79
9. Arsa Ofisi 1969.....	83
10. ‘80’ler ve İmar Afları Zinciri.....	83

V. Neoliberal Düzenin Mekana Müdahale Aracı olarak TOKİ.....	89
A- TOKİ'nin Yasalarla Yeniden Yapılandırılması.....	92
1. 23.05.2000 4568 sayılı Kanun Madde 6	92
2. 18.03.2002 TOKİ Kaynakları Kullanım Şekli Yönetmelik.....	93
3. 29.03.2003 4864 sayılı Kanun Geçici Madde 4	93
4. 31.07.2003 4966 sayılı Kanun.....	93
5. 5.05.2004 5162 sayılı Kanun.....	94
a) 24.07.2008 5793 sayılı Kanun.....	96
6. 15.12.2004 5273 sayılı Kanun.....	98
7. 16.06.2005 5366 sayılı Kanun.....	98
8. 3.03.2005 5393 sayılı Kanun Madde 73	102
a)24.06.2010 5998 sayılı Kanun.....	106
9. 21.02.2007 5582 sayılı Kanun (Mortgage Kanunu).....	110
10. 28.03.2007 5609 sayılı Kanun.....	110
a) 12.11.2008 Gecekondu Kanunu Yönetmelik Değişikliği.....	112
B- TOKİ Sistemi	115
C- İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları.....	122
VI. 'Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı' Bağlamında İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları.....	127
A- BM Sistemi ve Barınma Hakkı.....	128
1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948.....	128
2. BM ESKHS 1966 Madde 11 Paragraf 1.....	128
3. 4 no'lu Genel Yorum.....	130
4. 7 no'lu Genel Yorum	133
5. Özel Raportör (2000), Konut Hakkı Programı (2002), AGFE (2004).....	134
6. HABITAT II Gündemi 1996/ İstanbul Deklarasyonu/ GAP	136
7. BM Sisteminde Barınma Hakkı Açısından Türkiye.....	139
B- Avrupa Konseyi Sistemi içinden Üç Örnek.....	144
1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	144
2. Avrupa Kentsel Şartı 2.....	148
3. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	149

VII.	Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar.....	151
A-	Bezirganbahçe'ye Giden Süreç.....	151
B-	Ayazma Nasıl Bir Yerdı?.....	160
C-	Bezirganbahçe'de Yaşam: Mağduriyetler Silsilesi.....	169
	1. Ekonomik Mağduriyetler.....	171
	2. Kalitesiz Konutlar.....	187
	3. Sosyal ve Kültürel Mağduriyetler	190
	4. Kutuplaşma/ Önyargılar/ Ötekileştirme	204
	5. Yeni Kimlik İnşası: 'Hepimiz Ayazmanlıyız'.....	210
VIII.	Sonuç.....	212

KISALTMALAR:

AGFE: Advisory Group on Forced Evictions (Zorla Tahliyeler Üzerine Danışma Grubu)

AK: Avrupa Konseyi

BM: Birleşmiş Milletler

COHRE: Center on Housing Rights and Evictions (Konut Hakları ve Tahliyeler Üzerine Merkez)

ESKHS: Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi

BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı

GAP: Global Action Plan(Küresel Eylem Planı)

HABITAT: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı

İMP: İstanbul Metropoliten Planlama

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

MDG: Millennium Development Goal (Binyılın Kalkınma Hedefi)

MO: Mimarlar Odası

ŞPO: Şehir Plancıları Odası

TMMOB: Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TOKİ: TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

UN: United Nations (BM)

KAYNAKÇA

I. Kitap, Makale ve Raporlar

‘Ah, Güzel Tozkoparan’, *Atlas Dergisi*, Sayı 195, Haziran 2009.
<http://www.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/08707/>

Aktar, Cengiz. ‘Ottoman Disneyland’, *Vatan Gazetesi*, 01.08.2010.
<http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/529222-divan-i-lugatit-toki>

Aksoy, Asu. ‘Yeni İstanbul’un Yeni Dört Elementi’, *Yeni Mimar* Sayı:75, Temmuz 2009.

Alver, Köksal. Steril Hayatlar Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler, Hece Yayınları, Ankara 2007.

Aslan, Şükrü. ‘Kentsel Dönüşüm Projelerinde Resmi Söylemde Yeniden İnşa edilen Gecekondu ve Gecekondu İmgesi’, İstanbul Kent Sempozyumu TMMOB Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası, 26.05.2007.

Aslan, Şükrü. Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, Kasım 2008.

Aslan, Şükrü. 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Aslan, Şükrü. ‘Türkiye’de Gecekondu ve Yasalar’, *Birgün*, 27.06.2008/ 2.07.2008.

Aslan, Şükrü. ‘Türkiye’de Gecekondulaşma Serüveni 1940-2000: Yasalar, Haberler, Anlatılar, Olgular’, Çarşamba Seminerleri Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 28.04.2009.

Aslan, Şükrü. ‘Yıkılmayı Bekleyen Gecekondu: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde bir Konut Bölgesi’, *Planlama* 2006/2.

Atayurt, Ulus. ‘İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent’, *Yeni Yol* Sayı 35.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Azınlıkların İnsan Hakları Raporu Türkiye, 28 Haziran-3 Temmuz 2009.

Ayazma Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, K.Çekmece Belediyesi Kitapçığı, İstanbul Ekim 2007.

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi: Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul.

Ayazma ve Tepeüstü Kentsel Dönüşüm ve Uygulama Projesi Sosyal Kalkınma Çalışmaları, Bizim Halk’a Projesi Tanıtım, Küçükçekmece Belediyesi, İstanbul 2008

Balanlı, İmre. ‘TOKİ Modeli Neden Çökecek?’, *Radikal Cumartesi*, 4.07.2009.

Balaban, Utku. 'Büyük Anakronizm: Kentsel dönüşüm-göç ilişkisinde mimari analizin rolü', *Toplum ve Bilim* sayı 115, 2009.

Bartu Candan, Ayfer. Kolluoğlu, Biray. 'Emerging Spaces of Neoliberalism', *New Perspectives on Turkey*, vol. 39;2008.

Baumann Zygmunt. *Liquid Times Living in an Age of Uncertainty*, UK Polity Press, 2007.

Bayraktar, Erdoğan. 'TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)' Bakanlar Kuruluna Sunum', 12.09.2005.
<http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130>Muğla

Baysal, Cihan Uzunçarşılı. 'Ayazma'da Yüzleşme', *Radikal2*, 16.11.2008.

Baysal, Cihan Uzunçarşılı . 'Bir siyasi araç olarak dönüşüm', *Radikal2*, 22.01.2009.

Baysal, Cihan Uzunçarşılı. Barınma Bir Haktır, *Radikal2*, 10.05.2009.

Baysal, Cihan Uzunçarşılı. 'Ayazma'dan Bezirganbahçe'ye: Yeniden İskânın Yarattığı Kültürel Mağduriyetler ve Yeni Kimlik İnşası', *Dosya 16: kültür ve mekan*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ekim 2009.

Beşiktepe, Celal. 'Kent Mekânı ve Sermaye Birikimi', *İstanbul /bülten*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Kasım 2008.

Brayman, Alan. *The Disneyization of Society*, Sage, London 2004.

Brenner,Neil. Marcuse Peter. Mayer Margrit. 'Cities for people, not for profit' *City* 13:2, 2009.

Buğra, Ayşe. Keyder Çağlar. 'Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi', UNDP Proje Raporu, 2003.

Chance, Kerry. 'The Work of Violence', School of Development Studies Research Report No. 83,July 2010: <http://sds.ukzn.ac.za/files/RR%2083%20Chance.pdf>

COHRE (Centre on Housing Rights and Evictions), *Evictions Monitor* Vol.1 No:3, August 2005.

Çavdar, Ayşe. Atayurt, Ulus. 'AKP'nin Gecekonduyla İmtihani: Yoksulluk Edebiyatından Yıkım Ekonomisine', <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

Davis, Mike. *Gecekondu Gezegeni* (çev. Gürol Koca), Metis, İstanbul 2006.

Debord, Guy. *Gösteri Toplumu*. Ayrıntı Yayınları (çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent), İstanbul, 1996.

Demirdöven, Mustafa. 'TOKİ Gerçeği', TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Paneli, 6.03.2009.

Demirdöven, Mustafa. 'Toplu Konut İdaresi Ucuz Konut Yapmak ya da Hâsılatı Paylaşmak', İstanbul /bülten, TMMOB Tapu ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Kasım 2008.

Dincer, İclal. Enlil, Zeynep. İslam, Tolga. 'Act on Renewal and its Implications on the Planning Process in Istanbul', ACSP-AESOP Fourth Joint Congress, Chicago July 6-11 2008.

Doğan, Ali Ekber. Eğreti Kamusalılık Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2007,

Erder, Sema,' İstemedikleri Halde Sürülenler Zorunlu Göç ve Sonrası', *İstanbul*, sayı 61, Ekim 2007.

Erder, Sema. İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Erdoğan, Necmi (ed). Yoksulluk Halleri, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Erkan, Rüstem. Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim Adam Yayınları, Ankara 2002.

Forced Evictions-Toward Solutions? Second Report of AGFE to the Executive Director of UN-HABITAT, UN-HABITAT 2007.

Gannam, Farha. 'Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire'de Yeniden İskân ve Yerel Kimlikler', Mekân, Kültür, İktidar (çev. Leyla Şimşek, Nilgün Uygun), Ayşe Öncü-Petra Weyland (ed.), İletişim, İstanbul 2007.

Gecekondu Kanunu Yönetmeliği, Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, Aralık 2008.

Genel Bilgiler Kitabı: Küçükçekmece Belediyesi Tepeüstü ve Ayazma Bölge Halkı Yoksulluğun Giderilmesi ve Sosyal İçerme Projesi, AB, Bem-Bir-Sen, Küçükçekmece Belediyesi, Ağustos 2007.

Geray, Cevat. 'Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak, Ayşegül Mengi (ed.), İmge, Ankara 2007.

Görgülü, Zekai. Dinçer, İclal. Enlil, Zeynep. Örnek, Elif. Kurtarır Erhan. Altınok, Emrah. 'İstanbul'un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İş 3. Bölüm: Mahalle Ölçeğinde Kentsel Dönüşüm Modeli Küçükçekmece Örneği' Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 2006.

http://www.mmr.yildiz.edu.tr/Yeni4/PAGE/YAYIN/YTU_KBK_RAPOR.pdf

Gündoğdu, İbrahim. Gough, Jamie. 'Class Cleansing in İstanbul's World City Project', Whose Urban Renaissance: An International Comparison of Urban Regeneration Strategies, Libby Porter ve Kate Shaw (eds.), Routledge , New York, NY , 2009

Gürlek, Harun. AKP'nin Müteahhitleri, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2008.

Harvey, David, 'Kapitalist Kent' (çev.Ebru Kılıç), *New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009.

Harvey, David. Opening Speech, WSF Belem, 01.29.2009

Harvey, David .Umut Mekanları (çev.Zeynep Gambetti), Metis, İstanbul 2008.

Harvey, David, 'The Right to the City', *New Left Review* 53, 2008

Harvey, David. Yeni Emperyalizm, Everest Yayınları, İstanbul 2004.

Hasan, Arif. 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pasific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

Housing for All: The Challanges of Affordability, Accessibility and Sustainability, UN-HABITAT 2008.

Işık, Oğuz. Pınarcıoğlu, Melih. Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi.
www.dapaturk.com/pub/imarmevz.pdf

İMECE-TOKİ Raporu http://www.sehircilik.org/bildiri_1.htm

Karayağın, Murat. Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ankara 2009.

Kaygalak, Sevilay. Kentin Mültecileri, Dipnot Yayınları, Ankara 2009.

Keleş, Ruşen. 'İmar ve Planlama Düzenimiz Üzerine Genel Görüşler', Yasal Değişim Sürecinde İnsan, Toplum, Çevre, Kent ve Mimarlık, İstanbul,TMMOB Büyükkent Şubesi, 2005.

Keleş, Ruşen. Duru, Bülent 'Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış',mülkiye 2008 Cilt XXXII Sayı:261.

Keleş, Ruşen. TOKİ Gerçeği Paneli, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 6 Mart 2009.

Keyder, Çağlar. 'Enformel Konut Piyasasından Formel Konut Piyasasına', İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev.Sungur Savran), Çağlar Keyder (ed), Metis, İstanbul 2006.

Keyder, Çağlar. 'Arka Plan', İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), Çağlar Keyder (ed.), Metis, İstanbul 2000.

Keyder, Çağlar. 'Küresel Bağlamda İstanbul', Urban Age İstanbul Newspaper.
<http://www.urban-age.net/publications/cityProfiles/Keyder>,

Keyder, Çağlar. Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis, İstanbul 1993.

Klein, Naomi. *The Shock Doctrine*, Penguin Books, London 2007.

Kocabaş, Arzu. *Kentsel Dönüşüm (/Yenileş(tir)me):İngiltere Deneyimi ve Türkiye’den Beklentiler*, Literatür Yayınları, İstanbul 2006.

Kurtuluş, Hatice. ‘Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak’, *Planlama Dergisi* 2006/2

Kurtuluş, Hatice. ‘Kentsel Dönüşümün Gelişim Süreci’, İÜ-SBF Sempozyumu: İstanbul’da Sosyo-Mekânsal Değişim, 10 Ekim 2008

Kurtuluş, Hatice. Türkün, Asuman. ‘Giriş’, İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Hatice Kurtuluş Asuman Türkün (ed.), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2005.

Kuyucu, Tuna. *Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements* (yayınlanmamış doktora tezi), University of Washington, Seattle 2009.

Kuyucu, Tuna. ‘Türkiye’de Bir Paradoks Olarak Kentsel Dönüşüm’, İstanbul: Ayrışarak Yaşamak, Tansel Korkmaz, Eda Ünlü Yücesoy, Yaşar Adanalı, Can Altay, Philipp Misselwitz (ed), Diwan 2009.

Küey, Hilal. İnsan Hakları için Stratejik Dava Yürütme: Avukatlar için Uygulama Semineri, İstanbul 23.11.2006.

Küey, Hilal. ‘Herşey Kitabına Uygun’, *Radikal*2, 11.10.2009.

Ocak, Ersan. ‘Yeni İstanbul-Yeni Yoksulluk’, *Cogito* sayı 35, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Bahar 2003.

Ocak, Ersan . ‘Yoksulun Evi’, *Yoksulluk Halleri*, Necmi Erdoğan (der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2007

OECD Policy Brief, Territorial Review Istanbul, Turkey 2008.

OHCHR& HABITAT, Right to Adequate Housing, Fact Sheet 21/ Rev.1, Geneva September 2009.

Oyan, Oğuz. ‘Kentsel Dönüşüm mü, Rant Kapışmasında Eşkiyalık Dönemi mi?’. <http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2010/06/o.pdf>

Ölüç, Çiğdem- Güner, Seçil (ed). *Genel Bilgiler Kitabı- Küçükçekmece Belediyesi Tepeüstü ve Ayazma Bölge Halkı Yoksulluğunun Giderilmesi ve Sosyal İçerme Projesi*, Küçükçekmece Belediyesi, Ağustos 2007.

Öktem, Binnur. ‘Küresel Kent Söyleminin Mekânı değiştirmede Rolü-Büyükdere Maslak Aksı’, İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Hatice Kurtuluş- Asuman Türkün (ed), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2005.

Öktem, Binnur. ‘Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri’, *Planlama Dergisi* 2006/2.

Özcan, Ümit. İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi, TODAİE, Ankara 2000.

Özdemir, Dilek. Özden, P.Pınar. Turgut, Sırma. İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005.

Özden, Pelin Pınar. Kentsel Yenileme, İmge, Ankara 2008.

Perouse, Jean François ‘Göz Ardı Edilen Bir Mahalle Küçükçekmece Ayazma Mahallesi’, *İstanbul*, Ocak 2002.

Perouse, Jean François. ‘Kentsel Düşler’, *Radikal*2, 24.06.2007.

Rahman, Mehbubur. ‘Global City Asian Aspirations’, Planning in a Globalizing World Semineri, Karachi University, May 30,2009.

Rolnik, Raquel. ‘Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context’, A/HRC/10/7, 4 February 2009.

Roy, Arundhati. Çekirgeleri Dinlemek (çev.Osman Akınay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.

Sakızlıoğlu, Nur Bahar. ‘Impacts of Urban Renewal Politics: The Case of Tarlabası-İstanbul’(yayınlanmamış yüksek lisans tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Bölümü, 2007.

Smit, Jennifer. ‘Beijing Transformed Again:An Exploration of 2008 Olympic Building Program-Eroding the ‘Figure’a City or Opening Public Ground’, 14th IPHS Conference, İstanbul 12-15 July 2010.

Smith, Neil. ‘Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma’, *Planlama Dergisi*, 2006/2.

Souther,Marc. ‘The Disneyfication of New Orleans: The French Quarter as Facade in a Divided City’, *Journal of American History* 94, Dec. 2007.

Şengül, H.Tarık. Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, İmge, Ankara 2009.

Şengül, Mihriban ‘Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Hukuksal Boyutları’, *İktisat Dergisi Özel Sayı* 499, Eylül-Ekim 2008.

Şenyapılı, Tansı. ‘Baraka’dan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

TMMOB Şehir Plancıları Odası 23.Dönem Çalışma Raporu 2006.

Turan, Menaf. Türkiye’de Kentsel Rant Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete, Tan Kitabevi, Ankara 2009.

Turgut, Sırma. Ceylan Ç.EDA. Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010

Turok, Ivan. ‘Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim’, Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi 2004.

Türmen, Rıza, “ Romanlar AİHM’de’’, *Milliyet*,05.11.2006.

UNESCO Türkiye Raporu 2009.

UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009

UN-HABITAT and Office of the High Commissioner of Human Rights, “Contributions to the Full and Progressive Realization of the Human Right to Adequate Housing”, Housing Rights Programme 1June 2002-31 May 2004.

UN-HABITAT-OHCHR The Right to Adequate Housing, Fact Sheet, 21/Rev1,Geneva, 2009.

Uyar, Lema (ed.). Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Yapıcı, Mücella. UIA 2005 İstanbul’a Doğru Bir Mimarlık ve Kent Buluşması, TMMOB Büyükkent Şubesi, İstanbul 2005.

Yapıcı, Mücella. ‘Yuvarlak Masa Toplantısı ’, *İktisat Dergisi* Özel Sayı 499,s.18, Eylül-Ekim 2008.

Yapıcı, Mücella. Türkün, Asuman. ‘Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü’, *İktisat Dergisi* Özel Sayı 499, Eylül-Ekim 2008.

Yılmaz, Bediz. ‘ Türkiye’de sınıf-altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa’, *Toplum ve Bilim* sayı 113, İstanbul 2008.

Yılmaz, Bediz. ‘Göç ve Kentsel Yoksulluğun İstanbul Tarlabası Mahallesi Örneğinde İncelenmesinde İlk Adımlar, İlk Sorular’ ,*Toplumbilim*, Göç Sosyolojisi Özel Sayısı

‘Yuvarlak Masa Toplantısı ’, *İktisat Dergisi* Özel Sayı 499, Eylül-Ekim 2008

Yüzüak, Özlem. ‘Mücella Yapıcı: Kentsel Dönüşüm... Ama nasıl?’, *Cumhuriyet*, 27.11.2008.

Ward, Colin. Eylem’de Anarşi (çev.H.Deniz Güner.), Kaos Yayınları, İstanbul 2000.

World Urbanization Prospects: The 2005 Revision.

Zukin, Sharon. The Cultures of Cities, Blackwell Publishers, Massachusetts 1995.

II. Gazete Haberleri / Röportajlar

‘Abu Dabililer Küçükçekmece’de’, *Haber 7*, 11.06.2006.

‘Ağaoğlu Ayazma Projesini Eylül’de Satışa Çıkartıyor’, *Milliyet* Konut, 26.08.2010.
<http://konut.milliyet.com.tr/agaoglu-ayazma-projesini-eylul-de-satisa-cikariyor/agaoglu/haberdetay/26.08.2010/1281165/default.htm>

Ak, Rahim. ‘TOKİ için kalitesiz mal üreten özel bantlar kuruldu’, *Sabah*, 21.03.2008.

‘AK Parti 7.5 yılda 30.7 milyar dolarlık özelleştirme yaptı’:
http://www.milliyet.com.tr/ak-parti_7_5_yilda_30-7-milyar-dolarlik-ozellestirme-yapti/ekonomi/sondakika/13.05.2010/1250355/default.htm

Altan, Mehmet. ‘Çamurda ekmek pişiyor’, *Sabah*, 06/12/2005.

Ataselim, Menekşe, *Sabah*, 13.11.2007.

‘Ayazma’ da üç devin rekabeti sonuçlandı. Ağaoğlu, kazanan isim oldu.’, *Milliyet*, 26.12.2009.

Aydın, Muharrem. ‘Gaziosmanpaşa’yı kimse tanıyamayacak’, *Hürriyet*, 28.04.2008.

‘Aziz Yeniay’ın ‘İstanbul Metropolitan Planlama Toplantıları 3’ konuşması’ 17.11.2006.

‘Barınma Hakkı Mücadelesinde Yeni Bir ‘DURAK’: Durak İşgalcileriyle Söyleşi’, *sendika.org*. 8.08.2005.

‘Başkan Topbaş:’Planladık Dev Projeler Yürütüyoruz’, *Arkitera.com*, 15.04.2005:
<http://www.arkitera.com/h195-baskan-topbas-planladik-dev-projeler-yurutuyorum.html>
 15.04.2005

‘Bayraktar’a Eleştiri’: <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

‘Bayraktar’dan şok suçlama’, *Milliyet*, 18.11.2007.

‘Değerli arsaları cilalayıp satacağız’, *Hürriyet*, 07.07.2008.

Dönmez, Ahmet. ‘Doğal afetlerde yaşanan acı manzaralara son vermek isteyen AKP...’
İstanbul, 19.08.2004.

‘Dönüşüme ayak uyduramadılar’, *AKİSTANBUL*, 5.06.2007.

‘Erdoğan Bayraktar: İstanbul’da ARTIK eylem zamanı’:
http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

Ekrem, Mukadder. ‘Dönmek mi zor kalmak mı zor?’, *Evrensel*, 25.06. 2003.

‘Emlak GYO İhalesinde İlk Round Galibi Ali Ağaoğlu Oldu’:
http://www.emlakkulisi.com/28614_emlak_gyo_nun_ihalesine_ilk_raund_galibi_ali_agaoglu_oldu_

Evrensel, ‘Mezarlığa Göç’.02.06.00.

Evrensel, ‘994011 No’lu vatandaş!’25.04. 2000.

‘‘GAP İnşaat proje direktörü Nilgün Kıvırcık: Tarlabası Projesinde Temel Amaç ‘Kente Entegrasyon’dur’’

http://www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_tarlabasi-projesinde-temel-amac-kente-entegrasyondur_1342.html?HaberID=81383

‘Gayrimenkulde ‘bölgesel marka’ olan kazanıyor’, *Taraf*, 10.05.2009.

‘Gecekondu bölgeleri şehri sarıp sarmalayan...’, *Cumhuriyet*, 01.09.2007.

‘Gecekondu tarih oluyor’, *Yeni Şafak*, 14.06.2004.

‘Göçü yasaklayamayız ama...’, *Milliyet*,13.11.2007

Güneş, Asım. ‘İstanbul’u suni adalarla Dubai’ye benzetecekler’, *DHA*. 23.08.2009.

İldan, Rojda. ‘Onlar bayramlarını bekliyor’ ,*Evrensel* ,17.03. 2000.

‘İstanbul’a 750bin konut’: http://www.yapi.com.tr/Haberler/istanbula-750-bin-konut_31127.html

‘İstanbuluşmaları 09’da Bayraktar’a Eleştiri, 21.10.2009.

‘İstanbul’u suni adalarla Dubai’ye benzetecekler’:
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/12331030.asp>

‘İstanbul’un finans merkezi olmasına destek’,*Taraf*, 2.10.2009

‘İstanbul’un kapıları emekçilere kapanıyor’: <http://www.ekolojistler.org/istanbulun-kapilari-emekcilere-kapaniyor.html> 16.11.2007

‘İstanbul Kayabaşı’nda 4 Milyar Dolarlık Yeni Şehir Kurulacak’ , *Hürriyet*, 05.05. 2008.

‘Kamuoyuna duyuru ve Davet ICOMOS Türkiye Milli Komitesi’ 4.12.2009.

Kentsel Dönüşüm Röportajı, Ayazma Mahallesi:

<http://www.ivmedergisi.com/ivme-dergisi-kentsel-donusum-roportaji-ayazma-mahallesi.html>

Kentsel Dönüşüm Semtleri Seçiliyor, *Nokta*,22.01.2007.

‘Kentsel Dönüşüm suç Örgütlerinin Sığınaklarını Yok Ediyor’, *Zaman*, 18.05 2008.

‘Kentsel Dönüşüm ile lüks ev sahibi oldular’, *Zaman* 26.02.2006.

Kireççi, Tebernüş, ‘Devler Ayazma için kapışıyor’, *Milliyet*, 20.12.2009.

Konut ve İşyeri Alanları Tespit Ediliyor, *Milliyet*, 22.10.2005

Lodos, Eylem. ‘2008’in dönüşümü 2’, *Evrensel*, 01.01.2009.

Niğbolu. Seda. ‘Dikey kentleşmeye yeşil çözümler’ ,*Radikal Cumartesi*, 17.05.2008.

Örer, Ayça. ‘Kentsel dönüşüm Ayazma kiracılarını ayazda bıraktı’ ,*Taraf*, 29.12.2007.

Özkan, Funda. ‘Vatandaş omuz vermezse kentsel dönüşüm 500 yıl da yetmez’ , *Radikal*, 10.01.2008.

Özkan, Funda. ‘Çöldeki balıkçı köyünden dünyayı korkutan balon ekonomisine’ , *Radikal*, 28.11.2009.

Selvi, Songül. ‘İstanbul’un finans merkezi için TOKİ’ye olağanüstü yetki ‘ ,*Radikal*, 12.06.2009.

‘Sulukule AİHM’in Gündeminde’:

<http://bianet.org/bianet/azinliklar/124227-sulukule-aihmnin-gundeminde>

‘Sulukule’den Taşoluk’a giden Romanlar zor durumda’:

<http://sulukulegunlugu.blogspot.com/2009/03/hurriyette-manset-sulukuleden-tasoluka.html>

‘Sulukule’nin Rantsal Dönüşümü’:

<http://www.turktime.com/haber/SULUKULE-NIN-RANTSAL-DONUSUMUZ-ROMANLAR-TOKI-EVLERINE-AKP-LILER-SULUKULE-YE/49745>

Tabak, Seda. ‘Kartal Kentsel Dönüşümü’ , *Hürriyet*, 13.08.2010.

‘Tarlabaşı Projesinin Hakla Adaletle İlgisi Yoktur, Asli Ranttır’ , Tarlabaşı Derneği Başkanı Ahmet Gün’ün Basın Açıklaması, 17.05.2010:

18.03.2008 http://www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_tarlabasi-projesinin-hakla-adaletle-ilgisi-yoktur-asli-ranttir_1344.html?HaberID=81383

‘TOKİ’den Sinpaş’a Ataköy Kıyağı’:

<http://www.turktime.com/default.asp?page=haber&id=100545>

‘TOKİ’nin büyük İstanbul planı !’ , *Milliyet Emlak*, 19.11.2007:

<http://www.milliyetemlak.com/haber/toki'nin-buyuk-istanbul-plani!/haber.html?haberID=2736>

‘TOKİ ‘şato’ gibi 179 karakol yapıyor’ , *Radikal*, 07.08.2010.

‘Toskana ve Çamlıca Etkilenmez’ , *Milliyet*, 28.11.2009.

‘Tuzla marka olacak’, *Yeni Şafak*, 15.02.2009.

‘Türkiye’nin en Kapsamlı Kentsel Dönüşüm Projesi Küçükçekmece’de Yürüyor’, Zaman Sektörel: <http://sektoreel.zaman.com.tr/sektoreel/detaylar.do?load=detay&link=466>

‘Ucube hallerinden kurtarılması...’, *Cumhuriyet*, 20.03.2008.

Yeniay, Bekir. Sandıkçioğlu, Ziya. ‘Büyük Dönüşüm’, *Türkiye*, 7.04.2008,

Yıldiral, Elçin. ‘Ayazma’nın ayazı iç yakar’, *Birgün*, 2.01.2008.

Yıldız, Yılmaz. ‘İstanbul Kentsel Dönüşümle Trilyonlarca Dolar Kazanır’,

Yılmaz, Yıldız. ‘İstanbul Kentsel dönüşümle Trilyonlarca Dolar Kazanır’, *Yeni Şafak*, 11.08.2008.

Yücel, Hacer. Özkurt, Muzafer. ‘Mezarlığa Göç’ *Evrensel*, 02/06/2000.

Yücel, Hacer. ‘Örnek Kent’te İbretlik Ölüm’, *Evrensel*, 11.03.2004.

DERGİ: Ağaoğlu My Life Yaşam Kültür Dergisi, My World Europe, Ağaoğlu Şirketler Grubu, Sonbahar 2010.

III.Elektronik Kaynaklar (en son erişim 20 Mayıs 2010)

(Yasalar/ Yönetmelikler/ Kalkınma Planları/ Sözleşmeler/ Antlaşmalar/Basın Açıklamaları / Mahalle Dernekleri Siteleri vb.)

Abahlali baseMjondolo (AbM) :<http://www.abahlali.org/>

Adana Mimarlar Odası Duyuru:

<http://www.adanamimod.org.tr/index.cfm?sayfa=Belge&Sub=duyuru&action=detail&RecID=160>

AGFE: Advisory Group on Forced Evictions:

<http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=282&cid=3480>

AIHS: http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_9.htm

Avrupa Kentsel Şartı 2:

<http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2pdf>.

Ayazma Dayanışması: <http://ayazmadayanismasi.wordpress.com/>

Bazı Fonların Tasfiyesine İlişkin Kanun : <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1121.html>

5393 Sayılı Belediye Kanunu: <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2005/07/20050713-6.htm>

Belediye Kanunu 73. Madde Değişikliği Basın Açıklaması:
http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1330&tipi=3&sube=0

1.BYKP: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>

2.BYKP: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>

3.BYKP :<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>

4.BYKP: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf

5.BYKP<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>

6.BYKP: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>

7.BYKP: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>

8.BYKP<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>

9.BYKP<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>

Collective Complaint, European Roma Rights Center V Portugal, 22 April 2010 (61/2010)
<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3611>

DAL: <http://www.globenet.org/dal/index.php3?page=COMIPIDF>

DTP: <http://www.dpt.gov.tr/DTP.portal>

ESKHS: <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/ESKHS.pdf>

<http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/529222-divan-i-lugatit-toki>

European Committee of Social Rights, Decision on Admissibility ERRC V

Portugal, Complaint No:61/2010

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC61Admiss_en.pdf

Fener-Balat-Ayvansaray Mahalle Derneği: <http://febayder.com/>

Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliği :

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21403.html>

Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik:

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008.11.20081112-15.htm>

<http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/ilharita.asp>

727 Sayılı Gecekondu Yasası: <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=727>

4No’lu Genel Yorum:Yeterli Konut Hakkı:

<http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ESKH%20MEV/ESKH%204%20No%E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

7 No’lu Genel Yorum:Yeterli Konut Hakkı:Zorla Tahliyeler

<http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ROMAN%20MEV/ESKH%207%20No%E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı:

[insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/.../\(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ\)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc](http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/.../(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc)

The Habitat Agenda, 3-14 Haziran 1996, İstanbul:

http://www.unhabitat.org/downloads/docs/2072_61331_ist-dec.pdf

The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action

www.unhabitat.org/.../docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf -

Habitat II İstanbul Deklarasyonu:

<http://www.buyfromdeveloper.com/news/detail/397/Birlesmis-MilletlerInsan-Yerlesimleri-Konferansi-Habitat-II-Istanbul-Deklarasyonu>

2981 İmar Affı Kanunu:

http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=31&tipi=MES&turu=KA Madde 10

İMECE TOKİ Raporu: www.tmmob.org.tr/resimler/ekler/7563a3fe3bbe7e3_ek.doc?tipi=9

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: http://www.yetkin.com.tr/Yargi/k__32709/iheb.htm

Kentsel Şart: <http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf>

Küçükçekmece Belediye Başkanlığı: <http://kucukistanbul.org/kucukistanbul-baskandan.html>

Muğla Milletvekili Fevzi Topuz'un 31.07.2008 tarih 7/4231 sayılı Soru Önergesine cevabi yazı: 31.07.2008

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-4231c.pdf>

Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Turkey on 28 June - 3 July 2009. Issue reviewed: Human rights of minorities

<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld/rwmain?page=search&docid=4ac459e60&skip=0&query=SULUKULE>

10th Session of Human Rights Council :Reports Geneva,2-27 March 2009

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/10session/reports.htm> A/HRC/10/7/Add.1.

Sulukule Günlüğü: <http://sulukulegunlugu.blogspot.com/>

TC Anayasası 1982 :<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

TC Anayasası 1961:<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

TMOOB 5988 Sayılı Kanun Hakkında Rapor:

<http://www.mimarist.org/index.cfm?Sayfa=belge&Sub=detail&RecID=725>

TMMOB 2. Ankara Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi:

<http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/29-kentleme/753-tmmob-2-ankara-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi.htm>

TOKİ: <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=2>

TOKİ Gerçeği Paneli: <http://www.mimdap.org/w/?p=16705>

Türk Ceza Kanunu 5237 Sayılı Kanun: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

486- Umur'u Belediyeye Müteallik Ahkâmı Cezaiye Hakkındaki Kanunu

<http://www.marmara.gov.tr/viewContent.aspx?contentId=77>

United Nations, World Urbanization Prospects: The 2005 Revision:
www.un.org/esa/population/publications/.../2005WUP_DataTables17.pdf

2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/672.html>

4966 Sayılı Kanun: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4966.html>

5366 Sayılı Kanun: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>

5793 Sayılı Yasa Hakkında Rapor: <http://www.mo.org.tr/belgedocs/toki-rapor-1.pdf>

5998 Sayılı Yasa Tasarısı:

http://www.legalisplatform.net/hukuk_metinler/5998%20Sayılı%20Yasa.pdf

UN HABITAT Mandate:

<http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=282&cid=788>

UN HABITAT AGFE: <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=282>

UN HABITAT The HABITAT Agenda:

http://www2.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.asp

UNHCHR Adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living
 /Commission on Human Rights resolution 2001/28

[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2001.28.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2001.28.En?Opendocument)

EKLER:

I. İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve TOKİ uygulamaları

- TOKİ'lere Bakmak (Fotolar: Jean Francois Perouse, Cihan U. Baysal)
- Kentsel Dönüşüm (KD) Ertesi Ayazma (foto: Cihan U. Baysal)
- Üzerine çarpı çizilen Sulukule (Foto: Najla Osseiran)
- 'Dozer Dikkat!' (Foto: Şebnem Kısakürek)
- KD Ertesi Sulukule (Foto : Najla Osseiran)
- TOKİ Sulukule'de (Foto: Cihan U. Baysal)

- KD Temel Etmenleri: İstanbul: Ayrışarak Yaşamak, Rotterdam Mimarlık Bienali 2009, Diwan Yayınları
- Konut ve İşyeri Alanları Tespit ediliyor: Milliyet 22.10.2005
- KD Semtleri Seçiliyor: Nokta Dergisi 22.1.2007

II. ‘Burası Küçük İstanbul’ : Avrupa Başkentinin Kültür İlçesi

- Küçükçekmece İlçe Dinamikleri: Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2004.
- Ayazma/ Tepeüstü Konum & Genel Bilgiler, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2004.
- Ayazma Jeolojik Analizi. Ayazma/Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2007.

III. Küçükçekmece’de Kentsel Dönüşüm: “Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın”!

- KD Vizyonu: Aziz Yeniay, K.Çekmece Belediye Başkanı.
- ‘Gecekondu sahibinden kiracısına kadar herkes için ayrı ayrı çözüm geliyor’.
- Koç Üniversitesi İnsan Hakları Kulübü İmza Kampanyası
- Kiracılar Çadırda (foto: Cihan U.Baysal)
- Verilen sözler unutuluyor: Devlet Tarafından Adı ‘Çadırkent’ Konan Yerleşim
- TOKİ de sözünü unutuyor: Kiracıların hak sahipliğinin reddi.
- 2010’da Hak Sahiplikleri Kabul Edilen ‘Çadırkentliler’den 10.000-15.000 peşinatlar isteniyor.

IV. Bezirganbahçe’de Yaşam

- Bezirganbahçe Sitesi (fotolar Tuna Kuyucu)
- Ayazma Gecekonducularının Enkaz Bedelleri Sözleşmede Yok
- Gaziosmanpaşa İlçesi Örnek Muvafakat Senedi

- Bezirganbahçe Sitesi Yerleşimi: Yeşil: Ayazmahılar Sarı: Tepeüstülüler Kırmızı: Emniyet Renksizler: TOKİ'den satın alanlar (Ayfer Bartu Candan-Biray Kolluoğlu)
- Yerel Yönetim'den Eğitim Projesi: İletişim Teknikleri Genel Bilgiler Kitabı, Küçükçekmece Belediyesi, s.32-33.

V. Bezirganbahçe'de Yoksulluk

- Satılık İlanları
- İcra Örneği

VI. Ayazma Bugün

- Ağaoğlu My World Ayazma(Foto: Cihan U. Baysal)
- Ağaoğlu Projesi: Ağaoğlu My Life Yaşam Kültür Dergisi, s.42, My World Europe, Ağaoğlu Şirketler Grubu, Sonbahar 2010.
- Tozkoparan Dernek Broşürü: Ayazma Gibi Olmamak!

ÖZET:

Bu alı mada, Küresel Kent yaratma çabalarında kentsel dn m projelerinin rolleri ara tırılacak ve iktidarların kent mekânına müdahaleleri sonucunda kent yoksullarının ya amlarında ve ya am alanlarında meydana gelen de i iklikler küreselden yerele incelenecektir. Bu ba lamda, stanbul’un ilk ve en geni kapsamlı kentsel dn m uygulaması olan Küçükçekmece İesi Ayazma/Tepeüstü Kentsel Dn m Projesi ve Projenin Bezirganbahçe TOK konutlarına yeniden iskân edilen Ayazmalılar zerindeki etkileri de gösterilecektir. Fiziki bir mekân de i ikli ine indirgenmi kentsel dn m/yenileme projeleri, ekonomik, sosyal ve kültürel ma duriyetler yanında, uluslararası insan hakları mekanizmalarındaki ‘Ya amaya Elveri li Konut Hakkı’nı da ihlal etmekte ler.

Neoliberal ekonomi politikalarıyla ekillenen yeni kentsel siyaset alanında, sosyal adalet ve insan odaklı kent yönetimi, yerini rant odaklı kent giri imcili ine bırakmı tır. •stanbul’u ‘Küresel Kent’ yaparak arazilerini pazarlama giri imcili i de kentsel topraklar üzerinde baskı olu turmakta, •stanbul, küresel sermaye ve konut pazarı için önemli bir merkeze dn trlmek istenmektedir. Kent, sanayi kenti niteli ini yitirirken ucuz i gücüne ihtiyaç kalmaz; emekçiler gözden çıkartılırken, kentin geni lemesiyle merkezi konuma gelen emekçi mahalleleri de kentsel dn m adı altında bo altılarak st gelir gruplarının ihtiyaçlarına yönelik prestij projelere tahsis edilirler. Yeni yasalarla orantısız bir güce kavu an TOK , kentsel mekânı yeniden tanzim ederken kentsel rantı da düzenler. nceki gecekond u politikaları ve yasalarının aksine, sıfır toleranslı bir ‘yerinden etme’ ve ‘yoksulla tırma’ süreci ba lamı tır.

Ayazma’da dar ya amlarını devam ettirmeye çalı an Ayazmalıların bu geli melerin dı ında kalabilmeleri yanı ba larına yapılan Olimpiyat Stadı nedeniyle olanaksız olacaktır. Bölgenin kentsel dn m alanı ilan edilmesiyle, Ayazmalılar TOK Bezirgân bahçe konutlarına yeniden iskân edilirler. Mekân de i ikli inin tetikledi i ekonomik ma duriyetlerin yanı sıra sosyal ili kilerin ve dayanı ma a larının da ılmasından, ayrımcılık, kutupla ma ve kültürel ma duriyetlere kadar birçok hak ihlali ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dn m, Ya amaya Elveri li Konut Hakkı, Küresel Kent, Toplu Konut •daresi (TOK•), Ayazma-Bezirganbahçe yeniden iskanı.

SUMMARY:

In this research, the role of urban transformation in the realization of the ‘Global City’ is examined while its impact on the lives of the urban poor is also analyzed via glocal developments. In the local context, the Ayazma /Tepeustu urban transformation project, the very first and the broadest project in Istanbul, and its effects on the Ayazma population relocated to the TOKI (Mass Housing Administration) Blocks at Bezirganbahce are studied.

In the new era, the political sphere is designed by neoliberal tendencies, where we witness a shift from urban managerialism focusing on human rights and social justice to urban entrepreneurialism focusing on investment and economic development. In line with this new paradigm, various urban transformation projects implemented by TOKI aim to turn Istanbul into a Global City attractive to foreign capital and marketable to global audience. TOKI, as a result of various new legislations, emerges as the most powerful actor that designs the urban space and distributes the urban profit.

Gecekondu settlements which begin to attract developers as potential investment areas are taken under urban transformation for luxury housing while their settlers are relocated to mass housing blocks, facing myriad of violations. Ayazma population, as the first example, was relocated to Bezirganbahce TOKI Blocks. Here, they are confronted with economic hardships, discrimination, cultural violations while community ties and solidarity bondages are dissolved due to spatial change. The right to adequate housing pronounced in international human rights mechanisms is also violated during the process.

Key Words: Urban Transformation, Right to Adequate Housing, Global City, Mass Housing Administration (TOKI), Ayazma-Bezirganbahce Relocation

I. Giriş

“Kent, insanın içinde yaşadığı dünyayı yeniden yapma, gönlünün çektiği biçime daha fazla getirme yönündeki en başarılı girişimidir. Fakat kent insanın yarattığı dünyaysa eğer, bundan dolayı içinde yaşamaya mahkûm edildiği dünyadır da. Dolayısıyla, insan kenti yaparken, dolaylı olarak ve yaptığı işin doğasını açıkça anlıyor olmaksızın, kendini yeniden yapmıştır¹.”

Robert Park

BM HABITAT raporlarına göre, dünya nüfusunun yarıdan fazlasının kentlerde yaşadığı 21. yüzyıl bir Kent Yüzyılıdır. Aynı raporlara göre, bu yüzyılın ortalarında gelişmekte olan ülkelere ait bölgelerin çoğu kentleşmiş olacaktır². 1950 yılında dünya nüfusunun % 29,1’i kentlerde yaşarken, günümüzde bu oran % 50,6’ya ulaşmıştır ve 2060 yılında % 60’a erişeceği tahmin edilmektedir. 1950 yılında nüfusu 1 milyonu aşan 86 kent varken bugün aynı büyüklükte 400 kent bulunmaktadır. 2015’te ise bu sayının en az 460 olması beklenmektedir³.

Sağlıksız çevre koşulları, kent hizmetlerinin yetersizliği, kıt enerji kaynakları, sağlık ve eğitime erişememe, işsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk gibi başlıca sorunların yanında konut açığı, özellikle yoksul kesimlerin konut ihtiyaçlarının karşılanamaması günümüz kentlerinin en önemli problemlerinden biridir. Başlarını sokabilecek bir barınak temin edebilen kent yoksullarının büyük çoğunluğu ise, sağlıksız çevre koşulları içinde, gerekli alt yapıdan yoksun yerleşimlerde, hukuki güvenceleri olmadan, her an zorla tahliye edilme tehdidi altında bir yaşam sürerler. 2000 yılı BM-HABITAT raporlarına göre 1,1 milyar insan yaşamlarını ve sağlıklarını tehdit eden yerleşimlerde yaşamaktadır ki bu

¹ David Harvey, ‘Kapitalist Kent’,(çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009.s.182 ‘de Robert Park, On Social Control and Collective Behavior, Chicago, 1967, s.3.

² Housing for All: The Challenges of Affordability, Accessibility and Sustainability, UN-HABITAT 2008,p.2.

³ United Nations, World Urbanization Prospects: The 2005 Revision
www.un.org/esa/population/publications/.../2005WUP_DataTables17.pdf

rakam dünya üzerindeki kentsel nüfusun yaklaşık 3'te birine denktir⁴. Yine HABITAT'a göre, konuyla ilgili istatistiklerin gösterdiği üzere, dünya üzerinde konut açığı büyüyerek devam ettiğinden, elverişli konut hakkı ihlali en fazla ihlal edilen haktır. Giderek kötüleşen şartlar altında yaşamının yanı sıra, bugün on milyonlarca insan, iktidarlar tarafından evlerinden ve mahallelerinden zorla tahliye edilerek yerlerinden edilme tehdidi altındadır⁵.

Büyük kentlerin varsıllar/yoksullar olarak ayrılmış mekânlarında, dev alışveriş merkezleri, gökdelenler, soylulaştırılarak yoksullardan yalıtılmış kamusal alanlar ve benzeri lüks yapıların yanı başlarında beliriveren teneke mahalleleri ve yoksunluk mekânları, bize adaletsiz bir dünyanın tezatlarını açık eder. Günümüzün kenti birbirinden ayrılmış farklı parçalara bölünmüş birçok 'mikro-devletin' varlığını sürdürdüğü bir kenttir:

“ Özel okullar, golf dersleri, tenis kortları ve özel güvenlik görevlilerinin sürekli devriye gezdiği zengin kentleri, suyun yalnızca mahalle çeşmelerinden alındığı, kanalizasyon sisteminin bulunmadığı, elektriğin ayrıcalıklı bir-iki kişi tarafından kaçak olarak kullanıldığı, yağmur yağdığında yolların çamur deryasına döndüğü, evleri paylaşmanın kural olduğu yasadışı yerleşimlerle iç içe geçmiştir⁶. ”

Afrika, Asya veya Latin Amerika'nın Üçüncü Dünya ülkeleri ile bazı gelişmiş ülkelerde iş-aş umudu içinde kentlere akan kitleler, varsıl kentlilerce 'görünmez' insan yığınları olarak, değişik adlar⁷ altında ancak hemen-hemen aynı özelliklere sahip enformel yerleşim yerlerinde otururlar:

⁴ Housing for All: The Challenges of Affordability, Accessibility and Sustainability, UN-HABITAT 2008, p.2.

⁵ UN-HABITAT and Office of the High Commissioner of Human Rights, Housing Rights Programme 2002-2004, p.5, Parag. 9..

⁶ David Harvey, 'Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009, s.193 'de Marcello Balbo, 'Urban Planning and the Fragmented City of Developing Countries'', Third World Planning Review, C15, No.1, 1993 s.23-25.

⁷ Türkiye'de Gecekondu, Brezilya'da Favelas, Hindistan'da Jhugi veya Bustee, Pakistan'da Kachi abadi, Kenya'da Slum, Kijiji veya Korogocho, Sri Lanka'da Mudduku, Güney Afrika'da Imijondolo/Township, Fas'ta Karyane, Portekiz'de Bairro de Lata, İspanya'da Chabolas, Peru'da Barriadas, Tunus'ta Gourbivilles, Dominik Cumhuriyeti'nde Barrio, Venezuela'da Ranchos Guatemala'da Asentamientos, Uruguay'da Cantegriles, Meksika'da Ciudades perdidas veya Colonias, Kolombiya ve Ekvator'da Invasiones, Şili'de Poblaciones Callampas, Poblas veya Campamentos, Paraguay'da Chacarita, Peru'da Barriadas, Arjantin'de Villas Miseria vb.

“Gelişmekte olan dünyanın herhangi bir neo-fonksiyonel cam ve beton havaalanından neo-fonksiyonel cam ve beton büyük şehir oteline doğru arabayla gidin ve arada, şehirde yaşayanların yarısının veya daha fazlasının yaşamaya mahkûm olduğu bölgelerden bir veya birkaçından geçmek zorunda kalacaksınız. Bazen modern karayolu onların üzerinden geçer. Aşağıya baktığında yolcunun gözüne, arka bahçelerde kaynayan tencerelerden yükselen buhar tabakası arasından, saman, kırık tuğla veya eğilmiş teneke kutulardan yapılmış sıkışık kulübelerin arasından kıvrılan dar sokaklar ilişir. Ya da anayol eski bir kenar mahalleden geçer ve kısa bir an için ziyaretçi sonsuz baraka sıralarına bakarak; delikleri, çamuru, çıkmaz sokaklardaki çöpleri, çamuru didikleyen sıska tavukları; keçe saçlı, donuk gözlü leylek bacaklı çocukları ve hepsinin üzerinde de, bodur ağaçlara kuruması için asılan paçavraya dönmüş yırtık giysilerin acı veren sıralarını görür⁸.”

Bu olgu sadece gelişmekte olan ülkelerle de sınırlı değildir. Katrina Fırtınası sonucu sellerin altında kalan evlerinden Kongre Merkezi’ne ve Superdome’a akan Afro-Amerikalıların derin ıstıraplarının yanı sıra bir o kadar ‘görünür’ olan yoksullukları, New Orleans kentindeki görünmez yoksulluğu açık ederek kentin Fransız Mahallesi ya da St. Charles Meydanındaki şık yüzüne alışık olanları şok etmiştir:

“New Orleans’da araba sürerken kenarından geçtiğiniz yıkılmak üzere olan evleri görmezden gelmenize yol açan bir uyuşturulma hali ile bir çeşit hayal âleminde yaşabilirsiniz⁹”.

Görüldüğü üzere, dünyanın hemen her yerinde, kent yoksullarının yaşamaya elverişli konut hakları göz ardı edilmektedir. Öte yandan, küreselleşmenin yeni ekonomik düzeninde, yoksulların kıymetlenen kentsel arazileri küresel sermaye tarafından potansiyel yatırım bölgeleri olarak değerlendirilir. Tüm zamanlarda kendine rant sağlayacak yeni açılımlar arayışında olan sermaye, küreselleşmenin sunduğu olanaklarla artık geniş coğrafyalara

⁸ Colin Ward, Eylem’de Anarşi (çev. H.Deniz Güner.), İstanbul, 2000, s.81-82’de Barbara Ward; Poor World Cities; Londra 1970.

⁹ <http://www.journalofamericanhistory.org/projects/katrina/Souther.html>

J. Mark Souther, The Disneyfication of New Orleans: The French Quarter as Facade in a Divided City, Journal of American History, 94 (Dec. 2007), 804–811.

ulaşabilmekte ve kendine daha fazla kârlılık ve spekülâtif kazanç getirecek mekânlara yönelebilmektedir:

“Kapitalizm, her zaman artıklar üreten bir sistemdir. Bunu şöyle düşünebilirsiniz: Kapitalist sabah uyanır ve belirli bir miktar para ile piyasaya gider ve emek ve üretim araçları satın alır. Bu öğeleri çalışmaya koşar ve bir meta üretir ve bunu ilk başladığından daha fazla bir paraya satar. Böylece, günün sonunda, kapitalistin elinde güne başladığından daha çok para vardır. Ve büyük soru da şudur: Topladığı fazlalık ile ne yapar? Şimdi, sizin ya da benim gibi biri olsa muhtemelen dışarı çıkıp güzel vakit geçirecek ve harcayacaktır. Ama kapitalizm böyle bir şey değil. Sermayesinin bir kısmını yeni gelişmelere yatırması için onu iteleleyen rekabetçi güçler vardır. Kapitalizmin tarihinde 1750’den bu yana %3 büyüme hızı vardır. %3 büyüme demek, sermaye için yeni açılımlar bulmanız gerekir demektir. Dolayısıyla, Kapitalizm her zaman, sermaye fazlasının sindirilmesi, diye adlandıracağım problemle karşı karşıya kalır. Sermayemi yatırabileceğim kazançlı açılımı nerede bulabilirim¹⁰.”

Bu arayış, 21. yüzyılda, yüzyılın en değerli metası olan kent topraklarının keşfi ile son bulacaktır¹¹. Nitekim Lefebvre, kapitalizmin 20. Yüzyılda ayakta kalmasını mekânlar işgal edebilme ve mekânlar üretebilme kabiliyetine bağlar¹². Böylece, belirli bir metanın üretim alanı olan kentsel mekânın kendisi de küreselleşen sermayenin birikim krizine çare olarak metalaştırılır:

“günümüzde üretim analizi göstermiştir ki, şeylerin (metaların) mekânda üretiminden mekânın kendisinin (meta olarak) üretimine geçmiş bulunuyoruz¹³”.

Aşırı birikim krizini çözmek için kentsel mekâna yönelen sermaye bir yandan kentsel yatırımlar vasıtasıyla sorununa çare bulur, diğer yandan bu yatırımlar sonucu yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açarak yeni bir krizin çıkış nedenlerinin önünü alır¹⁴. Kısaca özetleyecek olursak, kapitalizmin 20. yüzyılda da ayakta durabilme becerisinin nedeni mekân üretimidir ve artık “...vardığı en uç noktada üretim, şunun veya bunun, bir nesnenin veya işin üretimi meselesi

¹⁰ David Harvey, Açılış Konuşması, Dünya Sosyal Forumu Belem, 29.01.2009

¹¹ David Harvey, Umut Mekanları (çev. Zeynep Gambetti), İstanbul, 2008; Mike Davis, Gecekondu Gezegeni (çev. Gürol Koca), İstanbul, 2007.

¹² Celal Beşiktepe, ‘Kent Mekânı ve Sermaye Birikimi’, İstanbul Bülten, Kasım 2008, s.4’te H. Lefebvre La Revolution Urban.

¹³ age.

¹⁴ age.s .4-5.

değil, aksine mekânın üretimidir¹⁵.’’ Günümüzde, kapitalizm kent mekânına giderek artan biçimde ve oranda kendi mantığını dikte etmektedir. Finans piyasalarının işleyişlerindeki kontrollerin ortadan kalkması, devletin sermaye akışını düzenleme gücünün azalması ve işçi hareketleri ile sendikaların güçsüzleştirilmeleri gibi sonuçları olan küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikaları¹⁶ bu yeni kentsel paradigmanın ortaya çıkış nedenleri oldukları kadar kent yoksullarının artık kentlerde tutunamamalarının da nedenleridir.

80’li yıllardan bugüne birçok ülkede kamuya ait malvarlıkları ile hizmetlerin özelleştirilmeleri, küresel sermayenin dolaşımının önündeki engellerin kaldırılarak korumacılığın azaltılması ve ulus devletlerin ekonomik ve sosyal alanlardaki rollerinin önemsizleşerek bu alanların piyasa mekanizmalarına terk edilmesiyle, devlet, refah devleti niteliğini kaybetmektedir. Sermaye yatırımlarının yer değiştirebilen esnek ve akışkan özelliklerle yeniden yapılandığı, ulusal ve uluslararası sermayenin, sanayi gibi üretken yatırım alanlarından kentsel rant alanlarına, kentsel arazilere yönelmeye başladığı bu sanayisizleşme döneminde, kent arazileri, yukarıda dikkat çekildiği üzere, kullanım değerleri yerine değişim değerleri ile öne çıkmaya başlarlar. Küreselleşen sermaye ile konut pazarı sermaye birikim süreçleri için 21.yüzyılın en değerli metası olarak kenti keşfetmişlerdir¹⁷. Refah devletinin sonlandığı bu dönemde kentsel arazilerin sermayeye pazarlanması sorunsuz olacaktır.

İlerleme ve kalkınma gibi sözcüklerin içlerinin boşaltılarak yerlerine ‘deregülasyon’, ‘ekonomik reformlar’ veya ‘özelleştirme’ sözcüklerinin ikame edildiği yeni dünya düzeninde, nehirler, ormanlar ve doğal değerler ‘ilerleme’ adı altında ancak ‘ekokırım’ (ecocide) olarak adlandırılabilir bir suç ile tahrip

¹⁵ age s.4.

¹⁶ age s.5.

¹⁷ David Harvey, ‘Kapitalist Kent’, (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009.

Mike Davis, Gecekondu Gezegeni (çev. Gürol Koca), İstanbul, 2007;

Neil Brenner, Peter Marcuse, Peter and Margrit Mayer, (2009) ‘Cities for people, not for profit’, City, 13: 2, pp.176-184.

edilip küresel sermaye yatırımlarına açılırken¹⁸, yoksulların mekânları, çeşitli alt yapı yatırımları, küresel prestij projeleri veya yüksek rant getiren inşaatlara yer açabilmek için ellerinden alınmakta ve her yıl milyonlarca insan mülksüzleştirilerek yerlerinden edilmektedir. Roy'un haklı bir isyanla dile getirdiği üzere 'günümüzde kalkınma tartışmasının özünü artık toprağa ulaşma mücadelesi oluşturmaktadır¹⁹'. Kapitalizmin yeni şartlarına uyarlanan yeni kentleşme paradigması, kent yoksullarını 'yerinden etme süreci' ve 'mülksüzleştirme yoluyla birikim' gibi iki kritik faktörü içerir²⁰.

Kapitalizmin şekillendirdiği kentsel gelişmelerin arka planına kısaca göz atmadan, önceki döneme damgasını vurmuş olan Refah Devleti sosyal devlet uygulamalarının bir zorunluluktan doğmuş olduğunu ve bu zorunluluğun ortadan kalkması ile devrini tamamladığını belirtmekte yarar var. 2. Dünya Savaşı ertesinde, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun siyaset alanındaki önemi sadece bu alan ile sınırlı kalmayarak sosyal ve iktisadi politikaları da etkisi altına almıştı. Dahası, İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde güçlü bir işçi sınıfı ile güçlü sendikaların ortaya çıkması ekonomik ve sosyal haklar mücadelesinin yelpazesini genişletmişti. Sosyal Devlet, işte bu zorunlu şartlar altında ortaya çıktı²¹. Avrupa'daki Refah Devleti modeli kapitalistler ve muhalifleri arasında 'zoraki bir nikâh' olduğundan, iki kutuplu dünya sonlanana kadar model yürüdü; ancak Sovyet Bloku'nun çöküşü ve Çin Devrimi'nin başarısızlığı sonucu serbest piyasa ekonomisi hâkimiyeti ele geçirmiştir²². Sosyal Devlet kentsel hizmetlerin gelişmesinde ve artmasında olumlu rol oynadı; sosyal konut yapımının yanı sıra, kent içi toplu taşıma sistemi, ekonomik ve toplumsal hedefli kent planları, parasız eğitim, sağlık hizmetleri, sosyal güvence vb. toplumsal yapı ve ekonomik

¹⁸ Arundhati Roy, Çekirgeleri Dinlemek (çev. Osman Akınay), İstanbul 2010, s.6-10.

¹⁹ age s.8.

²⁰ David Harvey, 'Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009.s.195.

²¹ Sevilay Kaygalak, Kentin Mültecileri, Ankara 2009,s.193.

²² Arif Hasan, 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

büyümenin getirdiği olumlu gelişmelerdir. Bu dönemde uygulanmakta olan Fordistci ve Keynezyan ulusal kalkınma modelleri sayesinde sistem yürümüştür²³.

70'lerin sonlarında ortaya çıkan ekonomik krizin bir nedeni olarak bu büyüme modeli ve sosyal devlet uygulamaları görüldüğünden sistem terk edilmeye başlandı. Böylece, gelişmiş ülkelerde Fordist refah devletinin, Üçüncü Dünya'da ise kalkınmacı popülizmin çöküşüyle, gelir dağılımında, tüketim kalıplarında ve hayat tarzlarında ayrışma ve eşitsizlikler başladı²⁴. Önceki dönemde var olan büyük sermaye, işçi sendikaları ve müdahaleci devlet arasındaki toplumsal uzlaşma son bularak yaşamın her alanını hatta doğayı bile metalaştıran rant odaklı neoliberal ekonomik düzene geçildi. Harvey, yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği Baltimore'un '70'lerden sonra neoliberal ekonomi politikalar ile şekillenen dönüşümünü anlatırken, yaşam standartlarında eşitsizliklerin artmasından ve alt gelir gruplarının eğitim ve sağlık gibi sosyal haklara erişimlerinin olanaksızlaşmasından bahseder²⁵. Kentsel siyaset alanının yeniden tanzim edildiği böyle bir düzende sosyal adalet odaklı kent yönetimi, yerini kamu sektörü-özel sektör (ulusal veya küresel) ortaklıklarından oluşan kent girişimciliğine terk etmektedir²⁶. Bu sistemde, iktidarlar kentteki eşitsizlikleri düzeltmek yerine yatırıma ve ekonomik gelişmeye odaklanarak mekanın spekülative biçimde yeniden inşası için ranta yönelik çalışırlar. Kentin kullanım değeri, özetle, sağlıklı barınma ve çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişme alanları, kültürel gereksinimlerin karşılanabilmesi, kamu kaynakları ile arazi kullanımının kamu yararı doğrultusunda gitmesi vb. bu süreçte gözden çıkarılır²⁷. Kent, değişim değeri ile öne çıkar; kentsel rantı arttırıcı ve kenti sermayeye cazip kılan spekülative yatırımlar ve altyapı çalışmaları kentsel mekanı yaşam alanı olmaktan çıkartarak metalaştırır²⁸. Sermayenin 'uluslararasılaşması'

²³ Sevilay Kaygalak, Kentin Mültecileri, Ankara 2009, s.193-195.

²⁴ Çağlar Keyder, 'Arka Plan', Çağlar Keyder (ed.), İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), İstanbul 2000, s. 34.

²⁵ David Harvey, Umut Mekanları, İstanbul 2008, s.167-224.

²⁶ age.

²⁷ Ali Ekber Doğan, Eğreti Kamusalılık, İstanbul 2007, s.18

²⁸ age.

nedeniyle sınırsız bir güce kavuştuğu yeni düzende, bu gücün sorgulanması da zorlaşır. Bu gelişmeler, ‘’mülksüzleştirme ile yoksullaşmayı barbarca boyutlara çıkaran bir sürecin başlangıcıdır’’²⁹. Sermayenin aşırı üretim ve birikim sorununa çare olarak bir yandan aşırı tüketim pompalanırken, bir yandan da buna bağlı finansallaşmayı destekleyebilecek piyasalar oluşturulmaktadır. Devlet, refah devleti ve sosyal yatırım alanlarından çekilirken, sermaye ve emlak pazarları küreselleşmekte, sanayi sektörü ise hizmetler, finans ve turizm gibi diğer sektörler karşısında giderek önemini yitirmektedir. Dolayısıyla, sanayi üretimi mekânlarından finans yatırımı ve hizmet mekânlarına evrilen kentlerde emekçilerin iş olanakları da, barınabilmeleri de zorlaşır.

Kısaca özetlediğimiz bu ekonomik gelişmeler neoliberalizmin kentleşmesini yarattılar. Refah Devleti yerini serbest piyasa ekonomisine terk ederken, neoliberal ekonomi politikalar vasıtasıyla kentsel arazilerin uluslararası sermayeye pazarlanması da kolaylaştı. İnşaat şirketleri, yatırımcılar, devlet kurumları, bürokratlar ve politikacılar ile merkezi ve yerel yöneticilerden oluşan güçlü bir ilişkiler ağı yeni düzenin yeni aktörleri olarak karşımıza çıkar. Devletin müdahaleci olmaması gereken liberal sistemin aksine, neoliberal düzende kentsel rantın sermayeye pazarlanmasının yasal altyapısı ve düzeni devlet üzerinden sağlanmaya başlanmıştır³⁰. Kentsel arazilerin değerlerinin artması ile arazilerin kullanım değerlerinden çok değişim değerleri önem kazandığından, kent de, kent yaşamının kalitesi de metalaşır. Sanayi vasfını kaybeden ve ayrıca pahalılaştan kentte, yoksulların iş, eğitim, sağlık, barınma gibi ekonomik sosyal haklara erişimleri giderek zorlaşır. Bu gelişmelere paralel olarak sanayinin önemini yitirmesiyle kentlerdeki örgütlü iş gücünde ciddi bir düşüş ve işsizliğin artışına da tanık oluruz; mevsimlik, yarı-zamanlı, düzensiz ve enformel iş gücünde artış görülür, yeni yoksulluk türleri ortaya çıkar³¹. Kent yoksulları ile emekçilerin

²⁹ Arundhati Roy, Çekirgeleri Dinlemek (çev.Osman Akınbay), İstanbul 2010,s.77.

³⁰ Nitekim ileride inceleneceği üzere bir devlet kurumu olan TOKİ böyle bir işlevi gerçekleştirmektedir.

³¹ Ayfer Bartu Candan -Biray Kolluoğlu, ‘Emerging Spaces of Neoliberalism’, New Perspectives on Turkey, no:39,2008,s.195-196.

kentlerde tutunabilmeleri ve barınabilmeleri olanaksızlaşırken kentsel mekân varsıllar / yoksullar şeklinde ayrılmaktadır. Böylece yeni eşitsizlik ve dışlanma çeşitlerini içeren yeni bir kentsel gerçeklik ortaya çıkar ³²:

“ 2000 yılından beri Dünya nüfusunun yarısından fazlası, eşitsizliklerin keskinleştiği, toplumsal gerilimlerin kutuplaşmaya dönüştüğü, mekânsal parçalarının birbirinden koptuğu ve yeni bir yoksulluk olgusunun ortaya çıktığı bir kentsel ortamda yaşamını sürdürüyor³³. ”

Neoliberalizmin kentsel düzeninde, Dünya Kenti ya da Küresel Kent³⁴ sıfatları Karachi, Bombay, Rio, Seul, Delhi, İstanbul... için ulaşılması gereken birer ideale dönüşmüştür. Bu yeni kent tipolojisi³⁵ ülke gelişiminin lokomotifi olarak planlanmaktadır. Görünür olan tablo, ikonik mimarisi, şık mahalleleri, alışveriş merkezleri, 5 yıldızlı otelleri, steril mekanları, otobanları, köprüleri, gökdelenleri, ticari, turistik, finans, hizmet sektörlerinden en az birindeki rolü, kültürel ve spor etkinlikleri vb. ile arzu nesnesi olarak küresel sermayeye pazarlanabilecek bir kenttir. Kentlerin ‘gösteri toplumunun’³⁶ arzularına uygun turistik zevklere göre yapılandırılmış birer ziyaret ve görüntü mekânına dönüştürülerek müzeleştirilmelerine ya da Walt Disney’in tema parklarına giderek benzemelerinden dolayı Disneyleştirilmelerine³⁷ tanık oluruz. Kentin çirkin, kirli vb. tüm olumsuz yönleri ile kendine özgü karakteristiklerini gözlerden saklayarak hijyenik ve hoş giden bir kent yaratmaya yönelik eylemler böyle adlandırılır. Dünya kentleri, bir Disneyleştirilme süreci ile küresel sermayeyi kentlerine getirme yarışına girmişlerdir. Bu yeni paradigmada tablonun görünmeyen yüzü ise

³² age s.196.

³³ age s.196-197

³⁴ İlk kez Sassen tarafından 1991 yılında, Londra, New York ve Tokyo örneklenerek kullanılmıştır. (Sassen 1991, 2000, Friedman 1995, Castells 1994). Tanınmışlık, dünya meselelerini etkileme, nüfus, önemli bir havalimanı, gelişmiş ulaşım sistemi, uluslararası topluluklar, kültürler, işletmeler, küresel şirketler, şirket yöneticilerinin ikameti, uluslararası finans, büyük sanat ve kültür etkinlikleri, festivaller, uluslar arası spor etkinlikleri... gibi bir dizi kriter içerir. (Mahbubur Rahman, 2009) .

³⁵ Küresel Kent tanımının neler içermesi gerektiğini Mehbubur Rahman, 30 Mayıs 2009’da Karachi Üniversitesinde yapılan ‘Planning in a Globalising World’ (Küreselleşen Dünyada Planlama) Seminerinde, ‘Global City-Asian Aspirations’ (Küresel Kent- Asya’nın Gayretleri) isimli sunumunda detaylı belirtmiştir.

³⁶ Terim ile ilgili olarak bkz: Guy Debord, Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.

³⁷ Burada kullanılan 2 benzer terim : Disneyfication : Sharon Zukin, The Culture of Cities, 1996 veya Disneyization: Alan Bryman, The Disneyization of Society, 2004.

kentlerin gelişmelerini kent yoksullarının yaşam alanlarından ve mahallelerinden tasfiyeleri üzerinden kurmalarıdır. Yoksullar, daha yoksullaştırılarak, mülksüzleştirilerek ve her bakımdan yoksunlaştırılarak kentlerin çeperlerine sürülürler. Sosyal politikaların terk edilmeleri ile ‘toplumsal adalet’ ve ‘kamu yararı’ gibi idealler de gündemden düşer.

Mega projeler ve uluslararası etkinlikler de küresel kent hedefine hizmet eden araçlardır, ancak yoksulların yaşam alanları pahasına ve büyük bir kaynak ve fon israfı ile. Son 20 yılda gökdelen patlaması yaşayan Shanghai’da 15 kattan yüksek 5,000 bina inşa edilmiş, bu inşaatları geniş çaplı ev boşaltmalar izlemiştir. Kentte, 1990’dan bu yana 2,5 milyon insan evlerinden zorla tahliye edilirken, 40 milyon metrekarelik bina stoku da yeni binalara yer açmak için yıkılmıştır³⁸. Mega etkinliklerden sayılan Olimpiyatlar ev sahibi kentin kamu veya özel girişimciler eliyle hızlı bir dönüşüm geçirmesine sebep olurlar. Olimpiyat kentlerindeki hazırlık ve altyapı inşaatları sadece oyunlara yönelik değildir; kentin şeklini ve imajını değiştirerek kenti uluslararası medyanın ve dünya kamuoyunun ilgi alanına koyabilecek pahalı ve gösterişli projelere bahane olurlar³⁹. 2010 Asya Olimpiyatları için sadece Delhi’de 500,000 kişi zorla tahliye edilmiştir⁴⁰. Pekin’deki 2008 Olimpiyatlarının mega-projeleri ile eski bir kentin büyük bir bölümünün yeniden şekillendirilmesinin görülmemiş bir örneğine tanık oluruz. Çağdaş Çin imajının yeniden inşası Pekinlilerin yaşam alanları pahasına gerçekleştirilmiştir⁴¹. 2008 Pekin Olimpiyatları bahanesiyle hükümet 400,000 kişiyi zorla tahliye etmiş, yerleşik mahallelerini yıkmış ve buraları alışveriş merkezleri, lüks rezidanslar ve spor tesisleri ile donatmıştır⁴². 2010 Dünya Kupası’nın şenlikli yüzünün gerisinde, Güney Afrika Durban’da yerlerinden

³⁸ COHRE (Centre on Housing Rights and Evictions), Evictions Monitor Vol.1 No:3, August 2005.

³⁹ Jennifer Smit, ‘Beijing Transformed Again: An Exploration of 2008 Olympic Building Program- Eroding the ‘Figure’a City or Opening Public Ground’, 14th IPHS Conference, 12-15 July 2010 Istanbul.

⁴⁰ COHRE (Centre on Housing Rights and Evictions), Evictions Monitor Vol.1 No:3, August 2005

⁴¹ Jennifer Smit, ‘Beijing Transformed Again: An Exploration of 2008 Olympic Building Program- Eroding the ‘Figure’a City or Opening Public Ground’, 14th IPHS Conference, 12-15 July 2010 Istanbul.

⁴² COHRE (Centre on Housing Rights and Evictions), Evictions Monitor Vol.1 No:3, August 2005.

edilen, gecekonduları yıktırılan, işlerini kaybeden ve aynı zamanda şiddet gören kent yoksullarının dramı yatar. Haksızlıklar karşısında dünyaya seslerini duyurmaya çalışan Abahlali baseMjondolo (AbM) Güney Afrika Gecekondular Sakinleri Hareketi, iktidarın ülkeyi FİFA'ya sattığını iddia ederek, bu uluslararası etkinliğin sonunda yoksulların daha yoksul, yoksun ve savunmasız olacağını oysa Dünya Kupası için harcanan milyarlarca liranın yoksulların yaşamlarını iyileştirmede kullanılabileceğini öne sürer⁴³. İstanbul'a gelirsek, kent 2005'ten bu yana Formula 1 Yarışlarının ev sahibi, 2000'den beri Olimpiyatlara aday ve aynı zamanda 2010 Avrupa Kültür Başkentidir. Bu mega-etkinlikler kentsel dönüşüm projelerinin ivmesini arttırarak kentin gecekondular ve tarihi bölgelerindeki mahallelerinde yıkımları tetiklemişlerdir. Kentsel dönüşüm projeleri ile İstanbul'da 1 milyon gecekondunun yıkılacağı⁴⁴ bizzat İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından dile getirilmiştir ki bu en az 5 milyon kişi demektir. Dünyanın her yerinden kolayca elde edilebilecek örnekler yeni düzenin ne yönde işlediğinin ipuçlarını verir. Zorla tahliyeler, ev boşaltmalar çoğu kez polis şiddeti ile gerçekleşmekte, yaşam alanları ellerinden alınan kent yoksullarına seçenek bırakılmamaktadır.

Gelişmeler o kadar küreseldir ki, Birleşmiş Milletler'de (BM) de gündem yaratır. 1 Mayıs 2008 tarihinde yeni görevine başlayan, BM Elverişli Konut Hakkı Özel Raportörü Raquel Rolnik, ilk raporunda günümüzün iktisadi politikalarının ve son ekonomik krizin konut politikaları, elverişli konut hakkı ve kent yoksulları üzerindeki olumsuz etkilerini sıralar⁴⁵. Devletlerin sosyal politikalardan çekilerek, konut açığının finansmanını piyasalara terk etmelerinin konut sorununu derinleştirdiğine dikkat çeker ve elverişli konut hakkının diğer haklara erişimdeki öneminden hareketle, devletleri konut hakkı yönünde olumlu adımlar atmaya çağırır. Dahası, bir sosyal hak olan konutun bir meta veya finansal değer olarak

⁴³ 'A letter to our German comrades', Reclaiming Spaces, reclaiming-spaces @listi.jpberlin.de, June 25, 2010. AbM ile ilgili daha fazla bilgi için: <http://www.abahlali.org/>

⁴⁴ <http://www.ekolojistler.org/istanbulun-kapilari-emekcilere-kapaniyor.html> 16.11.2007.

⁴⁵ Raquel Rolnik, 'Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context', A/HRC/10/7, 4 February 2009. Human Rights Council 10th Session, Agenda Item 3.

ele alınmasına da karşı çıkar⁴⁶. Rolnik’e göre, diğer toplumsal alanlarda olduğu gibi konut konusunda da iki yaklaşım bulunmaktadır, bunlardan birincisi ortak sorumluluk politikalarına inananlara aittir, diğeri ise genel yararın piyasaya müdahale edilmemesi ile şekilleneceğine inananlarınkidir. İlk görüş 20. Yüzyılın ilk yarısına aitken, son yıllarda ikinci görüşün öne çıkmasından en fazla etkilenen konut ve konut politikaları olmuştur. Rolnik, devletlerin konut sektöründen geri çekilmeleri ve ayrıca konutun bir meta ve finans varlığı olarak kabulü ile bir sosyal hak olan elverişli konut hakkının ihlal edildiğini savunur. 1990’ların sonundan bu yana, ekonomiyi idare eden ve hizmetler sağlayan devletten, tüm sosyal ve iktisadi hayatın özelleştirilmesine dayalı bir ‘ethos’ a geçiş vardır⁴⁷. Konutun herkese sağlanması gereken bir haktan ziyade varlıklılara sağlanan pahalı bir ürün olmaya başlamasını da ekonomik statü ve sosyal sınıf bağlamında ayrımcılık olarak niteler⁴⁸. Bu bağlamda ‘küresel kent’ hedefleri ile soylulaştırma pratiklerinin kent yoksullarını çeperlere ve kentsel gettolara mahkûm etmesini de gündeme getirir⁴⁹. Haciz ve zorla tahliye ile ev boşaltmaları konut hakkı açısından tahlil ederek, bir sosyal hak olarak konuta erişimin, konut hakkı ötesindeki önemine de dikkat çeker. Ayrıca, kiracıların haklarına da atıf yaparak, devletlere herkes için maddi olarak erişilebilir konutlar sağlamaları yönünde çağrı yapar, piyasalara güvenmemelerini, gerekirse müdahale etmelerini ister⁵⁰.

Konutsuzluk, bireyler, aileler ve topluluklar açısından sadece eğitim, sağlık, iş vb. gibi temel haklara erişimin engellenmesine yol açmakla kalmaz aynı zamanda adressizlik demek olduğundan tüm medeni ve siyasal haklara erişimi de engeller⁵¹. BM HABITAT ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri ortak raporunda da aynı konuya dikkat çekilir:

“Evsizlik, sadece konut hakkı ihlallerinin en şiddetlisi değil aynı zamanda evrensel insan hakları normlarının tüm yönlerinin suiistimal, ihlal ve yerine

⁴⁶ age, Summary.

⁴⁷ age. Parag. 20-21-22.

⁴⁸ age. Parag.47-50.

⁴⁹ age Parag.46.

⁵⁰ age Parag.81-88

⁵¹ age Parag 69, 88.

getirilmemesine yol açan bir statüdür. Evsizliğin hangi tanımı yapılırsa yapılsın, bu durumdan mağdur olan kişiler toplumun üyelerinin çoğunun yararlandıkları fırsatlardan dışlanmışlardır. Ayrıca, çoğu kez, mağdurlar toplumlarına düzgün bir şekilde entegre olamazlar⁵².”

II. Metodoloji

Ardındaki iktisadi gelişmeleri ve neoliberal mantığı yukarıda kısaca özetlediğimiz ‘Küresel Kent’ paradigmasının araçları olan kentsel dönüşüm projeleri nasıl projelerdir, amaçları nelerdir? Bu projeler ile Küresel Kent yaratma hedefleri arasındaki bağlantı nasıl oluşur? Kentsel dönüşümün kentin sosyal sınıfları ve kent mekânı üzerindeki etkileri nelerdir? Bu süreçte, varsa, mağduriyet ve ihlaller ile bunların sınıfsal temelleri nelerdir? Kentsel rant nasıl ortaya çıkar, hangi sınıflara aktarılır? Bu aktarımın yasal dayanakları nasıl oluşturulur? Yeni yasalar eskilerine nazaran konut hakkı bakımından ilerleyici mi yoksa gerileyici midirler? İktidarların ucuz konut politikaları var mıdır, ‘yaşamaya elverişli konut hakkı’ yükümlülükleri karşısında duruşları nasıldır?

Yukarıdaki sorular çerçevesinde, İstanbul’u Küresel Kent yapma gayretlerinde kentsel dönüşüm projelerinin rolleri araştırılacak ve iktidarın kent mekânına müdahaleleri olan bu projeler sonucunda kent yoksullarının yaşamlarında ve yaşam alanlarında meydana gelen değişiklikler küreselden yerele inilerek incelenecektir. İstanbul’un en geniş kapsamlı kentsel dönüşüm projesi olan Küçükçekmece Ayazma/Tepeüstü dönüşümü sonucunda Beziğânbağçe’ye yeniden iskân edilen nüfusların yaşadıkları deneyimler mercek altına alınırken, yeni kentsel düzen ile ardındaki yasal dayanaklar da gözler önüne serilecektir. Dönemin hukuki mevzuatı, önceki senelerin konut politikaları ve gecekondü yasa ve politikaları ile karşılaştırılarak, konut/barınma hakkı bağlamında

⁵² UN-HABITAT and Office of the High Commissioner of Human Rights, Programme Document, United Nations Housing Rights Programme (First phase):“Contributions to the Full and Progressive Realization of the Human Right to Adequate Housing”, 1June 2002-31 May 2004, Paragraph 53, p.13.

incelenecektir. Ayrıca, konuyla ilgili uluslararası insan hakları hukuku normları karşısında eski ve yeni yasalar değerlendirilecektir. Uluslar arası insan hakları hukuku, taraf devletlerin yaptıkları yeni mevzuat ve yasaların haklar yönünden gerileyici değil, ilerlemeci olmasından taraf devletleri yükümlü kılar. Eski ve yeni yasalar ile mevzuatın karşılaştırılarak incelenmesiyle Türkiye'nin bu taahhütlerine ne derece bağlı kaldığı da açığa çıkmış olacaktır.

Ayazma ile tanışmam 2005 senesinde, mezunu olduğum Boğaziçi Üniversitesi Köy-Koop Klübü ve Göç-Der ortaklığında gerçekleştirilen ve yıkımlar başlayana kadar süren 'Ayazma Eğitim-Sağlık Projesi' vesilesiyle oldu. Mahalleye girdiğimiz dönem, kentsel dönüşüm söylentilerinin gerçeğe dönüştüğü, mahallelinin mücadele arayışında olduğu, değişik seslerin uzlaşmayı zorlaştırdığı çaresiz bir dönemdi. Projeye ilgi gösteren mahalleli ile aramızda yakın bağlar oluştu, sofralarını da, evlerini de bizlere açtılar. Aralık 2006 'ya kadar, proje nedeniyle her hafta sonu yaptığım düzenli ziyaretler, yıkım ertesinde hem Ayazma'da çadır kuran kiracı ailelere dayanışma ziyaretleri ile hem de Bezirgânbahçe'ye yerleştirilen hak sahiplerine hatırlar ziyaretleri ile devam etti. Dolayısıyla, her iki süreci de içinden ve yakinen takip edebilme olanağım oldu.

Amacım kentsel dönüşüm ile yeniden iskân edilen Ayazmalı ailelerin yaşantılarının bu dönüşümden nasıl etkilendiğini ortaya koymak olduğundan kentsel dönüşüm ertesi Bezirgânbahçe sürecini düzgün inceleyebilmek ve gelişmeleri doğru değerlendirebilmek için kendime bir bekleme süresi tanıdım⁵³. Mahalleyi önceden tanıdığımdan, mahallelinin aile yapılarını, yaşam tarzlarını ve iş olanaklarını yakinen bildiğim ve ayrıca belediyenin sırasıyla Eylül 2004 ve Aralık 2005-Ocak 2006 dönemlerinde Ayazma ile Tepeüstü'nde yaptığı anket çalışmalarını⁵⁴ inceleyebildiğim için ailelerin Bezirgânbahçe yeniden iskânında

⁵³ Mahalleden ilk taşınmalar Şubat 2007 idi; dolayısıyla yeniden iskânın sonuçlarının iyice ortaya çıkacağı ve değerlendirme ve gözlemlerin de artık rahatlıkla yapılabileceği Ekim 2008'e kadar mülakatlar için bekledim.

⁵⁴ Dilek Özdemir, P. Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005, s.284.

karşılaşılabilecekleri mağduriyet ve hak ihlallerini tahmin edebiliyordum. TOKİ konutlarının taksitlerini güçlükle ödeyeceklerini, yeni sosyal ve fiziki çevreye uyumda sorunlar yaşayabileceklerini, Ayazma gibi merkezi konumu olmayan Bezirgânbahçe'den işe erişimin zorlaşacağını ve iş olanaklarını yitirebileceklerini, aralarındaki sosyal danışma ağlarını ve kente tutunmalarını sağlayan enformel mekanizmaları kaybedebileceklerini ve ayrıca kendi kültürlerini Ayazma'daki kadar özgürce yaşayamayacaklarını dahası kültürel kimliklerini sürdürmede de zorlanabileceklerini öngörebiliyordum. Kadınlar ve çocukların yeniden iskânın bu olumsuz sonuçlarından daha çabuk toparlanacaklarını çünkü altyapı ve hizmetler, özellikle sağlığa, eğitime erişim ve sağlıklı çevre koşulları nedeniyle Bezirgânbahçe'den memnun olacaklarını düşünmekteydim. Ayrıca apartman koşulları ile yeni mutfak düzeni sayesinde iş yükleri azalan kadınların daha rahat olacaklarından dolayı apartman yaşantısına itiraz etmeyeceklerini tahmin ediyordum. Özellikle gençlerin sosyal yaşamlarında olumlu gelişmeler olacağı da ilk tahminlerimdendi. Ancak öngöremediğim başka mağduriyetlerin veya olumlu etkilerin de ortaya çıkabileceğini düşünerek, mülakatları mümkün olduğunca esnek ve ucu açık tutmaya ve zaman kısıtlamasına girmemeye karar verdim. Mülakat sonuçlarının bir kısmı öngörülerimi kanıtlarken bir kısmı da görüleceği üzere tam aksi doğrultuda çıktı. Öte yandan önceden hiç düşünemeyeceğim bazı önemli sonuçlara da ulaşıldı. Yerel yönetimin Ağustos-Kasım 2008 döneminde Bezirgânbahçe'de gerçekleştirdiği anketler ise (yayınlanma tarihi 2010 Ocak)⁵⁵ önceden yapılmış olan derinliğine mülakatlardan çıkan sonuçların çoğunu teyit ettiler. Bu anlamda bu son anketler, mülakatların sonuçlarının kontrol mekanizması işlevini de görmüş oldular; üstelik bu anketleri yapan kurumun aynı zamanda uygulamayı yapan kurum olması nedeniyle projenin olumsuz sonuçları böylece bizzat uygulamacı tarafından da teyit edilmiş oldu.

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi- Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın ,Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, 2007.

⁵⁵ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010.

Tüm mülakatlar yüz yüze ve kayıt alınarak gerçekleştirildi. Ayazmalılar ile bağlantım kesintisiz devam ettiğinden tez çalışmam için gerekli olan derinliğine mülakatlar bu sayede sorunsuz yapıldı. Mülakatları, University of Washington'da doktora tezini yazmakta olan Tuna Kuyucu ile birlikte gerçekleştirdik. Önceden tanıdığım aileleri ziyaret ile başlayarak diğerlerine ulaştık, sonra da diğerlerine. Tanışıklığım nedeniyle mülakatlar sırasında zorlanmadık. Kayıt almamıza da hiçbir itiraz gelmedi; aile fertleri soruları çekincesiz yanıtladılar hatta sorularımızın dışına da taşarak anlatmaya devam ettiler. Öyle günler oldu ki, sadece iki kişi ile saatlerimiz geçti. Mülakatlar, önceki yerleşim yerleri, aile yapıları, işleri, Ayazma'ya geliş nedenleri, tarihleri vb. gibi genel sorular ile başlayıp, Ayazma ve Bezirgânbahçe ile devam ediyordu Aynı sorunlar anlatılmaya başlanıp, yanıtlar hemen-hemen aynı mağduriyetleri işaret ettiğinde, Ayazmalılar ile olan kısmı bitirdik. Ancak, Ayazmalıların anlattıklarının sadece onlara özgü olup olmadığını anlayabilmek için Tepeüstü'nden⁵⁶ birkaç aile ile de görüşmeler gerçekleştirdik. Küçükçekmece Belediyesi Kentsel Dönüşüm sorumluları, Küçükçekmece Belediyesi 'Bizim Halk'a Ekibi, Bezirgânbahçe Kariyer Ofisi elemanları, Bezirgânbahçe'de sosyal çalışma yürüten bir STK ve Sabancı Üniversitesi gönüllüleri, Bezirgânbahçe TOKİ Site Yöneticisi, TOKİ İlköğretim Okulu Müdürü ile bazı öğretmenleri, Bezirgânbahçe'deki emlakçılar ve TOKİ Çarşı esnafı ile de mülakatlar yaparak 50 kişiye ulaştık. Ayrıca, çarşı, sağlık ocağı, oyun parkı gibi kamusal alanlarda da görüşmelerimiz oldu. Böylece, toplam 75 kişiye ulaşıldı. Aileler ile yapılan derinliğine mülakatların hepsi kendi evlerinde yapıldı.

Derinliğine mülakatların yanı sıra geniş çaplı bir basın taraması da yaparak öncesi ve sonrası ile Ayazma hakkında basında çıkan yazıları, Küçükçekmece

⁵⁶ Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi farklı nüfus yapıları olan komşu ancak birbirleriyle ilişkileri seyrek iki yerleşimi içermektedir. Ayazma'dan Doğu ve Güney Doğu'dan Kürt ağırlıklı nüfus ile Tepeüstü'nden Karadeniz Bölgesi ağırlıklı ve ayrıca Tokat civarlarından Alevi-Türk ağırlıklı nüfus.

Ayazma'nın nüfusu 8775 iken Tepeüstü nüfusu 1900'dür. (Veriler: Küçükçekmece Belediye Başkanlığı 2007: Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi -Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın, s.17.

Belediyesi yayınlarını, Başkanın basına yaptığı açıklamalar ve röportajlar ile TOKİ ve kentsel dönüşüm üzerine basında çıkan haberleri taradım. Konuyla ilgili çalışan hukukçu ve akademisyenlerin çalışma ve araştırmalarından ayrıca Şehir Planlamacıları Odası (ŞPO) ve Mimarlar Odası (MO) gibi meslek kuruluşlarının yayın ve bildirilerinden yararlandım. Meslek odaları, çeşitli üniversiteler ve kentsel hareketlerin organize ettiği kentsel dönüşüm ile ilgili sempozyum, panel ve benzeri etkinlikleri de mümkün oldukça takip ettim.

Kentsel dönüşüm mağduriyetlerinin sadece Ayazma ile sınırlı kalmadığını, hak ihlallerinin benzerliklerini Sulukule Platformu içinde çalışırken ve iki süreci içinden yaşayarak karşılaştırırken daha iyi anladım. Düzgün bir analiz yapmak için çalışmayı sadece Ayazma ile kısıtlamamam gerektiğini, diğer kentsel dönüşüm mahallelerini de -Ayazma kadar derinine olmasa bile- incelemem gerektiğini düşündüm. Ayazma kiracılarının hak arama çabalarına destek olurken, Ayazma'yı ziyaret eden İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu'na üye mahalle dernekleri ile tanışmam Ayazma ile Sulukule'nin yanısıra diğer mahallelere girmemi sağladı. Böylece, Tarlabası, Fener-Balat-Ayvansaray, Süleymaniye gibi tarihi bölgelerdeki kentsel yenileme projelerini ve Başbüyük gibi gecekonduların bölgeleri ile Tozkoparan gibi sosyal konut alanlarındaki kentsel dönüşüm projelerini yakinen inceleyebildim. Sulukule Platformu dışında, Toplumun Şehircilik Hareketi (İMECE), Dayanışmacı Atölye-1Umut, SOS İstanbul gibi değişik görüşler ve yapılanmalardan kentsel toplumsal hareketler ile de yolum kesişti; özellikle Toplumun Şehircilik Hareketi-İMECE'nin toplantılarına elimden geldiğince katıldım.

Küresel kent yaratma çabalarına karşı konut hakkı için mücadele eden uluslararası kent hareketlerinin etkinliklerini ve eylemlerini sayfalarından takip ettim. International Alliance of Inhabitants (IAI) ve Reclaiming Spaces gibi uluslararası kentsel toplumsal hareketler ile ulusüstü barınma hakkı hukuku

alışan bir örgüt olan ve BM HABİTAT’a da danışmanlık yapan COHRE⁵⁷ ‘ye ait internet sayfalarına ye oldum. Böylece, dünya üzerindeki paralel gelişmeleri ve ulusüstü barınma hakkının yeni normlarını izleme olanağı buldum.

BM-HABİTAT AGFE’nin⁵⁸ 8-11 Haziran 2009 İstanbul Misyonu’nda yerel temsilci sıfatı ile yer almam hem uluslararası gelişmelere daha yakın bakabilmemi hem de BM sisteminin konut hakkı mekanizmalarını yakinen incelememi sağladı. Misyon sonucu ortaya çıkan 62 sayfalık İstanbul Raporuna katkı sundum. AGFE görevim içinde bazı kentsel dönüşüm belediyeleri, kentsel dönüşüm alanlarında proje yürüten bazı firmalar ve İstanbul TOKİ yetkilileri ile yaptığımız Heyet görüşmeleri esnasında sürecin karşı taraflarını da birebir dinleme ve değerlendirme olanağını buldum. Böylece sadece süreçten mağdur olanları değil sürecin uygulayıcıları olan belediyeler ve TOKİ ile projeleri yürüten firmaların kentsel dönüşüme bakışlarını, amaçlarını ve değerlendirmelerini de öğrenmiş oldum.

Ayazma’yı yüksek lisansa başlamamdan epey önceden tanımış olmam, Ayazmalıların yaşadıkları mağduriyetler karşısında mahallelinin yanında yer almam ve aynı şekilde Sulukule Platformu yesi olmam nedeniyle barınma hakkı aktivizmi ile tez i ie geçerek yürümüş olsa da, çalışmadaki değerlendirmeler için elimdeki cetvel ulusüstü insan hakları barınma / konut hakkı mekanizmaları oldu. Mülakatlardan çıkan sonuçların artık görünür olmaları ve ayrıca daha sonraları kentsel dönüşüm altına alınan diğer mahalle sakinlerinin mağduriyetlerinin Ayazma sürecine benzerliği çalışmamın kontrolü işlevini görmüştür. Nitekim Sulukule-Taşoluk süreci ile benzerliklerde bu durum belirgin olarak açığa ıktı. Küçükçekmece Belediyesi tarafından yayınlanan ve Ayazma-Tepeüstü kentsel dönüşümünü anlatan ‘Bir Yerel Yönetim Deneyiminin

⁵⁷ Center on Housing Rights and Evictions (Konut Hakkı ve Tahliyeler Merkezi).

⁵⁸ Açılımı: Advisory Group on Forced Evictions. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri HABİTAT’e zorla tahliyeler üzerine ülke raporları yazan bağımsız Danışmanlar Grubu.

Ardından⁵⁹, isimli eserde bulunan anket sonuçları da mülakatlardan çıkan önemli sonuçlarımızın çoğunu kanıtlar niteliktedir. Birebir örtüşmeyen sonuçlarda kontrol olarak aynı konuyla ilgili başka yanıtları incelediğimizde, aşağıda detaylandırılacağı üzere, yerel yönetimin anket sonuçlarını istediği yönde kullandığı ya da artık görünür olan sorunlarla ilgili hiçbir soru sorma gereği duymayarak bazı önemli sorunları sümen altı ettiği de ortaya çıkmaktadır.

Yeniden iskânı ikinci zorunlu göç olarak değerlendirdiğim bu çalışmada, ne yazık ki üçüncü zorunlu göç olarak Bezirgânbahçe'den satıp giden ve Trakya taraflarında ya da kentin çeperlerinde yeniden gecekondulaşanları zamansızlıktan izleyemedim; belki bir sonraki çalışmaya. Aynı şekilde, içinden yaşadığım kiracı direnişi⁶⁰ de başka bir alan olan kentsel toplumsal muhalefet alanında, bağımsız ve ayrı bir inceleme gerektirdiğinden bu çalışmada kısaca yer alabildi.

III. Neoliberalizmin Sosyo-Mekânsal Düzeninde Kent Yoksulları ve Barınma

Neoliberal ekonomi politikalarıyla şekillenen kentler, kapitalist üretim ilişkilerinin ve eşitsizliğin üretildiği ve yeniden-üretildiği mekânlardır. İkazlarından örnekler verdiğimiz BM Elverişli Konut Hakkı Özel Raportörü Raquel Rolnik'in uluslararası camianın dikkatini çekmeye çalıştığı küresel kent hedeflerine ulaşmak isteyen iktidarlar kent mekânında çeşitli müdahaleler gerçekleştirirler. Mekâna yapılan her müdahale sadece mekânı değil mekânla hayat bulan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri hatta iktidar ilişkilerini bile yeniden inşa edeceğinden, müdahale basit bir mekân değişikliği boyutunu aşarak mekânla ilişkili tüm bağılıkları da etkileyebilme olanağına sahiptir. Bir mekân müdahalesi olan kentsel dönüşüm uygulamaları da konutsuzluk gibi çok katmanlı

⁵⁹Sırma Turgut-Eda Çağtaş Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010.

⁶⁰Cihan Uzunçarşılı Baysal: 'Kent Temizlenirken' Radikal 2, 6.01.2008; 'Ayazma'da Yüzleşme', Radikal2; 16.11.2008; Barınma Bir Haktır, Radikal2, 10.05.2009; 'Okyanusta rotamız kayıptır', Express 1.06.2010, s.18-19.

bir mağduriyeti tetikleyebileceğinden, karşımıza salt barınma ve konut hakkı mağduriyetleri çıkmaz, konut ile bağlantılı tüm siyasi, medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da kapsayacak şekilde bir mağduriyetler silsilesi çıkabilir. İktidarlar tarafından uygulanan mekân müdahalelerinin bir başka pratiği iktidarların istedikleri sınıfları kentte ve merkezde tutup, istemediklerini kentin dışına, çeperlerine itmeleridir. Böylece, belirli sınıflar kentin olanaklarından dışlanacağından kentsel mekân müdahaleleri aynı zamanda sınıf temellidir diyebiliriz. Dolayısıyla, kent yoksulları ile kentteki alt gelir gruplarının başlarına gelenleri incelemek bize adaleti veya adaletsizliği ile yeni sosyo-ekonomik düzeni, bu düzen karşısında kazanan ve kaybedenleriyle sosyal sınıfların durumunu ve devletin sınıflara mesafesini, kısaca, kentin ne derece ‘eşitlikçi’ ve ‘hakkaniyetli’ yapılandırıldığını da gösterir.

Kentsel dönüşüm projeleri Batı’da, kentsel yenileme, kentsel canlandırma, soylulaştırma vb. çeşitli isimler altında, 19. Yüzyıldan bu yana uygulanmaktadır. Başlangıçta kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında uygulanan bu projeler, 1980’lerde yer değiştiren sanayinin eski mekânları atıl kalınca buraların tekrar kullanılabilir alanlara dönüştürülmeleri için çare olarak görüldüler. Teorisyenleri kavramın içine mekândan öte, ekonomik ve sosyal dönüşüm boyutlarını da kattıklarından⁶¹ kentsel dönüşüm kentsel sorunların tasfiyesine ve çöküntüye uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözüm sağlamaya yönelik kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak da tanımlanır⁶²:

“...toplum tabanlı yenileştirme aracılığı ile en yoksul mahallelerde yaşayan vatandaşların koşullarının iyileştirilmesi ve aynı zamanda doğal ve yapılaşmış tarihi çevrenin korunması ve kentsel alanların çevresel performanslarının iyileştirilmesine ilişkin ölçüler aracılığı ile kentsel yapılaşmanın/ gelişmenin olumsuz çevresel etkisini azaltan, kent ve kasabaların ekonomik yarışabilirliğini destekleyen ortaklık-tabanlı eylem programlarını hedefleyen bütünleştirilmiş kamu sektörü öncülüğünde yürütülen bir süreçtir⁶³.”

⁶¹ Arzu Kocabaş, Kentsel Dönüşüm: Yenileş(tir)me, Literatür, İstanbul 2006.

⁶² Ivan Turok, ‘Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler ve Yönetişim’, Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi 2004, s.13.

⁶³ Arzu Kocabaş, Kentsel Dönüşüm: Yenileş(tir)me, Literatür, İstanbul 2006, s.10.

Ancak, bu projelerin amaçları, içerikleri, yararlanıcıları ve projelerden etkilenen sınıflar incelendiğinde, gelişmelerin seyrinin yukarıda sayılan olumlu hedeflerin epey gerisinde kaldıkları hatta barınma hakkı başta olmak üzere bir dizi önemli hak ihlaline yol açtıkları da söylenebilir. Küresel kent bağlamında “kentsel dönüşüm”, kapitalizmin bizzat kendisinin ürettiği krizleri aşma yolunda alternatif bir kaynak arayışı olması nedeniyle uygulamalarında kent yoksullarını mülksüzleştirme ve yerlerinden etme pratiğine dönüşebilir. Nitekim Harvey’e göre, kentsel dönüşüm, küresel kapitalizmin, yeni rantlar yaratarak kendisinin neden olduğu bunalımlardan ve krizlerden kurtulma çabalarıdır; kabaca sermaye birikiminin veya artığın kentlerin dönüştürülmeleri ile emilmesidir⁶⁴. Çalışmanın sonraki bölümlerinde görüleceği üzere, Türkiye’deki uygulamaları incelediğimizde de kentsel dönüşümün ekonomik-sosyal boyutlar içermeyen, katılımcılıktan uzak, mülksüzleştirici ve yoksunlaştırıcı bir mekân müdahalesi olarak sermayeye kaynak aktarma işlevi sağladığını görürüz. Bu kaynak aktarımı, kentin içindeki yıpranmış alanlar ile gecekondu bölgelerinin kentsel dönüşüm yoluyla tasfiyeleri ve arazilerinin pahalı projelere açılmaları üzerinden yürütülmektedir.

Emlak rantı, kent toprağından nemalanma ve kentsel yatırımlar aslında kapitalist sistemin eskiden beri sermaye birikimi sorununa çözüm sağlamak için kullandığı yöntemlerdir. Engels’in 19. Yüzyıl sonlarında Salford ve Manchester kentlerindeki emekçilerin konut sorunlarını incelediği çalışmalarına göz atılırsa, günümüz gelişmeleri ile paralellikleri çarpıcıdır:

“Büyük modern kentlerin büyümesi, belli bölgelerdeki, özellikle de merkezi konumda bulunan bölgelerdeki arsalar suni olarak ve devasa oranlarda artan bir değer kazandırır; bu arsalar üzerine dikilmiş binalar bu değeri artıracağına zora sokar, çünkü bu binalar artık değişmiş koşullara ait değildir. Yıkılır ve yerlerini yenileri alır. Bu durum her yerden önce, merkezi konumlarda bulunan ve kiralari ne kadar kalabalık olunursa olunsun belli bir azami değerinin üstüne hiç

⁶⁴ David Harvey, ‘Kapitalist Kent’, (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009, s.184.
(David Harvey, ‘The Right to the City’, New Left Review 53, September.-October 2008)
<http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2740,p.25.>)

çıkamayacak ya da ancak yavaş yavaş çıkacak işçi evlerinde yaşanır. Bu evler yıkılır ve yerlerine mağazalar, depolar ve kamu binaları dikilir⁶⁵.”

Harvey, iki önemli örnek olarak, 1848’de Haussmann’ın Paris’i geniş bulvarlar ve kafeler ve aydınlatma sistemleri ile ‘Işık Kenti’ yapma çabalarını ve 2.Dünya Savaşı ertesinde kent planı Moses’ın ‘Amerikan Banliyösü’ yaratma girişimlerini sayar⁶⁶. Haussmann’ın kenti yeniden inşası emekçilerin kentten zorla tahliyeleri ile sonlanacaktır. Nitekim Smith ‘Rövanşist Kent’ adlı çalışmasında, bu gelişmeyi kenti emekçilerden geri alan burjuvazinin intikamı olarak değerlendirir. Gecekondu Gezegeni adlı eserinde, kentsel yenileme uygulamaları sonucu zorla tahliye edilen nüfusları incelediği bölümün başlığını ‘Haussmann Tropik Bölgede’ olarak atan Davis de bu tarihsel arka plana gönderme yapmaktadır⁶⁷. Bugün ‘Haussmanizasyon’ (Haussmanization) böyle bir süreci anlatmada kullanılan bir terimdir. Son küresel krizi inceleyen Harvey, finans sermayesi ile kentsel araziler arasındaki bu bağlantıya dikkat çeker:

“Tahminim şu ki son 30 yıldaki finansal krizlerin yarısı kentsel arazi kökenli. Birleşik Devletlerdeki bu krizin çıkış noktaları sub-prime mortgage krizi denen bir şeyden çıktı. Ben buna sub-prime mortgage krizi demem kentsel kriz derim⁶⁸”.

Yakın zamanda ortaya çıkan bir başka kentsel finans krizi de Dubai’nin iflasıdır. Çölün ortasında insan eliyle yaratılan ve bir küresel kent örneği teşkil eden bu yapay cennet yakınlarda iflas bayrağını çekti. Harvey, daha önceden, 2008 yılında, Orta Doğu’da Dubai⁶⁹ ve Abu Dhabi gibi yerlerde gerçekleştirilen ‘mega-kentleşme’ projelerine dikkat çekmişti:

⁶⁵ age s. 195’de Engels, Housing Question, ,s.23.

⁶⁶ age 184-187.

⁶⁷ Mike Davis; Gecekondu Gezegeni, (çev. Gürol Koca), İstanbul 2007,s.122-150.

⁶⁸David Harvey; ‘Açılış Konuşması’, Dünya Sosyal Forumu Belem, 29.01.2009. http://vice.typepad.com/vice_magazine/2009/02/belem—introdu.html#more”.

⁶⁹ 70’lerde denizinden inci çıkarılan ve çölde bir balıkçı kasabası iken büyük borçlar sonucu emlak, ticaret ve turizme dayanan bir ekonomi üzerinden büyüklüğünü ikiye, konut fiyatlarını 2002-2007 döneminde dörde katlayan, yapay palmiye şeklinde adalar, gökdelenler ve lüks oteller cenneti Dubai’deki finansal krizin haberi için bkz :Funda Özkan,‘Çöldeki balıkçı köyünden dünyayı korkutan balon ekonomisine’, Radikal 28.11.2009.

“Petrol zenginliğinden kaynaklanan artıkları mümkün olduğunca dikkat çekici, sosyal adaletten uzak ve çevreyi heba edecek şekilde ortadan kaldırmaya girişmiş, suç denecek derecede absürd sayılmasa da insanın dudaklarını uçuklatacak cinsten mega-kentleşme projeleri ortaya çıkmıştır⁷⁰.”

Yeni paradigmada ulusal ve uluslararası boyutta eşitsizliklerin yaşanmakta olduğunu ve bölüşüm/paylaşım dengesinin kent yoksulları aleyhine çalıştığını öne sürebiliriz. Refah devletinin çöküşü ve sermayenin yeniden yapılanmasının sosyo-mekânsal etkileri kent yoksullarının ve alt gelir gruplarının kentte barınmalarını zorlaştırır. Kentsel dönüşüm projelerini de bu gelişmeler doğrultusunda değerlendirmeliyiz. Engels’in 19. Yüzyıl sonlarında saptadığı gerçeğe çok benzer bir süreç yeniden sahneye konmuştur. Kentin genişlemesi ve yoksulların kent çeperlerindeki yaşam alanlarının merkeze yakınlaşarak değer kazanması sonucunda yoksulları kentin merkezinden dışarı sürmeye yönelik bir dizi uygulama, merkezi ve yerel iktidarlar ve sermaye işbirliğinde gerçekleştirilmektedir. Kent merkezlerindeki atıl alanlar (eski sanayi bölgeleri vb.) ile merkezi ve tarihi bölgelerin yıpranmış alanlarında bulunan yoksul mahallelerinde uygulanan soylulaştırma/yenileme projeleri ve 3. Dünya ülkelerinde, kentin bir zamanlar çeperlerinde olan ama genişleyen kentin artık merkezinde yer aldıklarından arazileri kıymetlenen gecekondü mahallelerinde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri böyle bir düzenin altyapısını hazırlayan mekanizmalardır. Ulusal ve uluslararası emlak ve inşaat şirketleri ile kentsel rant yönelmiş ulusal ve uluslararası sermaye grupları açısından bu araziler kent yoksullarına bırakılmayacak kadar değerlidir. Kentler bir yandan mıknaş gibi yoksulları kendilerine çekerken, bir yandan da merkezi, yerel yönetimler ve sermaye işbirliğinde uygulanan kentsel dönüşüm/ yenileme, devlet /sermaye güdümlü soylulaştırma (mutenalaştırma) vb. projeleri yoksulları kentin dışına iter. Yoksulların mahallelerinden ve evlerinden zorla tahliyeleri, yaşam alanlarının kamu yararından ziyade sermayeye rant getiren projelere ve/veya üst gelir gruplarına ait lüks konut alanlarına tahsisi ile sonuçlanır⁷¹.

⁷⁰David Harvey, ‘Kapitalist Kent’, (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009, s.190.

⁷¹ age

A- Neoliberal Kentsel Gelişme Paradigması: ‘Küresel Kent’

Kent, sermayeyi cezbedebilmek için belirli ölçütler içeren ‘küresel kent’ eşiğine ulaşmalıdır. Kentsel mekânı salt bir yatırım ve rant aracı olarak değerlendiren merkezi ve yerel idareler, bu amaç doğrultusunda mega- projeler ,mega-etkinlikler ve 5 yıldızlı altyapı hizmetleri üstlenirler. ‘Megapol’, ‘Kültür Başkenti’, ‘Olimpiyat Kenti’, ‘Dünya Kenti’...adları altında kentler ambalajlanarak pazarlanır. Bu bağlamda, uluslararası futbol/spor turnuvaları, olimpiyat oyunları, güzellik yarışmaları, konferanslar, resmi ziyaretler, festivaller, kültür sanat etkinlikleri ya da fuar alanları, Disneyland gibi tema parkları ve eğlence mekânları, özellikle turistlere yönelik 5-yıldızlı oteller ve büyük alışveriş merkezleri ve kente gelecek yeni iş sahalarındaki ulusal ve yabancı elit sınıflara yönelik rezidanslar, ofis-gökdelenler, plazalar vb. kentler hiyerarşisinde kente eşik atlattırarak kentsel rantı arttıran çalışmalardır⁷². Bu sayılanlardan herhangi birinin belirli bir bölgede gerçekleştirileceği ne zaman telaffuz edilse, o bölgenin yoksulları ve yoksunları tedirgin olur çünkü mekânlarından ve bağlı bulundukları tüm ilişkilerinden kopuşu tetikleyecek bir yerinden edilme süreci başlamak üzeredir. Yerleşim yerlerinin yukarda sayılan proje ve etkinliklere açılması ile küresel kentin tahammül edemeyeceği ve uluslararası camiaya göstermek istemeyeceği ‘pislik’ ve ‘çirkinlik’ olarak onlar yaşam alanlarından sürüleceklerdir⁷³. Yoksulları yaşam alanlarından zorla tahliye ile topraklarına el koymanın meşruiyeti böyle bir ‘ötekileştirme’ mekanizmasına dayanır. Bazen bu ötekileştirme öyle bir boyuta varır ki yoksulluk eşittir suç olur:

⁷² Ayfer Bartu Candan -Biray Kolluoğlu, ‘Emerging Spaces of Neoliberalism’, New Perspectives on Turkey, no:39,2008;

Mike Davis, Gecekondu Gezegeni, İstanbul, 2007;

Arif Hasan, ‘The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pasific Region’, IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009;

.Neil Smith, ‘Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma’, Planlama 2006/2,s.13-26;

Asuman Türkün-Hatice Kurtuluş, ‘Giriş’ ve Binnur Öktem ‘Küresel Kent Söyleminin Mekanı Değiştirmede Rolü’, Hatice Kurtuluş (ed.) ,İstanbul’da Kentsel Ayrışma, İstanbul,2005.

⁷³ Mike Davis, Gecekondu Gezegeni, İstanbul,2007, s.132.

“Gecekondu bölgelerinin temizlenmesini suçla mücadelenin vazgeçilmez aracı olarak gerekçelendirmek, 70’lerden beri dünyanın her yerinde hükümetlerin sıradan bir tavrı haline gelmiştir⁷⁴.”

Böyle bir kentsel paradigmada, sosyal niteliklerini kaybeden devlet gitgide sermayenin emrinde ‘güvenlik’ sağlayan bir araca dönüşmekte ve yoksul ve yoksuna karşı ‘şiddet’ şeklinde tezahür etmektedir⁷⁵. Devlet, barınma hakkı için politikalar üreten refah devletinden, kent yoksullarına ve onların hakları için mücadele edenlere şiddet uygulayan devlete dönüşmüştür. Zorla tahliye edilen mahalleler halkları ile barınma hakkı için mücadele edenlere karşı devlet şiddeti tüm dünyada olağan günlük görüntüler olur⁷⁶. Sosyal devletin çöktüğü bu yeni dönemde piyasanın insafına bırakılan kent yoksulları devlet tarafından evlerinden/ mahallelerinden ya zorla tahliye edilmekte ya da illegal metotlarla, şiddetle, ev yakma ile kent hakları ellerinden alınmaktadır⁷⁷.

Sermaye akışkan ve küresel hareket edebilir ancak örgütlenişi mekânsaldır ve yerleşik bir hiyerarşi doğrultusundadır. Neoliberal ekonominin bu yeni düzeninde sermaye mekânsal örgütlenmesini kentler üzerinden hiyerarşik olarak kurar. Sermayenin niceliğine, niteliğine ve yönetim düzeyine göre mekân tuttuğu kentler de küreselden bölgeye ve yerele hiyerarşik bir şekilde sıralanırlar⁷⁸.

⁷⁴ age.

⁷⁵ Zygmunt Baumann , Liquid Times Living in an Age of Uncertainty, Cambridge UK, 2007, s.71-93 ;

Jean François Perouse,, ‘Kentsel Düşler’, Radikal2, 24.06.2007.

⁷⁶ Paris merkezli aktivist örgüt DAL (Droit au Logement-Konut Hakkı), 4 Ocak 2009’da yaşadıkları polis şiddetinin ardından “Gitgide belirgin oluyor ki devletin konut hakkına yanıtı şiddet ve polis baskısıdır”, açıklamasını yaptı:<http://www.droitaulogement.org/> Ayrıca bkz:Kerry Chance,’The Work of Violence’, School of Development Studies Research Report No. 83,July 2010: <http://sds.ukzn.ac.za/files/RR%2083%20Chance.pdf>

⁷⁷David Harvey, Açılış Konuşması, Dünya Sosyal Forumu Belem, 29.01.2009 http://vice.typepad.com/vice_magazine/2009/02/belem—introdu.html#more.

Ev yakma, şiddet vb.uygulamalar Türkiye’deki kentsel dönüşüm örneğinde de karşımıza çıkarlar. Gecekondu bölgelerinin boşaltılmasında uygulanan polis şiddeti buna örnektir.Bir örnek:Maltepe Başbüyük mahallesinde polisin gaz bombaları sonucu yaralanan ve ölenler olmuştur:

Onurkan Avcı, ‘Kent dönüşürken balkondan bakmanın sonucu’, Birgün, 04.03.2008.

Bir diğer örnek Ayazmadaki kiracı ailelerin çadırlarının yıkımında yaşanmıştır (Kasım 2007) ; çevik kuvvet, çadırdan başka barınacak yerleri olmayan ailelere şiddet uygulamıştır : www.ayazmamagdurlari.wordpress.com

⁷⁸ Çağlar Keyder, ‘Arka Plan’, Çağlar Keyder (ed.), İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), İstanbul,2000,s.28-29.

‘Küresel Kent’, neoliberal ekonomi politikalarıyla şekillenen yeni kentsel paradigmayı açıklayan bir kavramdır ve aslında ‘neoliberal küreselleşmenin kent ideolojisi’dir⁷⁹. Küresel kentler, geniş olanaklarıyla, ulusal-üstü düzeyde hizmet sunarken hiyerarşinin en tepesinde yer alırlar; bir altlarında bölgesel kentler bulunur ve bunlar da daha alt düzeyde yerel önemi olan kentler üzerinde hâkimiyet kurarlar. Küresel ekonominin kontrol ve yönetim merkezleri ve ayrıca ticaret ve hizmet sektörleri ile finans merkezleri küresel kentte yoğunlaşır⁸⁰.

Sanayinin yerini bu çeşit sektörlerle devrettiği kentlerde, uluslararası holding ve şirketlerin temsilcilikleri açılmakta ve yeni bir kentli sınıf ve bu sınıfın lüks tüketime dayalı yaşam pratikleri kentsel mekânı şekillendirmektedir⁸¹. Bu yeni yaşam pratiklerine uygun olarak kent yoksullarının eski mekânlarından zorla tahliyeleri ile üretilen yeni araziler, kamu yararı içermeyen 5-yıldızlı oteller, lüks siteler, villa kentler, plazalar, büyük alışveriş merkezleri vb. için tahsis edilirken, kent yoksulları da kentin dışına sürülürler. Tüketime köruklenildiği kentlerde yoksullar ve alt gelir grupları açısından yaşam pahalılaştığı gibi sanayinin kent içindeki yerini ticaret/finans/hizmetler sektörlerine devretmesi ile yoksulların çalışma alanları da kısıtlanır. Örgütlü işgücü yerini işsizliğe bırakırken, mevsimlik, gündelik, düzensiz ve sosyal güvencesiz enformel işlerde artış görülür.

Emekçiler sadece işlerini ve barınaklarını değil, üst gelir gruplarına yönelik mekânsal düzenlemelerin yeni paradigmaya egemen olmasıyla kentteki ortak kamusal alanlarını da kaybederler⁸². Kamusal alanların üst gelir gruplarına

⁷⁹ Binnur Öktem, ‘Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri’, ‘Planlama Dergisi 2006/2, s.54.

⁸⁰ Çağlar Keyder, ‘Arka Plan’, Çağlar Keyder (ed.), İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), İstanbul, 2000, s.28-29.

⁸¹ Arif Hasan, ‘The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region’, IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009; Ayfer Bartu Candan-Biray Kolluoğlu, ‘Emerging Spaces of Neoliberalism’, New Perspectives on Turkey, no:39, 2008, p.5-46;

Mike Davis, Gecekondu Gezegeni (çev. Gürol Koca), İstanbul 2007.

⁸² Arif Hasan, ‘The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region’, IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009; David Harvey, ‘Kapitalist Kent’, (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009;

yönelik mekânsal müdahalelerle soylulaştırılarak tüketim mekânlarına dönüştürülmeleriyle kent yoksulları buralara erişemez olur:

“Kentın zenginleri alışveriş, dinlenme, eğlence gibi işlevleri yaşadıkları rezidansların bir parçası olarak satın alırken, fakirleri için bu işlevlere erişim giderek kısıtlanıyor⁸³”.

Kamusal alanlardan dışlanmak demek sadece etkinlik ve eğlence alanlarından dışlanmak değil, aynı zamanda kolektif eylemler ve haksızlıklara karşı toplumsal direnişler için buluşulan mekânlardan da yoksun kalmak, eylemsizliğe ve örgütsüzlüğe itilmek demektir. Dahası kamusal alanlar sosyal sınıfların gündelik yaşamlarının kesişme noktaları olarak ‘öteki’ ile birlikte yaşama fikrine katkı ile demokratik kültürü geliştirirler. Kamusal alanların bazı grupları dışlayacak şekilde daraltılması demokrasinin alanını da daraltır.

1980’li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’deki gelişmeleri incelersek, mekânsal dönüşümün iki temel üzerinde yükseldiği görülür. Bunlardan birincisi neoliberal politikalar vasıtasıyla devlet ve sermaye arasında kurulan işbirliği sonucunda kentsel alanlardaki hak sahipliğinin sermaye lehine yeniden düzenlenmesidir; diğeri ise metalaştırılan kentsel arazinin sermayenin birikim aracına dönüşmesi sonucu kentın kamusal alanlarındaki hak sahipliğinin yeniden inşasıdır⁸⁴. Smith, ‘soylulaştırma sonucu kent kurtarılıyorsa kimlerden kurtarılmaktadır’ diye sorar ve soylulaştırmanın kentteki azınlıklar, emekçiler, evsizler, işsizler, kadınlar, gay-lezbiyenler ve mültecilere karşı mekânsal bir intikam alma olduğuna işaret ederek ‘rövanşist kent’⁸⁵ kavramını getirir. Rövanşist kent, kent topraklarını kentliden ‘çalan’ çeşitli topluluklardan kentın

Hatice Kurtuluş-Asuman Türkün (ed.), İstanbul’da Kentsel Ayrışma, İstanbul, 2005;

Köksal Alver, Steril Hayatlar, Ankara, 2007;

Zygmunt Bauman,, Liquid Times , Cambridge UK,2007.

⁸³ Asu Aksoy, ‘Yeni İstanbul’un yeni Dört Elementi’, Yeni Mimar, Sayı:75, Temmuz 2009, s.8.

⁸⁴ Hatice Kurtuluş, ‘Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak’, Planlama Dergisi 2006/2, s.9.

⁸⁵ Fransızca ‘rövanş’ intikam demektir. Smith, 19.yy’da sosyalist Paris Komününe karşı milliyetçilerce yapılan şiddete ve kentın emekçilerden geri alınmasına atıf yapmaktadır:

Nur Bahar Sakızlıoğlu,, ‘Impacts of Urban Renewal Politics:The Case of Tarlabası-İstanbul’, 2007(ODTÜ Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Bölümü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), s.37-38.

geri alınması olarak açıklanır⁸⁶. Kent mekânı, üst ve üst-orta gelir gruplarının ve/veya sermayenin ayrıcalıklı talepleri doğrultusunda şekillendirildiğinden ayrıcalıksız kesimler ile alt gelir gruplarına kentin kamusal alanları kapatılmaktadır. Kentteki azınlıklar, emekçiler, evsizler, işsizler, kadınlar, gay-lezbiyenler ve mülteciler artık seslerini duyuramayacakları için kentin ebedi ‘ötekileri’ olarak ebediyen kentten dışlanmaya mahkûmdurlar⁸⁷. Bu gelişmeler sonucunda demokratik kültür ve birlikte yaşam pratikleri olanaksızlaşmakta ve kent ayrılmaktadır, hem fiziki/mekânsal hem de toplumsal ve sınıfsal olarak.

Neoliberal ekonomi politikalarla şekillenen yeni kentsel paradigma ve kent ideolojisinin sosyo-mekânsal etkileri alt gelir grupları ve özellikle 3. dünyanın kent yoksulları için çok boyutlu bir mağduriyetler silsilesidir. Davis, gelişmeleri ‘‘kentsel ayrımcılık’’ olarak niteler⁸⁸. Burada, BM Konut Hakkı Raportörünün, ‘‘Konutun herkese sağlanması gereken bir haktan ziyade varlıklılara sağlanan pahalı bir ürün olmaya başlaması ekonomik statü ve sosyal sınıf bağlamında ayrımcılıktır⁸⁹’’, ikazını bir kez daha hatırlamakta fayda var. Yaşam alanlarından sürülen kent yoksullarının bu mekânsal yer değiştirmeye bağlı olarak sosyal ve ekonomik hakları hatta örgütlenmeye dayanan siyasi hakları bile ihlal edilmektedir. Her yıl milyonlarca yoksul kentli mahallelerinden zorla tahliye edilmekte kentin çeperlerine sürülmekte veya sokaklarda yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Lagoslu kent planlamacı Tunde Agbola’nın sözleriyle barınma hakları ellerinden alınan kent yoksulları ‘‘ebedi bir iskân sürecinin geçici unsurlarıdır’’ ve dolayısıyla bu yeni kentsel paradigmada ‘‘yoksul kentli, göçmendir.⁹⁰’

⁸⁶ age.

⁸⁷ age

⁸⁸ Mike Davis, *Gecekondü Gezegeni*, İstanbul,2007,s.125.

⁸⁹ Raquel Rolnik, ‘Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context’, A/HRC/10/7, 4 February 2009. Human Rights Council 10th Session,Agenda Item 3, P.22.

⁹⁰ Mike Davis, *Gecekondü Gezegeni*, İstanbul,2007,s.125.

B- ‘Küresel Kent’ Yolunda ‘Sahne Senin İstanbul’

Son 50 yıldır İstanbul’un kentsel arazileri üzerindeki tazyiki incelerken 3 temel etkene bakmak gerekir: Çok yüksek nüfus artış hızı, sosyal eşitsizlikler barındıran çok yüksek bir iktisadi gelişme ve İstanbul’u küresel birinci sınıf kenti yapma yolundaki istek ve çabalar⁹¹. Burada bizi en çok ilgilendiren 3. şıktır.

OECD raporlarına göre, 1950’lerden bu yana İstanbul’un nüfusu hızla artmaktadır. 1945’de 1,1 milyon kişinin yaşadığı kentte 1980’de 4,75 milyon ve 2008’de yaklaşık 15 milyon kişi ikamet etmektedir. 1995-2002 döneminde incelenen 78 OECD metropol bölgesi arasında en fazla kentsel büyüme hızı İstanbul’da görülmüştür⁹². BM-HABITAT raporlarında belirtilen 2007-2025 Dönem ‘Megakentler’ arasında, İstanbul 2007’de 10,452 milyon nüfusu ile 19.sırada ve 2025’te ise 12.102 milyonluk nüfusu ile 20. sırada yer almaktadır⁹³. Son 50 yılda, nüfusunun bu şekilde katlanarak artmasıyla aşırı arazi talebine maruz kalan İstanbul’un kentsel toprakları üzerinde ciddi bir baskı vardır.

İstanbul’un ekonomik gelişme hızı 1995-2002 döneminde⁹⁴ OECD ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye nüfusunun %20’sini barındıran İstanbul, sanayi üretiminin %38’ini hizmetlerin ise % 50’sini gerçekleştirmektedir. Türkiye’nin en büyük 500 sanayi kuruluşunun 242’si İstanbul’da bulunur⁹⁵. Böyle bir tablo karşısında nüfusun refahtan eşit pay alacağı düşünülebilir ancak kazancın spekülasyon olması nedeniyle İstanbul’da gelir dağılımları arasında büyük bir uçurum bulunur⁹⁶.

⁹¹ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, 8-11 June 2009, pp.7-8,

⁹² OECD Policy Brief, Territorial Review Istanbul, Turkey 2008. p.2.

⁹³ Harmonious Cities 2008, UN-HABITAT. Rakamlar OECD rakamlarından biraz daha düşük olsa da her iki rapor 12 milyon üzerini gösterir

⁹⁴ Aşağıda görüleceği üzere, 2002 ertesini yeni kentsel düzende bu gelişme duraklamaya ve yerini sanayi dışı sektörlerle bırakmaya başlayacaktır.

⁹⁵ OECD Policy Brief, Territorial Review Istanbul, Turkey 2008. p.2.

⁹⁶ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 8-11,2009, pp.7-8.

Küresel kent olma yolundaki İstanbul'u incelemek için en önce 1980 askeri darbe ertesinde Türkiye'de uygulanan bir dizi ekonomik liberalizasyon ve yapısal uyum politikalarına göz atmak gerekir. Bu politikalar devlet sektörünü küçültürken Türkiye ekonomisini de küresel kapitalizm ile bütünleştirme amacını güdüyordu. İstanbul'u küresel sermaye için cazip bir küresel kent yapma hedefi ise henüz gündemde değildi; ancak 80'lerin bu açılımı İstanbul'u dolaylı olarak bir bölgesel kent olma yoluna itti. Ulusal kalkınmacı dönemde Türkiye'den uzak duran yabancı şirketler, dönemin liberal yönelimleri sonucunda ülkede yatırım yapmaya ve şube açmaya başladılar. Böylece finans sektörü dünya ekonomisiyle ilk entegre olan kesim olarak yabancı banka şubeleri, sigorta ve leasing şirketleri, fon, menkul değerler borsaları vb. kanalıyla İstanbul'da faaliyete geçti. Bu gelişmeler sonucunda modern ofisler, beş yıldızlı oteller ve 'lüks tüketim tapınakları' olarak alışveriş merkezleri kent mekânında yerlerini aldılar. Fastfood zincirleri, eğlence sektöründe patlama, uluslararası kongreler, önemli yabancı basın merkezlerinin bürolarının açılması ve kablolu TV, çanak antenler vb. iletişim olanakları kenti dünyaya açmaya başladı. Anavatan Partisi'nden (ANAP) İstanbul Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan döneminin (1984-89) projeleri ve yıkımları kenti bir dünya kenti yapma yolunda ilk girişimlerdi⁹⁷:

“ Otuz yıldan uzun bir süredir rafa kaldırılmış bir dizi kentsel yenileme projesi uygulamaya konuldu: kent merkezinde ondokuzuncu yüzyıldan kalma bir dizi mahallede geniş ölçekli yıkımlara girişildi; yüzyıllardır merkeze yerleşmiş bulunan küçük imalat kuruluşları yerlerinden atıldı. Haliç ve Boğaz kıyılarına sahil yolları yapıldı. İstanbul süratle kültürel tüketime göre biçimlenmiş bir kent haline geliyordu⁹⁸. ”

Dalan ertesi dönemde Nurettin Sözen'in (1989-94 SHP-Sosyal Demokrat Halkçı Parti) başkanlığa gelmesiyle uygulanan popülist politikalar ve ardından Recep Tayyip Erdoğan'ın döneminde (1994-98 RP-Refah Partisi) küreselleşme alternatifinin özel girişimci boyutuna karşı ikircikli duruş bu gelişmeleri bir süreliğine sekteye uğrattı. Ayrıca, ülkenin istikrarsız durumu, hükümetlerin

⁹⁷ Çağlar Keyder, 'Arka Plan', İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, Çağlar Keyder (ed.), (çev. Sungur Savran), İstanbul, 2000, s. 21-26.

⁹⁸ age, s. 26.

kararsız politikaları ve sermayeyi davet edebilecek altyapı yatırımlarındaki isteksizlikleri de burada etkili oldu. Ülkenin, küresel sermaye için etkin bir idari ve hukuki altyapıyı hazırlamamış olması da bir başka nedendi⁹⁹.

Kasım 2000 ile Şubat 2001 arasında, Türkiye büyük bir ekonomik krizle karşılaştı. 2001’de ekonomi %10 küçülürken, TL %51 değer kaybetti. Krizden çıkış, popülist politikaların terk edilerek neoliberal ekonomik düzenin tesisinde görüldüğünden özelleştirmeler de birbiri ardına geldi¹⁰⁰. Özelleştirme uygulamalarına ilk olarak 1986’da başlayan Türkiye, 24 yılda 39 milyar 600 milyon 581 bin dolarlık özelleştirme yapmıştır. Bu rakamın 30 milyar 734 milyon dolarlık ve toplamın % 77,6 payına sahip kısmı ise AKP’nin 7,5 yıllık iktidar dönemine aittir¹⁰¹. Bu bağlamda, bütçe açıklarını finanse etmenin bir başka çaresi de İstanbul’un arazi ve arsalarındaki rantın keşfiyle bulunur. İstanbul’un küresel kent işlevleri için gerekli maddi ve hukuki koşulları sağlayarak küresel sermayeyi ikna edebilmesi, yerel ve merkezi iktidarların AKP’ye geçmesi ile 2000’lerde mümkün olur. Kentsel dönüşüm projelerinin rahatlıkla uygulanabilmeleri için ardı ardına yasalar çıkartılarak hukuki alt yapı da sorunsuz hazırlanır. İstanbul’u Küresel Kent yapma yolundaki ciddi istek ve çabaların miladı Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara geliş tarihidir diyebiliriz¹⁰².

Bu dönemde, devletin elinde bol miktarda olan hazine arazileri daha önce hiç olmadığı kadar özel girişimcilere ve/veya kamu-özel girişim ortaklıklarının yatırımlarına açılır. Bu siyasi tercih İstanbul’un kentsel mekânları ve arazileri üzerinde müthiş bir değişimi de beraberinde getirecek ve bu değişimden en çok etkilenen kesim de hazine arazileri üzerindeki gecekondulu mahalleleri olacaktır.

⁹⁹ age s.27-31.

¹⁰⁰ Tuna Kuyucu, ‘Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008’, Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, 2009, pp.1-3.

¹⁰¹ AK Parti 7,5 yılda 30,7 milyar dolarlık özelleştirme yaptı:<http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-7-5-yilda-30-7-milyar-dolarlik-ozellestirme-yapti/ekonomi/sondakika/13.05.2010/1250355/default.htm>

¹⁰² Binnur Öktem, ‘Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri’, Planlama Dergisi 2006/2,s.55.

Gecekondu'lara göz yuman popülizm artık devrini tamamlamıştır. Yeni gecekondu yapımı engellenirken, var olan gecekondu'laların yıktırılması ve gecekondu'lardan boşalan arazilerin kentsel dönüşüm adı altında yatırımcılara ya da küresel kent hedefli projelere açılması hedeflenir. Enformel konut pazarı Toplu Konut İdaresi vasıtasıyla devlet denetimi altına alınır. Alt gelir grupları ve kent yoksullarının TOKİ konutlarına aylık taksitlerle borçlandırılarak yerleştirilmeleri sonucunda bu grupların formel konut pazarı ile bütünleştirilmeleri hedeflenir. Böylece, İstanbul'un kentsel arazilerinden pay kapma yarışı kentte senelerdir ikamet eden yerleşik toplulukların yaşam alanlarını ve özellikle hazine arazileri üzerindeki gecekondu mahallelerini tehdit etmeye başlar. Ekonominin itici gücünü emlak sektöründe gören iktidar kentsel dönüşüm projelerine hız verir¹⁰³.

İstanbul'daki kentsel dönüşüm projeleri dört gerekçeyle uygulanmaya konulmuştur. İstanbul'u finans, ticaret veya turizm merkezi yapma amaçlı projeler İstanbul'un tarihi semtlerine ya da merkezi bölgelerine yönelik planlanmaktadır. Bu projeler hem küçük sanayici hem kent yoksulları için kent dışına itilme anlamı taşırlar. TOKİ ve KİPTAŞ¹⁰⁴ gibi kurumsal müteahhitlerin kentin tarihi alanlarına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkan Sulukule, Süleymaniye, Fener-Balat-Ayvansaray, Yenikapı, Tarlabası vb. projeleri turizme odaklı bu tarz projelerdendir. Kentsel dönüşümün ikinci nedeni olarak gösterilen deprem riskine yönelik projeler ise aslında depremi bahane eden rant amaçlı projelerdir¹⁰⁵. Kentsel dönüşüm adı altında yapılan bir başka uygulama, soylulaştırma, güzelleştirme projeleri olarak karşımıza çıkar. Üst gelir gruplarına ve kente gelecek küresel sermayenin elit çalışanlarına yönelik lüks konut, alışveriş

¹⁰³ Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008', Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements , yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, 2009, pp.1-3.

¹⁰⁴ KİPTAŞ, 1987 yılında yabancı sermaye ortaklığı ile imar planı ve mimari projeler yapmak üzere İMAR WEIDLEPLAN ismiyle kurulmuştur. 1989 yerel seçimlerinden sonra atıl hale gelerek tasfiye edilme noktasına gelmiş, akabinde yapılan 1994 yerel seçimlerini takiben, İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş. ünvanını alarak yeniden teşekkül ettirilmiş bir Büyükşehir Belediyesi Kuruluşudur.

¹⁰⁵ Naomi Klein 'The Shock Doctrine' (Penguin Books,2007) isimli eserinde kapitalizmin felaketler ve felaket senaryolarından nasıl nemalandığını açık eder.

merkezi, rekreasyon alanları gibi imaj projeleri içerir. Son olarak, tipik bir şekilde Kartal örneğinde gördüğümüz sanayisizleştirme projeleri de kentsel dönüşüm kapsamındadır¹⁰⁶. Ulaşımın kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması da bu amaçlara hizmet edeceğinden projeler bir dizi köprü, 3. Köprü, metro hattı ve otoyolu da içerir. Yıkımlar bu uygulamalara yönelik belli bir plan dâhilindedir:

“Yıkımlar rastgele değil, İstanbul’da kabaca planlanan üç ana arter etrafında gerçekleşiyor. Bu arterlerden ilkinde tarihi yarımada’yı ve halihazırda var olan merkezi iş alanlarının ufuktaki yeni köprü ve Boğaz’ın altından geçen metro hattıyla (Marmaray) güneye yöneltilmesi ve bölgenin bir orta-üst sınıf servis sektörü cennetine dönüştürülmesi hedefleniyor... Bu plan gereği Marmara Denizi’nin paralelindeki E-5 Karayolu üzerindeki bir dizi işçi mahallesi, yöredeki fabrikaların oradan taşınmalarıyla atıl kaldıkları da gerekçe gösterilerek yıkılacak. Bu hattaki Örnek, Esatpaşa, 1 Mayıs (Mustafa Kemal), Başibüyük, Gülsu, Gülsuyu, Yakacık, Aydınlı, Cumhuriyet gibi merkezden güneye uzanan ve yüzbinlerce kişinin ikamet ettiği mahalleler ortadan kaldırılacak. İkinci arter ise bu defa tarihi merkezden kuzeye doğru uzanan ve Mimar Ken Yeang’ın tasarladığı bir orta-üst sınıf rezidans-alışveriş merkezi-marina hattına evriltilmeye çalışılan Küçükçekmece yöresine tekabül ediyor. Ayazma ve Tepeüstü mahallelerinde gerçekleştirilen yıkımlar bu aks üzerindeki Çırpıcı, Tozkoparan, Bayraktepe ve daha nice mahalleye kötü bir örnek oluşturuyor. Planın üçüncü ayağı ise hızla yükselen ve kriz öncesinde 60 kadar gökdelenin inşa edildiği ve 1988’de ikinci köprünün açılmasından sonra emlak spekülasyonuna tabi tutulan Levent-Maslak hattında gerçekleşiyor. Kuzeyinde Türkiye’nin ilk gated community’lerinin de bulunduğu bu “replika Manhattan” projesinin etrafında yer alan Karanfilköy, Fatih Sultan Mehmet, Armutlu, Boçev, Mağden, Derbent, Reşitpaşa gibi mahalleler uzun zamandır gölgesinde yaşadıkları yıkımın ziyadesiyle farkındalardı...¹⁰⁷”

Bu gelişmelere paralel olarak, kentsel dönüşüm mahalleleri sakinlerinin yeniden iskân edileceği TOKİ siteleri kentin merkezden uzak alanlarında inşa edilir.

¹⁰⁶ Seda Tabak, Kartal Kentsel Dönüşümü, Hürriyet, 13.08.2010

Büyük sanayi şirketlerinden Eczacıbaşı, Siemens ve Doğuş’un büyük arazilerinin yanı sıra Kibar Holding, Mutlu Akü, Metal Holding, Sunta Tahta, Gözütoklar Yapı, Exsa Export ve Valfsel Armatür’un de arazileri bulunuyor. Eski sanayi bölgelerine ait bu alanlar 4,5 milyon m2 inşaatla, ofis, ticaret, turizm ve konut alanları yapılarak, İstanbul için yeni, modern ve uluslar arası ilgi odağı bir iş ve yaşam merkezi amaçlanmaktadır. Bu merkez Metro, Marmaray ve deniz ulaşımı ile İstanbul’un tüm alanlarına, Sabiha Gökçen Havalimanı ile de yurtiçi ve yurtdışına bağlanmış olacaktır.

¹⁰⁷ Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt, <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

Kentin emekçileri ile alt gelir grupları kent dışına itilirken, üst gelir gruplarına yönelik ‘temiz’, ‘güvenli’ ve ‘arınmış’ bir kent tasarlanmaktadır. Bu yeni kentte yoksulların konut hakları da kamusal alanları kullanabilme ve toplumsal muhalefet hakları da ihlal edilmekte, toplumsal refahın adil paylaşımı engellenmektedir

İktidarın dünya emlak pazarları ile irtibata geçmesiyle, İstanbul 2004’te ilk kez Dünya Gayrimenkul sektörünün Emlak Pazarı Dünya Gayrimenkul Fuarı’na (MIPIP) katılır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi burada 20’den fazla proje sunar: Galataport, Haydarpaşa, Haliç, Fener-Balat, Sötlüce, İETT Garajı, tersaneler, Kartal büyük dönüşüm projesi, Florya köşkü önüne 70 katlı gökdelen. Hiçbir kamu yararı içermeyen hatta kamusal alanların gaspı olarak nitelendirilen bu projeler görücüye çıkarılırlar¹⁰⁸. 2005’de küresel kent vizyonuna yakışan projelerin planlarını yapmak üzere İstanbul Metropolitan Planlama (IMP) Büyükşehir bünyesinde kurulur. İMP, hedefinin İstanbul’u birinci lig dünya kentine dönüştürmek olduğunu açıkça ilan eder. İMP’nin kurucu başkanı Hüseyin Kaptan, ‘Eğer planımız istediğimiz gibi icra edilirse İstanbul, Londra ile yarışabilecek bir dünya kenti olacaktır¹⁰⁹’, notunu düşer. Çağlar Keyder ‘İstanbul’u Nasıl Satmalı’¹¹⁰ dediğinde sene 1993’dür; yaklaşık on yıl sonra, Türkiye’yi küresel sermayeye ve AB’ye bağlayan, tüm Orta Doğu’nun finans ve hizmet sektörlerini yürütebilen ve aynı zamanda bir kültür ve turizm başkenti olma potansiyeline sahip bir İstanbul, ulusal ve uluslararası sermaye için küresel kent olarak hazırlanmaktadır. Türkiye’nin geleceğini İstanbul’un geleceğinde görmekte olan iktidar kentin küresel sermayeyi çekecek bir cazibe merkezine

¹⁰⁸ Özlem Yüzüak, ‘Kentsel dönüşüm... Ama nasıl?’Cumhuriyet, 27.11.2008.

¹⁰⁹ Tuna Kuyucu, ‘Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008’ ,Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements yayılanmamış doktora tezi, Seattle,University of Washington,2009, s.15.

¹¹⁰ Çağlar Keyder, ‘İstanbul’u Nasıl Satmalı?’ , Ulusal Kalkınmacılığın İflası, İstanbul 1993,s.99-112.

dönüşmesi için çalışır¹¹¹. İktidara yakın medya tarafından bu süreç ‘Başkent İstanbul’ olarak tanımlanır ve ‘Büyük Dönüşüm’ olarak sunulur:

“TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri ve özel sektörün iş birliğiyle başlatılan devasa kentsel dönüşüm projeleri, İstanbul’u yeniden dünyanın merkezi haline getiriyor. 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilen İstanbul, bu kimliğine yakışacak yeni sosyal, kültürel ve kentsel projelerle dev bir şantiyeye dönüştü. Gecekonduolar teker teker yıkılıp yerlerine modern ve estetik şehirler kuruluyor. Boğaz Köprüsü, Dubai Towers, Karayolları arazisine yapılacak gökdelenler, Formula 1 pisti ile İstanbul Orta Doğu’nun yeni yatırım merkezi olmaya başladı. Ayrıca Haydarpaşa Liman bölgesinde ve Galata’da, Bakırköy-Ataköy ve Maslak-Büyükdere Caddesi hattındaki yeni iş ve alışveriş merkezlerinin estirdiği rüzgârla dönüşüm büyük bir ivme kazanıyor. Devasa çaptaki projeler İstanbul’u köklü bir şekilde değiştiriyor¹¹².”

Yıkılan gecekonduoların yerine yapılacak estetik ve pahalı mekânlarda gecekonducuların barınamayacağı, yeni iş ve alışveriş merkezlerinin ise küresel sermayenin hizmetlilerine ve orta-üst gelir gruplarına dönük planlandığı açıktır. Kentte yaşayanların yaşam koşullarını iyileştirmeye dönük projeler üreterek kenti yönetmenin yerini kentsel girişimcilik almıştır. İmaj projeleri ile İstanbul’u Orta Doğu’nun yeni yatırım merkezi yapmak ve küresel sermayeyi çekmeye yönelik uygulamalar bu vites değişikliğinin kanıtıdır. Bu stratejiye uygun bir terminoloji yerel ve merkezi yöneticilerin hâkim dili olur; basına verdikleri demeçlerde kente hizmet yerine girişimcilik, sosyal adalet yerine rant ön plana çıkar¹¹³. Refah Devlet’ine ait terimler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de yerlerini neoliberal versiyonlarına terk ederler. ‘Proje’ sözcüğü geçmiş yılların ‘Planlama’ sözcüğünü de anlamını da gündemden düşürür. ‘Vizyon’, ‘Misyon’ gibi yeni terimler öne çıkar¹¹⁴.

¹¹¹ Binnur Öktem, ‘Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri’, Planlama Dergisi 2006/2,s.55.

¹¹² Bekir Yeniay– Ziya Sandıkçıoğlu, ‘Büyük Dönüşüm’ Türkiye, 7.04.2008.

¹¹³ Aşağıda örnekleneceği üzere özellikle TOKİ Başkanı’nın demeçleri ile söyleşilerinden bu gelişme yakinen takip edilebilir: ‘Küçükçekmece’de rant alanları yarattık” veya ‘Elimizde çok kıymetli arsalar var. Onların bazı problemleri var. Onları tezgâha koyacağız, cilalayacağız, satacağız’ (Bayraktar 2008) gibi.

¹¹⁴ Ayfer Bartu Candan- Biray Kolluoğlu, ‘Emerging Spaces of Neoliberalism’, New Perspectives on Turkey, no:39,2008; Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İstanbul,2008,s.42.

İstanbul, şimdi projelerince değerlidir: 2010 Kültür Başkenti etkinlikleri, Dubai Kuleleri¹¹⁵, Galataport ve Haydarpaşa Limanı Projeleri, Söğütözü Kongre Merkezi, Küçükçekmece’de Ken Yeang, Kartal’da Zaha Hadid gibi uluslar arası üne sahibi mimarların tasarımları¹¹⁶, Halkalı’ya Sea World¹¹⁷, Gaziosmanpaşa’ya ‘yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çeken projeler ile Güney Korelilerin yapacağı ve içinde Disneyland olacak bir teknokent¹¹⁸, Küçükçekmece ve Kartal’da yapay adalar... Dubai’deki yapay ada benzerlerinin iki tanesinin İstanbul 1/100 binlik İl Çevre Düzen Planı’nda yer alması, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından ‘İstanbul’u Dubai’ye benzetmek’ olarak nitelendirilmiş ve bu planın, kent ve insan odaklı değil, İstanbul’u pazarlamaya ve küresel şirketlere rant sağlamaya yönelik olduğu öne sürülmüştür¹¹⁹.

Küresel Kent imgesinin bir başka boyutu da sergiler, müzeler, film, tiyatro, caz vb. festivalleri ve dünya çapında önemli etkinliklere ev sahipliğidir ki 80’lerin ortasından itibaren İstanbul’da bu tarz etkinlikler çoğalarak kent yaşamında yerlerini almaya başlamışlardır. Küreselleşme projesinde iktidara el veren burjuvazi burada da desteğini esirgemez ve kentin yenilenmesi ve dünya çapında tanınır olması için bu tarz projelere arka çıkar. 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi bu dayanışmanın en taze belirtisidir¹²⁰. Küresel kentin finans, inşaat ve emlak sektörlerinden beslenen kentsel burjuvazinin, kentin pazarlanmasını kolaylaştıracak bu çeşit etkinliklere sahip çıkması mantıklıdır:

‘Sermaye için ne mekânın tarihsel üretim ve kullanımı, ne de temsil ettiği sosyal değerlerin tek başına bir önemi vardır. Bunlar, söz konusu mekânın değişim değerine katkıda bulundukları sürece önemlidir¹²¹’.

¹¹⁵ Mimarlar Odası’nın açtığı dava üzerine proje usulen iptal edildi.

¹¹⁶ 555 hektarlık bir alana tekabül eden 1/5.0000’lik planlar gerek Kartal Belediyesi’nin gerek sakinlerin itirazları üzerine revize edilmektedir. Kartal Belediyesi son seçimde muhalefete geçmiş, CHP kazanmıştır.

¹¹⁷ ‘İstanbul Kayabası’nda 4 Milyar Dolarlık Yeni Şehir Kurulacak’, Hürriyet 05.05. 2008

¹¹⁸ Muharrem Aydın, ‘Gaziosmanpaşa’yı kimse tanıyamayacak’, Hürriyet, 28.04.2008

¹¹⁹ Asım Güneş, ‘İstanbul’u suni adalarla Dubai’ye benzetecekler’, DHA. 23.08.2009 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/12331030.asp>

¹²⁰ Çağlar Keyder, ‘Küresel Bağlamda İstanbul’, Urban Age İstanbul Newspaper, s.45 <http://www.urban-age.net/publications/cityProfiles/>

¹²¹ Celal Beşiktepe, ‘Kent Mekânı ve Sermaye Birikimi’, İstanbul Bülten Kasım/2008,s.4.

Bu bağlamda, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi, kenti pazarlanabilecek bir metaya dönüştürerek sürece hız katar. Kültür Başkenti içinde ‘çirkinlik’, ‘kirlilik’ ve ‘aykırılıklara’ yer olmadığından, bu şekilde damgalanan gecekonduların yıkımları da kamuoyu vicdanında normalleştirilmiş olur. 2010 logoları böylece çeşitli şekillerde tüm kente damgalarını vurur. Ziyaretçilerinin haz alabileceği ruhsuz ama temiz ve görsel şenlikli bir Disneyfikasyon¹²² ile yapay bir cennet inşa edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Cengiz Aktar, ‘Ottoman Disneyland’ başlıklı yazısında görüntü ve vitrinden ibaret olma tehlikesiyle karşı karşıya olan İstanbul’un bir ‘Osmanlı Dizneylandı’na dönüşmekte olduğu uyarısını yapar¹²³.

Kent, aynı zamanda, sanayi kentinden, uluslararası bir ticaret, hizmetler, küresel turizm ve finans merkezine doğru evrilmektedir ki bu değişim kentteki alt gelir gruplarının istihdam olanakları aleyhine bir gelişmedir. İTO Başkanı Murat Yalçıntaş, işbaşına geldiği gün, İstanbul’un coğrafi olarak Dubai ve Londra’nın tam ortasında olduğundan hareketle değerlendirmesini yapar:

"O halde biz Londra ve Dubai'den sonra gelin İstanbul'u küresel bir ticaret başkenti yapalım diyoruz. Bu bağlamda bizim yaklaşımımız, küreselleşmeye direnmek değil, küreselleşen dünyada önemli, etkili aktörlerden biri olmak¹²⁴."

Ticaret merkezi olma dileklerine finans merkezi talebi eklenir. IMF ve Dünya Bankası İstanbul’un finans merkezi projesine arka çıkarlar. Finans merkezi olma yolunda ilerleyen şehirlerin arasında sayılan İstanbul’un 30 yıl sonra Londra, New York, Shangay ve Tokyo yanında dünyanın önde gelen ilk 5’i arasında yer alması hedeflenerek İstanbul’da 150 bin ‘nitelikli işgücü’ yaratılması amaçlanır. TOKİ Başkanı da “Türkiye ekonomisine katkı sağlamak için İstanbul’a 40,000 turist getirmemiz lazım”, sözleriyle kente yeni bir ‘misyon’ ve ‘vizyon’ biçer¹²⁵. Daha sonra bu sayı epey yükselecektir: “3,5 milyon değil, 20-30 milyon turist

¹²² Bkz. Sayfa 8 ve dipnotlar 31,32 ve 33.

¹²³ Cengiz Aktar, ‘Ottoman Disneyland’, Vatan Gazetesi, 01.08.2010.

¹²⁴ ‘İstanbul’un finans merkezi olmasına destek’, Taraf, 2.10.2009.

¹²⁵ ‘İstanbul’da Bayraktar’a Eleştiri’, 21.10.2009, <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

ağırlayarak cari açık problemini çözecek olan da yine İstanbul'dur¹²⁶”. 12 Eylül Darbesi ertesinde İstanbul genelinde Hizmetler sektörünün payı %25 civarlarındayken 2008’de oran % 60 sınırına dayanmıştır. Hizmetler sektöründe ücretler genellikle düşük olur ve hizmetler sektörü kentten kaçan sanayinin yerini tutamaz. TÜİK’e göre 2002-2006 arasında İstanbul’dan 531,943 kişilik sanayi istihdamı kent ve ülke dışına çıkarılmış, bu yıllarda sanayideki istihdam 1 milyon 781 bin 943’den 1 milyon 250 bine düşmüştür. TRAKAP (Trakya Kalkınma Birliği) hayata geçirilirse 1,5 milyon kişi sanayi ile birlikte Trakya’ya kayacaktır¹²⁷.

Kentsel mekân da yeniden şekillenmekte ve alt gelir grupları merkezden çeperlere itilirken, kent üst gelir gruplarının yaşamlarına göre düzenlenmektedir. 1980-2007 arasında İstanbul’un 5 yıldızlı otellerinin yatak kapasiteleri 2000’den 10199’a çıkmış ve 44 alışveriş merkezinin 34’ü 2000 yılından sonra inşa edilmiştir¹²⁸. 2000’lerden bu yana sadece Levent-Maslak iş alanında 60’a yakın gökdelen ve AVM projesi başlatılmıştır¹²⁹. Son yıllarda büyük holdingler ve yerel sermayenin değişik kesimleri de ekonomik etkinliklerinin yanı sıra geleceği parlak emlak sektörüne girmiş ve Kiler Grubu, Taşyapı, Ülker vb. gibi bazı İslami sermaye grupları 28 Şubat ertesi emlak piyasasına katılmışlardır¹³⁰. Kâğıthane’deki Roman mahallelerinin yıkılmasına ve sakinlerinin sokaklarda kalmasına (hala sokaklarda barınan aileler bulunmaktadır) neden olan kentsel dönüşüm projesi sonucu buradaki arazi demir-çelik sektörünün eski firmalarından Efesan Grubu tarafından alınmıştır. Şirket, burayı İstanbul’un en lüks bölgelerinden biri yapmak istediğini ve Metrocity benzeri bir alışveriş merkezi ve rezidans projesi inşa edeceklerini iftiharla açıklar¹³¹.

¹²⁶ Erdoğan Bayraktar, İstanbul için artık eylem zamanı:

http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

¹²⁷ Ulus Atayurt, ‘İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent’ , ‘Yeni Yol’,sayı 35, s.22.

¹²⁸ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme.Mission to Istanbul, June 2009 s. 8.

¹²⁹ Ulus Atayurt, ‘İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent’ , ‘Yeni Yol’,sayı 35, s.22-23.

¹³⁰ Binnur Öktem, ‘Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri’, Planlama Dergisi 2006/2,s.59-61.

¹³¹ ‘Gayrimenkulde ‘bölgesel marka’ olan kazanıyor”, Taraf, 10.05.2009.

Tüm bu gelişmelere sadece yerel sermaye değil küresel sermaye de ilgi göstermektedir. Son yıllarda emlak sektörüne gelen yabancı sermaye önceki yıllara göre yüksektir. 2003-2004 yıllarında yabancı sermaye İstanbul'da 2,5 milyar dolarlık gayrimenkul almıştır¹³². Cevahir Alışveriş Merkezi'ni Kuveyt ile İngiltere merkezli gayrimenkul şirketi St.Martins Property satın alır, CEO'su uzun süreli bir yatırımcı olduklarını ve ofis, alışveriş merkezi ve konutu önemsediklerini ve başka yatırımlara da gireceklerini açıklar¹³³. Lüks konut inşaatlarında yabancı sermaye yatırımları veya yabancı-ulusal sermaye ortaklıkları olağanlaşmıştır. Dubaili Şeyh El Maktum'un ortağı olduğu Emaar'ın Büyükçekmece'deki Toskana Vadisi Evleri ve Çamlıca'da AVM inşaatları vardır¹³⁴. Urban Land Institute (ULI) ve Pricewaterhouse Coopers (PWC) tarafından hazırlanan ve 27 Avrupa kentini kapsayan 'Avrupa Emlak Raporu 2007' verilerine göre gayrimenkul kârlılığı açısından Avrupa kentleri içinde geleceğin en iyi kenti İstanbul'dur. Aynı rapora göre 27 Avrupa kenti arasında ofis satın almada Hamburg ve Münih'ten sonra 3. sırada, sanayi gayrimenkulü satın almada 1. sırada ve ticari gayrimenkul bakımından da Moskova'dan sonra 2. sıradadır. Aynı kuruluşların 2008 çalışmasında ise yatırım beklenti sıralamasında Moskova'nın ardından 2. sıraya düşer ancak fark 0.01 gibi çok önemsizdir (Moskova 6.75, İstanbul 6.74) . Bu raporun gelişimde beklenti sıralamasında da yine Moskova'nın ardından 2.dir. ABD'li Cushman ve Wakefield adlı kuruma ait bir başka araştırmaya göre de dünya genelinde 2007 yılında ofis kiralalarında en yüksek düzey %95 ile İstanbul-Levent'e aitken 3. Sırada %87 ile Gayrettepe-Zincirlikuyu hattı yer alır. İstanbul konut fiyatlarında da yükseliştir hatta ABD'yi bile geçer¹³⁵. Küresel kentin rezidans denilen lüks konutlarının 100 metrekaireliklerinden 1,5 milyon dolar istenmektedir oysa aynı büyüklükteki bir

¹³² Ulus Atayurt , 'Bereketli Topraklar Üzerinde', İstanbul Ocak 2007 sayı 58, ,s.56-57.

¹³³ 'St. Martins Property Türkiye'de Yatırımlarına Devam Edecek', <http://perakende.org/haber.php?hid=1197127710>

¹³⁴ 'Toskana ve Çamlıca etkilenmez', Milliyet, 28 Kasım 2009. Ancak, Dubai'deki finansal kriz nedeniyle Dubai sermayesinin diğer ülkelerdeki tüm emlak projeleri gibi bu projeler de daha sonra askıya alınacaktır.

¹³⁵ Murat Karayalçın, Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ocak 2009, s.66-69.

konut New York'da 1.1 milyon dolardır: "Görünüz İstanbul'daki konut fiyatları nasıl da New York'u geçmiş durumda¹³⁶".

Bir devlet kurumu olan TOKİ son çıkarılan yasalar sayesinde yabancı sermaye ile işbirliği yapabilmektedir. TOKİ Başkanı, kaynak geliştirme kapsamında dışarıdan yabancı ortak bulabileceklerini, kredi ve fon getirebileceklerini belirterek "Elimizde çok kıymetli arsalar var. Onların bazı problemleri var. Onları tezgâha koyacağız, cilalayacağız, satacağız¹³⁷", sözleriyle bir kamu görevlisinden ziyade bir özel girişimci gibi TOKİ'nin kentsel ranttan pay kapma niyetini açıklar. Bir başka söyleşisinde net bir şekilde "Küçükçekmece'de rant alanları yarattık¹³⁸", diyerek niyetini açıkça beyan edecektir¹³⁹. Kentsel rant küresel kapitalizme eklemlenmenin önemli bir vasıtasıdır ve kapitalizme her dönem geriden eklemlenen Türkiye ilk kez küresel kapitalizm ile koşut hareket etmektedir.

Gecekondu mahalleleri ile kent merkezindeki yıpranmış alanlar nüfuslarının merkezi ve yerel yöneticiler ile TOKİ Başkanı tarafından kamuoyu önünde kriminilize edilmeleri, dönüşüm projelerine meşruiyet sağlama amaçlıdır. Medya da bu ötekileştirmeye araç olur; "Yoksullar suç işliyor miti kentsel dönüşüm uygulamalarına meşruiyet sağlar"¹⁴⁰. Roman kimliği nedeniyle Sulukule'nin 'ucube', Kürt yerleşimi olması nedeniyle Ayazma'nın 'sakıncalı' ve kentin ötekilerinin ötekileri olan mülteci ve transseksüellerin ikamet olanağı buldukları ve ayrıca Roman ve Kürt gruplarını da barındıran Tarlabası'nın 'tehlikeli' olarak damgalanmaları kamuoyuna mesajdır. Kentin her yerinde varlığını sürdürebilen suçun adresi olarak sadece gecekondu mahalleleri ile kentin

¹³⁶ age sy.69'da aktaran Güngör Uras, Milliyet 05.12.2007.

¹³⁷ 'Değerli arsaları cilalayıp satacağız', Hürriyet, 07.07.2008.

¹³⁸ 'İstanbuluşmaları 09'da Bayraktar'a Eleştiri', 21.10.2009, <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

¹³⁹ Küçükçekmece İlçesi ilk gecekondu dönüşüm projelerinin ve zorla ev boşaltmalar ile yeniden iskânların gerçekleştirildiği ilçedir. Elverişli arazileri ile TOKİ tarafından uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin lokomotif bu ilçedir. Gecekondu dönüşüm projesi örneği olarak dördüncü bölümde incelenecek olan Ayazma Mahallesi de Küçükçekmece'dedir.

¹⁴⁰ Hatice Kurtuluş, 'Kentsel Dönüşümün Gelişim Süreci', İÜ-SBF Sempozyumu: İstanbul'da Sosyo-Mekânsal Değişim', 10 Ekim 2008.

tarihi merkezlerindeki yıpranmış bölgeleri gösterilerek, bu bölgelerin ‘temizlenmeleri’ sonucu kentin güvenli bir kent olacağı varsayımı da yaygınlaştırılır. En zayıf halka olan bu mahallelerden kentsel dönüşümü başlatmak orta-sınıfın yaşadığı mahalleler ile kamusal alanlara müdahaleyi de kolaylaştıracaktır¹⁴¹. Örneğin kamusal bir alan olan Ataköy sahili TOKİ tarafından kamu yararı olmayan lüks otel projelerine açılmak üzere satılmıştır. 77.000 metrekarelik alanı kar paylaşımı usulü ile Sinpaş’a satan TOKİ, kıymetli bir araziye sermayeye aktarırken aynı zamanda halkın kıyıya ulaşım hakkını da engellemiş, dahası, bu satıştan 183 trilyon kaybederek devleti de zarara sokmuştur¹⁴². ‘60’lı yıllarda İstanbul’un ilk sosyal konutlarının yapıldığı Güngören ilçesindeki Tozkoparan Mahallesi’nin kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesini de, önceden yine toplu konut alanı olarak planlanmış ve bu yönde gelişmiş Ataşehir’in finans merkezi yapılmak üzere tekrar dönüşüm alanı ilanı edilmesindeki¹⁴³ mantığı da kentsel rantın dışında anlamak güçtür. Toplu konut alanları tekrar dönüştürülmektedir, ancak bu kez yaşayanlarını başka yerlere iskân ederek:

“Tozkoparan’da mevcut blokların geniş bahçeleri ve bloklar arasındaki boş alanlar inşaat alanları olarak iştah kabartıyor. Zaten projeye göre öncelikle boş alanlara konut yapılacak, sonra eski binalar yıkılarak yerlerine yenileri inşa edilecek. Bu da arazi üzerinde daha fazla bina ve daha az yeşil alan demek. Ayrıca buranın Eski Londra Asfaltı ve E-5’e yakınlığı, Zeytinburnu-Aksaray metro hattının yanı başında yer alması da projeye yaratılacak rantın büyüklüğünü gösteriyor. Burada yaşayanlar açısından gelişmeler daha da ürkütücü. Öncelikle yapılacak yeni konutların değerleriyle bugün oturdukları evlerin değerleri arasında farklar olacağı öngörülüyor. Mahalle sakinlerinden yeni konutlarda oturabilmeleri için bu farkı ödemeleri istenecek. Oysa mahallede genellikle dar gelirli insanlar yaşıyor ve çoğunun bu farkları ödemesi imkânsız¹⁴⁴”.

¹⁴¹ Cihan Uzunçarşılı Baysal, ‘Bir siyasi araç olarak dönüşüm’ Radikal2, 22.01.2009.

¹⁴² TOKİ’den Sinpaş’a Ataköy Kıyağı

<http://www.turktime.com/default.asp?page=haber&id=100545>

¹⁴³ Ataşehir’in finans merkezi olmasına yönelik kentsel dönüşüm uygulamasına İstanbul Şehir Plancıları Odası itiraz etmiş ve İstanbul 3. İdari Mahkemesi imar planına yönelik yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Ancak TOKİ yeni bir planla yola devam etmek ister.

<http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/529222-divan-i-lugatit-toki>

¹⁴⁴ Ah, Güzel Tozkoparan, Atlas Dergisi, Sayı 195, Haziran 2009.

<http://www.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/08707/>

Yine 60'lı yıllarda yapılmış ve tamamen ruhsatlı ve tapulu binalardan oluşan İç-Dış Kumsal, sanki boş bir alanmışçasına yeniden tanzim edilmek üzere Küçükçekmece Belediyesi tarafından projelendirilmiştir. 'Ekolojik gökdelenlerin mucidi' ünlü mimar Dr. Ken Yeang tarafından yapılan planlara göre, buraya, içinde kültür merkezi, su parkı, marina, yeni kanallar, oteller, konaklama ve eğlence alanları ile plajların bulunan bir bölge sil baştan yapılacaktır¹⁴⁵. Mahalle halkı yerinden edilirken bu olanaklardan hangi sosyo-ekonomik sınıfların faydalanacağı açıktır. İş o kadar çığırından çıkar ki rant hırsıyla "Bırakın gecekonduları Bağdat Caddesi'nin bile kentsel dönüşüme tabi tutulması gerekir"¹⁴⁶, gibi bir cümle bir sermayedar tarafından telaffuz edilebilir.

Dönüşüm alanlarını Başbakan 'ucube'¹⁴⁷ hallerinden 'kurtarılması' gereken yerleşimler olarak nitelerken kullandığı 'kurtarıma' sözcüğü de kenti tehdit edenler mi var sorusunu akla getirir. Ya da burada oturanlar mıdır tehdit olan? Gecekondu halkları, böylece sadece açık ve net bir dil ile değil aynı zamanda bu dilin altında yatan çok anlamlı imalarla da ötekileştirilerek kent için tehdit ilan edilirler. TOKİ Başkanı gecekondu yerleşimlerini sadece "terörün, uyuşturucunun, devlete çarpık bakmanın, psikolojik olumsuzlukların"¹⁴⁸, merkezi ve "bazı siyasi oluşumlar, açıkgözler, yanlış düşünenler, esrar, eroin ve kadın ticareti yapanların"¹⁴⁹, beslendikleri yerler olarak nitelemekle kalmaz, kendi sitesinden de bu kampanyayı sürdürür:

"Bize göre terörün arkasında gecekondulaşma da var. Ülkemizin ana sorunları öncelikle terör, terörden sonra cari açık, ondan sonra da çarpık yapılaşmadır. Bu birbirine bağlı problemleri çözmek için elimizden gelen en üstün gayreti göstereceğiz"¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Seda Niğbolu., 'Dikey kentleşmeye yeşil çözümler' ,Radikal Cumartesi 17.05.2008.

¹⁴⁶ Yılmaz Yıldız, 'İstanbul Kentsel Dönüşümle Trilyonlarca Dolar Kazanır', Yeni Şafak, 11.08.2008.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 20.03.2008.

¹⁴⁸ Menekşe Ataselim, Sabah Gazetesi 13.11.2007.

¹⁴⁹ 'Bayraktar'dan şok suçlama', Milliyet 18.11.2007.

¹⁵⁰ Erdoğan Bayraktar, İstanbul'da ARTIK eylem zamanı, http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

Sosyal politikalar ile buralara uzanması gereken devletin ‘sosyal’ vasfını kaybederek ‘asayiş’ devletine dönüştüğü çağda, kendi kontrolünün dışındaki gözden ırak gecekonduların bölgelerini peşinen ‘tehdit’ ilan etmesi ve gecekonduların yıkımlarını suçla mücadelenin vazgeçilmez bir aracı olarak gerekçelendirmesi 70’lerden bu yana küresel bir politikadır¹⁵¹. Gecekonduların bölgeleri ‘şehirleri sarıp sarmalayan’ ve ‘sökülüp atılmaları gereken’ yerleşimler olarak tanımlanır¹⁵². Cümlelerin altındaki ima, vücut sağlığını tehdit eden bir ‘ur’ gibi kent sağlığını tehdit eden gecekonduların, neşteri polis olan operasyonlarla temizlenmesidir. TOKİ Başkanı, kentsel dönüşümün ardındaki bu niyeti açıkça beyan eder:

“Göçü yasaklayamayız ama parası pulu olmayan insanların İstanbul’da yoğunlaşmasının engellenmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerekiyor, bunun da İstanbul’un güvenlik sorununu halletmek suretiyle yasal olmayan yolları hedefleyen insanların İstanbul’da barınmasını engelleyerek, kentsel dönüşümü yapabiliriz¹⁵³.”

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Topbaş da kentsel dönüşümün rotasını çizer: “İstanbul’u yıkarak güzelleştireceğiz¹⁵⁴”. Kentin, barınma, eğitim, sağlık vb. hizmetlerini yaparak kenti yönetmek, yerini kenti yıkararak sermayenin hizmetine sunmaya terk etmiştir. Harvey bunu ‘yaratıcı yıkım’ olarak tanımlar. Harvey’e göre, sermaye kendinden kaynaklanan birikim fazlası krizini aşmak için mekâna el atar ve kentleri dönüştürür:

“... kapitalizm sürekli olarak kendi faaliyetlerini kolaylaştıracak coğrafi mekânlar arar, zamanın bir noktasında bu mekânı tamamen yok etmek zorunda kalır ve yine zamanın bir başka kesitinde sermaye birikimi açlığını doyuracak farklı, başka bir coğrafi mekân yaratır. İşte bu, sermaye birikiminin yaratıcı yıkım etkinliğinin tarihidir¹⁵⁵.”

Harvey’e göre, artığın bu şekilde emiliminin hemen her zaman ‘sınıfsal’ bir boyutu olmuştur çünkü burada hakları ihlal edilip eziyet çeken taraf yoksullar,

¹⁵¹ Mike Davis, Gecekonduların Gezegeni, İstanbul 2006, s.139.

¹⁵² Cumhuriyet 01.09.2007.

¹⁵³ Milliyet 13.11.2007.

¹⁵⁴ İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Mimar Topbaş 1 Yılına Değerlendirdi http://www.iett.gov.tr/haber_detay.php?nid=159

¹⁵⁵ David Harvey, Yeni Emperyalizm, Everest, İstanbul 2004, s.85.

ayrıcalıksız kesimler ve siyasal iktidarın nimetlerinden uzak tutulanlardır. Bu nedenle yaratıcı yıkımın karanlık bir yönü vardır¹⁵⁶.

Medya, özellikle iktidara yakın medya gecekonduların yıkımlarına alkış tutar:

- “Gecekondular tarih oluyor. İstanbul’da çarpık kentleşmeyi sona erdirecek... kentsel yenileme¹⁵⁷.”
- “Abu Dabililer Küçükçekmece’de.¹⁵⁸”
- “Tuzla marka olacak.¹⁵⁹”
- “Doğal afetlerde yaşanan acı manzaralara son vermek isteyen AK Parti hükümeti düğmeye bastı. İlk etapta depremde risk taşıyan binalar ile dere yataklarındaki yerleşim yerleri yıkılacak¹⁶⁰.”
- “Kentsel dönüşüm projeleri suç örgütlerinin sığınaklarını yok ediyor¹⁶¹.”
- “Ağaoğlu Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Ali Ağaoğlu, Dubaililere satılan Levent’teki İETT arazisi, Libadiye’deki arazi gibi nice yerlerin işgal altında olduğunu belirterek, devletin kentsel dönüşüm projesiyle sadece İstanbul’dan trilyon doların üzerinde gelir elde edebileceğini söyledi¹⁶².”
- “İstanbul Kültür Başkenti diyoruz ama İstanbul’u dünya gecekondular başkenti yapmışız... Dubai Allah’ın çölünü cennet yapıyor, biz cennet gibi ülkeyi adam edemiyoruz¹⁶³.”

Bu söylem, “Belediye 1 milyon bina yıkacak, TOKİ yenilerini yapacak¹⁶⁴” hedefini meşru kılar. Rakamdan çıkartılan sonuç, en az 5 milyon kişinin yerlerinden edileceğidir ancak kamuoyundan hiçbir tepki gelmez.

Deprem, dönüşüm projeleri için bir başka meşruiyet nedenidir. Naomi Klein, ‘Şok Doktrini’ isimli çalışmasında kapitalizmin felaketleri araçsallaştırmasının örneklerini sıralayarak bunu ‘Felaket Kapitalizmi’ olarak adlandırır:

¹⁵⁶ age.

¹⁵⁷ Yeni Şafak, 14.06.2004.

¹⁵⁸ Haber 7, 11.06.2006.

¹⁵⁹ Yeni Şafak 15.02.2009.

¹⁶⁰ Ahmet Dönmez,, İstanbul 19.08.2004.

¹⁶¹ Zaman,18.05 2008.

¹⁶²Yıldız Yılmaz, ‘İstanbul Kentsel Dönüşümle Trilyonlarca Dolar Kazanır’,Yeni Şafak,11.08.2008.

¹⁶³ age.

¹⁶⁴<http://www.ekolojistler.org/istanbulun-kapilari-emekcilere-kapaniyor.html> 16.11.2007.

“Katastrofik olayların ortaya çıkışları esnasında, felaketleri, heyecanlı fırsatlar olarak değerlendiren ve kamusal alana sermaye tarafından yapılan bu baskınlara ‘Felaket Kapitalizmi’ diyorum¹⁶⁵,”

İstanbul’daki süreç yukarıdaki yargıyı haklı kılmaktadır. Çoğu gecekondu bölgesi, kaya zeminde (Başbüyük, Ayazma, Sulukule, Gülsuyu-Gülensu vb.) depreme dayanıklı bölgelerde olduğu¹⁶⁶ gibi tek ya da iki katlı bahçeli binalar kent merkezindeki çok katlılardan daha emniyetlidir. Dahası, kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmı deprem öncesinden planlanmış ve sonradan meşruiyet kazanmak için deprem bahane edilmiştir. Büyük bir kentsel dönüşüm geçiren Zeytinburnu buna örnektir. Proje ‘99’dan önce bir ‘Vizyon Projesi’ olarak sunulmuş ve deprem kaygısı projenin gerekçelerine sonradan eklenmiştir¹⁶⁷. Kentin birçok yerindeki okul, hastane, viyadük, köprü ve özellikle Ambarlı Santrali gibi bir tehlike depreme karşı elden geçmeyi beklerken, öncelikleri kamu yararı yerine sermaye yararına vizyon projeleri almaktadır¹⁶⁸. Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı, imar komisyonlarının ‘tıkır tıkır’ çalıştığı geçen 9 yıllık sürede Deprem Komisyonu’nun bir kez bile toplanmamasını eleştirir¹⁶⁹. Deprem riskini öne süren merkezi ve yerel yönetimlerin asıl amaçlarının deprem bahanesiyle kentsel dönüşüm çalışmalarına hız vermek olduğu son yıllarda sayıları katlanan imar planlarından da anlaşılabilir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi son dört yılda 3,900’den fazla imar planı değişikliği gerçekleştirmiştir ki bu rakam günde 3 değişiklik demektir. Geçmiş dönemlerin plan değişikliklerinin birkaç katının son yıllarda yapılması akla arazi rantını getirmektedir; değişiklikler bu rantın kanıtı olmasa da çok önemli birer göstergesidir¹⁷⁰. İmar planlarında değişiklik yapılması gereken asıl risk bölgelerinin tüm bu plan değişiklikleri sırasında göz ardı edilmeleri bu kuşkuyla daha da haklı çıkartır. Yukarıdaki dere yatakları ile ilgili alıntının 2004 yılına ait olduğu ve orada şikâyet edilen sel ile mücadelenin 2009 Eylül’e kadar neden

¹⁶⁵ Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, London 2007, p.6.

¹⁶⁶ Bknz ekler: Ayazma ve Sulukule Jeolojik Analiz-Zemin raporları

¹⁶⁷ Mücella Yapıcı, İstanbul’a Doğru Bir Mimarlık ve Kent Buluşması, UIA İstanbul 2005, s.81.

¹⁶⁸ age.

¹⁶⁹ Murat Karayalçın, Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ocak 2009, s.94-95.

¹⁷⁰ age s.95-97.

yapılmayıp İstanbul'un bu tarihte neden sele teslim edildiğini anlamak zordur ve elbette pahalı proje ve etkinliklere ayrılan paranın sel ile mücadele için neden kullanılmadığını da.

17 Şubat 2009 tarihli TMMOB 2. Ankara Kent Sempozyumu sonuç bildirgesi de bu yöndedir:

“ Gecekondulaşma sürecinden bugünlere geldiğimizde ise merkezi idare ve yerel idareler eliyle gerçekleştirilen ve kentsel dönüşüm adı altında yapılan imar ve yapılaşma çalışmaları ile sermaye gruplarının lehine uygulamalar çoğalmaktadır. Sermaye birikimi süreçleri açısından kentin merkezinde kalan bu alanlar küresel sermayenin ilgi alanları olmuş ve küresel finans güçlerinin yönlendirdiği rant odaklı projeler ile burada yaşayanların kentlilerin tasfiye edilmesine ve bu alanların hızla el değiştirmesini öngören yaklaşımla yağma ve talan güçlerin aracılığıyla yeni bir yoksullaştırma/zenginleştirme kaynağı haline getirilmektedir¹⁷¹. ”

Kentlilerin çıkarlarını gözetmeyen, katılımcılıktan uzak bu projeler kentin imajına katkı sağlamak bir yana kentin parçalanmasına da neden olurlar. Kentsel ayrışma aynı zamanda toplumsal barışı tehdit edebilecek çatışmalara ve şiddete gebe dir, dolayısıyla gecekondu bölgelerinden ‘temizlenen’ kent sanıldığı gibi ‘güvenli’ bir kent değil tam aksine tehlikeli bir kent olacaktır. Eşitsizlikler ve ayrışma üzerine inşa edilmiş böyle bir model nedeniyle ileride İstanbul’un çok büyük sosyal problemlerle karşılaşacağı uyarısını yapan BM-Habitat AGFE Başkanı Prof. Yves Cabannes da TOKİ modelinin çökeceğine dikkat çeker. Kent hakları, barınma hakkı ve herkes için ulaşılabilir eğitim, sağlık, iş vb. ile fırsat eşitliği açılarından modelin zaten çökmüş olduğunu belirterek, ‘kar odaklı değil, insan odaklı bir kent’ önerir¹⁷². Öte yandan, arzu edilmeyen bu sürecin lokomotif olan TOKİ, birbiri ardına çıkartılan yasalarla müdahale alanı da, gücü de giderek genişleyen, denetlenmesi olanaksız devasa bir aygıtla dönüştürülmektedir: “TOKİ dikta rejimi kurdu!¹⁷³”.

¹⁷¹TMMOB 2. Ankara Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/29-kentleme/753-tmmob-2-ankara-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi.htm>

¹⁷² İmre Balanlı, ‘TOKİ Modeli neden çökecek?’, Radikal Cumartesi, 4.07.2009.

¹⁷³ ‘İstanbuluşmaları 09’da Bayraktar’a Eleştiri’ , 21.10.2009, <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

IV. TOKİ Öncesi Dönemin Gecekondu Politikaları ile Yasaları

TOKİ'nin güçlenerek ortaya çıkışını hazırlayan siyasi, iktisadi ve yasal sürece göz atmadan önce, gecekondu ile alt gelir gruplarının konut sorunları karşısında iktidarların önceki yıllardaki politikalarını ve önceki yasalar ile mevzuatı da incelemek gerekir. Böyle bir yöntem, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerde bulunan 'hakların ileriye götürülerek geliştirilmeleri' taahhüdünü incelememize de olanak sağlar. Anayasaların ilgili maddelerinden başlayarak, hükümetler için yol haritası niteliği taşıyan Beş Yıllık Kalkınma Planlarını, bu planlar ile yasalar arasındaki geçişkenliği, ilgili yasaları ve konutla ilgili bazı devlet kurumlarını dönemlerinin ekonomik ve politik şartları içinde kronolojik bir sırayla inceleyeceğiz. Böylece iktidarlarının gecekondu ve ucuz konut politikalarını ortaya koyarak, 2000'lerin TOKİ dönemi yasa ve uygulamaları ile bu tabloyu karşılaştıracacağız. Bu şekilde, alt gelir grupları ile gecekondu barınma ihtiyaçları ve konut hakları karşısında iktidarların içerici/dışlayıcı ya da çözüm üretici/yasaklayıcı yaklaşımlardan hangisini benimsediği anlaşılacağı gibi seçilen yaklaşımın nasıl bir siyasi, sosyal ve ekonomik tercih ya da zorunluluktan kaynaklandığı da ortaya çıkarılmış olacaktır. TOKİ ve kentsel dönüşüm yasaları sonucu sistemin nasıl ve nerelere evrildiği gözler önüne serilirken, kent mekânının kullanım ve değişim değerlerinden hangisinin hangi dönemde önem kazandığı da belli olacaktır.

A- Anayasalar

1. 1961 ve 1982 Anayasalarında Konut Hakkı

1961 Anayasası'nın¹⁷⁴ 3. Bölümü olan 'Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler' başlığı altında, 49. Madde 2. Paragrafta, 'Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır',

¹⁷⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>

hükümü vardır. Buradan hareketle, devletin pozitif bir yükümlülükle, yoksul ve dar gelirliilerin sağlıklı konut sahibi olabilmeleri amacıyla gerektiğinde piyasa şartlarına müdahale edebileceği ya da ekonomik şartlarına uygun kiralık da dâhil olmak üzere sosyal konut üretilmesi için gereken düzenlemeleri yapacağı anlaşılır. Aşağıda inceleyeceğimiz dönemin Beş Yıllık Kalkınma Planlarından da izleneceği üzere, dar gelirliilerin konut ihtiyaçlarının karşılanması devlet tarafından üstlenilmiş sosyal bir yükümlülük olarak karşımıza çıkar.

1982 Anayasası'nın¹⁷⁵ 3. Bölümündeki 'Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler' başlığı altında VIII. Kısım'da 'Sağlık, Çevre ve Konut' alt başlığındaki B kısmı 57. Madde 'Konut Hakkı' olarak geçer. Bu maddede 'Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler' hükmü yer alır. '61 Anayasa'sında yer alan 'sağlık şartlarına uygun konut' bu madde ile 'şehirlerin özellikleri ve çevre şartlarına uygun konut' şeklinde düzenlenerek kapsamı genişletilmiştir. Aynı alt bölüm başlığında yer alan 56. Madde incelenirse 'Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir' , hükmünden hareketle böyle bir yoruma varılabilir: Çevre, 'sağlık' ve 'denge' faktörlerini içermektedir. Ayrıca şehirlerin koşulları da maddeye eklenerek kentin dokusuyla uyumlu konut anlayışı getirilmiştir. Eski maddede yer alan 'yoksul ve dar gelirliilerin konut sahibi olmaları' önceliği ise yeni maddede yer almamakta ancak 'toplu konut teşebbüslerinin desteklenmesi' belirtilmektedir. İyimser bir bakışla, her iki Anayasa'nın da konut hakkına eşit mesafede durduğu çünkü toplu konut teşebbüslerinin zaten dar gelirliiler ve yoksullara yönelik olduğu yorumu yapılabilir. Ancak 'yoksul' ve 'dar gelirliiler' sözcüklerinin maddeden çıkartılması bu gelir gruplarının diğerleriyle birlikte eşit değerlendirildiğini gösterir. Eşitsiz şartlar altında olanlara eşit yaklaşmak eşitliği değil eşitsizliği getireceğinden, piyasa koşullarından doğan eşitsizliklere ve mağduriyetlere devletin müdahale yükümlülüğünün kalkması yoksul ve dar gelirliilerin konut sorunlarının katlanarak büyüyeceğini düşündürür. Kısaca, 'yoksul' ve 'dar gelirli'

¹⁷⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

sözcüklerinin maddeden çıkartılması ile devletin bu kesimlere olan pozitif yükümlülüğü ortadan kalkmıştır. Nitekim devrin Beş Yıllık Kalkınma Planları da bu gerçeği gösterecektir.

‘61 Anayasası 11. Bölümde ‘Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı’ başlığı altındaki 53. Madde devletin sosyal ve ekonomik alanlardaki yükümlülüklerinin sınırlarını belirler. Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenmiş görevlerinde, görevlerinin amaçlarına uygun olarak ve mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde bu görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. 1982 Anayasası 13. Bölümdeki ‘Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları’ başlığı altındaki 65. Maddede bu maddeye ‘öncelikleri gözetme’ şartı eklenmiştir. İçi doldurulmamış böyle bir ‘öncelik’ şartı nedeniyle konut hakkının alt gelir grupları bakımından önceliği, örneğin eğitim veya sağlık gibi diğer ekonomik, sosyal haklara erişimin yanında ötelenebilir ve dolayısıyla bu kapsamda tartışmalı olabilir. Maddeye öncelik şartının eklenmesi devletin hareket alanının sınırlarını daraltmıştır diyebiliriz.

BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi’nin (ESKHK) 1991 tarihli 6. Oturumunda 4 no’lu Genel Yorum başlığı altında ‘Yaşamaya Elverişli Konut hakkı’ tartışılır. Yorum’un 10 numaralı paragrafı taraf devletlerin konut hakkına yönelik almaları gereken tedbirlerin devletlerin azami kaynak miktarını aştığı durumlara dikkat çeker. Burada herhangi bir öncelik sıralaması yapılmaksızın, böyle bir durumda taraf devletin Sözleşme’nin 11. Madde 1. Paragrafına (barınma hakkını düzenler) ve 22. ve 23.maddelerine uygun şekilde uluslararası işbirliği talebinde bulunması ve Komite’yi de durumdan haberdar etmesinin gerekliliği bildirilir¹⁷⁶. Konut hakkının tüm yönleri ile hemen gerçekleştirilebilmesi olanaklı olmasa da taraf devletler, mevcut kaynaklarının elverişliliği ölçüsünde konut hakkını en minimum standartta gerçekleştirmekle ve bu amaç doğrultusunda ellerinden geleni yaptıklarını göstermekle yükümlüdürler.

¹⁷⁶ Lema Uyar (der.), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006,s.148.

Mevcut kaynaklar sadece devletin kendi kaynaklarını değil Sözleşme'nin 2.(1), 11. ve 23. Maddeleri doğrultusunda ulaşabileceği tüm uluslar arası kaynakları da içerir¹⁷⁷. '82 Anayasası'nın 'öncelik sıralaması' ulus-üstü hukukta yer almamakta hatta tam aksine devletlerin bu yönde uluslar arası yardım ve işbirliği de dâhil her gayreti göstermelerinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

B- Beş Yıllık Kalkınma Planları (1963-2013)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların ve hedeflerin tayininde ve ekonomik politikayı ilgilendiren faaliyetlerin koordinasyonunda hükümete yardımcı olmak ve danışmanlık yapmak üzere 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur¹⁷⁸. DPT tarafından hazırlanan Kalkınma Planları özel kesim için de tavsiye niteliğinde yol gösterici hedefleri içerirler. Beşer yıllık Kalkınma Planları hazırlayan DPT, 1963'ten itibaren 9 adet Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) hazırlamıştır; sonuncu Plan 7 seneyi içerir ve başındaki Beş Yıllık sıfatı çıkartılmıştır. Planlar ile bazı yasalar arasında geçişkenlik bulunur. Kalkınma Planları dönemlerinin sosyo-ekonomik gelişmelerini ve görüşlerini yansıtır. Konut ve gecekondulaşma sorunları ile bu sorunlara yönelik sosyal politikalar planlardan incelendiğinde, önceki dönemlerin sosyal adalet ile temellenen içerici bakış açısının 5. plandan itibaren sulandırıldığı, 7. Plandan itibaren süreçten kopuşun başladığı görülecektir. Bu planlarda, alt gelir gruplarına ucuz arsa tahsisi, kendi evini yapana hizmet götürme, ucuz kiralık sosyal konut üretimi ve gecekondulaşma ve mahalle ıslah /iyileştirme gibi bir dizi çözüm önerisi günün şartlarına göre şekillenerek ortaya konur.

Planlı yılların ilk dönemleri, kentlerin sanayileşmenin lokomotifleri olduğu ve fabrikaların çarklarını çevirmek için ucuz işgücüne gereksinim duyulduğu dönemlerdir. Şengül'ün deyimiyle 'emeğin kentleşmesi' yıllarında devlet, sosyal

¹⁷⁷ UN-HABITAT-OHCHR The Right to Adequate Housing, Fact Sheet 21/Rev1.

¹⁷⁸ <http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>

konut yapımına aktarabileceği kaynakları sanayinin gelişmesi için sermayeye aktarmayı tercih etmiş, aynı zamanda hazine toprakları üzerine gecekondulaşmanın sosyal konut sağlamaktan daha ekonomik olduğunu da düşünerek sanayi için ihtiyaç duyulan işgücünün kendi barınma sorununu hazine toprakları üzerinde gecekondulaşarak çözmesine göz yummuştur. Ayrıca, böyle bir çözüm, ücretler üzerinde oluşabilecek baskıyı da engelleyerek sermayeye ucuz işgücü sağlamıştır¹⁷⁹. Sistem devlet, sermaye ve emek açısından ‘kazan-kazan-kazan’ üzerine kuruludur; bu nedenle, ilk dönem planlarda görülen ve sonra yasalara da yansıyacak olan gecekonduyu içerici yaklaşım böyle bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Başlardaki Kalkınma Planları gecekonduyu konutsuzluk sorunu bağlamında tanımlayıp, tanıyarak, normlaştırmış ve yasalar üzerinde etkili olmuşlardır. Dolayısıyla, bir ‘entity’ olarak kabul ettikleri gecekonduya meşruiyet getirmişlerdir:

“Bu dönemde devlet ‘sen yap, ben görmeyeyim’ şeklinde özetlenebilecek bir mantıkla enformel yapılaşmaya göz yumarken, 1966 yılında olduğu gibi zaman zaman çıkardığı yasalarla da gecekondü alanlarının hukukî açıdan da formelleşmesine imkân tanıdı...1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondü Kanunu’nda da görüldüğü üzere sanayi alanlarıyla gecekondü yerleşimleri arasındaki geçişlilik, Kalkınma Planları aracılığıyla normlaştırılıyordu. Dolayısıyla gecekondü alanları sürekli olarak “enformal” ya da “plansız” yerleşim alanları olarak anılsa da, gecekondü devletin kentleşme politikaları kapsamında bir “entity” olarak görölüyordu. Öyle ki 1960’ların başında İmar İskan Bakanlığı’nın açıkladığı verilere göre Ankara’nın yüzde 64’ü, İstanbul’un ise yüzde 40’ı gecekondü mahallelerinden oluşmaktaydı”¹⁸⁰.

7. Plandan itibaren, bu anlayıştan net bir kopuş başlar ve gecekondü ve konut sorunu Planlarda giderek daha az yer tutar. Bu son dönemlerin ekonomi politikalarının neoliberalizmin etkileri altında yapıldığı göz önüne alınırsa, bu duruma şaşırmmamak gerekir. Nitekim sonuncu plan olan 9. BYKP’da konut /barınma sorunu neredeyse yok sayılmıştır.

¹⁷⁹ Menaf Turan, Türkiye’de Kentsel Rant, Ankara 2009,s.277 ; Şükrü Aslan, ‘Türkiye’de Gecekondular ve Yasalar I’, Birgün 27.06.2008 ; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara,2000, s.122-137.

¹⁸⁰ Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt , ‘AKP’nin gecekonduyla imtihanı: Yoksulluk edebiyatından yıkım ekonomisine,’ <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

1.BYKP, ‘...insan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi’ sağlaması için devlete ‘yatırımları toplum yararına’ ve ‘gerektirdiği önceliklerle yöneltmek’ yükümlülüğünü getirir¹⁸¹. İnsan haysiyetine yaraşır bir yaşamın barınmayı da içermesi ve önceliklerin alt gelir gruplarına göre şekillendirilmeleri gerekliliği Plan’ın aşağıda alıntılanan tedbirler ve politikalar bölümlerinde açıkça görülecektir:

“-Konut yatırımlarına yapılan harcamaları toplam yatırımın yüzde 20 sinden daha çok artırmadan, tedbirler alarak, aynı yatırımla daha çok konutun yapımını sağlamak.

-Lüks konut yapımının kısılması ve sağlık bakımından sakıncası olmayan en ucuz halk konutu tipinin seçilmesiyle daha çok sayıda konutun yapımını ve daha geniş bir kitlenin barındırılmasını sağlamak.

-Sahiplerinin oturacakları evlerle birlikte, düşük kiralı halk konutları yaparak kiranın özellikle dar gelirli ailelerin imkânlarını zorlayıcı etkisini azaltmak.

-Her türlü arsa alım - satım oyunlarını önleyici tedbirlerle, ev yaptırmak isteyenlerin uygun fiyatlarla arsa edinmesini sağlamak.

-Gecekonduları, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmamak. Her şeyden önce bu gecekonduların arsa mülkiyeti problemini çözmek, kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek, ancak çok kötü olanlarını içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak suretiyle ortadan kaldırmak¹⁸².”

Lüks konuta karşı sosyal konut seçeneği öne çıkarılırken, ucuz kiralık sosyal konut seçeneği bugünün önemli ama ulaşılamaz ihtiyacı olarak 1960’larda dile gelmektedir. Daha da önemlisi çalışmanın sonlarında detaylı olarak gösterileceği üzere, konut hakkı alanında uluslararası mevzuatta sonraları yer alacak birçok öneri 60’ların Türkiye’sinde yerini almıştır. Gecekonduculara önerilen yerinde iyileştirme ve konutlarının şartları kötü olanlara konut bulmadan evlerinin yıkılamayacağı garantisi çağımızın uluslararası insan hakları mekanizmalarında yeni yer alan bir yaptırımdır ve 1976 BM İnsan Yerleşimleri Konferansında şöyle dile getirilmiştir:

¹⁸¹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>

¹⁸² age.

“...büyük yıkım ve tasfiye işlemlerinin ancak ve ancak koruma ve onarımın yapılabilir olmadığı durumlarda ve yeniden yerleştirmelere ilişkin tedbirler alındığı sürece yapılması gerektiği¹⁸³.”

Zorla tahliye ve ev boşaltmalara karşı korunma BM-Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK) tarafından yazılan 7 no’lu Genel Yorum ile epey sonra 1997’de sağlanarak zorla tahliyeler birinci sınıf insan hakkı ihlali olarak nitelendirilecektir.¹⁸⁴

2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci BYKP de, aynen ilki gibi (1968-1972) ‘toplam yatırımlar içinde konut sektörü yatırımlarının 2. BYKP dönemi için tespit edilen oranını arttırmadan’ ancak mümkün olan en çok sayıda konut yapımını öngörmüştür. Yurt şartlarına uygun standartta halk konutu ile maliyeti düşürücü niteliğinden dolayı toplu konut yapımı önceliklidir. Birinci plandaki gibi ekonomik standartlar üzerinde kamu konutu yapılmayacak vurgusuyla lüks konut üretimini halk tipi konutlar lehine sınırlandırır¹⁸⁵. Bu planda devletin konut pazarındaki yeri alt gelir grupları lehine ‘düzenleyici’ ve ‘destekleyici’ olarak nitelendirilmiş ve bu yönde devlete pozitif yükümlülükler getirilmiştir:

“g. Devlet, gerek finansman ve gerekse konut yapmak yönünden, konut pazarındaki gereken yerini, düzenleyici ve kendi evini yapana destekleyici olarak alacaktır”¹⁸⁶.

¹⁸³ Habitat Raporu: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, Vancouver, 31 Mayıs-11 Haziran 1976 (A/CONF.70/15), Bölüm II, tavsiye B.8, Paragraf C. Ayrıca bu cümle BM-Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi’nin (ESKHK) Sözleşme 11. Madde 1. Paragraf üzerine yazdığı 7 no’lu Genel Yorum: Yeterli Konut Hakkı: Zorla Tahliyeler (1997) Paragraf 2’de aynen alıntılanır.

¹⁸⁴ <http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ROMAN%20MEV/ESKH%207%20No%20E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

BM-ESKH Komitesi 7 No’lu Genel Yorum: Yeterli Konut Hakkı Zorla Tahliyeler. Paragraf 3:

“...kişilerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendi iradeleri olmaksızın oturdukları evden ve/veya topraktan geçici ya da daimi olarak ve uygun hukuki veya diğer koruma biçimleri sağlanmaksızın ve bu biçimlere erişim olmaksızın çıkarılmaları”nı ilk dereceden insan hakkı ihlali sayar”.

¹⁸⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, s 271.

¹⁸⁶ age.

“Konutun, yapıcı ve alıcının kredi desteği olmaksızın konut pazarına girmelerini engelleyen, pahalı bir mal oluşu, sosyal etkileri, az gelirli ailelerin bu konuda kamu yardımına olan ihtiyacı konut pazarının, Devlet müdahalesi olmaksızın, işlemlerini imkânsız kılmaktadır. Karma ekonomi düzeni içinde Devletin konut pazarındaki yerini alması, piyasaya arz edeceği ucuz konutlarla üretimi etkilemek, düzenleyici tedbirler almak, yapıcı ve alıcıya kredi sağlamak, konut üretim programlarını yapmak, fiziki yerleşme planlarını hazırlamak, alt yapı sağlamak gibi yollardan gerçekleştirilir¹⁸⁷.”

Yukarıdaki ikinci paragraf 1996 HABITAT Gündemine yakın bir bakış açısına sahiptir ve dolayısıyla konut hakkı bakımından zamanından ileridedir:

“...tüm hükümetler fonlarının kullanımı, politikaları, programları, konut sektörü, ilgili bakanlıkları vb. ile vatandaşlarının barınma hakkından sorumludurlar. Hükümetler, elverişli konut hakkını bütünlük içinde ‘geliştirerek teşvik etmek’, ‘korumak’ ve ‘garanti etmeye’ uygun eyleme geçmelidirler¹⁸⁸.”

Plan devlete iki görev biçer: Konut piyasasında düzenleyici ve destekleyici olmak. Tüm ihtiyaç sahiplerine ama öncelikle olanakları sınırlı olanlara kredi olanağı getirir. Toplu konut yapımını da teşvik eder. Kooperatiflerin güçlendirilmesi, ailelerin büyüklükleri ve gelirlerinin durumlarına göre kredi kolaylıkları planda yerini alır. Planın getirdiği önemli bir yenilik kırsal alanlarda kendi evini kendi yapanlara tanınan kolaylıkların gecekonducuları kapsayacak şekilde genişletilmesidir. Belediyeler belli alanları konut arazisi olarak saptayıp altyapı hizmeti götürecek ve böylece alt gelir gruplarına ‘ucuz arsa’ sağlamış olacaklardır. Bu şekliyle, gecekondur sorunu konut sektörünün içine alınarak konut bütüncül bir bakışla tanımlanmaktadır. Gecekondur önleme de cezai tedbirlerle değil alt gelir gruplarının kendi evlerini kendi yapmaları için devletçe tanınan ucuz kredi, arsa, vb olanaklarla sağlanacaktır. Bu öngörüler gecekondulara bakışın çözümden yana ve içerici olduğunu düşündürür¹⁸⁹.

¹⁸⁷ age. s. 274.

¹⁸⁸ The Habitat Agenda, Madde 1, 3-14 Haziran 1996, İstanbul:
http://www.unhabitat.org/downloads/docs/2072_61331_ist-dec.pdf

¹⁸⁹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, s 271

Buradaki en önemli nokta sadece ‘kendi emeği ile ve yapanlara’ değil ‘evlerini iyileştirenlere’ de devletçe ‘sınırlı kredi, geniş ölçüde teknik yardım, mümkün olan hallerde malzeme yardımı’ ile yerinde iyileştirmeye verilen önemdir¹⁹⁰. ‘Konut’ başlığının 2. kısmında ‘Durum’ alt başlığında ‘Gelişmelerin Eğilimi’ kısmında da yerinde iyileştirmenin önemi üzerinde durulur. İstatistiklerden ve tablolardan yola çıkılarak konut açığının büyüklüğü saptandıktan ve bu açığın kolayca kapatılmasının olanaksızlığı gözler önüne serilir. Bu analiz sonucu, ‘yerinde iyileştirme’ önemli bir çözüm olarak ortaya atılır. Barınmanın çok büyük bir ihtiyaç olduğu kentlerde iyileştirebilecek durumda olan evlerin yıkılmayarak sahiplerinin evlerini onarmaları için kolaylıkların getirilmesi tavsiye edilir:

“Bu rakamlar konut sorununun nitelik yönünden ağırlığını ortaya koymaktadır, iktisadi kalkınma ile birlikte, konut ihtiyacının sayı olarak karşılanmasının yanısıra, mevcutların iyileştirilmesi de önem kazanmaktadır¹⁹¹.”

Eğer eldeki konut stoku iyileştirilmezse bu konutlar hızla yok olacak, dolayısıyla üretilen yeni konutların önemli bir kısmı da bunları karşılayacağından konut açığı kapatılamaz hale gelecektir. Aslında az bir yatırım ile eldeki konut stokunun arttırılması olanaklıdır¹⁹². 60’ların sonunda yerinde iyileştirmeyi¹⁹³ gündemine alan ve gecekondulaşmayı bir sonuç olarak tahlil ederek çözümü en önce ‘yerinde iyileştirme’ uygulamalarında arayan iktidarın bu çözümü daha sonraki BM hedefleri ile paraleldir. 1988 yılında, 42/191 sayılı tarihli Genel Kurul kararıyla kabul edilen ‘2000 Yılı için Küresel Barınma Stratejisi’ içinde “[Hükümetlerin] temel yükümlülüğünün ev ve mahallelerin tahrip veya yok edilmesi değil, korunup iyileştirilmesi” olduğu belirtilir. Bu temel yükümlülük, daha sonra BM ESKHK’nin ‘Zorla Tahliyeler’ üzerine 7 no’lu Genel Yorumunun (1997)

¹⁹⁰ age

¹⁹¹ age., s.274.

¹⁹² age.

¹⁹³ Gecekondu iyileştirme, ıslah veya yerinde iyileştirme adları altında kastedilen gecekondu, altyapı ve çevrenin niteliklerinin iyileştirilip, standartlarının yükseltilmesidir.

2.Paragraf'ında da aynen yer alacaktır¹⁹⁴. Ayrıca BM Kalkınma Programı (UNDP) Bin Yıl Kalkınma Hedefi 7'nin 4 numaralı alt başlığında da tekrarlanır:

“2020'ye kadar en az 100 milyon gecekondulunun yaşamında önemli iyileştirmeler yapmak. Gecekondu iyileştirmeler önemli bir sayıda olmalarına rağmen kent yoksullarının büyüyen sayıları karşısında yetersiz kalmaktadır¹⁹⁵.”

Planın ‘Konut’ başlığı altındaki ‘Durum’ alt başlığında yer alan ‘Sorunun Tanıtılması’ bölümünde insan haklarının bölünmezliği ve birbirini etkilemesi gibi değerler konut hakkı bağlamında incelenir ve devlete pozitif yükümlülük getirilir. Burada konutun önemi ekonomik ve sosyal haklara erişilebilirlik açısından da gündeme gelir. Bu yorum, bölümler alıntılادیımız BM Elverişli Konut Hakkı Özel Raportörü Raquel Rolnik'in raporuyla paraleldir¹⁹⁶:

“Kişilerin barınma ihtiyacına cevap veren konut, toplum hayatının ekonomik ve sosyal bakımdan en önemli unsurlarından biridir. Bu önemli ihtiyacın gereğince karşılanmasında Anayasaya göre, Devlete sorumluluklar düşmektedir¹⁹⁷.”

Bölüm, konutun önemini böylece ortaya koyup ucuz konuta erişimin Türkiye şartlarında olanaksızlığını da belgeledikten sonra devleti yukarıda sayılan yükümlülöklere davet ile biter. Burada çok önemli bir başka saptama da kiraların yüksek olması nedeniyle ailelerin düşük barınma şartlarına mecbur edilmesidir:

“Türkiye’de brüt aile gelirinden kiraya ayrılan oran ortalama yüzde 13,4 tür. Bu oran Batı memleketleri standartlarına göre yüksektir. Bu oran toplam memurlar için yüzde 20ye, aylık geliri 400 liradan az olan memurlar için yüzde 29 a yükselmektedir. Bu durum ailelerin gelirlerinin önemli bir kısmını kiraya vermek veya düşük barınma şartlarına uymak zorunda kaldıklarını göstermekte ve özellikle orta ve az gelirli aileler için ağırlık taşımaktadır¹⁹⁸.”

Alt gelir gruplarının dar şartlarından hareketle ev bütçesinden kiraya ayrılan miktarın bütçeler üzerindeki mali yükü kabul edilmektedir. Uluslar arası

¹⁹⁴ Lema Uyar (der.), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2006,s.177.

¹⁹⁵ BM Kalkınma Programı Bin Yıl Kalkınma Hedefi 7, Çevresel Sürdürülebilirliği Sağlama, Eylül 2000; <http://un.org/millenniumgoals/envIRON.shtml>

¹⁹⁶ Bknz. Giriş

¹⁹⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, s.274

¹⁹⁸ age

mevzuatın ‘yaşamaya elverişli konut hakkı’ bölümünde bu hakkın nitelikleri sıralanırken bütçeye mali yük olmaması önemli bir koşuldur¹⁹⁹. Türkiye bu gerçeği yine epey önceden yakalamıştır. Sosyo-ekonomik şartlardan hareketle ‘gecekondu’ bir mecburi sonuç olarak tanımlanır:

“‘Ucuz konut sahibi olmanın zorlaşması şehir çevrelerinin gittikçe genişleyen gecekondu kuşaklarıyla sarılmasına, şehir organizmalarının işlemez duruma gelmesine yol açmış ve bu durum önemli sosyal ve ekonomik düzensizlikler ortaya çıkarmıştır²⁰⁰.”

Yine bu bölümde, ‘İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ döneminde takip edilecek politikalar ‘başlığı’ altındaki ‘Konut’ alt başlığında hemen-hemen aynı öneriler tekrarlanırken, evlerini iyileştireceklerine devletin yardım etmesi gereğine ikinci kez dikkat çekilir:

“‘İkinci Beş Yıllık Plan’ döneminde toplam yatırım içinde konut kesiminin nisbetini yükseltmeden çok sayıda konut yapımı sağlanacaktır. Bunun için: yurt şartlarına uygun, ekonomik standartta halk konutlarına yönelinecektir. Gecekondu meselesi kendi evini yapma gücünden faydalanılarak halledilmeğe çalışılacak, Devlet ev yapacakların ve evlerini iyileştireceklerin gayretlerini teknik yardım ve malzeme yardımı yapmak suretiyle destekliyecektir²⁰¹.”

3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü BYKP (1973-1977) ‘Konut’ başlığı altındaki bölüme bir özeleştirile başlar ve geçmiş dönemlere ait öneri ve uygulamaları ayrı maddelerde sıralayarak devam eder. Bazı ilkeleri öne çıkartıp tekrarlarlarken, bazılarının gerçekleştirilememelerinden dolayı eleştiriler ile devam eder:

¹⁹⁹ BM-ESKHS Genel Yorum 4 (1991): Maddi olarak karşılanabilirlik: Konut ile ilgili mali giderler ya da kiralık ise kiralar kişi ve ailesinin temel ihtiyaçlara ulaşmalarını engellemeyecek olmalı. Taraf devletler konuta ait masrafların ile gelir düzeyi ile orantılı olmasını sağlayacak önlemler almalı. Maddi güçleri konut edinmeyi karşılamayanlara taraf devletler mali yardımda bulunabilmeli.

Lema Uyar (der.), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2006, s.146.

²⁰⁰ age

²⁰¹ age. s.637-638.

“1815...Ayrıca komut arzının dar gelirli gruba yöneltilememesi şehir çevrelerinin gecekondularla kuşaklarıyla sarılmasına ve şehir hizmetlerinin yetersiz kalmasına yol açmıştır²⁰².”

Planlı dönemdeki ilkeleri ve uygulamaları tekrarlayarak gecekondular sorunun çözümünde yapılacakları bir kez daha sıralar. Önceki planların sosyal adalete dayalı temel yaklaşımları burada da tekrarlanarak vurgulanır:

“1816. Planlı dönemde konut yatırımlarının genel yatırımlar içindeki durumu tespit edilmiş, belirli yatırım tavanı içinde en fazla sayıda konut Üretim ilkesi ortaya korumuş, konut yatırımlarının belli bir tavanın üstüne çıkarılmaması öngörülmüştür. Lüks konut yapımının sınırlandırılması ve sosyal konut standartlarının tespiti, dar gelirli ailelere kiralık konut sağlanması, arsa spekülasyonunun önlenmesi gibi temel amaçlar belirlenmiş, gecekondular sorununun çözümünde politikanın dayanacağı temel ilkeler tespit edilmiştir²⁰³.”

2. Planda önerilen ‘kamunun elindeki arsaların satışından kaçınılması ve şehirlerin gelişme alanlarında arsa stokları yapılması²⁰⁴ gerekliliğine de atıf yapılır. 3. BYKP önceki dönemde dar gelirli ailelere kolaylık olarak getirilen ucuz konut kredisinin uygulamadaki başarısızlığına da dikkat çeker. Muhtemelen bu olanaktan orta-gelir grupları yararlanmış olmalıdır. Bir başka eleştiri 775 sayılı Gecekondular Kanununun uygulanmasındaki eksiklere yöneliktir. Arsa mülkiyetinin devrine yapılan eleştiri, mülkiyetlerine giren arsalarını satarak yeniden gecekondulaşanlara işaretler, sorunun bu şekilde çözümlenemeyeceğine dair gerçekçi bir bakıştır. Kalkınma Planları ile yasalar arasındaki geçişkenliği buradan takip edebiliriz:

“1819. Birinci Plan Döneminde gecekondular için 775 sayılı özel bir Kanun çıkarılmış ve bu Kanuna dayalı olarak önleme, ıslah ve tasfiye uygulamasına gidilmiştir. Gecekondular Önlemeye öncelik verilmiş, ıslah ile mevcut gecekondular bölgelerine özellikle-alt yapı tesislerinin götürülmesine çalışılmıştır. Tasfiye uygulamasında ise yapının içindekilere konut bulmadan yıkmamak ilkesinden hareket edilerek, oturulması mümkün olmayan konutların ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Ancak Kanunda bu amaçla ayrılan kaynakların yetersizliği, üretimde yoğunlaşmak yerine zabıta tedbirlerine önem verilmiş olması ve

²⁰² <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf> s. 828.

²⁰³ age

²⁰⁴ age.

gecekondu sahiplerine arsa mülkiyetinin devrinin de öngörülmesi nedenleri ile uygulama başarılı olamamıştır.

1820. Uygulamada, öncelik kriterleri açıklığa kavuşturulmamış, gecekondu önleme çalışmaları büyük yerleşme merkezleri ve belli endüstri bölgelerinde yoğunlaştırılacağına ülke yüzeyine dağıtılmıştır²⁰⁵.’’

Gecekondu önleme çalışmalarının gecekonduların yoğun olduğu sanayi ve kent merkezlerinden başlamasının gerekliliği burada öne çıkarılır. Sanayi kentlerine yığılan işgücünün barınma olanaklarına öncelik verilmesi yukarıdaki ‘kazan-kazan-kazan’ değerlendirmemizi haklı çıkartır. Ayrıca Arsa Ofisi’nin randımanlı çalışmadığı da eleştiriler arasındadır

Bir başka sorun ‘dar gelirlileri, toplu konutu, sosyal konutu destekleyici bir sistemin’ kurulamamış olmasıdır. Konut kooperatiflerinin yetersizliği ve sosyal konut standartlarına uygun toplu konut kuruluşlarının üretimlerinin ihtiyacı karşılayamaması da sorunlar arasında geçer. Arsa spekülasyonu bu planda da sorun olarak sayılmaya devam ederken, inşaat malzemelerinin pahalılığı konut maliyetlerini etkileyen bir başka sorun olarak gündeme gelir²⁰⁶.

IV. Bölümde ‘Hedefler’ başlığı altındaki ‘İhtiyaç ve Talepler’ alt başlığının birinci maddesi gecekondu yenilemeye ayrılmıştır. İlk madde olarak yer alması önemini ve önceliğini de gösterir. Hedef, 700,000 olarak tahmin edilen gecekondu stokunun 70,000’inin yenilenmesidir²⁰⁷. Yine bu bölümde ‘Barınma ihtiyaçları’ telaffuz edilir. Gelir grupları karşılaştırılıp orta ve üst gelir grupları için konut sorunu olmadığı ancak alt ve alt-orta gelir grupları için durumun farklı olduğu anlatılır:

“1860. Alt gelir grubunda yer alan ailelerin gelirlerinin yüzde 20 sini konuta ayırmaları varsayılsa bile, bu finansman imkânı ile hiçbir şekilde konut

²⁰⁵ age.

²⁰⁶ age. s. 835.

²⁰⁷ age. s. 837.

piyasasında fiilî bir talep oluşturmamaları anlaşılmaktadır. Alt orta gelir grubu da benzer durumdadır²⁰⁸...”

Bu gerçekten hareketle, sağlıksız şartlara mahkûm olacak ailelerin barınma ihtiyaçlarını karşılaması için devletin konuya el atması istenir, aksi takdirde gecekondulaşma kaçınılmaz gözükmetedir:

“1861. Alt ve alt orta gelir grubunda bulunan 290 bin aile barınma ihtiyaçlarının giderilmesinde kamuca desteklenmediği takdirde şehirlerde sağlığa aykırı ve iskân bölgeleri dışında yeni gecekondulaşma yapımını hızlandıran bir unsur olacaktır²⁰⁹.”

Konuyla ilgili öneriler de sıralanır:

“1862. Böylece barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında arsa tahsisi, teknik yardım, malzeme yardımı, inşaat organizasyonu, mali destek ya da özel kredi biçimlerinde toplam 480 bin aileye kamu yardımı sağlanması söz konusu olacaktır²¹⁰.”

‘V İlkeler ve Tedbirler’ kısmında barınma politikasının amaçları ortaya konur. Sanayileşme ve kentleşme sonucu konut ihtiyacı artmıştır. Eldeki konutların standartları geliştirilmesi de önemlidir. Altyapı, işyeri-iskân ilişkileri ve sosyal ve kültürel yaşama düzeyi de dikkate alınarak çoklu bir bakış açısı ile işgücünün akıcılığını da engellemeyecek bir ‘barınma politikası’ uygulanmalıdır. ‘İşgücünün akıcılığı’ vurgusu sanayi sektörünün çarklarını döndüren emek gücünün işe erişiminin önemsendiğini gösterir. Özellikle alt gelir gruplarına yönelik kiralık konut yapımı ve bu alandaki engellerin kaldırılarak yönetim ve finansman ile ilgili tedbirlerin geliştirilmesi de öneriler arasındadır.²¹¹ Alınan tedbirlere rağmen barınma ihtiyacı sorun olmaya devam ederse, ekonomik gücü yeterli olmayanların barınma ihtiyaçları için devlete ucuz ve parselasyonu ve altyapı hizmetleri karşılanmış arsa üretimi yapması yönünde yükümlülükler getirilir. Paragrafta geçen ‘kamunun sorumluluğu paylaşması’²¹² ilkesi ile konut hakkı açısından devlete pozitif yükümlülükler getirildiği düşünülebilir. Bu ilkeden

²⁰⁸ age. s.838.

²⁰⁹ age s.839.

²¹⁰ age

²¹¹ age s.841.

²¹² age.

hareketle, kamu kaynaklı bir konut fonu yapılandırılması ve alt gelir gruplarının ucuz konut veya kiralık konut ihtiyaçları için bu fondan yararlanmaları önerilir. Konut Kanunu tasarısının sayılan tedbir ve ilkeler ışığında yeniden gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler ile Meclis'e sevki istenir. Diğer kooperatiflerle birlikte Ticaret Bakanlığı bünyesinde yer alan konut kooperatiflerinin İmar İskân Bakanlığı bünyesine alınması ve bir 'Konut Kooperatifleri Yasa Tasarısı da 'ivedilikle' önerilenler arasındadır²¹³.Uygulamada tarım vb. kooperatifleriyle birlikte Ticaret Bakanlığı gibi konut ile ilgisi olmayan bir bakanlığa bağlı olmaları kooperatifleri ucuz sosyal konut üretmekten uzaklaştırmaktadır.

'Şehirleşme' başlığı altındaki 'Planlı Dönemde Gelişmeler' alt başlığında önceki dönem planına benzer bir gerçeğe işaret edilir. Büyük şehirlerde yaşayanların çok az bir kısmı şehrin sosyal olanaklarından ya da şehir hayatının getirilerinden yararlanabilmektedir. Alt gelir gruplarının bu olanaklara erişimleri kısıtlıdır. Kentin sosyal olanaklarına erişimin bir hak olarak kabulünden hareketle, bu gruplar için de erişilebilir olmaları gerekmektedir. Aşağıda inceleneceği üzere, bugün tam aksine bir görüş ve tutumla, kentsel dönüşüm uygulamaları sonucu kentin olanakları ve sosyal yaşantısı tamamen üst gelir gruplarının hizmetine sunulurken, kent yoksulları ve alt gelir gruplarının erişimleri engellenmekte ve bu grupların kentin olanaklarından faydalanma hakları da ellerinden alınmaktadır.

Aynı bölümde, 'İlkeler ve Tedbirler' kısmında 1. ve 2. BYKP'larda ele alınan 'konut' ve 'barınma' sorunlarının hakların etkileşimi ve bölünmezliği bağlamında incelenmesi burada daha da geliştirilir. Barınma ihtiyacı ile şehir yaşamına uyum, 'anlamlı' ve 'sürekli' bir iş sahibi olma, yeteneklerini geliştirme ve sosyal güvenlik gibi ekonomik-sosyal haklar bir arada yorumlanarak, barınma hakkının tanımı genişletilir. Karşımıza 1966 tarihli BM-ESKHS 11. Madde 1. Paragraf²¹⁴ ile örtüşen bir metin çıkar:

²¹³ age.

²¹⁴ 1961'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi 11. Madde 1. Paragraf:

“ Şehre göç edenlerin şehir yaşama biçimine geçişlerini kolaylaştıran, kişiye anlamlı ve sürekli iş bulma, beceri ve yeteneklerini süratle geliştirme, sosyal güvenlik kapsamına geçişlerini ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını hızlandırmada yoğunlaşan programlar düzenlenecektir²¹⁵”.

Arsa Ofisi’ne yönelik ucuz arsa üretimi ve spekülasyonu engelleyici öneriler yine dile getirilmiştir²¹⁶. Ayrıca gecekondulaşmanın nedenleri de gerçekçi bir biçimde nesnel faktörlerle açıklanır. Kentlerdeki yoğun nüfus birikimi konuta olan ihtiyacı arttırmıştır fakat iş olanaklarının ve kazancın yetersizliği bu açığın gecekondulaşmayla kapatılmasına neden olmaktadır. Bu durumda gecekondusu sorunu devam edecek gözükmemektedir²¹⁷. Böylece, gelir düşüklüğüne ve dolayısıyla konut sorununa yol açan bir etmen olarak yetersiz istihdam sorununa dikkat çekilirken, gecekondusu nüfuslarının kentin olanaklarına erişememeleri de önemli bir problem olarak gündeme girer. Bu duruş, gecekondunun içerici bir bakışla yorumlandığını gösterir.

4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü BYKP de (1979-1983)²¹⁸ gecekondulaşmayı bir önceki plan gibi gerçekçi bir bakış açısı ile değerlendirir. Sorunun nedenleri olarak nüfus artışı ile kentlere göçü aynen sıralar. Önceki plandaki ‘yetersiz istihdam olanakları ile gelir düşüklüğü’ yerine burada ‘arzın talebi karşılayacak düzeyde olmaması’ nedeniyle ‘konut fiyatlarının yüksekliği’ demeyi tercih ederek, konut fiyatlarının aşağıya çekilmesi doğrultusunda devlete bir yükümlülük getirir. Kamu kesiminin konut yapımında çok yetersiz kalması sonucunda gecekondulaşmanın ortaya çıktığı

“Sözleşmeye taraf olan devletler, herkese yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir biçimde, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkını tanır, açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul eder ve bu yönde gerekli tedbirleri alır.”

Lema Uyar (der.), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2006,s.383.

²¹⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf> s.855

²¹⁶ age. s.856.

²¹⁷ age.s.851.

²¹⁸ www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf

özeleştirisini yapar ve önceki planlar gibi alt gelir gruplarına yönelik konut üretimi için kamu desteğini önerir. Kamu kredilerinin toplu konuta yönlendirilmesi ve dar gelirli grupların kooperatifler yoluyla konut edinmelerinin sağlanması öneriler arasındadır. Konut edindirmeye ilgili maddelerin hepsinde öncelik dar gelirli gruplardadır. Bu grupların sosyo-ekonomik koşullarının göz önüne alınması bu planda daha önem kazanmıştır. Bütçeye göre uygun konut düşünülmesi bugünün uygulamalarının unuttuğu bir başka öncelik²¹⁹. Altyapı ve hizmet gereksinimlerine olan ihtiyaç karşısında kamu fonlarının sınırlılığına da dikkat çeker²²⁰. Ayrıca, yasal kira denetim yolları, ucuz arsa üretimi ve ucuz konut yapımıyla kiraların artmasının önüne geçilmesi ve önceliğin dar gelirli gruplara tanınması aynı şekilde devam eder. Ucuz kiralık konut öncelikler arasında yerini alır:

“14. Bir yandan yasal kira denetimi yolları etkinleştirilirken bir yandan da kentsel arsa üretimi ve konut yapımı hızla artırılarak kiraların düşük düzeyde tutulması sağlanacaktır²²¹.”

‘Büyümeye aday şehirlerin’ arsalarının kamu ve yerel yönetimlerin denetimlerine açılması gecekondulaşmaya bir önlem olarak görülürken, imar ve gecekondu kanunlarının yeniden düzenlenerek sadece belediye sınırları içinde değil tüm ülke ölçeğinde uygulanacağı notu getirilmektedir. Böylece, bir yandan alt gelir gruplarının ekonomik şartlarına uygun ucuz konut ve kiralık konut olanakları sunulurken, getirilen yasalar ile gecekondulaşma engellenmek istenmektedir²²².

Planın en dikkat çekici kısmı ise önceki planlardan devamla yerel yönetimler işbirliği ile uygulamaya konulan gecekondu iyileştirme programıdır:

“11. Yerel yönetimlerin ve ilgili kamu kuruluşlarının desteği ile gecekondu yörelerinde kentsel ve sosyal altyapı tesislerinin geliştirilmesi ve gecekondu yapılarının standartlarının yükseltilmesi programlanacaktır²²³.”

²¹⁹ age, s.476-477.

²²⁰ age, s. 78.

²²¹ age s. 477.

²²² age.

²²³ age

5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci BYKP'nın (1985-1989) Konut Bölümü Hedefler başlığı altındaki 768. Paragrafında ve İlke ve Politikalar başlığı altındaki 771. ve 772. Paragraflarında yeni kurulmuş olan Toplu Konut Fonu (1984) yoluyla Fon kredilerinin, düşük ve orta gelirli ailelere güven verecek avantajlı şartlarla verilmesine yönelik uygun seviyelerde faiz, vade ve miktar önerilir. İlke ve Politikalar başlığı altında, ekonominin itici gücü olan inşaat sektörünün avantajlı konut kredileri ile canlandırılmasına da atıf vardır²²⁴. 778. Paragraf, imar ve gecekondulara mevzuatına aykırı yapılara uygulanacak işlemleri düzenleyen 3981 sayılı Kanunun uygulama prensiplerine dikkat edilerek, mevcut ruhsatsız yapılara ve gecekondulara altyapı götürülmesini ve bunların ıslahına öncelik verilmesini tavsiye eder. Bu amaçla Toplu Konut Fonundan arsa ve altyapı için pay ayrılmalıdır. Yeni yerleşme alanlarının açılması, bu alanlarda kredi ile arsa tahsisi yapılması, ruhsatsız konut inşaatını ruhsatlı hale çevirebilmek için tedbirler alınması da öneriler arasındadır²²⁵.

Bu planda da yeni gecekonduları yasalar çerçevesinde engellenir ve ucuz konut olanakları sunulurken var olan gecekonduların ıslahı ve kredili arsa tahsisi ulaşılabilir bir barınma biçimi olarak değerlendirilmektedir. Islahın nasıl yürütüleceği ise önceki planlardaki gibi detaylandırılmamıştır. Gecekondular sorunu ile gecekondulara ayrılan bölümler oldukça az yer tutar. Önceki planların konuyu tahlil eden, diğer sorunlar ve sosyo-ekonomik koşulları gözetenek değerlendiren bütüncül yaklaşımları bu planda yer almaz. Devlete kredi ve arsa açmak dışında da fazla bir yükümlülük getirilmemiştir. Bu şekilde ucuz kredi desteği ve yeni yerleşim alanlarının açılması ile sorun çözülür gibi gözükür. Kredi gibi finansal mekanizmalar devlet yükümlülüklerinin önüne geçmiş gibi gözükür. Oysa alt gelir grupları açısından kredilerin geri ödenmesi sorunludur. Konuya inşaat sektörünün canlandırılması gözlüğünden bakılması da düşündürücüdür.

²²⁴ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>

²²⁵ age. Paragraf 781.

Planın 1980'lerin 2. yarısında liberal sağ hükümet döneminde yapıldığı göz önüne alınmalıdır. Bu dönem aynı zamanda, gecekonduların yapıldığı, gecekondunun kullanım değeri yerine değişim değerinin öne çıktığı ve böylece gecekonduların alanlarındaki rantı fark eden mafyanın buralara el attığı dönemdir.

6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı BYKP (1990-1994) yine önceliği alt gelir gruplarına vererek, belediyelerin bu gruplara sadece satın alınacak değil, kiralanacak konut da sağlamalarına dikkat çeker. 775 sayılı Gecekondular Yasası ile önerilen 'nüve konut' 3. plandan sonra bu planda da gündeme gelir:

“1027. Belediyeler belli alanları konut arsası olarak belirleyerek altyapı götürecekler, gecekondulaşmayı önlemek amacıyla "Kendi Evini Yapana Yardım" programı içinde nüve konut projeleri hazırlayacaklardır²²⁶.”

Ancak ilk planlarda var olan gecekondular sorununun derinliğine tahlil ve detaylı çözüm önerileri bu planda yer almaz. Nüve Konut önerisi sunulan tek seçenektir. Gecekondular gündemden düşmeye başlamıştır.

7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996- 2000)

Yedinci BYKP'ye (1996-2000) geldiğimizde konut üretiminin ve sahipliğinin teşviki şarta bağlanır. Önceki senelere göre burada bir kopuş vardır, devlet eskisi kadar içerici/kapsayıcı yaklaşmamakta hatta yükümlülüklerini de 'ek maliyet getirmemesi' şartı üzerinden dillendirmektedir :

“Hızlı kentleşme ve artan nüfusun konut ihtiyacının karşılanabilmesi için konut üretimi ve sahipliği teşvik edilecek, bu amaçla kamuya ilave yük getirmeyecek şekilde uygun finansman modelleri geliştirilecektir²²⁷.”

²²⁶ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, s. 316

²²⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf> , s.181

Gecekondu mevzuatı da günün şartlarına göre düzenlenecektir²²⁸. Buradan hareketle mevzuattaki sosyal devlet yükümlülüklerinin giderek azaltılacağını öngörebiliriz. Devir, 90'lı yılların sonudur ve neoliberal ekonomi politikaları Türkiye'de de yerleşmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak devletin öncelikleri de yeniden ancak bu kez alt gelir grupları aleyhine şekillenmeye başlamıştır. Konut başlığının sadece bir sayfa tuttuğu ve önceki planlara göre alt gelir gruplarının konut ve barınma ihtiyaçlarının ya da çözüm önerilerinin yer almadığı bu planın en dikkat çekici kısmı 'Genel Durum Değerlendirmesi' başlığı altındaki 'Sosyal Gelişmeler' alt başlığı içinde yer alan değer yargılarıdır. Burada, kentleşmenin sorunları, nüfus artışı ve dolayısıyla kentlere göçün getirdiği problemlere işaret edilmektedir. Kente göç eden nüfuslar beklentiler doğrultusunda kentlileşememiş, kent yaşamına uyum sağlayamamıştır. Kalkınma ve gelişme çabaları bu grupların sosyal sorunları nedeniyle yavaşlamaktadır; durumun sorumlusu olarak tamamen göç eden nüfuslara işaret edilir:

“Kente göç eden nüfusun kent yaşamına uyum sağlayamaması, kentlileşememe sorunları, farklı bir kültüre geçişte yaşanan gecikme ve direnişler, kalkınma ve gelişme çabalarını yavaşlatan sosyal sorunlara yol açmaktadır... Kentlere, ekonomilerinin talep ettiğinden daha fazla nüfusun göç etmesiyle, işsizlik, gecekondu, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu gibi sorunların yanı sıra, yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bunlar kente göç edenleri, özellikle gençleri içlerine kapanmaya veya tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suça eğilime yöneltmektedir²²⁹.”

80'lerin ortalarından itibaren, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki yerleşik nüfuslar düşük yoğunluklu iç savaş ve can güvenliği nedeniyle hazırlıksız bir şekilde kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. 90'lı yıllar, bu zorunlu ve hesaplanamaz göçün kentler üzerindeki etkilerinin açıkça hissedildiği yıllardır. Planda kastedilen kültür değişikliğinin bu olgunun etkisi ile ortaya atılmış olması mantıklı gözükmemektedir. Ayrıca ilk kez bu plan ile kente göç ve 'radikal örgütler'

²²⁸ age.

²²⁹ age.s17.

arasında ilişkiler, ‘suça eğilim’ ve ‘yasadışı işler’ gündeme gelmektedir; ilk kez gecekondu ile suç BYKP’larından birinde telaffuz edilmiştir. Böylece, paragraftaki tanımlama zamanın atmosferine uygun olarak kent ile bütünleşemeyen ‘varoş’²³⁰ sözcüğünü çağrıştırmakta ve ‘masum’ gecekondudan ilk kopuş bu plan ile başlamaktadır.

8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci BYKP (2001-2005) nüfus artışına göre konut açığından bahsederek aradaki farkın kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma ile kapatıldığına dikkat çeker, Kaçak yapı stoku üç büyük kentte yaklaşık 2 milyon civarına ulaşmıştır. Bu tarz bir yapılaşma ile kentlerin yapı ve çevre kalitelerinin bozulmakta olduğu ilk kez bu plan ile gündeme gelir. Önceki planlarda ise sorun ‘planlı kentleşme’ başlığı altında ‘planlama’ sorunu olarak görülmüş ve burada devlete de sorumluluk biçilmiştir. Çarpık yapılaşma nedeniyle, çeşitli afetler karşısında alınması gereken önlemler zorlaşmaktadır. Önceki planda suç ile ilişkilendirilen gecekondu burada çevre kalitesini bozan ve dahası afet zamanlarında önlemleri zorlaştırarak kentin güvenliğini tehlikeye atan bir yapı/yaşam tarzı olarak şekillenmektedir. 1999 Depreminin etkileri planda ortaya çıkar. Deprem korkusu, gecekondu dönüşüm projelerine bir başka meşruiyet aracı olarak gündeme girmiştir. ‘Finansal modellerin geliştirilmesi’ önerisinin önceki plandan devam ettiği ve alternatif gelir gruplarının konut sorunları için de ‘alternatif finansman’ modelleri ve arsa üretimi dışında devlet destekli bir model önerilmediği görülmektedir²³¹.

²³⁰ Şükrü Aslan, ‘Kentsel Dönüşüm Projelerinde Resmi Söylemde Yeniden İnşa edilen Gecekondu ve Gecekondu İmgesi’, İstanbul Kent Sempozyumu TMMOB Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası, 26.05.2007’de Asu Aksoy’dan (2001): “‘90’larda kullanılmaya başlayan ‘varoş’ terimi kentlileşemeyen bir topluluğa gönderme yapmaktadır. Gecekondudan varoş anlayışına geçiş bir kırılmayı işaret eder. Zira gecekondu tanımı ne kadar kente göçenlerin önüne merkezdeki kimliğe dönüşmek üzere kapıyı açıyorduyorsa, varoş terimi o kadar dışlayıcı ve kapatıcı nitelikleriyle öne çıkıyor”.

²³¹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>

9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Son plan olan Dokuzuncu Kalkınma Planı'na (2007-2013) göz attığımızda genel ilkeleri arasında konut veya barınma yer almaz. 'Ekonomik ve Sosyal Gelişme Eksenı' başlığı altında yer alan maddeler arasında da barınma/konut maddesi yoktur. Konut, 'yoksulluk' başlığı içinde ve yoksullara yönelik sosyal politikaların yönleneceği eğitim, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik gibi kalemlerin arasında yer alır. Yoksulluk ile ekonomik-sosyal haklara yönelik çalışmalarda yer alan sivil topluma burada yer verilir. 'Yönetişim' adı altında sivil toplumu 3. sektör olarak işbirliğine katarak 'ambalaj' projeler yapmak çağın neoliberal vizyonuna uygundur:

“628. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikaların uygulanmasında ve bunlara yönelik eğitim, barınma ve istihdam gibi hizmetlerde, merkezi idare ve mahalli idareler ile sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm kesimlerin koordineli bir şekilde çalışması sağlanacaktır²³².”

'Rekabet Gücünün Arttırılması' başlığı altında yer alan 'Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi' alt başlığında da konut ve kentleşme yer almaz. Öte yandan, inşaat sektörü, 'Rekabet Gücünün Arttırılması' başlığı altındaki 'Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçişin Sağlanması' içindeki 'Hizmetler Sektörü' kısmına ait 'İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri' arasında geçer²³³.

“Konut konusunun ayrı bir başlık değil de İnşaat ve Müteahhitlik Hizmetleri alt kesimi kapsamında ele alınması, Devletin konut konusuna bakışının, strateji ve yöneltilerinin değiştiğinin bir göstergesidir. Konut üretimi artık özel sektör/müteahhitlerin konusudur. Devletin bu konuda ancak müteahhitlerin rekabet gücünü arttırmaya yönelik katkıları olabilecektir²³⁴.”

²³² <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> s.89

²³³ age s.4,35-36.

²³⁴ Cevat Geray, 'Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.311.

9.Kalkınma Planı 2007 tarihlidir ve dönem iktidarın kentleri neoliberal politikalara teslim ettiği dönemdir. Gecekonducular ile alt gelir gruplarının değerlendirilen arazilerinde kentsel dönüşüm projeleri uygulanarak mekânlar lüks konutlara ya da küresel kent projelerine açılmakta ve devlet eli ile ulusal ve/veya yabancı sermaye kentsel ranta ortak olmaktadır. Gecekonduculardan hak sahibi olabilenler kent çeperlerindeki TOKİ Bloklarına borçlandırılarak yerleştirilmekte, TOKİ müteahhitleri, kredi kuruluşları, bankalar kazanmaktadır. Kent gecekonduculardan temizlenerek mutenalaşmakta ve sterilleşmektedir. Kentsel muhalefetin gücü de böylece dağıtılmaktadır. Böylesine çok getirili bir düzende neoliberal iktidarın yoksul ve alt-gelir gruplarının konut sorunları ile ilgilenmesine gerek yoktur ve zaten iktidarın böyle bir niyeti de planı da görülmemektedir:

“ İmar ve planlama düzenimize ilişkin gözlemlerimi küreselleşmenin getirdiği anlayış ve değer sistemi değişiklikleri ile tamamlamak istiyorum. Liberal dünya görüşünün bütün dünyaya egemen kılınması yolundaki çabalar kent planlama uygulamalarını etkilemekten geri kalmıyor. Çünkü amaç, ekonomik, toplumsal ve mekânsal sorunların piyasa güçlerinin öncülüğünde çözüme kavuşturulmasıdır... her türlü plan ekonomik ve toplumsal yaşama karışmanın bir aracı olduğuna göre, küreselleşmeden plana ve planlamaya sıcak bakması beklenemez²³⁵.”

Nitekim aynen de böyle olmuştur. 9.Plan, 7 yıllık bir dönemi kapsadığı da göz önüne alınırsa, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en kısa planı olmuştur²³⁶. Bu planda en önemli nokta konut üzerine hemen-hemen hiçbir şeyin söylenmemesidir.

C- ‘Barakadan Gecekonduya’ Önemli Yasalar

Şükrü Aslan’ın değerlendirmesine göre Türkiye’de yasalar ile gecekondu arasında yasaların gecekondu olgusunu takip etmesi anlamındaki ardıl bir ilişki bulunur. İktidarlar, ucuz konut ve barınma sorunu ile ilgili yasaların içeriğini ekonomik ve sosyal politikalarla doldurarak erişilebilir haklar haline

²³⁵ Ruşen Keleş, ‘İmar ve Planlama Düzenimiz Üzerine Genel Görüşler’, Kent ve Planlama, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.175.

²³⁶ Toplam 101 sayfadır ve 7 yıllıktır. Oysa sondan 2. plan olan 5.BYKP 220 sayfadır ve 5 yıllıktır.

getirmede yetersiz kalmış ve gecekonduyu sorun haline dönüşmeden önlemek yerine gecekondur bir sorun olarak ortaya çıktıktan sonra sorunu çözmeye çalışmışlardır. Bu nedenle her yeni yasa, kendinden önceki dönemdeki yasaların çözemediği sorunlarla karşılaşmış ve bu yeni sorunlara göre yeniden şekillenmiştir²³⁷. Gecekondur yasaları incelendiğinde bu çizgi açıkça görülecektir; ilk başlarda birkaç maddesi konut sorununa ayrılmış yasalardan zamanla sorunlar arttıkça 775 gibi detaylı bir yasaya gelinecektir. Kronolojik olarak kısa bir yasalar turu yaparsak, dönemlerinin siyasi, sosyal ve ekonomik gerekliliklerine göre şekillenmiş politikalar içeren yasalar ile karşılaşırız:

“1940’lı ve 50’li yıllardaki yasalar gecekondur sorununu konut sorunu bağlamında yorumlamış ve hemen her yeni yasa ilgili kurumların arsa üretme potansiyellerini sağlamaya yönelmiş²³⁸”, önceliği ‘evsiz vatandaşlara’ vermiştir. “Yasalar ve üzerine yapılan tartışmalar, gecekonduya yönelik dışlayıcı bir dilden uzaktır. Ancak dikkat çekici olan bu konudaki hükümlere karşın, gündelik hayatta bu hükümlerin nesnel karşılık bulamamış olmasıdır²³⁹”.

50’lerle sanayileşmenin ilk dönemlerine geldiğimizde devlet ve sermayenin gecekonduya bakışında egemen olan ‘görmeme’ ya da ‘mazur görme’ bir zorunluluktan doğmuştur. Gecekondur gibi bir çözümle kiraya mahkûm kalmayan işgücü böylece ücretlerin artmasına yönelik baskı yapma gereğini duymamış ve sermayenin elini rahatlatmıştır. Sosyal devlet zorunluluğu olarak sosyal konut inşa etmesi gereken devleti de daha az maliyetli bir çözümle bu gereklilikten kurtarmış ayrıca konuta ayrılacak kaynakların sermayeye yönlendirilerek sanayileşmenin büyümesinde de dolaylı pay sahibi olmuştur. Bu dönemde, ilk Kalkınma Planlarından da izlediğimiz üzere, kentleşme ve konut politikaları içinde tanımlanan gecekonduya yaklaşım olumsuz değildir ve belli istisnalar dışında gecekondur mahallelerinde yıkımlar gerçekleşmez.

Gecekondulaşma birkaç farklı şekilde ortaya çıksa da hemen hepsinde bu ‘göz yumma’ hâkimdir:

²³⁷ Şükrü Aslan, ‘Türkiye’de Gecekondular ve Yasalar I’, Birgün 27.06.2008.

²³⁸ age.

²³⁹ age.

“Bunlardan ilki, hazine arazileri üzerine yapılan gecekonduların devlet tarafından önce görmezden gelinmesi, sonra ise çeşitli mali prosedürler çerçevesinde yasallaştırılmasıydı. İkincisi, üzerine gecekondular yapılan arazinin özel mülkiyet statüsü taşıması halinde bile devletin mülk sahibi ile gecekonducu arasında arabuluculuk yaparak ve yine bedelinin ödenmesini sağlayarak gecekonduları formalleştiriyordu. Kurulan mahallelerin altyapı ihtiyaçları ise, özellikle seçim dönemlerinde olabildiğince gideriliyordu²⁴⁰”.

Bugünün yerleşik mahalle, semt ve hatta ilçeleri haline gelen bazı gecekonduların bölgelerinin yasal gelişmeleri benzer bir süreç sonucu ortaya çıkmıştır. Mahallege kurulan bir güzelleştirme derneği vasıtasıyla mahalle kamu görevlilerinin gözünde yasallaştırılır ve akabinde devlet ile işbirliği başlar. Bunun ilk örneği Kazlıçeşme ve Havalisini Güzelleştirme Derneği’nin açılışı ile başlayan süreçte sırasıyla bucak ve ilçe olmaya terfi eden Zeytinburnu’dur. Gaziosmanpaşa, Fikirtepe, Kagıthane, Gültepe, Okmeydanı sürecin ardıl örnekleridir. Bir araştırma verilerine göre Eyüp ilçesindeki tüm konutların %61’i 1950-1980 yılları arasında yapılmıştır²⁴¹.

80’lere geldiğimizde, iktidar gecekonduların afları düzenlemelerini alt gelir gruplarına yönelik bir ekonomik ferahlama mekanizması gibi kullanarak yasaları araçsallaştırır. Enflasyonun ve ekonomik zorlukların ücretler üzerinde baskı yaptığı dönemlerde çıkartılan gecekonduların afları sayesinde alt-gelir gruplarının memnuniyetsizliklerinin önüne geçildiği gibi oyları da garantiye alınmıştır. Bu dönemler gecekondunun kullanım aracı vasfını yitirerek değişim ve rant aracına dönüştüğü dönemlerdir. 2000’lerde ise neoliberal ekonomi politikalar yasalar üzerinden okunabilir. Bu son dönemde, tüm popülist uygulamalar terk edilerek ucuz konut ve gecekondular politikaları içerici bir yaklaşımdan dışlamaya, ‘göz yumma’ ise ‘müsamaha etmemeye’ hatta ‘suç’ saymaya evrilecektir.

²⁴⁰ Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt , ‘AKP’nin gecekondularla imtihanı: Yoksulluk edebiyatından yıkım ekonomisine,’ <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

²⁴¹ Şükrü Aslan, ‘Yıkılmayı Bekleyen Gecekondular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde bir Konut Bölgesi’, Planlama 2006/2, s.103-109.

1920'lerden 1980'lere yasaları inceledikten sonra TOKİ dönemi yasaları ile devam ederek, TOKİ öncesi ve sonrası dönemlerini karşılaştıracğıız. Görüleceğı üzere, her dönemde gecekondulaşma bir konut sorunu olarak devam etmektedir. Bu çalışmadaki amacımız soruna yönelik hedeflerin neden gerçekleşmediğinden ziyade arka plandaki niyetleri göstermek olduğundan bu konulara girilmeyecektir. Ayrıca, amacımız devlet politikalarını yasalar üzerinden okumak olduğundan kamuoyunun gecekondulu ve gecekonduluya yaklaşımına da sadece konuyla ilgili olduğ u durumlarda atıfta bulunulacak, aksi takdirde sadece iktidarların gecekonduya yaklaşımı ve politikaları üzerine odaklanılacaktır.

1. Umur'u Belediyeye Mûteallik Ahkâm-ı Cezaiye Hakkındaki Kanunu (1924)

16 Nisan 1924'te çıkarılan 486 numaralı 'Umur-u Belediyeye Mûteallik Ahkâm-ı Cezaiye Hakkındaki Kanun'²⁴² kaçak yapılar ile ilgili ilk kanunlardan dır. Cezai tedbirler getirerek inşaat ve 'barakaların' yıkılıp yıkım giderlerinin sahiplerinden alınacağını belirtir. Gecekondulaşma ve konut açığı nın daha sonraki yıllarda artması ile cezai tedbirler yerlerini değışik çözüm arayışlarına bırakır ve 'baraka' ve 'teneke mahallesi' şeklinde başlayan yerleşimler zamanla daha nitelikli hale geldikçe toplumdaki tanımlama da 'gecekondulu' olarak değışir. Yasal ve resmi mevzuatta da sırayla 'baraka', 'ruhsatsız bina' ve 'gecekondulu' olarak tanımlanarak, gecekondunun ruhsatsız binalar içinde farklı bir kategori teşkil ettiğı kabul edilmiş olacaktır.

2. 1580 sayılı Belediye Kanunu (1930)

Konut açığı sorununu ilk ele alan yasalardan biri 3.04.1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunudur. 68. Fıkrası konut sorununa çare olarak belediyelerin ucuz konut yapmalarını ve bu konutların mülkiyetini devretmeksizin ihtiyaç

²⁴² 486- Umur'u Belediyeye Mûteallik Ahkâmı Cezaiye Hakkındaki Kanunu
<http://www.marmara.gov.tr/viewContent.aspx?contentId=77>

sahiplerine kiraya vermelerini getirir. Belediyeler ayrıca, gelişmesi ve genişlemesi olanaklı mahallerden arazi satın alarak imar planları yapacak ve inşaat yapmak isteyenlere ucuz arsa satarak arsa spekülasyonuna mani olacaklardır. Böylece belediyelere iki önemli yükümlülük getirilmiştir: Ucuz kiralık konut sağlamak ve arsa spekülasyonlarına mani olmak. Aynı kanunun 69. Fıkrası ‘Fakirler için yatı evleri yapmak ve idare etmek’ diyerek barınacak yeri olmayanlara da çözüm getirmektedir.

Bu yıllar, başkent oluşu sebebiyle ilk gecekonduların Ankara’da görülmeye başlandığı yıllardır:

“1933 yazında Ankara’da ilk gecekondular yeşermeye başlamıştı. Bu gecekondular ikinci Büyük Millet Meclisi Binası ve bitişiğindeki halk arasında ‘Meclis Bahçesi’ adıyla tanınan parkın arkasındaki düzlükten ortaya çıkmıştı. O zaman bu mahalleye ‘Teneke Mahalle’ derlerdi. Gecekondu deyimi sonradan yarattığımız saygıdeğer bir tasvirdir²⁴³”.

1930’ların Ankara’sında kaçak yapılaşma giderek artar ve idarenin dikkatini çeker. 1934 senesinde TBMM’deki bütçe konuşmasında Başbakan Şükrü Kaya yan yana üç Ankara’nın varlığına işaret eder; bunlardan üçüncüsü bir gecede yapılan ucuz konutlarda oturanlardır:

“...Hepiniz de hatırlarsınız bu ameliye acı oldu. Nihayet bir gecede de olsa elbirliği ile hemen yapılmış bir evin bile yıkılması kendilerine ıstırap vermektedir...²⁴⁴”

Başbakan kendilerinin çözemediği konut sorunun bir şekilde halk tarafından çözümlenmesinden pek rahatsız değildir:

“ Velev ki böyle plan haricinde olsun, yapılmış bir ev demek bir vatandaşın kışın çatı altında bulunması demektir. Başka memleketlerde, büyük şehirlerde hâsıl olan meslek buhranının bizim burada da halledilmiş olması bana soğuk gecelerde gezerken hiç olmazsa vatandaşlar sokakta kalmamıştır diye gönlüme ferahlık vermiştir²⁴⁵”.

²⁴³ Tansı Şenyapılı, ‘Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul 2004, (anlatan Kemal Kurdaş),s.97.

²⁴⁴ age. den E. Ergüven, ‘Şükrü Kaya’nın sözleri’, 1938.

Bu tutum daha sonraki yöneticilerce de paylaşılacaktır. Ancak, Şükrü Kaya sorunu yapısal değil, mahalli ölçekli görmekte ve gerekirse idare ruhsatsız binaları yıkarak ‘icap eden yerlerde kendilerine başka yerler göstermek’ suretiyle sorunu çözümler zannetmektedir²⁴⁶.

3. 5218 sayılı Kanun (1948)

Yukarıda da belirtildiği üzere, başkent olması nedeniyle hızlı kentleşme sonucunda ortaya çıkan konut açığı ve gecekondulaşmayı ilk yaşayan kent Ankara’dır. 1948’de kente özel ‘5218 sayılı Ankara Belediyesine Arsa ve Arazisinden Bir Kısımını Mesken Yapacaklara 2490 Sayılı Kanun Hükümlerine Bağlı Olmaksızın ve Muayyen Şartlarla Tahsis ve Temlik Yetkisi Verilmesi Hakkında Kanun’²⁴⁷ çıkartılır. Kanun içinde ‘gecekondu’ sözcüğü geçmez ancak amacı belediye sınırları içinde kalan ruhsatsız kaçak binaların yasallaştırılmalarıdır²⁴⁸. Kanun, hazine topraklarının uygun²⁴⁹ bir bedel karşılığında belediyeye geçirilmesini ve böylece ruhsatsız binalar için planlı arsa hazırlanmasını amaç edinmişti. Gecekondu önleme bölgesi ilan edilen bu alanların içinde kalan binalara ruhsat verilirken, bu alanların dışındaki gecekonduılara da isterlerse buralardan arsa veriliyordu.

Gecekondulaşmanın, ancak planlı arsa sağlanmasıyla engellenebileceği düşünülerek Yenimahalle’de başlatılan girişim bir ilktir. Arsaların satış bedellerinin 10 yılda ve faizsiz taksitlerle geri ödenmesi, yararlanacak kişilerin en az bir yıl Ankara’da oturmuş olmaları, kendisi ve yakınlarının başka arsa ya da meskeninin olmaması gibi hakça şartları vardı. Keleş, bu yasa sayesinde Ankara’da 2000’in üzerinde konut yapıldığına dikkat çeker.²⁵⁰ Ancak, bu

²⁴⁵ age.

²⁴⁶ age. s.97-98

²⁴⁷ 14 Haziran 1948 tarihinde kabul edilerek 6938 no’lu Resmi Gazete’de yayımlandı.

²⁴⁸ Tansı Şenyapılı, ‘Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul,2004,s.124.

²⁴⁹ Şenyapılı bunu ‘çok düşük bir bedel’ olarak niteler.

²⁵⁰ Ruşen Keleş-Bülent Duru, ‘Ankara’nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış’,mülkiye 2008 Cilt XXXII Sayı:261.

uygulama sonucunda ev sahibi olanlar alt-gelir gruplarından ziyade düzenli ve sürekli ödeme yapabilecek güçteki gruplar olacaktır çünkü düzenli bir işleri olmayan düşük gelirli gecekonducuların taksitleri veya kiralari düzenli ödeme olanakları yoktur. Daha da önemlisi belediye, ucuz konut için tahsis edilen arsalara sahip çıkmayarak bunları satacaktır²⁵¹. Gecekondu nüfusları, sorunun doğru tahlil edilememesi nedeniyle yasanın olanaklarından dolayı olarak dışlanmışlardır.

Meclis'te yasa ile ilgili yapılan tartışmalar sırasında sadece ucuz arsa üretimi ile sorunun çözülemeyeceği, arsanın yanı sıra düşük faizli ve uzun vadeli kredi, ucuz malzeme gibi olanakların gerekliliği de gündeme getirilir. Refik Koraltan gecekondulaşmanın sosyal nedenlerden doğduğunu ve bunun idarece göz ardı edildiğini belirterek hükümeti eleştirmiştir²⁵².

4. 5228 sayılı Bina Teşvik Kanunu (1948)

5218 sayılı yasadan iki hafta sonra getirilen 5228 sayılı Kanun sayesinde bu uygulama Türkiye çapında yaygınlaştırılır. Hazine arsalarının belediyeye ucuz fiyata (vergi değerinden) devri ile gecekondu için planlı arsa olanağı sağlanır. Bu yasanın önemi af ile planlamayı aynı anda içermesidir. 5218 gibi hem “gecekonduların affedilmesini”, hem de “belediyelerin planlı arsa sunmalarını” getirmektedir ancak kapsamı ülke ölçeği olarak genişletilmiştir²⁵³. Belli bir ihtiyaç ve maksada tahsis edilmemiş arsa ve araziler belediyelere devredilerek ‘mesken amaçlı’ ucuz arsa kullanımı için değerlendirilecektir. Arazi ve arsaların bu amaç dışındaki kullanımları ise yasaklanmıştır:

- Madde 2: Bu şekilde kendilerine arsa verilecek olanların, bir yıl içinde imar planına uygun şekilde bina inşasına başlamaları ve iki yıl içinde

²⁵¹ Tansı Şenyapılı, ‘Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul,2004,s.171.

²⁵² age s.136.

²⁵³ Ruşen Keleş-Bülent Duru, ‘Ankara’nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış’,mülkiye 2008 Cilt XXXII Sayı:261.

bitirmeleri hükme bağlanır. Ayrıca yasaya göre süresinde başlanamayan veya bitirilemeyen binalar için Belediye Meclisi bir yıl süreyi uzatabilir.

- Madde 4: Buna rağmen bina süresinde bitirilemezse arsa geri alınır.
- Madde 7: Bu şekilde binasını bitirenlerden emlak vergisi beyannamesi vermek şartıyla on yıl süreyle bina vergisi, buhran ve savunma vergisi alınmaz.
- Madde 8: Ancak meskenden başka amaçlarla kullanılan yapılar için bu muafiyetler geçerli değildir.

Yasa ayrıca kredi olanaklarının sağlanmasına yönelik hükümler de getirmişti. Anlaşılan, Meclisteki tartışmalar yeni yasaya yansımıştır²⁵⁴. Bu ilk uygulama daha sonraki yasalarla da devam ettirilecek ve her seferinde ucuz arsa ve geriye dönük af ile sorun hallolur sanılacaktır. Yeni yasanın Meclis tartışmalarında ucuz konut üretimi için inşaat malzemelerinin maliyetlerinin araştırılmasından, çimentonun karaborsadan kaldırılmasına ve demire gümrük muafiyeti konmasına kadar bir dizi olumlu öneri de getirilir. Galip Pekel de ‘kendi evini kendi yapana’ yardım edilme şartını tavsiye eder²⁵⁵.

5. İlk İmar Affı: 5431 sayılı Kanun (1949)

Cumhuriyet tarihinin ilk gerçek imar affını içeren kanun 11 Haziran 1949 tarihli 5431 sayılı “Ruhsatsız yapıların yıkılmasına ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunun 13. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun”dur. Bu kanunun 1. Maddesine göre ruhsatsız olan yapılar eğer imar planlarına uygun yapılmışsa ceza vererek ruhsat alacaklardır Planlara aykırılıklar giderilemez ölçüde ise yıkılacaklardır. Daha önemlisi “kendi mülkiyetinde olmayan arsalar üzerine yapılmış binaların” tüm belediyelerde 5228 sayılı kanun ile öngörülen taralı alanlardaki noktalardan yararlanabileceği ve “zaruri hallerde” taralı alanların arttırılabileceği hükmü düzenlenmiştir²⁵⁶. Taralı alanlar belediye meclislerinin seçeceği ve Bakanlar Kurulu kararı ile o beldenin kentsel kullanımına açılacak gelişme alanlarıdır. Gecekonduarı yıkılacak olanlar bu alanlarda ucuz arsa temin

²⁵⁴ Tansı Şenyapılı, ‘Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul, 2004, s.136.

²⁵⁵ age.s.137.

²⁵⁶ TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, ‘İmar mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi’, s.62 www.dapaturk.com/pub/imarmevz.pdf

ederek konut yapabilecektir. 1940’larda ortaya çıkan gecekondü sorununa karşı sistemin ürettiği tek çözüm olan ucuz arsa ve af genişleyerek devam etmektedir.

6. 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Kanunu (1953) ²⁵⁷

50’li yıllar Marshall Yardımları, tarımın makineleşmesi, sanayinin kentlere girmesi gibi bir dizi gelişme ve ekonomik nedenden ötürü büyük kentlerin ve özellikle İstanbul’un iş ve aş peşindeki nüfuslar için bir çekim merkezi olduğu ‘emeğin kentleşmesi’²⁵⁸ yıllarıdır. Yukarıda sayılan nedenlerden, devletin gecekonduya bakışı ‘mazur görme’ şeklinde içerici bir bakıştır.

Çok partili siyasi dönemde emekçilerin oy potansiyelleri de göz ardı edilemez. Nitekim dönemin Meclis tartışmalarında gecekondunun yasal çerçeve içine alınması hatta hızla tapu verilmesi önerileri yapılır²⁵⁹. 6 Ocak 1951 tarihli Vatan Gazetesi haberine göre, İstanbul’u ziyaret eden Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes valilikçe gecekondü sorunu ile ilgili bilgilendirilirler. Bayar konuşmasında gecekondunun sosyal bir ‘zaruret’ ve ‘ihtiyaç’ olduğundan yola çıkarak buradaki vatandaşların hükümet yardımına muhtaç olduklarını dile getirir:

“Mühim olan noktalardan biri yapılacak evlerin vatandaşların işyerlerine yakın semtlerde olmasıdır. Gecekondular şuraya buraya yapılmıştır diye orada oturanlara yeni mesken temin edilmeden yıktırılmamalıdır²⁶⁰.”

Böylece hükümet, gecekonducuları himaye ettiği izlenimini verir ve aslında politik güç kazanan gecekonducular da bu durumdan artık faydalanmaktadırlar²⁶¹.

²⁵⁷ Resmi Gazete’nin 29.07.1953 tarihli 8740 sayılı sayısında yayımlanan 6188 Sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Kanun. Bu Kanun, 10.07.1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondü Kanunu’nun 42. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

²⁵⁸ Şükrü Aslan, ‘Yıkılmayı Bekleyen Gecekondular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesinde bir Konut Bölgesi, Planlama 2006/2, s.104-105;

H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009, s.122-137.

²⁵⁹ Tansı Şenyapılı, Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul 2004,s.203.

²⁶⁰ age.,s.198.

²⁶¹ age. s.195-203.

Kentlerin çeperleri ile fabrikalara yakın bölgelerinde bulunan hazine arazilerinde işçi mahalleleri oluşmaya başlar²⁶².

Bu dönemde çıkarılan 24 Temmuz 1953 tarihli 6188 sayılı ‘Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında Kanun’ 1948 tarihli 5228’in genişletilmiş gibidir (5218 ve 5228 sayılı kanunları yürürlükte kaldırır). Gerekçesinde de belirtildiği gibi yasa o güne dek yapılan gecekonduları yasallaştırır ve ayrıca konut yapacaklara arsa sağlanmasını getirir. Bu iki uygulama sonraki her yasada telaffuz edilerek devam ederken gecekondular da sürecelecektir²⁶³.

Yasaya göre, belediyeler 5228 sayılı Yasa gerekçeleri doğrultusunda, Hazine arazilerinden ya da kendi arazilerinden ‘ucuz ve basit’ konut yapımı için faydalanabiliyorlardı. Yapılan konutlardan öncelikli olarak gecekonduları yıkılanlar sonra da sağlığa aykırı yapılarda oturan kişiler yararlanabilecekti. Konutların maliyet bedelleri üzerinden hak sahiplerine satılmaları da Yasanın maddelerindendi²⁶⁴.

Mahalle oluşturan konut toplulukları bedellerinin ¼’ü peşin kalanı 5 yılda 5 eşit taksitte ödenmek üzere sahiplerine satılarak tapuları verilecektir ancak, bu olanaklardan yararlanmak için belediye sınırları içinde en az iki yıl ikamet şartı getirilmiştir²⁶⁵. Mahalle oluşturan konut gruplarına tanınan haklar, mahallelerin yıkılmamasının bir öncelik olduğunu akla getirir. Günümüz uygulamaları ile karşılaştırıldığında, yasadaki bu bölüm büyük önem taşımaktadır çünkü kentsel dönüşüm uygulamaları mahallelerin tamamen yıkılmalarına ve mahallelilerin TOKİ bloklarına yeniden iskânına dayanır. Yeniden iskân, aşağıda görüleceği

²⁶² Şükrü Aslan, ‘Türkiye’de Gecekondular ve Yasalar’, Birgün, 27.06.2008; Çağlar Keyder, ‘Enformel Konut Piyasasından Formel Konut Piyasasına’, İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında, Çağlar Keyder (ed.), (çev. Sungur Savran), İstanbul 2006, 174-181; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009, s.122-137.

²⁶³ Şükrü Aslan, ‘Türkiye’de Gecekondular ve Yasalar I’, Birgün, 27.06.2008.

²⁶⁴ Tansı Şenyapılı, Baraka’dan Gecekonduya, İstanbul 2004, s.203.

²⁶⁵ age, s.202-203.

üzere, mahalle kültürü ve sosyal ağların yok olmasına ve ekonomik, sosyal ve kültürel mağduriyetlere yol açmaktadır.

Kente yeni gelen kesimler yasadan faydalanamamaktaydılar. Yasa yeni yapılacak gecekondular için sert hükümler de içermekteydi. Sadece konutu yapan, yaptıran ya da bilerek satın alana hapis ve para cezası getirmekle kalmıyor, yasayı uygulamayan belediye başkan ve memurlarına da hapis cezası getiriyordu²⁶⁶. Bu sert yöntemler yasal boşluklardan dolayı uygulanamaz çünkü yasaya göre yıkım ancak konutun yapımı aşamasındadır, oturulduktan sonra yıkım için encümen kararı gerekliydi. Karara karşı konut sahibi mahkemeye başvuruyor ve mahkeme süreci de epey uzun sürdüğünden genelde konut yıkımdan kurtuluyordu²⁶⁷.

7. İmar ve İskân Bakanlığı ve 7116 sayılı Kanun (1958)

Belediyelere verilen yetkilerin dışında ülke genelinde konut politikalarının saptanması ve uygulanması 9 Mayıs 1958'de 7116 sayılı Kanun ile sağlanır. Böylece, konut politikaları İmar ve İskân Bakanlığı bünyesine alınarak yerelden merkeze taşınır. Sorun belediyeler kadar merkezi yönetimin de sorunu olmuştur. Böyle bir değişiklik ile evsiz vatandaşların ev sahibi olabilmeleri ya da uygun kiralık konut temin edebilmeleri merkezi yönetimin bünyesine alınmış olur. 10. Madde, evsiz vatandaşları birer ev sahibi yapma veya uygun kiralarla barınmalarını sağlama görevini bu bakanlığa bağlı Mesken Genel Müdürlüğüne verir. Ucuz konut veya garantili ucuz kiralık konut amacıyla bir kurumun görevlendirilmesi önemlidir.

8. 775 sayılı 'Gecekondu' Kanununa (1966)

Döneminin kalkınma planlarından da anlaşılacağı üzere, 60'lı yıllar, gecekonduların iyileştirilmesi, gecekonduları oturulamayacak durumda olanlara

²⁶⁶ Tansı Şenyapılı, 'Baraka'dan Gecekonduya, İstanbul 2004, s.202-203.

²⁶⁷ age. s. 258-259.

ucuz konut ve arsa temini, gecekondularını iyileştireceklere kredi ile teknik ve aynı yardım, belediyelerin gecekondulara kamu hizmet götürmeleri, ucuz kiralık konut gibi bir dizi olumlu yeniliği getirir. Kentteki iş olanaklarının kıt ve konut fiyatlarının yüksek olması, ülkedeki hızlı nüfus artışı sonucu kentlere göç, belediye hizmetlerinin kentleşme hızının gerisinde kalması gibi sorunlardan hareketle gecekondunun bir ihtiyaçtan doğduğu kabul edilmiştir. 1966 yılında yürürlüğe giren ve toplam 44 maddeden oluşan 775 sayılı ‘Gecekondular Kanunu’²⁶⁸ bu görüşleri yansıtır.

‘Kapsam ve Tarif’ başlığı altındaki birinci bölümde yer alan ilk iki madde önemlidir. İlk maddede gecekondulara yönelik ıslah, tasfiye ve yeni yapımın önlenmesi gibi üç temel düzenleme getirilir. Önceki yasa maddelerinde ‘ruhsatsız bina’ olarak geçen gecekondular, 2.Madde ile ilk kez tanımlanarak yasalardaki yerini alır:

“Madde 2 - Bu kanunda sözü geçen (Gecekondular) deyimi ile imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir.”

Yasanın 11. Maddesi 1948 tarihli 5228 ve 1953 tarihli 6188 sayılı kanunlar ile aynıdır. Alt gelir gruplarına önceliği vererek, bu gruplara konut yapımı için arsa üretimi 60’larda da devam etmektedir. 12.Madde, Emlak Kredi Bankası bünyesinde kurulacak bir fon ile giderlerin karşılanmasını öngörür. Madde 15 ise bu fonun gecekondular ıslah ve önlem amaçlı kullanılarak kendi konutunu yapacaklara fondan kredi verilmesini düzenler. Bu madde ile getirilen ‘nüve konut’²⁶⁹ kavramı da ekonomik koşulları yetersiz olan nüfusun kredi ile önce ‘nüve’ bir ev yapmasını ve daha sonra eline para geçtikçe plan dâhilinde konutunu genişletmesidir. Nüve Konut, bir çözüm olarak sunulmasına karşın, uygulanması olanaklı olmamış olacak ki önce 3. BYKP’da sonra 6.BYKP’da öneri olarak

²⁶⁸ Kabul Tarihi: 20.07.1966,Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 30.07.1966,Yayımladığı Resmi Gazete Sayısı: 12362 <http://www.hukuki.net/hukuk/index.php?article=727>

²⁶⁹ Başlangıçta 30 m²’lik bir oda ve müştemilatını kapsayan ve zamanla tip projenin belirlendiği diğer odaların eklenmesine açık olarak inşa edilen konut parçası.

tekrarlanmıştır. Yasa, 1.BYKP paralelinde gecekonduyu bir konut sorunu olarak teşhis edip, alt gelir gruplarının konut sorunlarına çözüm üretmektedir. Aslan’a göre, bu dönemde, gecekonduların yapımını önlemek için belediyeler ucuz konut üretimine hız vermiş ve üretilen konutları işçi sendikaları ile kooperatiflere tahsis etmişlerdir; böyle lojman amaçlı kullanılan konutların örnekleri Mecidiyeköy ve Üsküdar’da bulunmaktadır²⁷⁰.

Yasanın 18. Maddesi yasanın yürürlüğe girmesinden sonra yapılan bütün izinsiz yapıların yıktırılacağı hükmünü getirirken, 21.Madde yasadaki önce yapılmış olanlara af getirir. 21. ve 22. Maddeler, yukarıda incelediğimiz uluslararası mevzuattaki konut hakkı bağlamında önemlidir. 21.Madde, sadece gecekonduların sahiplerini değil kiracıları da kapsayarak, bu nüfuslar eşit koşullarda başka bir yere yerleştirilene kadar konutlarının yıkılmayacağı garantisini verir. Bu garanti, yukarıda belirtildiği üzere günün uluslararası insan hakları standartlarına paraleldir. Yasanın getirdiği bir başka adil düzenleme ıslah bölgelerindeki gecekonduların yıkılmayarak sahipleri tarafından iyileştirilmelerine olanak tanınmasıdır. 22. Madde, 1.BYKP’nda belirtilen ‘iyi durumda olan gecekonduların kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek’ önerisinin genişletilmiş uygulamasını içerir. Bunlar, yine yukarıda incelediğimiz insan hakları mekanizmaları ile örtüşmektedir. Aslında, 775 sayılı Yasa, dönemine uygun olarak birçok maddesi ile bu plana paralellik gösterir. Gecekondusunu ıslah edecek olanlara ayni yardım, teknik yardım ve kredi desteği de zamanın kalkınma planlarında olduğu gibi yasada da yer alır.

Madde 25, arsa tahsisi yapılacak kişilerin niteliklerini sosyal adalet kavramı içinde sıralar. Kişinin dar gelirli olması şartı yanında kendisinin veya 1. derecedeki yakınlarının mülk sahibi olmamaları esastır ve bu koşullar bir yönetmelikle düzenlenir. Aynı maddeye göre uygulamalar sonucu

²⁷⁰ Şükrü Aslan, “‘Türkiye’de Gecekondulaşma Serüveni 1940-2000: Yasalar, Haberler, Anlatılar, Olgular’ Çarşamba Seminerleri, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 28.04.2009.

gecekonduklarının yıkılmasıyla açıkta kalacak olanlar önceliklidir. Bu arsalardan, ıslah ve tasfiye bölgelerinde bulunan diğer yapı sahiplerinden yapısının tasfiyesini isteyenler de faydalanabilirler.

27. Madde ıslahı gereken konut sahiplerine ve arsa tahsis edilenlere, her türlü teknik ve ayni yardım ile uzun vadeli konut kredisi gibi imkânlar sunar.

31. Madde, belediyelere gecekondukların ıslahı ve tasfiye ve önlenmesi maksadıyla ‘halk konutu’, ‘nüve konut’ ve geçici olarak kullanılacak ‘misafir konutları’ inşa etme yetkisi tanınır. Buradaki ‘misafir konut’ kavramı gecekondu ıslahı sırasında evlerini bir süre boşaltmaları gerekenler ile gecekondukları yıkılan ve başka yerlere taşınacakların evleri hazırlanana kadar kiralık olarak kalabilecekleri ara konuttur. Uygulamada ne denli ciddi olarak yer aldığını bilmediğimiz ‘misafir konut’ seçeneği konut hakkı bağlamında önemlidir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde, uluslararası insan hakları normları doğrultusunda zorla ev boşaltma ve tahliyelerin birinci dereceden insan hakkı ihlali kabul edildiği gösterilecektir.

Yasanın 120 maddeden oluşan yönetmeliğinden de anlaşılacağı üzere, gecekondu sorunu, gecekondukluyu dışlamadan, içerici ve sosyal adalete uygun bir şekilde çözümlenmeye çalışılmıştır. Kanunun kapsamlı niteliği detaylı yönetmeliğinden de bellidir:

“Arsaların belediyeye geçtikten sonra konut ihtiyacı dışında bir amaçla kullanılamayacağı (Madde: 3), konut ihtiyacı olanlara yapılacak ayni, teknik ve nakdi yardımın nitelikleri (Madde: 5), ihtiyaç sahibi olmanın ölçütleri (Madde: 7), kendisine misafir olarak kalacağı bir konut tahsis edilmeden hiç kimsenin gecekonduğunun yıkılamayacağı (Madde: 55), yapılacak konutların büyüklükleri (Madde: 83) vb bir dizi ayrıntı bu yönetmelikte yer almaktadır²⁷¹.”

²⁷¹ Şükrü, Aslan, ‘Türkiye’de Gecekonduklar ve Yasalar II’, Birgün, 2.07.2008.

9.Arsa Ofisi (1969)²⁷²

60'ların bir başka önemli uygulaması 10 Mayıs 1969'da 1164 sayılı Kanun ile Arsa Ofisi'nin kurulmasıdır:

Madde 1 - (Değişik: 19/6/1994 - KHK - 542/1 md.)

Arsaların aşırı fiyat artışlarını önlemek amacıyla tanzim alış ve satış yapmak; konut, sanayi, eğitim, sağlık ve turizm yatırımları ve kamu tesisleri için arazi ve arsa sağlamak üzere; Maliye Bakanlığına bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz ve döner sermayeli "Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü" kurulmuştur.

Böylece konut konusunda önemli bir yasal düzenleme yapılmıştır. Kamunun arsa stoklarını arttırmak amacıyla kurulan kurum, sanayi ve turizme yönelik amaçları yanında konut/toplu konut yapımına uygun ucuz arsalar üretmekle de yükümlüdür. Uygun yerlerde arazi ve arsalar alarak arsa stoku yapmak, spekülasyonları önlemek için konut yapacaklara arsa satışı yapmak veya arsa kiralamak, toplu mesken yapımına uygun yerlerden arsa almak, çeşitli kamu kurumlarınca satışa çıkarılacak arazilerin şartlarını önceden öğrenip toplu konut yapılmasına uygun olanların ihalelerine girmek de kurumun görevleri içindedir²⁷³. Arsa Ofisi 2004'te tüm malvarlığı ile TOKİ'ye devredilecek ve işlevi tamamen son bulacaktır.

10. 1980'ler ve İmar Afları Zinciri

70'ler gecekondulaşmanın çok ciddi bir engelle karşılaşmadığı yıllardır. Bu yıllarda varlığını sürdüren kentsel solculuk, gecekondu bölgelerinin kullanım değerlerini ve barınma amaçlı kullanımlarını ön plana çıkartmada başarılı olmuştur²⁷⁴. Dünyada sol muhalefetin yükseldiği bu dönemde, sosyalist gruplar ile gecekonducular alternatif planlar üreterek her aileye bir gecekondu, arsaların hakkaniyet içinde paylaşımı, sol görüşlü mimar ve mühendisler desteğiyle sağlıklı evlerin tasarlanması, harcamalarda ve konut inşaatlarında ımece ve çeşitli

²⁷² <http://www.khgm.gov.tr/mevzuat/Kanun/arsaofisikanunu.htm>

²⁷³ Rüstem Erkan, Kentleşme ve Sosyal Değişme, Ankara 2002, s.172-173.

²⁷⁴ H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009, s.143-144.

dayanışma pratikleriyle ‘özgün/devrimci’ planlama ilkeleri doğrultusunda mahallelerini kurmuşlardır. Güzeltepe, 1 Mayıs, Gülsuyu-Gülensu, Kapanagılı örnek mahallelerdir²⁷⁵. Bu yılların ortalarına kadar devletin gecekonduyu ‘görmeme’ ya da ‘mazeret görme’ hali devam eder. 1970’li yılların ikinci yarısında politik kimlikli bu mahallelere yönelik yıkımlara şahit oluruz ancak buradaki hedef gecekondudan ziyade gecekondulu mahallesinin sistem karşıtı politik kimliğidir²⁷⁶.

80’lerde, askeri darbenin ardından ülkenin ekonomi politikaları liberal sağ görüşe göre şekillenir. Dönemin kalkınma planlarından da takip edildiği gibi konutla ilgili devlet destekleri ve yükümlülükleri giderek sönümlemiş ve sorun finansal kolaylıklar ve inşaat sektörünün canlandırılması gibi önerilere indirgenmiştir. Ardı ardına çıkartılan aflarla da sorun hallolacak sanılmıştır. Dönem, kentlerde gecekondulu nüfusunun ciddi bir rakama eriştiği ve politikacılar için mahallelerin oy deposu olmaya başladığı yıllardır ve bu anlayışla şekillenir. Öte yandan kooperatifler daha çok orta ve orta-üst gruplarına konut ürettiği için alt gelir gruplarına yönelik ucuz konut üretimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yeni gecekondulu bölgeleri oluşmaya devam etmektedir. Kentlerde ilk gecekondulaşan nüfuslar ise kentlerin olanaklarından ve fırsatlardan faydalanarak gecekondudan apartmanlara geçiş yapmış ve yoksulluklarını devredebilmişlerdir²⁷⁷. Bu nüfuslardan bir kısmı gecekondularını ikinci kuşak gelenlere satmış, bir kısmı ise kiralamıştır. Gecekondunun kullanım yerine değişim değerinin önem kazandığı bu dönemde, bu değer ayrıca iktidar eliyle de öne çıkartılması gecekonduların kentsel rantta ortak edilmeleri sonucunu doğuracaktır.

²⁷⁵ Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt, ‘AKP’nin gecekonduyla imtihanı: Yoksulluk edebiyatından yıkım ekonomisine,’ <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

²⁷⁶ Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi 1980’lerden Önce Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İstanbul 2004, s.77-78.

²⁷⁷ Konuyla ilgili bkz: Oğuz Işık-M.Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul 2005.

1980 ertesinde iktidara gelen ANAP, 8.03.1984'te 2981 sayılı Gecekondu ve İmar Affı Yasası²⁷⁸ ve ardı ardına gelen zincirleme aflar ve yasalar üzerinden gecekondu nüfusunu kentsel ranta ortak ederek kendi sistemine entegre eder²⁷⁹. Yasaya göre, imar ve gecekondu mevzuatına aykırı yapılan yapıların sahipleri 6 ay içinde belediye ve valiliğe başvuracak ve uygun durumda olanlar yasallaşacak, gecekondulara önce tapu tahsis belgesi sonra tapu verilmesi düzenlenecektir. Dönemin önemli yasalarından olan 2981 sayılı Kanunun 4. maddesine göre gecekondular için üçlü bir sınıflama getirilir: Muhafaza edilecekler, ıslah edilerek muhafaza edilecekler veya kanunun hükümlerinden yararlanamayacaklar. Kanundaki yükümlülükleri yerine getirmeleri durumunda ilk iki kategoriye giren binalara ruhsatları verilecektir.

Gecekondu affının kanuni yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde yurttaşlara ve belediyelere yardım amacıyla 'Yeminli Özel Teknik Bürolar' kurulur. Böylece bu yasa ile ilk kez devlet ve vatandaş arasında bir aracı kurum oluşur. Gecekonduların işlemleri bu aracı kurum eli ile yapılacak ve işlemlerini düzgün tamamlayanlar 'tapu tahsis belgesi' almaya hak kazanacaklardır. Tapu tahsis belgesi, ıslah imar planı veya kadastro planları yapıldıktan sonra hak sahiplerine verilecek tapuya esastır²⁸⁰. Belediyeler ise bu süreçte 'toprak devrinde aracı bir kurum gibi işlev' görürler²⁸¹. Bu belge aslında yasallık ile yasa-dışılık arasında bir ara-evraktır. Gecekonduların önemli bir kısmı işlemleri pahalı gördükleri için bu olanaktan faydalanamamıştır. İşlemlerini yaptıranların bir kısmı teknik büroların düzgün işlem yapmaması nedeniyle hak sahibi olamamış, işlemlerde yanlışlıklar çok olmuştur. Öte yandan, tapu tahsis belgesi alabilen birçok mahallenin imar planları belediyelerce yapılmadığından bu yerleşimler hukuki statüye kavuşamayarak tam anlamı ile 'Araf' ta kalırlar. Böylece, uygulama tüm gecekondu mahalleleri için aynı sonucu doğurmaz, sistemin

²⁷⁸ İmar Affı Kanunu: İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanununun Bir maddesinin değiştirilmesi Hakkında Kanun, 8.03.1984.

²⁷⁹ Menaf Turan, Türkiye'de Kentsel Rant, Ankara 2009; Şükrü Aslan, 'Türkiye'de Gecekondular ve Yasalar II', Birgün 2.07.2008; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009.

²⁸⁰ http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=31&tipi=MES&turu=KA Madde 10

²⁸¹ Menaf Turan, Türkiye'de Kentsel Rant, Ankara 2009, s.267.

kaybedenleri de olur²⁸². Tapu tahsis belgelerini belirli bir masraf karşılığı alıp, evlerinin yasal statüye girdiği inancı ile evlerine masraf ve yatırım yapan gecekondulular bu belgeleri veren devletin 20 sene sonra mahallelerini kentsel dönüşüm alanı ilan etmesiyle yerlerinden edilirler. Öte yandan, tapu tahsis belgesi, gecekondunun kullanım değeri aleyhine değişim değerini öne çıkardığından, gecekondunun elinde bulunan gecekonduyu kolaylıkla satmasına da yol açar²⁸³. Gecekondular, rantın bir parçası olur, metalaşmıştır.

Islah edilmesi gereken gecekondular, ıslah edildikten sonra, ıslah edilmeleri gerekmeyenler imar mevzuatına aykırı da olsalar hemen yapı ve kullanım izni alırlar. Özel şahısların arazileri üzerinde olanlara ise arsa sahipleri ile anlaşma yoluyla bu aftan yararlanmanın yolu açılır. 18.05.1987’de yapılan bir başka değişiklikle gecekondululara verilen bu hak daha da genişletilerek gerekli görüldüğünde, yetki alanlarına göre, belediyeler veya valilikler tarafından bu arazilerin kamulaştırılarak gecekondulardan bedellerinin alınmasıyla özel şahıs arazileri üzerindeki gecekondular da affa girer²⁸⁴. Aynı dönemde gecekondulara 400 metrekareye kadar inşaat affı, 4 kata (12.5m.) kadar izin, başkasının arazisine taşanlara anlaşmaları durumunda af getirilir. 80’li yılların bir başka gelişmesi 1988 tarihli 3414 sayılı Kanundur²⁸⁵. 775 sayılı Kanun’un 34. Maddesinde yer alan ‘on yıl süre ile konutunu satmama ya da devretmeme’ şartını kaldırdığından, kullanım değeri aleyhine değişim değeri ön plana çıkacaktır.

Gecekondular nüfusları devlet eliyle kentsel ranttan nemalanan girişimcilere dönüştürülmüşlerdir. Böyle bir mekanizma vasıtasıyla devrin ekonomik şartları altında ezilen alt-gelir gruplarının sistemin dışına çıkmaları da engellenmiş

²⁸² Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009, s.145.

²⁸³ Menaf Turan, Türkiye’de Kentsel Rant, Ankara2009,s.278.

²⁸⁴ Değişik fıkra: 18/05/1987 - 3366/3 md.

²⁸⁵ <http://www.toki.gov.tr/docs/mevzuat/3414SK-meri.pdf> :775 Sayılı Gecekondular Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 3.5,1985 Tarih ve 247 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bu Kanun Hükmünde Kararnamenin İki Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair16.8,1985 Tarih ve 250 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun; 11.03.1988.

olur²⁸⁶. Arsa ve konut pazarının yeni aktörleri bu kez gecekondu sahipleridir. Kendi evini ailesiyle ya da yakınlarının yardımıyla yapan gecekondulunun yerini küçük ölçekli yap-satçı müteahhitler almış ve mafya da gecekondu rantını kaptırmamak için örgütlenerek gecekondu bölgelerine girmiştir. Bu yıllar apartman- konduların yıllarıdır. Gelişmeler sonucu kamuoyunda gecekonduya bakış da olumsuzluğa yönelir ve gecekondu ‘bedavacı’, ‘başkalarının hakkına tecavüz eden işgalci’, ‘rantçı’ gibi sıfatlarla tanımlanmaya başlanır²⁸⁷. Bu bakış ilerde 2000’lerin kentsel dönüşüm projelerine meşruiyet kazandıran bir başka faktör olacaktır.

Gecekondulular ‘bedavacı’ olarak öne çıkarılırken sistemin büyük kazananları geri plandaki aktörleri kamuoyu göremeyecektir Sürecin asıl kazananları, gecekondululardan çok aracılar, müteahhitler, teknik bürolar, inşaat malzemeleri satanlar ve mafyadır. Gecekondu alanları dışında ruhsatsız yapı sahibi olanlar da kazançlıdır. Orman alanları ve su havzalarındaki lüks villa-konutların çoğu, Gök Kafes gibi gökdelenler ve özel üniversite kampüsleri bu dönemin aflarından ve imar planlarından yararlanılarak inşa edilirler²⁸⁸. Gecekondu bölgeleri yasanın getirilerinden kentin imarlı kesimlerine yakınlıkları ölçüsünde yararlanabildiklerinden, imarlı kesimlere uzak olanlar ya da yakın olmalarına rağmen böyle bir imar sürecine girmemiş olanlar veya çeperlerdeki yeni gecekondu alanları kentsel ranttan pay alamayarak yoksulluklarını sürdüreceklerdir²⁸⁹:

‘‘Ancak kentin gelişme alanlarındaki ıslah imar planları ‘mümkün olduğunca mevcut yapı dikkate alınarak’ hazırlanmadı. Ankara’da eski gecekondu mahallesi Yıldız’da 11 katlı, Antalya’da 7-8 katlı, İzmir’de İstanbul’da 10-12 katlı yapılaşmaya elveren ıslah imar planları hazırlandı ve onandı. Bu durumda, elinde

²⁸⁶ Mihriban Şengül, ‘Türkiye’de kentsel dönüşüm ve hukuksal boyutları’, İktisat Dergisi özel sayı 499,Eylül-Ekim 2008, s.62; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara2009,s.137-149; Menaf Turan, Türkiye’de Kentsel Rant, Ankara2009,s.278.

²⁸⁷ age.

²⁸⁸ Ali Ekber Doğan, Eğreti Kamusalılık Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İstanbul 2007, s.70; İbrahim Gündoğdu, Jamie Gough,, ‘Class Cleansing in İstanbul’s Worl City Project’, s.17; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009,s.145-146.

²⁸⁹ Ali Ekber Doğan, Eğreti Kamusalılık Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İstanbul 2007, s.70.

tapu tahsis belgesi olan gecekondular sahipleri için tapu sahibi olabilmenin tek yolu, “ıslah” (!) imar planına uygun yapıyı gerçekleştirecek yapsatçı müteahhitlere tapu tahsis belgesi karşılığı inşaat iznini vererek, ortaya çıkan devasa yapılardan kendine düşen dairelerin tapusunu almak oluyordu. Kentin gelişme alanlarında yeni yapılar hızla yükselip, eski gecekondulular emlak zengini olurken, müteahhitler açısından cazip bulunmayan alanlardaki gecekondular sahipleri aradan geçen zamana rağmen hala o dönemde alınmış tapu tahsis belgelerini tapuya dönüştürme sansına erişemediler²⁹⁰’.

Böyle bir yöntemle, kentsel rantta ortak edilen nüfusların ekonomik mağduriyetleri giderilerek sisteme karşı çıkışları önlenmiş ve devlet bir taşla iki kuş vurmuştur. 80’ler gecekondunun kentsel rantta ortak edilerek dönemin iktisadi zorluklarına karşı alt gelir gruplarında oluşan memnuniyetsizliklerin devlet eliyle yumuşatılmaya çalışıldığı yıllardır. Emekçilerin ücretlerinin eridiği bir dönemde sınıfsal gerilim ve getirebileceği çatışma ortamı imar afları ile engellenmiştir. Siyasi iktidar herhangi bir maliyet ödmeden potansiyel tehlikeyi bertaraf etmiştir²⁹¹. Özal’ın sözleri ile özetleyecek olursak:

“Son beş yılda gecekondular sorununa çözüm bulduk, iki buçuk milyondan fazla eve ruhsat verdik. Böylece iki kat çıkıp gelir arttırabilecekler²⁹².”

2981 sayılı yasanın bir diğer önemli özelliği ve önceki yasalardan farkı stagfasyon ortamında ekonomiyi harekete geçirebilecek itici güç olan inşaat sektörünü de canlandırması olmuştur. Döneminin Kalkınma Planı da, incelediğimiz üzere, bu gerçeği yansıtmaktadır. Yasayı izleyen yeni mevzuattan da anlaşılacağı gibi bu Yasa, inşaat sektörünü sübvansiyeye dönük senaryonun bir parçasıdır²⁹³:

²⁹⁰ Ümit Özcan, İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi, TODAİE, Ankara 2000, s.75.

²⁹¹ Ali Ekber Doğan, Eğreti Kamusalılık Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İstanbul 2007, s.70; İbrahim Gündoğdu, Jamie Gough, ‘Class Cleansing in İstanbul’s Worl City Project’, s.17; Mihriban Şengül ‘Türkiye’de kentsel dönüşüm ve hukuksal boyutları’, İktisat Dergisi özel sayı 499, Eylül-Ekim 2008, s.62; H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009, s.145-146.

²⁹² Mihriban Şengül ‘Türkiye’de kentsel dönüşüm ve hukuksal boyutları’, İktisat Dergisi özel sayı 499, Eylül-Ekim 2008, s.62.

²⁹³ age s.121

‘‘Nitekim 2981 sayılı yasayı izleyen ikinci düzenleme imar kanunu değil, Toplu Konut Kanunu olmuştur. Yani önce müstakbel kentsel arsalar yaratılmış, daha sonra ise bu arsalar üzerinde yapı yapmayı kolaylaştıracak ve teşvik edecek mali unsurlarla desteklenmiřtir²⁹⁴’.

V. Neoliberal Düzenin Mekâna Müdahale Aracı Olarak TOK 

‘Rak rak rakı
Yaktın bizi TOK 
Evimden ayırdın
Yuvamdan ayırdın
Yıktın bizi TOK 
Rak rak rakı
Yaktın bizi TOK 
Karıdan ayırdın
Mahallemden kopardın
Vicdansız TOK  ‘
Sulukuleliler

1980 sonrasında konut politikasındaki en önemli gelişme Toplu Konut Kanunu olmuştur. 1981 yılında yürürlüğe giren kanun 1984 yılında yeniden düzenlenmiş ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu kapsamında  zerk Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur. Aynı yıl Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı  daresi de kurulur. Amaç, Türkiye’de konut üretim sektörünü teşvik ederek ülkede giderek artan konut talebini karşılamaktır. 1990 yılında 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Toplu Konut  daresi (TOK ) ve Kamu Ortaklığı  daresi iki ayrı idare olarak örgütlenmiş, 2001 yılında ise Toplu Konut Fonu tamamen kaldırılmıştır.²⁹⁵ TOK ’nin 1990’lı yılları atıl geçer. Kuruluşundan 2001 yılına kadar yaklaşık 1 milyon konuta kredi sağlamış, Arsa Ofisi’nin üreterek kendisine sağladığı arsalar üzerinde de konut üretmiştir.  stanbul Halkalı ve Ankara Eryaman bölgeleri  rnektir²⁹⁶. Ancak gerek kooperatifler yoluyla aktardığı

²⁹⁴ age.

²⁹⁵ <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=2>

²⁹⁶ Mustafa Demirdöven, TOK  Gerçeği, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Paneli, 6.03.2009 <http://www.mimdap.org/w/?p=16705>

krediler gerek ürettiği konutlar alt gelir gruplarının konut sorununa çare olamamıştır çünkü alt gelir grupları için pahalı gelen bu olanaklardan orta ve orta üst sınıflar yararlanmışlardır. Devlet kaynaklarının bu şekilde orta sınıflara aktarılması toplumda yükselmekte olan ekonomik eşitsizliği de hızlandırmıştır²⁹⁷.

2002 senesinde iktidara gelen AKP, TOKİ'nin zaman içinde konut üretiminden uzaklaştığı, oysa ülkede konut ihtiyacının arttığı ve gecekondunun da artarak devam ettiği gibi bir dizi gerekçeye dayanarak konut ve planlı kentleşmeye yönelik yeni politikalar belirler²⁹⁸ :

- 1.Alt gelir grubuna yönelik sosyal nitelikli konut üretimi, yoksul konutları
- 2.Gecekondulu dönüşüm projeleri
- 3.Doğal afet sonucu oluşan konut açığına yönelik projeler
- 4.Kaynak geliştirmeye yönelik rant ve prestij projeleri
- 5.Tarımköy+Göçmen konutları
- 6.Arsa üretim projeleri.
- 7.Kredi uygulamaları

Bu kapsamda, Acil Eylem Planı'nın Sosyal Politikalar başlığı altındaki 44. ve 45. maddelerinde TOKİ'ye yeni görevler verilir²⁹⁹:

Madde 44- Yerel yönetimler ile işbirliği sağlanarak kentlerimizdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondulu alanlarının dönüştürülmesi.
Madde 45- Dar gelirliilerin kira öder gibi taksitlerle ve kısa sürede ev sahibi olmaları.

Sosyal Devlet olmanın gereği olan bu politikaların Anayasa'nın devlete yüklediği görevler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve BM Habitat Gündemi 'Herkes Yeterli Konut Hakkı' hedefleri ile örtüştükleri öne sürülür. Böyle bir programın yan etkileri olarak ekonominin canlandırılması sağlanacak, üretim artacak ve işsizlik azalacaktır³⁰⁰. İnsan Hakları ve Sosyal Devlet ilkelerine dayandığı iddia

²⁹⁷ Tuna Kuyucu, 'Türkiye'de Bir Paradoks Olarak Kentsel Dönüşüm', İstanbul, Ayrılarak Yaşamak, (Ed. Tansel Korkmaz, Eda Ünlü Yücesoy, Yaşar Adanalı, Can Altay, Philipp Misselwitz) Diwan 2009, S.10.

²⁹⁸ Erdoğan Bayraktar, 'TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)', Bakanlar Kuruluna sunum, 12.09.2005; Ayrıca bkz: <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130>

²⁹⁹ age.

³⁰⁰ age.

edilen ve ‘kira öder gibi ev sahibi olma mitine’ dayanan yeni gecekondu politikaları ve uygulamaları aşağıda inceleneceği üzere TOKİ’nin kentsel dönüşüm uygulamalarında tam aksine bir tutumla kendi dayanaklarını kendileri ihlal edeceklerdir. Devrin iktidarının ekonomik krizden çıkmak için emlak ve arazi rantına yönelmesiyle, asıl amacının bütçe açıklarını finanse etmek olduğu da anlaşılacaktır. TOKİ’nin uygulamalarını incelemeden önce zamanın ekonomik şartlarına ve iktidarın TOKİ’yi yeniden yapılandırmasının ardındaki gerçek gerekçelere göz atmak gerekir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Kasım 2000 ile Şubat 2001 tarihleri arasında Türkiye büyük bir iktisadi kriz yaşamış ve ekonomi %10 küçülürken, TL diğer önemli döviz kurları karşısında % 51 değer kaybetmiştir. Bu süreçte, sosyal devlet uygulamaları ve himayeci politikalardan vazgeçilerek, sosyal ve ekonomik hayatın birçok alanı piyasa kurallarına ve aktörlerine terk edilmiştir. 2002’de göreve gelen AKP iktidarı krizden çıkış çaresi olarak ülke ekonomisini küresel ekonomik sistemle bütünleştirmeyi benimser ve bu doğrultuda ulusal ve uluslararası sermaye ile yatırımcıları ülkeye çekmeyi hedefler. Küresel ekonomiye eklemlenme amacının en ciddi etkisi enformel konut piyasası ile gecekondu mahalleleri üzerinde görülecektir. Alt gelir gruplarını hedefleyen, yasal altyapısı iktidarca hazırlanmış resmi bir konut pazarı, enformal gecekondu sisteminin yerine geçer³⁰¹. Bu çerçevede AKP’nin hedeflerini şöyle sıralayabiliriz:

‘‘1) yeni gecekondu yapımının durdurulması 2) kentsel arazilerdeki tüm gecekonduların yıkımı 3) gecekondu sakinlerinin formel toplu konut pazarına entegrasyonu 4) boşaltılmış gecekondu bölgelerinin sermayeye ve yatırımcılara açılması³⁰²’’.

Sayılan hedeflerin gerçekleştirilebilmeleri için kurumun yetkilerinin sayısı da kapsamı da ardı ardına çıkarılan yasalar ile genişletilir. AKP, TOKİ’yi önce KİT

³⁰¹ Tuna Kuyucu, “ Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008, Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle 2009, s.1-3.

³⁰² age.

statüsüne alarak Kamu İhale Kanununun denetiminden çıkartır³⁰³. 2985 sayılı Toplu Konut Yasası Ek Madde 5 (1990) ile kurum zaten Sayıştay denetiminin dışındadır ve sadece Devlet Denetleme Kurulu tarafından denetlenmektedir. Doğrudan Başbakana bağlı olduğundan hesap verebilirliği de sorunludur. Kurumun malvarlıkları da arttırılır. Kapatılan Emlak Bankası ve Arsa Ofisi'ne ait gayrimenkulleri dışında, Maliye Bakanlığı tarafından harca esas bedelli veya bedelsiz olarak kuruma verilen gayrimenkuller ile gayrimenkulleri 205 milyon metrekareye ulaşır³⁰⁴. Asıl amacı alt gelir gruplarına konut üretmek olan kurum, aşağıda detaylandırılacak olan yeni yasalar ve düzenlemeler ile bambaşka bir kimliğe bürünür. Doğrudan iktidara bağlı olarak iktidarın istekleri doğrultusunda projeler yürüten ve kent mekânını neoliberal politikalarla tanzim ederek kentsel rantı yerli ve yabancı sermayeye aktaran bir araca dönüştürülür. Bir kamu kurumu olan TOKİ'nin kar amaçlı bir müteahhit firma gibi çalışmasıyla devlet adeta bir tür 'yap-satçılık' yapmaya başlar³⁰⁵.

A- TOKİ' nin Yasalarla Yeniden Yapılandırılması

Önemli Toplu Konut yasalarını kronolojik olarak inceleyerek önceki dönemlerden oldukça farklı bir tablo ile karşılaşırız.

1.23.05.2000 -4568 sayılı Kanun (Madde 6)

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı emrinde kurulmuş olan Gecekondu Fonu lağvedilerek, 'bütün mal varlığı, nakit imkânları, hakları ve vecibeleri, alacakları ve borçları, gelirleri ile görevleri Toplu Konut İdaresine devredilmiştir³⁰⁶.'

³⁰³ Harun Gürlek, AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul 2008, s.14.

³⁰⁴ Muğla milletvekili Fevzi Topuz'un 31.07.2008 tarih 7/4231 sayılı Soru Önergesine göre Emlak Bankasından 3.604.412,45; Arsa Ofisinden 64.052.780,53; Maliye Bakanlığı harca esas 19.350.492 ve Maliye Bakanlığı bedelsiz 117.152.934 metrekare.

³⁰⁵ Cevat Geray, 'Toplumsal Konut Yöneltileri Ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama-Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007,s.289.

³⁰⁶ Bazı Fonların Tasfiyesine İlişkin Kanun <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1121.html>

2.18.03.2002 Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik

Yasanın 18-23 Maddeleri ile TOKİ, ipotekli konut kredilerini devralma ve menkul kıymet ihracı ile yetkilendirilir. Ayrıca bu konularda uzmanlaşmış resmi veya özel kuruluşlardan hizmet satın alabilir.

3.29.03.2003-4864 sayılı Kanun Geçici Madde 4³⁰⁷

Tasfiye edilen Türkiye Emlak Bankası'nın tüm taşınmazları Toplu Konut İdaresi'ne devredilir. Söz konusu gayrimenkuller 360 adet arsa ve arazi olup toplam yüzölçümleri 3.684.412,45metrekaredir³⁰⁸.

4.31.07.2003- 4966 sayılı Kanun (2985'te madde değişiklikleri)

Torba Yasa Madde 3 ve 4 ile 2985'in 2a ve ek 1. Maddeleri değiştirilir. TOKİ özel şirket yetkileriyle donatılır. Kar amaçlı yurt içi veya yurt dışı projeler uygulama, projelere ortaklık, konut sektörü ile ilgili şirketler kurma veya ortaklık yetkilerine sahip olur. Ayrıca, gecekondü dönüşüm projelerini kredilendirmek için de yetkilendirilir³⁰⁹.

³⁰⁷ GEÇİCİ MADDE 4. - 28.3.2001 tarihli ve 2001/2202 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereğince, Tasfiye Halinde Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi tarafından Toplu Konut İdaresi Başkanlığına devredilen varlıklarla ilgili iş ve işlemlere ilişkin hak ve yükümlülükler; 14.12.2001 tarihinden önceki dönem için Bankaya, bu tarihten sonraki dönem için Başkanlığa aittir.

³⁰⁸ Muğla Milletvekili Fevzi Topuz'un soru önermesine cevabi yazı: <http://www.tbmm.gov.tr/d23/7/7-4231c.pdf>, 31.07.2008

³⁰⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4966.html>

5.12.05.2004 -5162 sayılı Kanun (2985'te madde değişiklikleri)³¹⁰

Torba Yasa Madde 2 ile 2985 Madde 4 değiştirilerek gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda TOKİ'ye her türlü imar planı yapma, yaptıırma ve tadil yetkisi verilir.

4. Madde 1. Paragrafa göre:

-“Mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerden konut uygulama alanı olarak belirlediği alanlar veya valiliklerce toplu konut iskân sahası olarak belirlenen alanlar” dışında ayrıca gecekondü alanlarında da “her tür ölçekteki imar planlarını yapmaya, yaptıırmaya ve tadil etmeye yetkilidir”.

Kanunda, yerel meclislerin TOKİ'nin imar planlarına karşı fazla bir söz hakkı olmaması düşündürücüdür: “3 ay içinde onaylanmayan planlar re'sen yürürlüğe konur³¹¹.”

4.Madde 2. Paragraf TOKİ'nin kamulaştırma yetkileri üzerinedir:

-“Başkanlık kanundaki görevleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkilidir. Başkanlık tarafından yapılacak kamulaştırmalar, 4.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır”.

2942 sayılı Kamulaştırma Yasası ve onu değiştiren 24.04.2001 tarih ve 4650 sayılı yasaya göre kamulaştırma işlemleri peşin para ve yeterli ödenek temini ile başlatılabilirken ‘İskân Projesi’ kapsamındaki kamulaştırmalarda 5 yıla kadar taksitlendirme uygulaması vardır³¹². Bu yetki kentsel yenileme alanları ile

³¹⁰ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/672.html>

³¹¹ age.

³¹² Mustafa Demirdöven. ‘Toplu Konut İdaresi Ucuz Konut Yapmak ya da Hasılatı Paylaşmak’, İstanbul Bülten, Kasım 2008,s.45.

gecekondu dönüşüm bölgeleri nüfusları üzerinde Demokles'in kılıcı vazifesi görecektir³¹³.

Ek Madde 6 ile TOKİ artık tek başına bölgelerin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik gecekondu dönüşüm projeleri üstlenebilir. Bunların inşaat uygulamaları ile finans düzenlemelerini de tek başına yapabilir. Bu maddede çarpıcı olan gerek gecekondu bölgelerindeki gayrimenkuller gerekse yasaya göre yeni projeden hak sahibi olacak kişilerin haklarına konu gayrimenkullere değer biçmeye TOKİ Başkanlığı'nın yetkili olmasıdır. Ayrıca, proje çerçevesinde usul ve esasların belirlenmesinde de yetkili TOKİ'dir. Yine bu maddeye göre gecekondu dönüşüm proje çerçevesinde yapılacak konut bedellerinde ve ödeme şekli ve sürelerinde de son söz TOKİ'dedir³¹⁴. Burada her ne kadar 'proje uygulamalarının yapıldığı illerdeki mevcut ekonomik durum, doğal afetler, konut rayiç bedelleri ve gecekondu bölgesindeki kişilerin gelir durumu göz önünde bulundurularak' gerekli görüldüğünde konutların maliyetlerinin altında tespit edilebileceği söylene de uygulamalarda 'gecekondu bölgesindeki kişilerin 'gelir durumu' hiçbir zaman göz önüne alınmayacaktır³¹⁵.

2985 Madde 1e değiştirilerek, TOKİ'nin finans kurumları ile iştiraktan öte ortaklıklar kurabilmesinin yolu açılır³¹⁶. Böylece TOKİ giderek şirketleşmektedir.

³¹³ Örneğin Tarlabası Kentsel Yenileme Projesinde mahalleli direnerek belediye ile sözleşmeleri imzalamazken, proje yürütücüsü olarak GAP İnşaatın yanı sıra TOKİ'nin de devreye girmesiyle, kamulaştırma baskısı nedeniyle imzalar atılmaya başlayacaktır.

³¹⁴ <http://www.hukuki.net/kanun/5162.15.text.asp>

³¹⁵ Kentsel dönüşüm uygulamaları sonucu Ayazma ve Tepeüstü'nden Bezirganbahçe TOKİ Konutlarına ve Sulukule'den Taşoluk'a yeniden iskân edilen nüfusların önemli bir bölümü konut taksitlerini ödeyemediklerinden satmak zorunda kalmışlardır. Ayazma/ Tepeüstü kentsel dönüşümünde Ayazmalı 18 kiracı aileye Şubat 2010'da tanınan hak sahipliği ise ödeme planına göre 10.000-15.000 TL peşinatlar istenmesi nedeniyle gerçekleşmemiştir çünkü rakamlar dar gelirli ailelerin ödeme güçlerinin epey üzerindedir

³¹⁶ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/672.html>

a.24.07.2008 tarihli 5793 sayılı Kanun (2985'te madde değişiklikleri)³¹⁷

2008 yılında çıkartılan bir başka torba yasa (5793 sayılı Kanun)³¹⁸ ile 5162 sayılı Yasa'nın bazı maddeleri değiştirilir.

Madde 7 ile, 4. Madde ilk paragrafındaki metin aynen korunur ancak sonuna eklenen paragraf ile önceden belediyelere ve ilgili kamu kuruluşlarına verilen tüm yetkiler TOKİ'de toplanır. Böylece 3194 sayılı İmar Kanunu devreden çıkarılarak belediyeler ve ilgili kurumlar tarafından yapılacak tüm işlemler ile yerel yönetimlerin plan yapma yetkileri TOKİ Başkanlığına devredilmiştir:

“Belediyeler, valilik veya Başkanlık tarafından onaylanan bu planlar; askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dâhil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm işlemler Başkanlık tarafından re'sen yapılmak suretiyle yürürlüğe konur.”

Askı, ilan ve itiraza dair kararların ve diğer kurumlarca yapılan tüm işlemlerin TOKİ (Başkanlık) tarafından yürürlüğe konacağı hükmü sonucunda yerel yönetimlere verilen yetkilerin önemli bir kısmının TOKİ tarafından stlenileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, TOKİ tarafından yapılan planlara itirazlar da zorlaşacaktır. Mimarlar Odası raporuna göre:

“retilen bu planlar daha önce ilgili belediyeler ve valiliklerde askıya çıkarılıp, askı süresinde askıya çıkaran kuruma itirazlar yapılabilirken, TOKİ Yasasının değiştirilen bu maddesi ile tüm bu işlemleri res'en yapma yetkisi verilen TOKİ tarafından yapılan planlar kentlilerin bilgisi ve haberi olmadan re'sen yürürlüğe konulacaktır³¹⁹”.

³¹⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2985&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>

³¹⁸ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2985&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>

³¹⁹ Mücella Yapıcı-Asuman Türkün, 'Kentsel dönüşüm ve yasaların araçsallaşan rolü', İktisat Dergisi zel sayı 499,Eylül-Ekim 2008,s.56.
<http://www.mo.org.tr/belgedocs/toki-rapor-1.pdf>

Madde 8 ile 2985 Madde 6 değiştirilir ve TOKİ başkanlığı tarafından yapılan gayrimenkul satış ve satış vaadi sözleşmelerinde ‘resmi şekil şart’ yükümlülüğü kaldırılır. Böylece, TOKİ eksik evrakla bile işlemleri yapabilecektir. Mimarlar Odası bu maddeyi keyfi uygulamalara sebep olabileceğinden hareketle eleştirir³²⁰.

Madde 9 ile 2985 ek 1 m Maddesine ekleme yapılır ve bakanlıkların talebi üzerine ve bağlı bulunduğu bakanın onayı halinde TOKİ’nin proje ve uygulamalar yapabileceği ya da yaptırtabileceği hükmü konur. Mimarlar Odası bu eklemeyi de siyasi amaçlı projelere yol açabileceği kaygısıyla eleştirir³²¹.

Madde 10 ile 2985 Madde 7’ye eklenen fıkra, TOKİ ‘yi depremle ilgili dönüşüm projeleri yapmaya dahası tüm işlemlerin usul ve esaslarını belirlemeye yetkilendirilir. Deprem riskinin kentsel dönüşüm projelerinde bir meşruiyet aracı olarak kullanılması yukarıda Zeytinburnu örneği üzerinden açıklanmıştı. Mimarlar Odası da aynı kaygı ile düzenlemenin daha çok rant amaçlı kullanılabileceğine dikkat çeker³²². 8. Bölümde inceleyeceğimiz 5393 Sayılı Kanun’un 73. Maddesi deprem riski gerekçesi ile belediyelere kentsel dönüşüm ilanı yetkisi verir. Aynı yasada 2010’da yapılan değişiklik sonucunda belediyelerin sadece bu şarta dayanarak dönüşüm projeleri başlatabilmelerinin yolu açılmıştır. Yasaya göre yerel yönetimler TOKİ ile işbirliği yapabileceklerinden, bu tadilat TOKİ’ye tüm belediye ve mücavir alan toprakları üzerinde muazzam bir güç vermektedir.

Son olarak Kanunun 12. Maddesi ile 2985’e Geçici Madde 8 eklenir. TOKİ ile diğer kamu ve kuruluşları arasındaki borçları düzenleyen bu madde kapsamında TOKİ’nin kamu idarelerinden alacakları ile onlara olan borçlarının takas edilmesi düzenlenir. Maddeye göre, TOKİ’nin alacaklarına karşılık nakit para ile alacağın ödenmesi yerine, hazineye ait taşınmazların TOKİ’ye devredilmesi yoluyla alacakların ödenmesi öngörülmektedir. Ancak mahsup

³²⁰ <http://www.mo.org.tr/belgedocs/toki-rapor-1.pdf>

³²¹ age.

³²² age.

işlemleri sonucunda eğer TOKİ borçlu çıkarsa borcunu nasıl ödeyeceği hakkında herhangi bir hüküm bulunmaz. Madde değişikliğiyle TOKİ'ye birden fazla yarar sağlanır. Kamu idarelerinden alacaklarını arsa olarak elde ederken, diğer taraftan zenginler veya yabancılar için yapacağı lüks konutların arsasını bu yolla temin etmiş olacaktır³²³.

6.15.12.2004 -5273 sayılı Kanun

Madde 1 Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünü teşkilatı ile birlikte kaldırır. Genel Müdürlüğün tüm arsaları bedelsiz olarak TOKİ'ye geçer. Arsa Ofisine ait toplam 4.030 adet arsa ve arazinin TOKİ'ye devri ile TOKİ 64.092.780,53 metrekare gayrimenkule sahip olur³²⁴. Ucuz konut üretmenin yolu ucuz arsa üretmekten geçtiği için bir teşkilatlanma gereklidir. Arsa Ofisi'nin tüm yetkileri ve malvarlığı TOKİ'ye devredilirken, kaldırılan teşkilatı yerine yeni bir teşkilatın kurulmaması TOKİ'nin ucuz arsa üretme niyetine gölge düşürür. Kurum ayrıca Arsa Ofisinden aldığı arsaları da satmaktadır. Konut üretmek için her türlü yetkiyi alırken, bu üretimin en birinci yolu olan arsa üretiminden vazgeçmesi büyük bir çelişkidir. Bu nedenle, TOKİ'nin gerçek amacının ucuz konut üretmek olduğu sorgulanmaktadır³²⁵.

7.16.06.2005 -5366 Sayılı, Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun

1. Madde, Yasanın amaç ve kapsamını gerekçelendirir:

-‘‘Bu Kanunun amacı, büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in

³²³ age.

³²⁴ Muğla Milletvekili Fevzi Topuz'un soru önergesine cevabi yazı: <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-4231c.pdf>, 31.07.2008

³²⁵ Mustafa Demirdöven, (Arsa Ofisi İst. 1.Bölge Eski Müdürü), ' TOKİ Gerçeği Paneli' , Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 6 Mart 2009.

üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabiî afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır³²⁶.”

Yasanın uygulama alanını (hangi bölgede ve nerede) belediye ya da il özel idaresi saptamakta, büyükşehirlerde ise büyükşehir belediyesinin onayı gerekmektedir. Meclislerde karar salt çoğunlukla alınıp Bakanlar Kurulu tarafından onaylanır. Yasanın 3. Maddesi TOKİ’ye yetki verdiğiinden, TOKİ, bu yasaya dayanarak sit ve koruma alanlarında ilgili yerel idare ile ortak yenileme projesi yapabileceği gibi tek başına da proje yapabilir:

- “Yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde il özel idaresi ve belediye tarafından hazırlanan veya hazırlatılan yenileme projeleri ve uygulamaları ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılır veya kamu kurum ve kuruluşları veya gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine yaptırılarak uygulanır. Bu alanlarda Toplu Konut İdaresi ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, Toplu Konut İdaresine de uygulama yaptırılabilir³²⁷.”

Konumuz açısından Yasaya getirilen en önemli eleştiri salt mekân iyileştirmeye odaklanarak sosyal boyutu göz ardı etmesidir. Amacı hatta adı bile ‘Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıklarını’ korumak olan bir yasada tarihi ve kültürü yaratan insanlardan bahis yoktur, sosyal olgu yok sayılmıştır. Örneğin kiracı haklarını düzenlememesi de bunun bir başka göstergesidir.³²⁸

Yasa, başka birçok yönüyle de eleştirilerin odağındadır: Yenileme alanlarının belirlenmesi ile ilgili hiçbir kriterin ve yapılacak uygulamalarla ilişkili plan kararlarının yer almayışı, yenilemeden tek anlaşılanın ‘yıkıp-yeniden yapma’ olması, halkı bilgilendirme hükümlerine yer vermesine rağmen katılımcılık

³²⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>

³²⁷ age

³²⁸ Hilal Küey, İnsan Hakları için Stratejik Dava Yürütme: Avukatlar için Uygulama Semineri, İstanbul, 23.11.2006.

boyutunun yokluğu ve ayrıca katılımdan tek anlaşılanın dayatılan projeye katılım olması, mülkiyet haklarını ihlal etmesi (AY Md.35), kiracılara hiçbir hak tanımaması, kamulaştırma tehdidini kullanarak mahalle sakinlerine seçenek bırakmaması, Kamulaştırma Kanununa göre olması gereken kamu yararının eksikliği vb. meslek odaları, akademi dünyası ve uluslararası örgütler tarafından eleştirilir³²⁹. Ayrıca, kentsel yenileme projesinin, 2863 sayılı Yasa 51. Maddeye göre önceden kurulmuş Koruma Kurulu yerine bu maddeye göre yeniden kurulacak Koruma Kuruluna onaylatılması da 2863 sayılı Yasaya aykırı olarak değerlendirilir³³⁰.

5366'ya dayanarak kentsel yenileme alanı ilan edilen Sulukule, UNESCO Raporunun Sulukule alt başlığında değerlendirilirken, Yasa'nın uygulanması sonucu meydana gelen ihlallere dikkat çekilir:

“Misyona, buradaki, tescilli binaların yıkılması ve yerel yöneticilerce uygulanan kentsel yenileme projesi sonucu toplulukların dağıtılması ile bölgenin somut ve somut olmayan özelliklerinin kabul edilemez bir şekilde yok edilmiş olduğunu değerlendirdi. Devlet tarafının raporunda bu proje sosyal bir proje olarak adlandırılmaktadır ama misyonun değerlendirmesine göre burada oturanların yeniden yerleştirilmelerinde ekonomik nedenler hâkimdir³³¹”,

Yukarıda da belirtildiği üzere, tarihi ve kültürel varlıkların korunması sadece binaların korunmasını değil o bölgenin kültürünü yaratan insanları da kapsar. Raporda geçen ‘somut’ ve ‘somut olmayan’ özelliklerden kasıt budur. Bir diğer önemli saptama da projenin ardındaki ‘ekonomik’ nedenlerdir. Misyona, sadece mahallelinin dağıtılmasından doğan mağduriyetleri telaffuz etmekle kalmamış

³²⁹ Zekai Görgülü, İclal Dinçer, Zeynep Enlil, Elif Örnek, Erhan Kurtarı, Emrah Altınok, ‘İstanbul’un Eylem Planlamasına Yönelik Mekânsal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme İş, İstanbul 2006,s.69-71;

İclal Dinçer, ZeynepEnlil, Tolgaİslam, ‘Act on Renewal and its Implications on the Planning Process in Istanbul’, ACSP-AESOP Fourth Joint Congress, Chicago July6-11 2008; TMMOB ŞPO 23.Dönem Çalışma Raporu 2006:278; BM-HABITAT AGFE İstanbul Raporu 2009; UNESCO Türkiye Raporu 2009;Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Azınlıkların İnsan Hakları Raporu Türkiye 28 Haziran-3 Temmuz 2009.

³³⁰ Hilal Küey, İnsan Hakları için Stratejik Dava Yürütme: Avukatlar için Uygulama Semineri, İstanbul 23.11.2006.

³³¹ UNESCO Türkiye Raporu 2009.

diplomatik bir incelikle projenin sosyal amaçlı olmadığı ve ekonomik nedenlere dayalı bir ‘rant’ projesi olduğunun da altını çizmiştir

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de aşağı yukarı aynı eleştirileri sıralar. Mahallenin yıkımıyla Roman toplumunun karşı karşıya kalacağı mağduriyetleri sıralar ve 5366’nın ‘acilen gözden geçirilmesini’ talep eder: :

“Madde 195: ‘İstanbul Sulukule örneğindeki gibi uzun geçmişli Roman yerleşimlerini etkileyen kentsel dönüşüm projeleri için Komiser tüm uzman yetkilileri ilerde yapılabilecek yıkımlar karşısında hemen tedbir almaları için ve Romanların yaşam tarzları ve sosyal uyumları dâhil olmak üzere kültürel mirasa etkin saygı ve koruma için uyarır.

Madde 196: Bu amaçla 5366 sayılı yasanın ve uygulanmasının yerel yetkililerce acilen gözden geçirilmesi gerekmektedir³³².”

ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 5366 sürecini çağdaş anlayıştan uzak ve katılımcı boyutu olmayan bir proje olarak değerlendirir:

“Bu semtlerde yaşayan ev sahibi ve kiracıların çağdaş mahalle yenilemesi anlayışı dışındaki yaklaşımlarla sosyo-ekonomik yapıları hiç dikkate alınmadan, bilgileri dışında geliştirilen kararlarla yerlerinden edilmeleri³³³...”

HABITAT-AGFE Raporu da 5366’nın gözden geçirilmesini tavsiye eder. Rapor, kanunun sosyo-ekonomik boyutu göz ardı ettiğini, katılımcı olmadığını, mahalleliye ‘yerimde kalıyorum’ seçeneği sunmadığını belirtmiş ve sadece savaş ve afet zamanları ile çok özel koşullar altında Bakanlar Kurulu kararı ile çıkartılan ‘acele kamulaştırma’ uygulamasını mülkiyet hakkı ihlali olarak nitelendirmiştir.

³³² Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Azınlıkların İnsan Hakları Raporu Türkiye 28 Haziran-3 Temmuz 2009.

Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Turkey on 28 June - 3 July 2009. Issue reviewed: Human rights of minorities <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/refworld/rwmain?page=search&docid=4ac459e60&skip=0&query=SULUKULE>

³³³ ‘Kamuoyuna duyuru ve Davet ‘ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 4.12.2009.

Acele kamulaştırma tehdidiyle, baskı ve cebir altında attırılan imzaları da hak ihlal olarak kayda geçmiştir³³⁴.

Gelmiş geçmiş tüm imar kanunları arasında uluslararası camiadan en çok eleştiri 5366 hakkında yapılmakta ancak uluslararası yükümlülüklerini unutan iktidar nedense kanunu sahiplenmeye devam etmektedir. Sulukule bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sürecindedir.

8.3.07.2005 -5393 Belediye Kanunu Madde 73³³⁵ ve 17.06. 2010 değişiklikleri

Kanun, dönüşüm alanları konusunda belediyeleri yetkili kılar. Bir görüşe göre, belediyeler, uygulama yaptıkları alanlar itibari ile 2981 sayılı Yasa ve 775 sayılı yasa kapsamında olduklarından ve 5393 bu iki yasayı yürürlükten kaldırmadığından, yasal açıdan dayanağı yoktur; bu nedenle, her iki yasa ile kazanılmış olan hakları ortadan kaldırmaz. Öte yandan, aşağıda görüleceği üzere, 775 sayılı Yasada İmar ve İskân Bakanlığı'nın tüm yetkileri TOKİ'ye devredildiğinden 2981 dışındaki alanlarda kentsel dönüşüm projelerini uygulama yetkisi TOKİ'dedir³³⁶. Ayrıca 5393 sayılı Kanun'un 69. Maddesi belediyeler ile TOKİ'nin işbirliği yolunu açtığından³³⁷ hemen hemen tüm dönüşüm projelerine TOKİ dâhil olur. Bu Yasa her ne kadar Belediye Yasası gibi okunsa da, imzalanan protokoller vasıtasıyla her uygulamada TOKİ asıl yetkilidir. 24.07.2008 tarihli

³³⁴ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, Istanbul June 8 to 11th 2009, p.38.

³³⁵ <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2005.07.20050713-6.htm>

³³⁶ Menaf Turan, Türkiye'de Kentsel Rant, s.280-81 Ankara 2009'da Müfit Bayram 'Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Yasal mı?', Memleket Mevzuat Cilt 3 Sayı 35, Mayıs 2008.

Yazarın notu: Ancak uygulamada TOKİ 2981'in alanında da dönüşüm gerçekleştirmektedir. Gaziosmanpaşa'da örneğin.

³³⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>

Arsa ve konut Üretimi

Madde 69- Belediye; düzenli kentleşmeyi sağlamak, beldenin konut, sanayi ve ticaret alanı ihtiyacını karşılamak amacıyla belediye ve mücavir alan sınırları içinde, özel kanunlarına göre korunması gerekli yerler ile tarım arazileri hariç imarlı ve alt yapılı arsalar üretmek; konut, toplu konut yapmak, satmak, kiralamak ve bu amaçlarla arazi satın almak, kamulaştırma yapmak, bu arsaları trampa etmek, bu konuda ilgili diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bankalarla iş birliği yapmak ve gerektiğinde onlarla ortak projeler gerçekleştirmek yetkisine sahiptir.

5793 sayılı Yasa ile 3194 sayılı İmar Kanunu hükümleri TOKİ'nin lehine değiştirilerek, TOKİ belediyeler ve ilgili kurumlar üzerinde yetkili kılınmıştır. Nitekim belediyeler ve TOKİ kentsel dönüşüm mahalleleri sakinlerine cevaben yolladıkları yazışmaların tümünde bu yasalara ve maddelere atıfta bulunmaktadırlar

5393 sayılı Kanunun sadece 73. Maddesi kentsel dönüşüm üzerinedir ve bu bağlamda kanun yetersizdir. Kentsel dönüşümden ne anlaşıldığı ve hangi kriterlerden yola çıkıldığı burada yer almaz, sadece maddenin 4. Paragrafında bir yerin kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilân edilebilmesi için o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az elli bin metrekare olması şartı getirilmiştir. Kentsel dönüşüm gerekçeleri ilk paragrafta sıralanır:

“MADDE 73. — Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir³³⁸”.

Ülkenin neredeyse bütününün deprem tehdidi altında olmasından hareketle bu maddedeki ‘deprem riski’ kıstası kullanılarak istenilen her yerde dönüşüm projesi başlatılabilir. Dönüşüm projelerine meşruiyet amaçlı kullanılmaya başlanan deprem riskine karşı tek çözümün yıkım olması da sorunludur. Depreme karşı binaların sağlamlaştırılmaları olanaklıdır. Ya da, önceki yasalarda belirtilen ucuz kredi, teknik yardım vb. olanaklarıyla iyi durumda olan gecekonduların tasfiye edilmeden yerlerinde iyileştirilmeleri de mümkündür. Ancak kanuna göre gerçekleştirilecek tüm uygulamalar, gecekonduların yerleşim alanlarından zorla tahliyeleri sonucuna yol açabilir.

‘Eskiyen kısımlar’ ile ne anlaşıldığı da net değildir. Kentsel dönüşüm ilanı için ‘o yerin belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde bulunması ve en az elli

³³⁸ <http://rega.basbakanlik.gov.tr/Eskiler/2005/07/20050713-6.htm>

bin metrekare olması' şartından başka kıstas da yoktur. Gelişim projeleri ifadesi ile ilk akla gelen toplumsal ve ekonomik gelişim olsa da uygulamalar tam aksi yönde olacaktır. Dönüşümün sosyo-ekonomik boyutu tamamen göz ardı edilerek kentsel dönüşüm salt bir mekân değişikliğine indirgenmiştir.

Maddede 'kentsel dönüşüm' için anlaşmayı öne çıkaran son paragraf, "Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır" ifadesi ile kentsel dönüşümü sadece 'boşaltma'³³⁹, 'yıkım' veya 'kamulaştırma' olarak tanımlamaktadır³⁴⁰. Dolayısıyla mahalle sakinlerinin yerleşimlerinin ellerinden alınacağı bellidir. Nitekim TOKİ Başkanı Bayraktar'ın 2004 yılında düzenlenen IV. Gayrimenkul Zirvesinde yaptığı konuşmasından çıkan sonuç da aynen böyledir. Kentsel dönüşümden amaçlanan, kentin genişlemesiyle merkezi bir konuma gelen ve değerlendirilen gecekondü bölgelerinin, kısaca "kent merkezlerinde bulunan değerli arsaların", "kentin prestijini arttıracak özel proje alanları olarak geliştirilmesini" sağlamaktır. Prestij projelerine yer açabilmek için gecekondü alanları da boşaltılacaktır:

"TOKİ, programı çerçevesinde özellikle gecekondü dönüşüm projelerine büyük önem vermektedir. Gecekondü dönüşümü ile kaçak ve çarpık kentsel alanların iyileştirilmesi, ayrıca eş zamanlı olarak yeni ve planlı kentsel arsa üretimini sağlamak suretiyle hem kent merkezlerinde bulunan değerli arsaların, kentin prestijini arttıracak özel proje alanları olarak geliştirilmesini sağlayabilecek, hem de vatandaşların tüm kentsel servislerle donatılmış, başka alanlarda yaşanılabilir, sağlıklı çevrelerde konut sahibi olmasını sağlamış olacaktır."

Bayraktar, bir röportajında da, 'Evlerinden çıkmak zorunda kalanlar nereye yerleştirilecek?' sorusuna, ellerinde epey stok daire olduğunu ve buralara yerleştirileceklerini söyleyerek, "ayrıca isteyene parasını vereceğiz, isteyene de daire. Anlaşmayı kabul etmeyenlerin yerleri ise kamulaşacak," ifadesiyle

³³⁹ Mal sahipleri kiracılarını çıkartarak evlerini boş teslim etmekle yükümlüdür. Bu uygulama mahallelerde mal sahibi ile kiracıyı karşı karşıya getirerek gerginliklere yol açmaktadır.

³⁴⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>

TOKİ'nin elindeki kamulaştırma baskısını ortaya koyar³⁴¹. Bu konuşmada itiraf edilen bir de rant da vardır:

“Örneğin bir bölgede 250 gecekonduyu kaldırdık ve yerini 200 milyon YTL'ye sattık. Çark dönmeye başlarsa İstanbul kendi kaynağını da yaratacak³⁴².”

Bugün İstanbul ve diğer kentlerdeki kentsel dönüşüm projeleri Belediye Yasası'nın sadece bu maddesine dayanarak uygulanmaktadır. Konuyla ilgili olarak, 1. İdare Mahkemesinin Mamak kentsel dönüşümü için aldığı karar önemlidir. 1. İdare Mahkemesi hiçbir kamu yararı görmediği gibi kentsel dönüşüm gibi kapsamlı bir uygulamanın tek bir yasa maddesine dayandırılmayacağına hükmetmiştir. İlgili bilirkişi raporu da aşağıdaki eleştirileri sıralar; 4 ve 5. Maddeler konumuz açısından önemlidir³⁴³:

*Söz konusu kentsel dönüşüm projesi alanının yüzölçümü 940 hektarlık; bu kadar büyük bir alanda imar hakkı aktarımında adaletli olmak imkânsızdır, yeni üretilen konutların dağıtımında da çok yönlü sorunlar doğacaktır.
*Projede tüm alan homojen bir yapıya sahipmiş gibi ele alınmış; alanın tümünün büyüklüğü ve gecekondun dışında başka kullanımların da bulunduğu göz önüne alındığında, alanın tümünün kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesi, şehircilik ilkeleri ve planlama teknikleri açısından hiçbir bilimsel gerekçeye dayanmamaktadır.

*Uygulama etapları bilimsel ölçütlere göre belirlenmemiş, alanın bölgelenmesi doku özelliklerine göre değil planlama tekniklerine aykırı olarak mahalle sınırlarına göre yapılmıştır.

*Kentsel dönüşüm amaçlı müdahale biçimleri içinde sosyal ve ekonomik açıdan strateji geliştirilmesi birçok ülkede temel araç olmasına rağmen, ülkemizdeki 5359 sayılı Kanun'un 73. maddesinde bunu gerçekleştirmeye yönelik bir gaye bulunmamaktadır.

*Bir yerin kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesi için o alanın “klasik ıslah imar planı ile sıkışık, yoğun ve görüntü kirleticisi nitelikte, kent girişinde imaj bozucu tarzda yapılaşıyor olması yeterli değildir.”

³⁴¹ ‘TOKİ'nin büyük İstanbul planı !’, Milliyet Emlak,
<http://www.milliyetemlak.com/Default.aspx?aType=HaberDetay&articleID=2736>

³⁴² age

³⁴³ TC Ankara 1. İdare Mahkemesi Esas no:2005/2161 Karar No:2008/677

a.24.06.2010 -5998 Sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

5393 Sayılı Belediyeler Kanunu'nun, "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı" başlıklı 73. Maddesi, AKP'li 15 İstanbul milletvekilinin imzasıyla TBMM'ye sunulan 5998 Sayılı Yasa Tasarısı'nın³⁴⁴ 17 Haziran 2010 tarihinde kabulüyle değiştirildi.

Yeni Yasa Maddesi bu kez genişletilmiş bir şekilde biri geçici olmak üzere toplam 4 madde ve 18 Paragraftan oluşmaktadır. Böylece, mevcut yasanın içine uzun ve ayrıntılarla donatılmış bir madde yerleştirilmiştir. Belediye Yasası'nın içine sıkıştırılmış ve yasanın amacı ve kapsamı dışında böyle farklı bir talep, Mimarlar Odası'na göre kanun yapma tekniği açısından aykırılık taşımaktadır³⁴⁵. Önceki maddeye göre, yeni madde ile kentsel dönüşüm tanımının kapsamı ve müdahalenin boyutları genişletilmiştir:

“Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın; üzerinde yapı olan veya olmayan imarlı veya imarsız alanlar olması...”³⁴⁶

‘Üzerinde yapı olan veya olmayan’ ve ‘imarlı veya imarsız alanlar’ ifadeleri müdahalenin belediye ile mücavir alan sınırları içinde her yerde uygulanabileceğini düşündürmektedir. Yasa metnlerinin hangi durumlarda yasanın uygulanacağını söylemekle yükümlü olduğundan hareketle, bir alan ya imarlı ya da imarsızdır, ya üzerinde bir yapı vardır ya da yoktur dolayısıyla üçüncü bir durum olmadığı koşulda, bu düzenleme keyfi ve rant amaçlı uygulamalara sebebiyet verecek niteliktedir³⁴⁷. Bir görüşe göre, kentsel dönüşüm

³⁴⁴ http://www.legalisplatform.net/hukuk_metinleri/5998%20Sayılı%20Yasa.pdf
24.06.2010 tarihli Resmi Gazete

³⁴⁵ <http://www.mimarist.org/index.cfm?Sayfa=belge&Sub=detail&RecID=725>

³⁴⁶ http://www.legalisplatform.net/hukuk_metinleri/5998%20Sayılı%20Yasa.pdf 24.10.2010

³⁴⁷ 4.06.2010 tarihli TMMOB ŞPO Basın Açıklaması, ‘Belediye Kanunu’nun 73. Maddesinde değişiklikler yapmayı hedefleyen kanun tasarısı baştan sona bir hukuk skandalı, keyfilik ve otoriterlik denemesi ve dönüşüm projelerine boyun eğmeyen vatandaş ezme girişimidir.’
http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1330&tipi=3&sube=0

sadece belediye olan yerlerde yapıldığından yasa değişikliği tasarısında ‘tüm yurt çapında’ olarak belirtilen uygulama pratik nedenlerden ‘belediye alanları ve mücavir alanlara’ çekilmiştir çünkü Belediye Yasasına göre belediye sınırları dışındaki alanlara ait hükümleri bu yasaya koymak olanaksızdır. Ancak yine aynı görüşe göre, bir süre sonra İl özel İdaresi Yasasında böyle bir düzenlemenin yapılması da sürpriz olmayacaktır³⁴⁸. Bu durumda kentsel dönüşüm tüm yurt çapında uygulanabilecektir.

Yasaya eklenen Geçici Madde ile kanunun yürürlüğe girmesinden önce açılmış ve kesin hükme bağlanmamış tüm davalarda bu kanun hükümleri uygulanacağı için TOKİ ve belediyeler haklarında açılan davalardan ve karşılarına çıkan yasal engellerden böylece kurtulabileceklerdir³⁴⁹. Kentsel dönüşüm uygulamalarının yapılmakta olduğu birçok yerde, yerel yönetimlere karşı açılmış davalar bulunmaktadır. Bu davalar mülkiyet hakkının kısıtlandığı, keyfi uygulamalar yapıldığı ve yasa önünde eşitsizlik yaratıldığı gibi ciddi gerekçelere dayanmaktadır³⁵⁰. Bazı davalarda gecekondü alanlarında bulunan yapıları yıkmaya girişimlerinin 2981 ve 775 sayılı yasaların engeliyle karşılaşması, Danıştay’ın ‘boş alanlarda kentsel dönüşüm ilan edilemez’ kararı ve özellikle Ankara’da bazı kentsel dönüşüm kararlarının mahkemelerce durdurulması (yukarıdaki Mamak örneği) nedeniyle iktidarın böyle bir yasayla hukuku araçsallaştırdığı öne sürülmektedir³⁵¹:

“Kanun değişikliğinin, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin kentin çeperlerinde, nazım imar planı kararları gereği korunması gereken alanlarda, yasa yönetmelik ve üst ölçekli plan kararlarına aykırı olarak belirlediği bazı "kentsel dönüşüm alanı" kararları ve İstanbul Belediyesi “Kartal Kentsel Dönüşüm projesi” v.b projelere karşı açılmış davalarla eş zamanlı olarak gündeme getirilmesi, ayrıca dikkat çekicidir. Kanun değişikliği teklifi, bu davalarda verilen yürütmenin

³⁴⁸ Oğuz Oyan, Kentsel Dönüşüm mü, Rant Kapaşmasında Eşkiyalık Dönemi mi? , <http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2010/06/o.pdf>

³⁴⁹ http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1330&tipi=3&sube=0

³⁵⁰ <http://www.mimarist.org/index.cfm?Sayfa=belge&Sub=detail&RecID=725>

³⁵¹ Oğuz Oyan, Kentsel Dönüşüm mü, Rant Kapaşmasında Eşkiyalık Dönemi mi? , <http://www.sehrinuzerindekieller.org/wp-content/uploads/2010/06/o.pdf>

durdurulması ve iptal kararlarının gerekçelerini de ortadan kaldıracak şekilde son şeklini almış ve TBMM’de kabul edilmiştir³⁵².

Kamulaştırma Yasası kapsamı dışına çıkan farklı bir istimlâk yöntemi getirilerek mülkiyet hakkı ihlal edilmekte ve yurttaşın hak arama yolları önüne de engeller konmaktadır³⁵³:

“...acele kamulaştırma ile kamulaştırmada esas olan ‘kamu yararı’ yerine ‘ayrıcalıklı el koyma’ hakkı verilmesi, mülkiyet haklarına müdahale edilmesi gibi, başta içinde bulunduğu 5393 Sayılı Kanun'a aykırı olmak üzere ilgili yasalarla çelişmekte ve Anayasa ile bağdaşmamaktadır³⁵⁴”.

Böyle bir yasal yetkiyi ellerinde bulunduran büyükşehir belediyeleri, istedikleri yerlerde istedikleri şekilde kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirebilecek ve TOKİ’yi de projelerine ortak edebileceklerdir. Harca esas bedel üzerinden devir aldıkları kamu arazileri ile kamulaştırma yoluyla el koydukları vatandaşlara ait arsa ve arazileri, hiçbir kamu yararı bulunmayan lüks konut ve işyeri projeleri için sermayeye aktarabileceklerdir:

“Sulukule ve benzer birçok örnek de olduğu gibi, kent içerisinde kalan ve değerlendirilen, dar gelirli vatandaşların mülkiyetindeki arsalar, kentsel dönüşüm projesi uygulama alanı olarak belirlenerek, herhangi bir kamu yararı olmamasına karşın büyükşehir belediyelerince, dar gelirli vatandaşın elinden alınarak, ya doğrudan belediyeler tarafından ya da TOKİ ile anlaşarak, TOKİ’ye devir etmek suretiyle konut ve işyeri yapılacaktır³⁵⁵”.

Bu bağlamda, düzenlemenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Mülkiyet Hakkı’nı düzenleyen 1 no’lu ek Protokolünün 1. Maddesine de aykırı olduğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Türkiye’den birçok başvurunun gidebileceği de öne sürülebilir.

³⁵² "5393 Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin" 5998 Sayılı Kanun Hakkında Mimarlar Odası Antalya Şubesi Raporu:

<http://www.antmimod.org.tr/gundem.asp?blm=2&serid=152&page=1>

³⁵³ <http://www.adanamimod.org.tr/index.cfm?sayfa=Belge&Sub=duyuru&action=detail&RecID=1>

60

³⁵⁴ age

³⁵⁵ "5393 Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin" 5998 Sayılı Kanun Hakkında Mimarlar Odası Antalya Şubesi Raporu:

<http://www.antmimod.org.tr/gundem.asp?blm=2&serid=152&page=1>

Yeni Düzenlemeye göre, her ne kadar ilçe belediyeleri de kendi sınırları içerisinde kentsel dönüşüm projeleri uygulayabilecekler gibi gözükse de burada son söz büyükşehirdedir. Büyükşehir belediyeleri istedikleri her yerde kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirleyerek kentsel dönüşüm projeleri uygulayabilecekken, ilçe belediyeleri büyükşehir belediyesinin iznine tabi olacaklardır. Böylece, ilçe belediyelerine ait olan ve imar kanunu ile ilçe belediyelerine verilmiş tüm yetkiler, Büyükşehir Belediyelerine devredilerek, yerel krallıklar oluşturulmaktadır³⁵⁶. İlçe belediyelerinin yetkilerinin büyükşehir belediyeleri lehine azaltılması ile buralardaki rutin ruhsat-iskân, işyeri açma izni gibi yetkiler de büyükşehir belediyelerinin eline geçmektedir³⁵⁷. Yasadaki ayrıcalıklardan faydalanan büyükşehir belediyeleri kentsel dönüşüm uygulamalarında ilçe belediyelerini tamamen devreden çıkarabilirler. :

“Büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projesi alanı ilan etmeye büyükşehir belediyeleri yetkilidir. Büyükşehir belediye meclisince uygun görülmesi halinde ilçe belediyeleri kendi sınırları içinde kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir. Büyükşehir belediyeleri tarafından yapılacak kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine ilişkin her ölçekteki imar planı, parselasyon planı, bina inşaat ruhsatı, yapı kullanma izni ve benzeri tüm imar işlemleri ve 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmaya büyükşehir belediyeleri yetkilidir³⁵⁸.”

Yerel yönetimler iktidarın elindeyken, TOKİ-Büyükşehir Belediyesi-İlçe Belediyesi ortaklığındaki kentsel dönüşüm projeleri sorunsuz uygulanmaktaydı. 2009 yerel seçimleriyle kentsel dönüşüm ilçelerinden bazılarında³⁵⁹ yönetimin

³⁵⁶ age.

³⁵⁷ <http://www.adanamimod.org.tr/index.cfm?sayfa=Belge&Sub=duyuru&action=detail&RecID=160>

³⁵⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5998.html>

³⁵⁹ CHP'nin kazandığı ilçeler: Maltepe, Ataşehir, Sarıyer ve Kartal. Beyoğlu, Eyüp, Güngören, Başakşehir ve Küçükçekmece'de de oy kaybına uğramıştır. Cihan Uzunçarşılı Baysal, 'Barınma Bir Haktır', Radikal2, 10.05.2009.

Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt , 'AKP'nin gecekonduyla imtihanı: Yoksulluk edebiyatından yıkım ekonomisine,' <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

“CHP, Türkiye genelinde aldığı oyların ortalamasının yüzde 10.33 üzerine çıkarak İstanbul'da yüzde 33.43'lük bir oy oranına sahip oldu. Seçim sonrasında, AKP'nin oy kaybettiği bölgelerde

muhalafete geçmesiyle, dönüşüm projeleri engellenemese de zora girmiştir. Yerinden yönetim ilkelerini tamamen göz ardı eden bu düzenlemenin amacının, kentsel dönüşüm projelerini zora koşan şartları değiştirmek ve TOKİ'ye ve kentsel dönüşüm uygulamalarına koşulsuz kapı açmak olduğunu öne sürmek mümkündür.

9.21.02.2007- 5582 sayılı Konut Finansmanına İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Popüler ismi ile mortgage kanunu olan bu yasa TOKİ ve belediyelerin kentsel ranta yönelik uygulamalarında önemli rol oynadığı için göz ardı edilemeyecek bir yasadır. Gayrimenkullerin menkulleştirilerek yurtdışından alınacak borçlara garanti olarak kullanılması hedeflenmektedir. TOKİ vasıtasıyla yapılaşmaya açılan kentsel araziler, konut alanında kapitalist işletmelerin etkisini arttırdığından, konut finansman sisteminde yapılan bu değişiklik sonucunda küresel sermaye, finans kuruluşları aracılığı ile ülkenin toprak ve konut politikalarında önemli bir aktör olmaktadır³⁶⁰.

10.28.03.2007- 5609 sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun³⁶¹

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın 775 sayılı Gecekondu Kanunundan kaynaklanan tüm yetkileri TOKİ'ye devredilir. Değiştirilen maddelerdeki hükümler aynen bırakılmış daha önce İmar ve İskân Bakanlığı yazan yerler Toplu

yaptığımız görüşmeler, seçmenlerin CHP'ye kaymalarının nedeninin ideolojik tercihlerden değil, kentsel yıkımdan duydukları endişeden kaynaklandığını ortaya koydu.”

³⁶⁰ Menaf Turan, Türkiye’de Kentsel Rant, Ankara 2009, s.283.

³⁶¹ <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2007/03/20070328-3.htm>

Konut İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilerek ilgili bakanlığa ait tüm yaptırım ve yetkiler TOKİ'ye aktarılmıştır.

Kanun'un 5. Maddesi'ne göre, belediyeler tarafından gerekli görüldüğü takdirde, gecekondur ıslah ve tasfiye alanlarında bulunan veya yasaya göre yeniden oluşturulacak olan gecekondur önleme bölgeleri içindeki özel mülkiyet arsa ve arazileri ve bunlar içerisindeki yapı, tesis vb. yasada belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanılmak üzere, Başkanlığın izni ile sahipleriyle anlaşarak satın alınabilir veya kamulaştırılabilir³⁶².

7. Madde gecekondur ıslah ve tasfiye sahaları içinde bulunan arazi ve arsalardan belediye meclisleri kararı ile konut yapımı için ayrılacaklara TOKİ Başkanlığı'nın iznini gerekli kılar. Dahası Başkanlık, lüzum gördüğü alanları da belediyelerden isteyebilir³⁶³.

8. Madde TOKİ'yi belediyelerin satış ve kiralama işlemlerinde yetkili kılarken, Madde 13 ile TOKİ belediyelerin kaynak kullanımları üzerinde yetkili olur. Belediyeler, kira veya satış gelirlerinden oluşan fonu, 'TOKİ Başkanlığı'nın iznini almak şartıyla' 775 sayılı Kanunun amaçları doğrultusunda kullanabilirler. Bu bölgelerdeki alt yapı hizmetlerinin projelerinin de Başkanlık tarafından onanmaları gerekmektedir³⁶⁴.

16. Madde ile TOKİ, gecekondur ıslah bölgeleri veya tasfiye edilecek bölgelerin sınırlarının tespit esaslarını tayin eder. Tespit edilen sınırlar belediye encümenlerince öncelikle müzakere edilip karara bağlandıktan sonra onaylanarak, incelenmek üzere Toplu Konut İdaresi Başkanlığına gönderilir. Böylece belediye sınırları içindeki bu alanlarda sınır onayı yapma yetkisine sahip olmuştur³⁶⁵.

³⁶² age Madde 5.

³⁶³ age Madde.7.

³⁶⁴ age Madde 13b.

³⁶⁵ age Madde 16.

19. Madde ile imar ve ıslah planlarının düzenlenmesi de kurumun denetimi altına alınır. Planlar ilgili belediyelere de yaptırılabilir ancak TOKİ Başkanlığı hazırlanan harita ve planları redde, düzeltilmek üzere geri göndermeye, olduğu gibi veya değiştirerek onaylamaya ve lüzum gördüğü hallerde bu hizmetleri kendisi yapmaya veya yaptırmaya yetkilidir³⁶⁶.

a.12.11.2008- TOKİ'nin Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

Bu değişiklik ile Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliği yeniden düzenlenerek Gecekondu Kanununa ve Yönetmeliğine ilişkin bütün işlemlerde TOKİ Başkanlığı yetkili kılınır³⁶⁷ ve önceden çıkarılan yasanın uygulamalarının böylece içi doldurulur.

Yönetmeliğin, "İmar ile ilgili Esaslar" Maddesinin "Genel Esaslar" kısmında yer alan "Bu bölümdeki hükümler Gecekondu Kanununun kapsamına giren tasfiye, ıslah ve önleme bölgelerinde uygulanır" ifadesine dönüşüm bölgelerinin de ilave edilmesiyle TOKİ'nin hareket alanı genişletilmiştir.

Yukarıda Yasa'dan da okunduğu üzere gecekondu ıslah ve tasfiye bölgelerinin sınırları TOKİ tarafından belirlenmekte, belediyelere fazla bir söz hakkı bırakılmamaktadır. Yeni düzenlemeye göre kira veya satıştan başka türlü değerlendirilmesi mümkün olan gayrimenkuller ile önleme veya ıslah bölgelerinde olup da konut amaçlı kullanım dışı binalar için ayrılmış olan arsaların ne şekilde değerlendirileceğine de TOKİ karar verecektir. Ayrıca gecekondu tasfiye ve ıslah bölgelerindeki İmar ve Islah İmar Planlarında son sözü söylemeye TOKİ yetkili kılınmıştır. Bu planların yerel meclislerde tetkik edilmelerine gerek yoktur. TOKİ Başkanlığınca onaylanan planlar bir ay müddetle uygulamayı yapacak belediye tarafından ilan ile halka duyurulur. Bu uygulama ile

³⁶⁶ age Madde 19.

³⁶⁷ Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik: <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008.11.20081112-15.htm>

yerel yönetimler ve dolayısıyla denetim devreden çıkarken TOKİ giderek güçlenmektedir³⁶⁸.

2008 Aralık'da TMMOB Şehir Plancıları Odası, yürütmeyi durdurma talebi ile Gecekondu Yönetmeliği'ni Danıştay'a taşıyarak TOKİ'ye dava açar³⁶⁹. Planlama açısından TOKİ'nin yapacağı veya yaptıracığı planların belediyelerce hazırlanan Nazım Planlarına aykırı olması durumunda düzenleyici bir mekanizmanın var olmaması yanında yapılan düzenleme ile 'belediyece tetkik ve karara bağlanmasına gerek yoktur' hükmüyle belediyelerin bu konuda düzenleme yapmasının da engellendiği ve planların kademeli birlikteliği ilkesinin çiğnendiği öne sürülür. Ayrıca, plan sürecinde yerel yönetimleri tamamen devre dışı bırakan bu düzenlemenin Anayasa'nın yerinden yönetim ilkelerini düzenleyen 123. ve 127. Maddelerine de aykırı olduğu belirtilir. Anayasa'da belediyelere atfedilen yerinden yönetim ilkesi ile çelişen uygulamaya göre planlama sürecinde yer almayan belediyeler, TOKİ'nin hazırlayacağı planların sadece 'ilanı' ile görevlendirilmişlerdir. Planlara itirazlarda da TOKİ yetkili kılındığından belediyeler yapılan itirazları kabul edip TOKİ'ye devreden aracı kurumlara dönüştürülmüşlerdir. Oysa yerinden yönetim ilkeleri çerçevesinde hareket etmeleri gerekmektedir. Gecekondu Kanunu'nun uygulanacağı bölgelerin imar ve ıslah planları ile parselasyon planlarının belediyeler veya TOKİ tarafından nasıl yapılırsa yapılsın bunların 'belediye organlarıncı tetkik ve karara bağlanmasına lüzum yoktur' yönündeki düzenlemenin de yine Anayasa ve Belediye Kanunu ile çeliştiği öne sürülmektedir. Böyle bir durumda belediye imar müdürlükleri ya da imar daire başkanlıklarınca hazırlanan planlar, belediyelerin kendi karar organları olan belediye meclisleri ve başkanlıklarını devreden çıkartarak TOKİ'ye gönderilmiş olmaktadır. Dolayısıyla Anayasa 127. Madde'de yer alan hükümler açıkça çiğnenmektedir:

³⁶⁸ Mücella Yapıcı-Asuman Türkün, 'Kentsel dönüşüm ve yasaların araçsallaşan rolü', İktisat Dergisi özel sayı 499,Eylül-Ekim 2008,s. 57.

³⁶⁹ Gecekondu Kanunu Yönetmeliği, Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni, Aralık 2008, s.12-15.

“Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir”.

TOKİ Yasaları Üzerine Son Söz:

Yukarıda alıntıladığımız önemli yasalar dışında konumuz dışı başka yasa ve mevzuat değişiklikleriyle TOKİ'nin yetkileri arttırılarak kapsamı genişletilmekte ve süreç yukarıdaki yasa tekliflerinden de anlaşılacağı gibi sonlanmadan devam etmektedir. Uygulamada enteresan olan, örneklediğimiz üzere 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun maddelerinin birer- birer değiştirilmesi ve bunun torba yasalar (birçok değişik yasanın aynı yasa adı ile çıkartılması) içinde yapılmasıdır. Hatta görüldüğü gibi değiştirilen bazı yasalar üzerinde daha sonra tekrar tadilatlar yapılarak zamanının en elverişli koşulları yasalar yoluyla TOKİ'ye sunulmaktadır. Konut hakkını çağın gereklerine uygun tanımlayarak, konut sorununa çözüm bulabilecek çağdaş ve tam teşekküllü bir Toplu Konut Yasası yapmak yerine böyle parçalıklı bir yöntemle ve torba yasalar eliyle yapılan uygulamalar düşündürücüdür. Bu yaklaşım, konut ve barınma sorununa gerisindeki tüm sosyo-ekonomik faktörlerle bütüncül bakılmadığının göstergesidir. Bu durumda amaç konut sorununu çözmekten ziyade, gelişmelere göre ve fazla da dikkat çekmeyen bir yöntemle TOKİ'nin hâkimiyet alanını genişletmek olarak görülebilir. 2006'da hazırlanmış olan ve TOKİ'ye muazzam yetkiler veren Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı tepkiler ve Anayasa'ya aykırılık nedeniyle Meclis'te bekletilmektedir. Ancak tasarının içindeki birçok madde böyle torba yasalar taktiğiyle görünür olmadan Meclis'ten bir-bir geçmeye başlamıştır; hatta en son 5393 Madde 73'te yapılan değişiklikler ile bu amaca hemen-hemen ulaşıldığı da söylenebilir.

B-TOKİ Sistemi

Özetle, yetkileri giderek genişleyen ve neredeyse Türkiye'nin tüm arazi ve arsaları hatta binaları üzerinde söz sahibi olan TOKİ aşağıdaki işlevleri sorunsuz yerine getirmektedir:

- Konut ve inşaat piyasalarına istediği gibi müdahale edebilir. Yerli veya yabancı istediği inşaat şirketiyle ortaklık kurarak veya kendi başına uygulama gerçekleştirerek konuttan tatil köyüne hatta futbol stadyumu ve karakola³⁷⁰ kadar her çeşit inşaat işi yapabilir.
- Kentsel dönüşüm ve gecekondü dönüşümü, kentsel yenileme projeleri uygulayabilir, buralardaki mevcut planları tadile yetkilidir.
- Emlak rantı yüksek olan arsaları hâsılat paylaşımı adı altında özel sektöre devrederek kar amaçlı projelere girebilir.
- Arazi ve imar planları konusunda çok yetkilidir. Mevcut planlardaki imara kapalı alanlar ile sosyal donatı alanlarını dikkate almadan hemen hemen her yerde (askeri bölgeler hariç) uygulama yapabilir, mevcut planları değiştirebilir. Yetkileri yerel yönetimlerin planlama alanındaki yetkilerinin üzerindedir, belediyelerin imar planlarına bağlı kalmadan kendi planlarıyla konut üretebilir.
- Arsa Ofisinden ve diğer kurumlardan gelen araziler nedeniyle çok varlıklıdır³⁷¹. Milli Emlak Müdürlüğü ile Toplu Konut İdaresi arasında yapılan bir Protokol doğrultusunda, maliye hazinesinden TOKİ'nin talep edeceği arsa ve araziler TOKİ'ye bedelsiz devredilebilmektedir. Bu arazileri dilediği gibi kullanmakta serbesttir. İhale Kanunu kapsamı dışında olduğundan harç ve vergilerden de muaftır.
- Bir finans kuruluşu gibi çalışarak krediler verebilir.

³⁷⁰ TOKİ 'şato' gibi 179 karakol yapıyor, Radikal, 07.08.2010.

³⁷¹ Emlak Bankasından 3.604.412,45; Arsa Ofisinden 64.052.780,53; Maliye Bakanlığı harca esas 19.350.492 ve Maliye Bakanlığı bedelsiz 117.152.934 metrekaare.

- Mali konularda Sayıştay ve diğer denetimlerin dışında olmasından dolayı konut yatırımlarını siyasal iktidarın tercihleri doğrultusunda gerçekleştirebilir.

Rakamlarla inceleyecek olursak:

“TOKİ 2003-2009 arası 354.633 apartman, 331 ticaret merkezi, 414 okul 42 hastahane, 268 cami ve çeşitli yapı inşa etmiştir. Apartman binalarının çoğu kar amaçlı olarak piyasanın zengin alıcılarına yönelik yaptırılmıştır. Sadece İstanbul’da inşa edilen 71,126 apartmanın yarısından çoğu kar amaçlıdır. TOKİ aynı zamanda mega projeler de üstlenebilir, mesela İstanbul’daki 50,000 kapasiteli futbol stadı buna örnektir. 2008’deki kriz nedeniyle ertelenen Halkalı çöplüğüne yapılacak tema parkı da böyle bir mega projedir. Girişimcilik vasfı nedeniyle 2002-2007 arası TOKİ’nin malvarlığı \$980 milyon dolardan \$9.4 milyar dolara yükselmiştir³⁷².”

Büyük miktarda bir malvarlığı ile çok geniş kentsel arazi ve arsalara sahip olan TOKİ’nin amaçları doğrultusunda epey miktarda alt gelir grubu konutu yapması beklenir. İstanbul örneğinden TOKİ Projelerini yakinen inceleyecek olursak, Ağustos 2010 itibari ile tamamlanmış veya inşaat aşamasında olan toplam 85.192 adet konuttan 678 adedinin (Tek bir projedir ve 2008’den beri başka proje yapılmamış gözükür) alt gelir gruplarına yönelik olduğunu, 8 adet kentsel dönüşüm projesi kapsamında da toplam 5292 konutun bulunduğunu, geriye kalan 79.222 konutu orta-üst ve üst gelir gruplarına yönelik projeler kapsamında yürütüldüğünü görebiliriz³⁷³.

Bir tablo üzerinden TOKİ projelerini karşılaştırarak incelemek için TOKİ’nin sayfasından alınan ve 2008 Aralık tarihine kadar İstanbul’da yapılmış uygulamaları gösteren aşağıdaki tabloya göz atmakta yarar var. Görüldüğü üzere, Aralık 2008’e kadar tamamlanmış 71.716 konuttan 5.048’i kentsel dönüşüm

³⁷² Tuna Kuyucu , ‘ Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul :2001-2008’, Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements , yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington 2009,s.30-31’de www.toki.gov.tr

³⁷³ İnşaatları tamamlanan ve devam eden uygulamalar: <http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/ilharita.asp>

amaçlı yeniden iskâna yönelik inşa edilmiş ve toplamın içerisinde sadece 678 adet konut alt gelir gruplarını hedeflemiştir. Geriye kalanların değişik amaçlı projeler olduğu ve önemli bir bölümünün de orta-üst ve üst gelir gruplarına yönelik projeler ile beş yıldızlı prestij projelerini hayat geçiren gelir paylaşımı ve Emlak GYO (Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı) projelerini kapsadığı görülebilir. Tablodaki ilk iki sütunda bulunan projeler bu çeşit projeleridir ve toplam olarak 39.892 konuta ulaşmaktadırlar ki bu rakam toplam konut sayısının yarısından fazladır. Alt gelir gruplarının bu bağlamda payı %1'i bile bulmamakta, kentsel dönüşüm proje konutları dâhil edilse bile %10'a ulaşmamaktadır:

İstanbul'daki TOKİ Projeleri³⁷⁴:

Proje Tipi	İnşaat Aşamasında	İnşaata Tamamlanmış	İhale İlan Aşamasında	TOPLAM Proje Sayısı	Konut Adeti
Arsa Satışı Karşılığı Gelir Paylaşımı	18	4		22	14132
Emlak GYO A.Ş. Projesi	19			19	25760
Altyapı-Sosyal Donatı	22	9	5	36	
Restorasyon	2	1		3	
İdare Konut Uygulamaları	19	5	8	23	25984
Afet Konutu	1			1	114
Alt Gelir Grubu	1			1	678
Kentsel Yenileme	4	3		7	5048
TOPLAM				112	71716

³⁷⁴ http://www.sehircilik.org/bildiri_1.htm; Kaynak: www.toki.gov.tr (Erişim: Aralık 2008)

Birincil görevi alt gelir gruplarına sosyal konut üretmek olan TOKİ, devlet arazi ve arsalarını Gelir Paylaşımı veya Emlak GYO projeleri adı altında özel mülkiyete devretmektedir. Devlet mülkü olan toprakların böyle bir özel mülkiyete dönüşme sürecini tarım toprakları, ormanlar, meralar, kıyılar, turizm bölgeleri, belediye toprakları ve gecekondü alanları üzerinden inceleyen Menaf Turan, bu süreçte kentsel rantın nasıl ortaya çıktığını anlatır. Kamu, çeşitli karar, eylem ve uygulamaları vasıtasıyla toprağın rantını arttıracak müdahalelerde bulunabilir. Devlet mülkiyetinde olan ya da devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan toprakların özel mülkiyete geçiş sürecinde sermayenin taleplerini karşılamak amacıyla yapılan ayrıcalıklı imar hakları, imar planları ve yeni finansman yöntemleri gibi müdahaleler böyle bir rantın yaratılmasının araçlarıdır. Topraklarını satışa çıkaran devletin satın alıcılara yasal düzenlemeler yoluyla güvence vermesi, plan değişiklikleri yolu ile kullanımda ayrıcalıklı imar hakları bahşetmesiyle iki çeşit rant oluşur³⁷⁵:

“ Mülkiyet devri gerçekleştirilmek istenen ve konum rantı yüksek olan alanın öncelikle planı değiştirilerek sermaye yatırıma olanak sağlayan farklılık rantı, ihale sürecinde sağlanan ayrıcalıklarla satışı gerçekleştirildikten sonra mutlak rantı oluşmaktadır. Böylece hem farklılık rantı hem de mutlak rant birlikte toprağın yeni sahibine aktarılmaktadır. Planlama ile sağlanan ayrıcalıklardan dolayı yoğun yapılaşma ve altyapı maliyetleri ise devlet tarafından karşılanarak kamunun zarar etmesine ve sosyal adalet ilkesinin zedelenmesine yol açmaktadır³⁷⁶”.

90’ların ortalarından bu yana benimsenen neoliberal ekonomi politikalar doğrultusunda, kamuya ait toprakları ekonomiye kazandırma adı altında, yukarıda sayılan toprakların her birinde değişik bir kurum vasıtasıyla devlet hem mutlak rantı hem de farklılık rantını sermayeye aktarmaktadır. Gecekondü ve dönüşüm bölgelerinde bunu gerçekleştiren devlet kurumu TOKİ’dir.

³⁷⁵ Menaf Turan, Türkiye’de Kentsel Rant, Ankara 2009.

³⁷⁶ age.,s. 14.

“Kentsel dönüşüm projeleriyle daha önce dar gelirli toplumsal kesimlerin elinde bulunan gecekondular hem kamu gücü hem de kamu kullanılarak yüksek gelirli toplumsal kesimlere verilmektedir³⁷⁷.”

Kamu yararını esas alarak kentsel rantı kamuya aktarması gereken devlet, TOKİ vasıtasıyla kamuya ait araziler ile toprakları prestij projeleri için yerli ve yabancı girişimcilere açarak özel mülkiyete üstelik rant sağlayarak devretmektedir. Bu alanların planlaması da TOKİ'nin yetki alanı içinde olduğundan, yukarıda alıntılındığı gibi, TOKİ mutlak ve farklılık rantlarının sermayeye aktarılmasından sorumludur³⁷⁸. Kaynak geliştirme adı altında gelir paylaşımı yöntemiyle yapılan bu tür prestij projelerinin, sosyal konut projelerine kaynak oluşturmak amacıyla yaptırıldığı TOKİ tarafından iddia edilmektedir. Özel sektörle işbirliğinde yapılan bu modele göre, yüklenici şirket ile TOKİ satışlardan çeşitli oranlarda pay almaktadırlar. Ancak, devlet güvencesi ile gerçekleştirilen bu tür projeler TOKİ'yi asıl amacı olan dar gelirli yurttaşların barınma sorununa çözümünden de uzaklaştırmaktadır. 2007 yılı sonuna dek 250.000 konut hedeflemiş olan TOKİ'nin bunların önemli bir kısmını orta ve üst gelir grupları için yaptırmış olması da bu gerçeğe işaret etmektedir³⁷⁹.

Konut üretiminin TOKİ yasaları ve mevzuatı doğrultusunda değişmesi ve kentsel dönüşüm ve kaynak geliştirme projeleri yoluyla gerçekleştirilmesiyle, konut finansman sistemi de değişmiştir. Geçmişte gecekondu yaparak karşılanan veya sosyal güvenlik kuruluşlarından kredi ve arsa desteği ya da konut kooperatifleri aracılığı ile gerçekleştirilen konut ihtiyacı başka bir sisteme dönüşmüştür. Finans kuruluşları ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile mortgage ya da ‘borçkonut’ sistemin yeni aktörleridir³⁸⁰.

‘80 Askeri Darbesi ertesinde şekillenen ve kentleri sermayenin talepleri doğrultusunda yapılandırmayı amaçlayan bu süreç sonucunda ‘emeğin

³⁷⁷ age,s.287.

³⁷⁸ age,s 281, 295.

³⁷⁹ age,s.281-283.

³⁸⁰ age. s.282-283.

kentleşmesi' yıllarından 'sermayenin kentleşmesi' dönemlerine gelinmiştir³⁸¹. Bu yeni dönemde “açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşayan düşük gelirli ya da işsiz güçsüz kesimlerin konut hakkının gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmemektedir³⁸²”. Toplumsal adalet ilkeleri zedelenmiş, toplumda eşitsizlik ve ayrışma oluşmuş ve toplumun önemli bir bölümünün kentlerdeki yaşam alanları daraltılmıştır³⁸³.

Akademik camiadan ve meslek odalarından TOKİ'ye eleştiriler ardı ardına gelmektedir. Bazı eleştirilere göre, hükümetin özelleştirme söylemlerine karşın devlet eli ile yüz binlerce konut ihaleye çıkarılmakta, TOKİ amacından saptırılarak yap-satçı gibi çalışmaktadır. Kooperatiflere kredi açmayan, ucuz ve altyapılı arsa sağlama görevini de yerine getirmeyen TOKİ, mali kaynaklarını beş yıldızlı projelere seferber etmekte, toprak rantının yüksek olduğu arsaları büyük holdinglerin gayrimenkul yatırım ortaklıklarına hâsılat paylaşımı yöntemiyle aktarmaktadır. Kira öder gibi konut sahibi olma politikaları ve uygulamaları da toplumsal amaçtan yoksundur³⁸⁴. TOKİ'ye yönelik en önemli eleştirilerden biri bedava arsa kullanımı, vergi ve harçlardan muaf olması ve ilgili birçok ayrımcı düzenleme nedeniyle haksız rekabete yol açmasıdır³⁸⁵. Ayrıca, kamu yararı gözetmeyen projelerde TOKİ'nin özel sektör ile ortaklıklar içinde yer alması, projelerin risk yükünün paylaşımı anlamına gelmektedir. Burada özel sektör rahatlar, olası kayıplar kamu kaynaklardan karşılanacağı için israf toplumsallaştırılmaktadırlar³⁸⁶. Bir kamu kurumundan ziyade kar amaçlı bir müteahhit gibi hareket eden kuruma inşaat şirketlerinden de eleştiriler yağmaktadır.

³⁸¹ H.Tarık Şengül, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Ankara 2009, s.137-140.

³⁸² Cevat Geray, 'Toplumsal Konut Yöneltileri Ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', *Kent ve Planlama*, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.289.

³⁸³ Menaf Turan, *Türkiye'de Kentsel Rant*, Ankara 2009, s.296.

³⁸⁴ Cevat Geray, *Toplumsal Konut Yöneltileri Ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler*, *Kent ve Planlama*, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.289.

³⁸⁵ Ruşen Keleş, *TOKİ Gerçeği Paneli*, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 6 Mart 2009.

³⁸⁶ age.

Öte yandan, haksız rekabet ortamının getirdiği avantajlar TOKİ'nin iş verdiği kesimin zenginleşmesine yol açmaktadır. TOKİ'nin faaliyetleri ile devletin elindeki arazileri ayrıcalıklı kesimlerin hizmetine sunduğu ve devleti zarar ettirdiği savı çeşitli rapor ve araştırmaların konusu olmuştur. Özellikle Emlak Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı (EGYO) aracılığıyla yapmış olduğu konut projelerinin çoğunda kamu mülkiyetindeki arazilerin çok ucuza üst gelir gruplarına aktarıldığı ve ihalelerinde ayrıcalıklı şirketler yarattığı bu araştırmaların odak noktasıdır³⁸⁷. TOKİ müteahhitleri detaylı incelendiğinde, devlet eli ile iktidara yakın sermayenin pastadan büyük payı aldığını görürüz. TOKİ ile iş yapan inşaat şirketlerinin hemen- hemen hepsi AKP'ye ve İslami kesime yakın Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), Anadolu Aslanları İşadamları Derneği (ASKON), ve Gülen Cemaatine yakınlığı ile bilinen Türkiye Sanayici ve İşadamı Dernekleri Konfederasyonu (TUKSON) gibi kurumların üyeleridirler. Bu firmalar arasında AKP üyeleri de bulunmaktadır. İktidara yakın işadamlarının aldıkları ihalelerin toplam maddi tutarı, AKP'nin iktidara gelmesinden sonra yapılan tüm konut ihalelerinin %68'i civarına denk gelmektedir. TOKİ'nin başlatılan projelere ilişkin yayınları (Eylül 2007 itibariyle), Kamu İhale Kanununa yapılan sonuç bildirimleri (2005-2006 dönemleri) ve Yüksek Denetleme Kurulu'nun 2004-2005 raporları göz önüne alındığında, bu grubun pastadan aldığı miktar 9 milyar 982 milyon TL'dir. Bu firmalarla ortak girişim oluşturan başka firmalar ve Başbakan'ın hemşerileri de dâhil edildiğinde rakam 11-12 milyar TL'ye çıkmaktadır³⁸⁸.

³⁸⁷ Menaf Turan, Türkiye'de Kentsel Rant, Ankara, 2009 s. s.282,'den:

Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu;

Emlak GYO AŞ 2003 Yılı Denetleme Raporu BYDK Yayını;

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu TOKİ Başkanlığının 2002,2003 ve 2004 Yılları

Eylem ve İşlemlerinin Denetlenmesine İlişkin Rapor Özeti, DDK Ankara;

Cevat Geray, Ayten Alkan, 'Toplumsal Konut Yöneltilisi,TOKİ'nin Tutum ve

Yöneltileri',Memleket Mevzuat Cilt 3,Sayı 26,Ağustos 2007;

Turan Can Erdem 'TOKİ Uygulamaları ve Devlet Dentim Organları Tarafından Tespit Edilen

Yolsuzluklar'. Memleket Mevzuat Cilt 3,Sayı 26,Ağustos 2007;

Oğuz Oyan, 'TOKİ ile ilgili TBMM Başkanlığına Verilen Yazılı soru Önergesi ve

Değerlendirilmesi', Memleket Mevzuat Cilt 3,Sayı 26,Ağustos 2007;

Harun Gürlek, AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul 2008.

³⁸⁸ Harun Gürlek, AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul 2008, s.127-128, 293-318.

C- İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Belirli bir gecekondü bölgesinin kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesi ardından bölge yerel belediye tarafından boşaltılır. Hak sahibi kabul edilenler (belirli bir süre burada oturduklarını kanıtlayabilen gecekondü sahipleri), bu kapsamda inşa edilen TOKİ Bloklarına yeniden iskân edilirler. Gecekondü bölgelerinde tapulu/ruhsatlı evleri olanlar belirli bir fark ödeyerek yeni projeye katılabilirler ama bu fark genelde çok yüksektir. Bu nedenle, bu grup da diğer gecekondülülere tanınan hak doğrultusunda fakat daha az borçlanarak veya borçlanmadan TOKİ bloklarına geçer. Hak sahibi olamayanlar ile tüm zamanların kaybedenleri kiracılar ise sokaklarda veya barakalarda barınmak zorunda kalırlar³⁸⁹. Sulukule, Kâğıthane, Küçükbakkalköy, Ayazma gibi sokaklarda barınan aileler ve çadırlar kentin olağan görüntüleri olur.

Yasalarda ilçe belediyelere kentsel dönüşüm projelerinde görev veriliyor gibi gözükür oysa uygulamalarda belediyelerin görevleri genellikle mahalle halkı ile (her türlü psikolojik baskı ve kamulaştırma tehdidi kullanılarak) anlaşma sağlanması ve bölgenin boşaltılıp dozerlenerek teslimiyle sınırlıdır. Kanunlar incelenirken görüldüğü üzere ‘anlaşma’ ‘uzlaşma’ gibi sözcüklerle kastedilen belediyeler ve TOKİ tarafından önerilen proje üzerinde anlaşma ve uzlaşmadır, alternatiflere yer yoktur. Projeler mahallelilerle önceden tartışılarak yaşayanların arzularına göre şekillendirilmez. ‘‘Burası zaten Hazineye ait, anlaşmayı imzalamazsanız sunduğumuz haklar da gider’’, tehdidi, maddi güçleri dar ve konu ile ilgili hak arama bilgileri az olan gecekondülüler üzerinde baskı yaratır.

³⁸⁹Kimi uygulamalarda kentsel dönüşüm belediyeleri kiracılara belirli bir miktar para yardımı yapmaktadır ancak bu yardımın nesnel kriterleri ve bütçesi belirsizdir. Aynı mahalleden bir aile diğerinden fazla yardım alabilmektedir. Süleymaniye’de kiracılara ilk yardımlar Sosyal Yardımlaşma Fonundan sağlanmıştır; sonra yardımlar durdurulmuştur. Ayazmalı 18 aileye verilen kira yardımlarının kaynağı belirsizdir. Bu aileler daha sonra hak sahibi yapırlar ancak 10.000-15.000 TL peşinatları ödeyemediklerinden hak sahipliklerini kaybetmişlerdir. Ayvansaray Molla Aşkı Mahallesi’nde kiracıları çıkartmak için Belediye 1000-2000TL yardım teklif etmektedir. Burada tek istisna Taşoluk’tan hak sahibi yapılan Sulukuleli kiracılarıdır. Ancak onlar da konut kredilerinin taksitlerini ödeyemediklerinden ilk yerleştirilen 300 civarı aileden bugün Taşoluk’ta sadece 3-4 aile kalmıştır.

Dolayısıyla, kâğıt üzerinde anlaşma sağlanmış gibi gözükse de, aslında imzalar istemeden atılmaktadır.

Süreç şeffaf yürümez. Gecekonduluların projeden haberleri genelde epey geç olur:

‘‘Maltepe Belediyesi muhtarlara yazı gönderiyor. ‘Maltepe E-5 kuzeyinde nazım imar planı çıkmıştır görüşlerinize’, diye. Askıdan inmesine 10 gün kala bizden görüş istiyor, muhtarlıktan. Muhtarın da tabii hiçbir şeyden haberi yok. Garibim muhtar nereden bilsin E-5 üzerinde nazım imar planı nedir, ne getirir, ne götürür... anladık ki bu plan yıkım getiriyor, başka bir şey yok.’³⁹⁰,

Gecekondulularla olan anlaşmalar standarttır. Eğer işgalci ise (ruhsatsız, tapusuz) ve hak sahibi sayılmış ise (bunun için bölgede belirli bir süre ikamet ettiğini resmi evrakla belgelemesi gerekli) gecekonduya bir ‘enkaz bedeli’ (genellikle 10,000-15,000 TL) biçilir. Bu bedel ‘peşinat’ sayılarak, TOKİ’nin kent çeperlerinde gecekondu dönüşümüne yönelik yaptırdığı konutlara 15-20 yıl vadeli aylık taksitlerle geri ödeyeceği (250-450 TL) 45,000-70,000 TL arası borçlandırılarak yerleştirilir. Taksit ödemeleri için bankalarla kredi anlaşmaları yapılır. Bu uygulama ile gecekondu nüfusları bankaların insafına terk edilmektedirler. Kar maksimizasyonu anlayışı üzerine kurulu bankacılık sistemi kredisini zamanında ödeyemeyenden faizini alacak, ödemede belirli bir süreyi aşanının evine el koyabilecektir.

İktidarın neoliberal politikalara kaymasının çok ciddi bir başka etkisi de merkezdeki yıpranmış tarihi alanlar üzerinde kendisini gösterir. Kentin merkezinde Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat-Ayvansaray gibi birçok tarihi alan 5366 sayılı Kanun kapsamında yenileme alanı ilan edilir. Bu tarihi bölgeler halkı genellikle alt gelir gruplarından ve kiracılardan oluşmakta ve buralardaki ucuz yaşam olanakları sayesinde kentte yaşama tutunabilmektedirler.

³⁹⁰ Erdoğan Yıldız, (Gülsuyu Yardımlaşma Derneği), ‘Yuvarlak Masa Toplantısı ’, İktisat Dergisi özel sayı 499,Eylül-Ekim 2008,s.13.

Zorunlu iç-göç mağdurları, Romanlar, mülteciler ve bazı mahallelerde travestiler ve transseksüeller gibi dezavantajlı gruplar bu bölgelerin sakinleridir. Süreç gecekondulaşma bölgelerinde 5393 Md. 73'e göre şekillenirken yıpranmış tarihi bölgelerde 5366 ile yürür. Her iki uygulamada da, temel prensiplerin katılımcı, şeffaf bir yaklaşımla belirlenmesi sadece sözdedir:

“Tapusu bize ait evlerimiz bizim haberimiz olmadan; Yenileme alanı kapsamına alındı; Özel bir firmaya ihale edildi ve projesi çizildi; Bu bizim barınma ve mülkiyet haklarımızın ihlalidir³⁹¹.”

Gayrimenkulün menkulleştirilmesi olarak adlandırılan bu sisteme göre her gayrimenkulün bir değeri vardır ve bu değer karşısında mal sahibinin yeni projeden alabileceği bir metrekare belirlenmiştir. Bu metrekare mal sahibinin mevcut konutundan daha az olur çünkü yüklenicilere göre bu daha az metrekare, değer olarak mevcut metrekareden daha fazladır:

“100 metrekarelik yere karşılık 50- 60 metrekare alıyorsanız, 100 metrekareniz bugün 100 lira ediyorsa aldığınız 50-60 metrekare 250 lira edecek³⁹².”

Görünürde avantajlı gibi gözükse de bu durum uygulamada büyük mağduriyetlere yol açabilmektedir:

-“Örneğin kızı ile yaşayan kiralara geçinen bir Ermeni kadına senin 3 katlı binan bizim sana vereceğimiz 60 metrekarelik daireye denk geliyor denebiliyor³⁹³”.

-“...Siz burada bir yenileme alanı, kentsel dönüşüm alanı ilan ediyorsunuz. Diyelim burada 100,000 metrekare inşaat var. Burada mülk sahipleri var. Burayı acele kamulaştırma kararı alıyorsunuz... Sonra burayı bir şirkete veriyorsunuz ihaleyle. O şirket burada plan tadiliyle 300,000 metrekare ya da 500,000 metrekare inşaat yapıyor ve siz kamu olarak buradaki Ahmet'in arsasını rant da sağlayarak Mehmet'e devrediyorsunuz³⁹⁴”.

³⁹¹ <http://febayder.com/>

³⁹² GAP İnşaat proje direktörü Nilgün Kıvrırcık : “Tarlabaşı Projesinde Temel Amaç ‘Kente Entegrasyon’dur” http://www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_tarlabasi-projesinde-temel-amac-kente-entegrasyonda_1342.html?HaberID=81383

³⁹³ Özlem Yüzüak , ‘Mücella Yapıcı: Kentsel Dönüşüm... Ama nasıl?’, Cumhuriyet, 27.11.2008

³⁹⁴ Mücella Yapıcı, (İstanbul Mimarlar Odası), ‘Yuvarlak Masa Toplantısı’, İktisat Dergisi özel sayı 499, s.18, Eylül-Ekim 2008.

5366 sayılı Kanun'un uygulandığı Sulukule 2006'da Bakanlar Kurulu kararı ile 'acele kamulaştırma'³⁹⁵ alanı ilan edilmiştir. Oysa Acele Kamulaştırma yurt savunması ile deprem vb. gibi çok özel hallerde başvurulmuş bir araçtır. Kamulaştırma Kanunu'na göre kamulaştırılmasına karar verilen alandaki taşınmaz malikleri ile öncelikle, anlaşma yoluna gidilmesi (satın alma usulü; 8.madde), anlaşma sağlanamayanlara karşı ise acele el koyma, tespit ve tescil davalarının açılması gerekirken, Sulukule'de acele kamulaştırma baskısı sonucu ekonomik yönden güçsüz ve hak aramada bilinçsiz olan mahalle halkı, tapularının çoğu da hisseli olduğundan ya belediyenin verdiği düşük kamulaştırma bedellerini kabul etmek ya da arsa spekülâtorlerine biraz daha yükseğine satmak zorunda kalmıştır³⁹⁶:

“UNESCO'nun bölgeye heyet gönderip, 'Proje bu şekliyle devam ederse, İstanbul, Dünya Kültür Mirası listesinden çıkarılabilir' açıklaması yaptığı Sulukule'de, başta hakkında dava açılan Deniz Feneri noteri İsmet Büyükkılıç olmak üzere bir milletvekilinin oğlu, AKP'li meclis üyeleri ve tarikat lideri Mahmut Hoca'nın konut aldığı ortaya çıktı. AKP'liler ve Mahmut Hoca'nın, proje dâhilindeki konutları ilk sahiplerinin istimlâk korkusuyla elden çıkardıkları dönemde, 2007 ve 2008 yıllarında satın alıp, belediye ile sözleşme imzaladıkları anlaşıldı³⁹⁷.”

Maliyetli projelere katılmak sadece Sulukule için değil diğer tarihi alanlarda yaşayan kent yoksulları açısından da olanaksızdır ve 'hayır projeyi istemem' ya da 'değişiklik isterim' gibi bir seçenek yoktur. Kamulaştırma gerekçeleri arasında sayılan turistik ve konut amaçlı işlevlerin 'kamu yararı' ile bir ilgisi olmadığı gibi, bu işlevlerin projelerde adlandırılmaları sahiplerinin elinden alınacak mülklerin 3. şahıslara satılacağına zaten açık ilanadır:

“Sonra öğrendik ki ön caddeye cepheli olan diğer 3 adanın da üzerinde 2 otel projesi var. Bir de ticaret merkezi projesi. O otellerden biz mülk sahiplerine hak

³⁹⁵ 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun Acele kamulaştırma başlıklı 27. Maddesi : "3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar alınacak hallerde veya özel kanunlarla öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılması..."

³⁹⁶ Hilal Küey, 'Herşey kitabına uygun', Radikal2, 11.10.2009.

³⁹⁷ <http://www.turktime.com/haber/SULUKULE-NIN-RANTSAL-DONUSUMU-ROMANLAR-TOKI-EVLERINE-AKP-LILER-SULUKULE-YE/49745>, 18.03.2009

tanımak istemiyorlar. Öndeki bir diğer adaya da ticaret merkezi yapıyorlar. Biz baktık ki proje alanında bulunan 9 adanın ön caddeye cephesinde 1 alışveriş merkezi, 2 otel ve 1 ticaret merkezi yapılacak. Proje alanının en değerli yerini inşaat şirketi kimseyle paylaşmak istemiyor, tekliflerden bunu anladık. Biz de kendilerine ‘Böyle bir haksızlık olamaz. Siz bizim mülklerimizi gasp etmek istiyorsunuz. Hak sahiplerine ticaretini devam ettirmek için yer bile vermezken bizimle anlaşmayı nasıl düşünebiliyorsunuz?’ dedik³⁹⁸.’’

Yeni gecekondulu yapımlarının durdurulması ve gecekondulu ile kent yoksuluna karşı sıfır tolerans Türkiye’de ilk kez bu dönemde şekillenir. Sanayi kenti kimliğini yitirmekte olan ve giderek bir turizm, finans, hizmetler ve ticaret merkezi olmaya evrilen İstanbul’da zaten ucuz emek gücüne de gecekonduluya da ihtiyaç yoktur. Önceki dönemlerde, gecekondulu yıkımları kentin tarihinde yok denecek kadar azdır. 80’lerde sol ideolojilerinden dolayı tehdit görülerek yıktırılmış belirli siyasi mahalleler dışında örnek yokken, bugün uygulanmakta olan 10 kentsel dönüşüm projesi sonucu etkilenecek gecekondulu sayısı 10,000’dir³⁹⁹.

2004 yılında çıkarılan Yeni Ceza Kanunu ‘Çevreye Karşı Suçlar’ başlığı altında ‘İmar kirliliğine neden olma’ alt başlığındaki Madde 184, ruhsatsız binaların gecekonduyu da içermesinden hareketle, Türkiye’de gecekondulu yapana hapis cezası getirir: “Yapı ruhsatıyesini alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır⁴⁰⁰.’’ Böylece gecekondulu yaptırmak 1950’lerden sonra⁴⁰¹ ikinci kez ‘kriminal bir suç’ ilan edilir. Ancak, uygulamalardan anlaşılacağı üzere bu kez niyet ciddidir.

³⁹⁸ Tarlabası Projesinin Hakla Adaletle İlgisi Yoktur, Aslı Ranttır’, Tarlabası Derneği Başkanı Ahmet Gün’ün Basın Açıklaması, 17.05.2010
http://www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_tarlabasi-projesinin-hakla-adaletle-ilgisi-yoktur-asli-ranttir_1344.html?HaberID=81383

³⁹⁹ Tuna Kuyucu, “ Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul :2001-2008, Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements , yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, 2009, s.4.

⁴⁰⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

⁴⁰¹ Bknz. s. 55-56, 6188 sayılı Kanun (1953).

2005 yılında da gecekondü ile mücadele ve yıkım çalışmaları için Belediye Meclisinin 12.05.2005 tarih ve 872 sayılı Kararı ile 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kapsamında Zabıta Tedbir müdürlüğü kurulur. Müdürlüğün amacı İstanbul sınırlarındaki her türlü kaçak yapılaşma ile mücadele etmek ve yıkım işlemlerinin tek elden teknik ve sorunsuz bir şekilde yapılarak iş gücü ve zaman kaybının önüne geçilmesi, olarak belirtilir. Bu adım da iktidarın yıkımdaki niyetinin ciddiyetini iyice açık eder.

İşsizlik ve konut açığı nedeniyle oluşan gecekondü sorununa yaklaşım tüm sosyal ve ekonomik faktörlerinden ayrıştırılıp sıfır toleranslı bir mekânsal müdahaleye dönüştürülmüştür. Alt gelir gruplarının TOKİ Bloklarına borçlandırılarak yeniden yerleştirilmeleri ile sorun halledilir sanılmaktadır. Mekâna müdahale Ayazma örneğinde göreceğimiz üzere yoksulluğu ve sorunu yok etmek bir tarafa sorunu katmerleştirerek kentin çeperlerine transfer eder. Sürecin kazananı ise yatırımcılar ve inşaat şirketleridir. Sokaklarda barınmaya mecbur edilenlerden başka TOKİ Bloklarına yerleştirilen nüfus için de, İstanbul'un gecekondü mahalleleri ile yıpranmış tarihi merkezlerdeki mahallelerinin halkları için de artık zorlu bir dönem başlamıştır.

VI. ‘Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı’ Bağlamında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Neoliberal ekonomi politikalar, küreselleşen sermaye, sonlanan Refah Devleti uygulamaları, Küresel Kent yaratma arzuları gibi dünya düzeninde bir dizi yeni gelişme karşısında, 80’lerden itibaren kent yoksulları ile alt gelir gruplarının barınma hakkı mağduriyetleri başlar. Ancak, ‘90’lardan bu yana ciddi bir küresel probleme dönüştüğü için, ‘Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı’ ve ‘Kent Hakkı’ gibi kavramlar ve barınma hakkına yönelik koruyucu ve güçlendirici mekanizmalar ile yaptırımlar uluslararası hukuk alanında giderek daha çok ‘90’larda yer alırlar. Bu nedenle, bu bölümde tekrar küresele dönmemiz gerekiyor. Burada sadece doğrudan konumuzla ilgili mevzuat incelenecektir.

A- BM Sistemi ve Barınma Hakkı

1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 25, Paragraf 1 (1948)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 25.Madde 1.Paragraf konut hakkını tanımlayan ilk uluslararası metindir:

“Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbî bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.”⁴⁰²

Burada, sağlığı ve refahı temin eden uygun bir hayat seviyesinin koşullarından biri ‘mesken’ olarak tanımlanır. Böylece konut, kendi çerçevesinden çıkarak insanca yaşama standardının bir önkoşulu olur.

2. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi 11. Madde 1. Paragraf (1966)

BM Mekanizmasındaki hemen her sözleşme kendi kapsamı içinde barınma veya konut hakkına atıfta bulunur⁴⁰³. Ancak, barınma ve konut hakkı mevzuatı ile ilgili en geniş kapsamlı ve en eksiksiz⁴⁰⁴ yorum Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi⁴⁰⁵ (ESKHS) 11. Madde 1. Paragraf ve ilgili Genel Yorumlarında bulunur.

⁴⁰² http://www.yetkin.com.tr/Yargi/k__32709/iheb.htm

⁴⁰³ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 5 (e) (iii); Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 14. Maddesinin 2. Paragrafı; Çocuk Hakları Sözleşmesi, Madde 27 (3); Sosyal Kalkınma ve Gelişme Bildirgesi, Madde 10; Vancouver İnsan Yerleşimleri Bildirgesi, Bölüm III (8), 1976 Habitat Raporu, , Kalkınma Hakkı Bildirgesi, Madde 8 (1); ILO, Uluslararası Çalışma Örgütünün Çalışanların Konutlarına İlişkin Tavsiye Kararı, 1961 (No. 115).

⁴⁰⁴ Konuyla ilgili her şeyi kapsayan anlamına gelen ‘exhaustive’ sözcüğüne karşılık kullanılmıştır.

⁴⁰⁵ BM Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiştir. Yürürlüğe girişi: 3 Ocak 1976. Türkiye 2002’de imzaladı.

Bu maddeye geçmeden önce Sözleşmenin 2. Maddesini incelemek gerekir çünkü Genel Hükümler başlığı altındaki 2. Madde Sözleşmenin iç hukukta uygulanması ve ayrımcılık yasağı üzerinedir. Bu bölümde, taraf devletler Sözleşmede tanınan hakların ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı ve “bu hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dâhil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder”⁴⁰⁶. Burada bizi ilgilendiren hakların ‘giderek artan bir şekilde’ kullanımudur. Cümleden anlaşılan, hakların geliştirilmesi ve yasaların da hakların geliştirilmelerine olanak tanıyacak şekilde değiştirilmeleridir. Türkiye’nin ucuz konut politikaları ve gecekondular yasaları, bu çalışmada incelendiği üzere giderek artan bir şekilde ‘ilerleme’ değil, mevcut haklardan ‘gerileme’ getirmiştir. Dolayısıyla Sözleşmede bulunan bir hakkın geliştirilmesini, aşağıda konut hakkı şartlarını incelerken göreceğimiz gibi, Türkiye taahhüt ettiği şekilde gerçekleştirmemiştir.

Sözleşmenin 11. Maddesi’nin başlığı ‘Yaşama Standardı Hakkı’ olarak geçer. İlk paragraf barınma hakkına atıfta bulunur:

“Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar”.

Burada konut hakkı diye bir tanım bulunmaz, daha geniş kapsamlı bir hak olarak barınma hakkı Evrensel Beyannameden devamla yeterli bir yaşam standardı hakkının içinde tanımlanır. Barınma, yeterli beslenme, giyinme ve yaşam koşullarının sürekli olarak geliştirilmesi ile bağlantılı bir yaşam standardına sahip olma hakkı olarak sunulur. Hakların bölünmez bütünlüğü burada da devam eder. En önemlisi barınma hakkı bir yaşam standardı hakkı olarak mülkiyetten bağımsız tanımlanır.

⁴⁰⁶ <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/ESKHS.pdf>

3. ‘4 No’lu Genel Yorum’ (1991)⁴⁰⁷

90’lı yıllarla birlikte dünya üzerinde konut hakkı ihlallerinin ve çalışmanın başında da örneklediği üzere zorla ev boşaltma ve tahliyelerin artması üzerine 11. Madde 1. Paragraf, ESKH Komitesi’nin 4 (1991) ve 7 no’lu (1997) Genel Yorumlarıyla çağın gereklerine göre yorumlanır. Bu yorumlardan önce yer alan 3 no’lu Genel Yorum (1990) konut hakkı ile doğrudan ilgili değildir. Ancak ESKHS 2.Madde 1. Paragraf ile taraf devletlere getirilen ve yukarıda sayılan yükümlülüklerin detaylı bir analizini yaparak hakların kullanımını güçlendirir.

4 No’lu Genel Yorum, ESKHS 11.Madde 1. Paragraftaki yeterli bir yaşam standardı faktörlerinin arasına konut hakkını ekler ve barınma kelimesini çıkartır. Ancak bu değişme ile kapsamda bir geriye dönüş olmaz, tam aksine konut hakkının içeriği genişletilir. Mülkiyete bağlı olmadan, ‘Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı’, aynı zamanda Sözleşmedeki ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılabilmesinin de ön koşuludur. Elverişli bir konuta sahip olmayan kişinin eğitim, sağlık, istihdam gibi sosyal ve ekonomik haklara hatta siyasi haklara erişimi olanaksızdır. Hakların birbiriyle ilgili olması burada çok açık görünür. Yorumun 7. paragrafında Komite, konutu sadece maddi boyutuyla değil insanın ‘barış içinde ve onurlu bir şekilde’ yaşamasına olanak tanıyan pratiğiyle de değerlendirir. Onurlu bir yaşam insan haklarının temeli ise, ekonomik koşullar ve gelir düzeyi fark etmeden bu hakkın herkes için sağlanması gereklidir.

Bu Genel Yorum içinde tanımlanan dört duvar ile bir çatıdan oluşan bir barınak değil, ‘yaşamaya elverişli konut’tur. ‘Elverişli’ sıfatı 7 alt başlık altında 8. Paragrafta açıklanır. Maddeleri özetlersek:

⁴⁰⁷<http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ESKH%20MEV/ESKH%204%20No%E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

Lema Uyar (ed.), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006, İstanbul, 2006, s.142-151.

a.Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği: Konutun kullanımı ne şekilde olursa olsun, kiralık, kooperatif, afet konutu, ev sahipliği, kiralama hatta mülkün işgali veya yasadışı iskân şeklinde bile olsa yasal güvence altındadır. “Herkesin, ne biçim kullanım hakkı olduğuna bakılmaksızın, kişiyi zorla tahliye, taciz ve diğer tehditlere karşı yasal koruma sağlayacak kullanım hakkının bir derece güvenliğine sahip olması gerekmektedir”. Taraf devletlerin, henüz böyle bir korunmaya sahip olmayanlar için gerekli tedbirleri, acil önlemleri almaları gerekmektedir. Mülkün işgali ile yasadışı iskânın da kullanım hakkı olarak tanımlanmasının önemini burada bir kez daha vurgulamak isteriz. Bu anlayış, en başta atıfta bulunduğumuz BM Raporu ile de tutarlıdır çünkü değindiğimiz üzere, evsizlik insan hakları mağduriyetlerinin en şiddetlisidir ve devletlerin yükümlülüğü, gerekli tedbirleri alarak, her ne şekilde olursa olsun kullanım hakkını yasallığa kavuşturmak ve her türlü tehdide karşı gereken önlemleri almaktır.

b.Hizmet, malzeme, tesis ve altyapının kullanılabilirliği: Yaşamaya elverişli bir konut sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme açısından birincil önemde belirli olanaklara sahip olmalıdır. Doğal ve ortak kaynaklara, güvenli içme suyuna, yemek pişirme, ısınma ve aydınlatma için gerekli enerjiye, temizlik ve yıkanma donanımına, gıda depolama araçlarına, çöp toplama, atık su ve katı atık sistemine ve acil yardım hizmetlerine sürdürülebilir erişime sahip olmalıdır.

c.Maddi olarak karşılanabilirlik: Konut ile ilgili mali giderler ya da kiralık ise kiralar kişi ve ailesinin temel ihtiyaçlara ulaşımını engellemeyecek şekilde olmalıdır. Taraf devletler konuta ait masrafların gelir düzeyi ile orantılı olmasını sağlayacak önlemler almalıdırlar. Kiracıların makul olmayan kira bedelleri veya zamlarına karşı korunmaları gerekmektedir. Maddi güçleri konut edinmeyi karşılamayanlara taraf devletler konut sübvansiyonu ve konut finansman biçimleri ve düzeyleri sağlamalıdırlar..

d.Oturmaya Elverişlilik: İçinde yaşayanlar soğuk, sıcak rutubet vb. gibi sağlığa yönelik tehditlerden koruyan ve ayrıca yaşayanların yeterli alana sahip olduğu

elverişli konut. Konutun, oturanların fiziksel güvenliklerini de sağlaması gerekmektedir. Yaşamaya elverişsiz konut ve kötü yaşam şartları, yüksek ölüm ve hastalık oranlarına sebebiyet verdiklerinden, Komite, taraf devletleri Dünya Sağlık Örgütü'nce hazırlanan ve sağlıklı konutları salgın hastalıklara neden olabilecek çevresel etmenler arasında değerlendiren Konut Sağlığı Prensiplerini⁴⁰⁸ yaygın bir şekilde kullanmaya teşvik eder.

e.Erişilebilirlik: Yaşamaya elverişli konut hakkı herkes için erişilebilir olmalıdır. Risk altındaki grupların bu hakka devamlı ve sürdürülebilir erişimine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Engelliler, yaşlılar, çocuklar, ölümcül hastalığı olanlar, HIV-pozitifliler, doğal afet mağdurları, afet tehdidi altındakiler vb. dezavantajlı gruplar bu hak kapsamında belirli önceliklere sahip olmalıdırlar. Konut yasa ve politikaları bu grupların özel ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Arazisiz çiftçiler ile toplumun yoksul kesimlerinin toprağa erişim hakları da sağlanmalıdır. Herkesin, toprağa erişim de dâhil olmak üzere, bir hak olarak güvenli bir yerde barış içinde ve insan onuruna uygun olarak yaşama hakkını güvence altına alacak gözle görülür düzenlemeler yapılmalıdır.

f.Konutun Mevkii: Konut, sağlık, eğitim hizmetleri, çocuk bakım merkezleri, iş olanakları ve diğer sosyal hizmetlere erişime olanak sağlayacak bir mevkide olmalıdır. Bu durum hem büyük şehirler hem de işyerine gidip gelmenin geçici ve mali giderinin yoksul hane halkının bütçesi üzerinde ağır baskılar oluşturduğu kırsal kesimler için geçerlidir. Yine aynı şekilde, konutların kirli bölgelerde ya da yakın bir dönemde sakinlerinin sağlık hakkını tehlikeye atacak şekilde kirlilik sorununa yol açacak kaynaklara yakın yerlerde inşa edilmemeleri gerekmektedir

g.Kültürel Yeterlilik: Konutların inşa edilme biçimi, kullanılan inşaat malzemeleri ve bunları destekleyen politikalar, konutta kültürel kimlik ve çeşitliliği ifade etmeye uygun olmalıdır. Konutun çevresini geliştirme ve modernleştirmeye yönelik faaliyetler konut hakkının kültürel boyutunu dikkate

⁴⁰⁸ World Health Organization, Health Principles of Housing, Cenevre 1990.

almalı ve bunun yanı sıra uygun modern teknolojik gelişmeleri de göz ardı edilmemelidir

Komite bu niteliklerde bir konut hakkı için devletlerin gereken tedbirleri almalarını, hakkın sağlanmasına yönelik stratejiler geliştirmelerini ve yükümlülüklerini yerine getirmelerini ister. Ayrıca taraf devletler uluslararası işbirliği ile de yükümlülüklerini yerine getirebilirler.

4. ‘7 no’lu Genel Yorum’ (1997)⁴⁰⁹

Zorla tahliye ve ev boşaltmalar üzerine olan 7 no’lu Genel Yorum (1997), 4 no’lu Genel Yorumda anlatılan elverişli konut hakkının ilk koşulu olan yasal güvence hakkını tekrarlar ve zorla tahliyelerin ‘prima facie’ (ilk görüşte) insan hakkı ihlali olduğunu belirtir. Zorla tahliyelerin dünyanın her yerinde olağan hale geldiği bir dönemde, Yorum bu gerçekler ışığında konut hakkını genişletir.

Konumuz açısından önemli olan 2. paragraf, zorla tahliyelerin uzun süreden beri devam etmekte olduğuna dikkat çekerek, 1976’daki BM İnsan Yerleşimleri Konferansında alınan, “büyük yıkım ve tasfiye işlemlerinin ancak ve ancak koruma ve onarımın yapılabilir olmadığı durumlarda ve yeniden yerleştirmelere ilişkin tedbirler alındığı sürece yapılmaları gerektiği” kararına dikkat çeker. Ayrıca 1998 yılında kabul edilen ‘2000 Yılı için Küresel Barınma Stratejisine atıfta bulunarak “[Hükümetlerin] temel yükümlülüğünün ev ve mahallelerin tahrip veya yok edilmesi değil, korunup iyileştirilmesi” olarak kabul edildiğini de belirtir. Ve yine örnek karar ve kabuller ile devam ederek bu sefer zorla tahliyelerin ağır bir insan hakkı ihlali olduğunu beyan eder.

Yorum, 3. Paragrafta ‘zorla tahliye’ ifadesini tanımlar:

⁴⁰⁹ www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG07.doc

“...kişilerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendi iradeleri olmaksızın oturdukları evden ve/veya topraktan geçici ya da daimi olarak ve uygun hukuki veya diğer koruma biçimleri sağlanmaksızın ve bu biçimlere erişim olmaksızın çıkarılmaları”.

5.Özel Raportör (2000), Konut Hakkı Programı UNHRP (2002), HABITAT-AGFE (2004)

Neoliberal politikalar sonucu ortaya çıkan kentsel yenileme/ kentsel yeniden canlandırma/ kentsel dönüşüm vb. adı altındaki uygulamaların 2000’lerde ivme kazanarak artması ve mahalle yıkımları ile konut hakkıyla ilgili mağduriyetlerin küresel boyutta olağan görüntüler haline gelmeleri üzerine, BM bünyesinde 2000’li yıllarda 3 yeni konut hakkı mekanizması oluşturulur.

İlki, 2000 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından atanan ve alanı ‘Elverişli Yaşam Standardı Hakkı’nın bir unsuru olarak ‘Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı’ olarak belirlenen Raportördür. Tüm dünyada konut hakkının gerçekleştirilme düzeyini incelemek, ziyaret ettiği yerlerdeki konut hakkı ihlallerini raporlamak birincil görevidir. Ayrıca BM zirve ve konferanslarında konut hakkını gündeme getirmek, HABITAT Gündemi’nin beş yıllık gözden geçirme süreçlerine katkı sunmak, diğer insan hakları raportörleri ile işbirliği yapmak da görevleri arasındadır. Sulukule Plaformu tarafından Raportöre yollanan ve Sulukule kentsel yenileme projesinin sebep olacağı ihlal ve mağduriyetleri anlatan rapor, Raportör tarafından incelenerek Türkiye’den açıklama istenmiştir. Hükümetin yazdığı rapora karşı Platform tarafından sunulan karşı rapora ise henüz bir yanıt gelmemiştir⁴¹⁰. Yaptırımı olmayan bir mekanizma olması nedeniyle fazla etkili değildir.

⁴¹⁰ 10th Session of Human Rights Council :Reports Geneva,2-27 March 2009
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/10session/reports.htm> A/HRC/10/7/Add.1 pp. 68-77

Nisan 2001’de BM İnsan Hakları Komisyonu, BM İnsan Yerleşimleri Birimi HABITAT ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri (OHCHR) arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve ortak bir konut hakkı programının oluşturulması için 2 talimat doğrultusunda resmi görüş bildirir⁴¹¹. 2001/28 sayılı ikinci talimat⁴¹² ‘Elverişli Konut Hakkı’ üzerinedir. Böylece iki kurum tarafından Nisan 2002’de BM Konut Hakkı Programı (UNHRP) başlatılır. Amaç, HABITAT gündeminin ve özellikle 61. paragrafta dile gelen ‘Hükümetler yeterli konut hakkının tam ve ileriye dönük olarak gerçekleştirilmesini teşvik etmek, savunmak ve sağlamak üzere gereken önlemleri almalıdırlar’ taahhüdünün taraf devletlerce yerine getirilmesinin sağlanmasıdır⁴¹³.

2004 yılında ise HABITAT bünyesinde zorla tahliye ve ev boşaltmalar ile ilgili raporlama yapmak ve HABITAT’ı bilgilendirmek üzere bir Danışmanlar Grubu (AGFE⁴¹⁴) oluşturulur. Bu grup HABITAT’a bağlı olmadan çalışan ve HABITAT’tan masrafları dışında bir finansal destek almayan bağımsız bir gruptur. Konuyla ilgili çalışan akademisyenler, mimarlar, şehir planlamacıları, STK yöneticileri, aktivistler, HABITAT tarafından seçilir. AGFE Heyeti zorla tahliye, ev boşaltma ve yıkım gibi konut hakkı ihlallerinin meydana geldiği ülkelerden gelen davet üzerine ilgili ülkeleri ziyaret ederek raporlama yapar. Ziyaret ettikleri ülkelerde konuyla ilgili bir temsilci de yine HABITAT tarafından seçilerek Heyette yer alır. Raporlamalar BM ESKHS 11. Madde ile 4 VE 7 No’lu Genel Yorumlar kıstas alınarak yazılır, zorla tahliye ve ev boşaltma üzerine yapılan değerlendirmelerde HABITAT tarafından oluşturulmuş kriterler kullanılır. Bu mekanizmanın da yaptırımı yoktur sadece uyarma ve yönlendirme vazifesi görür. Ancak AGFE’nin asıl önemi, yerel ve merkezi iktidarlar ile mahalleler

⁴¹¹ <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=282&cid=788>

⁴¹² [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2001.28.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2001.28.En?Opendocument)

⁴¹³ <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=282>

⁴¹⁴ AGFE: Advisory Group on Forced Evictions.

<http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=282&cid=3480>

Raporları: <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=282>

arasındaki arabuluculuk görevi ile mahallelerde gerçekleştirdiği katılımcı planlama yöntemleridir. Brezilya’da Santa Domingo önemli bir örnektir⁴¹⁵.

İstanbul kentsel dönüşüm mahalle dernekleri, sivil toplum örgütleri ve meslek odalarından 20 temsilcinin Şubat 2009’da yazdığı çağrı üzerine incelemeye gelen AGFE Heyeti, 8-11 Haziran 2009 tarihlerinde, TOKİ, Belediyeler ve mahalleleri gezmiş, ilgili yasaları incelemiş ve geniş kapsamlı raporunu hazırlamıştır⁴¹⁶. Rapor Eylül 2009’da HABITAT’a sunulmuş olup değerlendirme sonucu beklenmektedir. BM HABITAT ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri (OHCHR) tarafından haklar üzerine yazılan ikinci rapor olan Elverişli Konut Hakkı Raporunda (Fact Sheet 21-Eylül 2009) AGFE’nin ziyaret ettiği kentler arasına İstanbul da eklenmiştir⁴¹⁷.

6. HABITAT II Gündem (1996) -İstanbul Deklarasyonu⁴¹⁸ / GAP HABITAT

BM İnsan Yerleşimleri HABITAT, Vancouver’dan sonra ikinci konferansını 3-14 Haziran 1996 tarihlerinde İstanbul’da düzenledi. Habitat II, “Kentleşen bir dünyada sürdürülebilir kalkınma için ortaklıklar, çözümler ve üstlenilen sorumluluklar” konferansıydı ve sadece sorunları değil çözüm yollarını da gündeme getirdi. 500’den fazla belediye ve kentin temsil edildiği bir konferans olan HABITAT II, aynı zamanda BM ile yerel yönetimler arasında bir ortaklığın temelini atıldığı ilk adım oldu. İstanbul Deklarasyonu’nun 12. Maddesi, yerel hükümetleri kendi hakları kapsamında genel sorumlulukları ve demokratik yasallıklarıyla topluma en yakın makam olarak tanıır. Yerel yönetimlerin HABITAT Gündemi üzerinde ve Gündemin hayata geçirilmesindeki rolleri de

⁴¹⁵ Forced Evictions-Toward Solutions? Second Report of AGFE to the Executive Director of UN-HABITAT, UN-HABITAT 2007, pp., 49-53.

⁴¹⁶ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, 8-11 June 2009.

⁴¹⁷ OHCHR& HABITAT, Right to Adequate Housing, Fact Sheet 21/ Rev.1, Geneva September 2009, p 46.

⁴¹⁸ http://ww2.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.asp,
<http://ww2.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm>

kabul edilmiştir. Bu bağlamda ‘merkeziyetçilikten uzaklaşmak’ bir ideal olarak ortaya konmuştur.

BM’e üye devletler İstanbul Deklarasyonu ve Gündemi ile dünya üzerindeki kent, kasaba ve köylerdeki insan yerleşimlerinin şartlarını geliştirmeye yönelik bir sosyal kontrat ortaya koymuşlardır. Burada birçok madde yanında konumuz açısından önemli olan, elverişli konut sağlama ve insan yerleşimlerini daha güvenli, daha sağlıklı, yaşanabilir, hakça, sürdürülebilir ve üretken yapma evrensel hedeflerinin onaylanmasıdır. Deklarasyon ile, katılımcı devletler, ayrıca, insan yerleşimleri problemlerinin küresel ölçekte farkına varılmasına katkıda bulunan ve herkes için yeterli konutu sağlamak üzere eylem çağrısı yapan Vancouver Kanada’da düzenlenen Birinci Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı’nı (United Nations Conference on Human Settlements), Evsizler için Barınak Uluslararası Yılı’nın (International Year of Shelter for the Homeless) kutlanmasını ve 2000 Yılı Küresel Konut Stratejisi’ni (Global Strategy for Shelter to the Year 2000) de dünya kamuoyuna hatırlattılar.

Gündem, hükümetlere, vatandaşlarının barınma ihtiyacını karşılamaları ve ayrıca vatandaşlarının barınakları ile mahallelerini korumaları ve iyileştirmeleri yönünde yükümlülükler getirmektedir. Adil ve sürdürülebilir bir şekilde, herkesin sağlıklı, güvenilir, erişilebilir ve maddeten karşılanabilir yeterli barınmaya sahip olabilmesi hedeflenir. 61.Paragraf ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden bu yana yaşamaya elverişli konutun elverişli yaşam standardının önemli bir parçası olarak tanındığı belirtilir ve ayrıca tüm hükümetler fonların kullanımı, iktisadi politikalar, programlar, konut sektörü, ilgili bakanlıklar vb. konularında vatandaşlarının barınma hakkından sorumlu tutulur. Hükümetler, elverişli konut hakkını bütünlük içinde ‘geliştirerek teşvik etmek’, ‘korumak’ ve ‘garanti etmeye’ uygun eylemlere geçmelidirler. Eylemleri incelersek 4 No’lu Genel Yorum’un etkisini okuruz. Bu eylemler şöyle sıralanabilir:

- Temin etmek (ayrımcılık yapmadan herkese).

- Konutun kullanım hakkına hukuki güvence sağlamak (...yoksulları da gözeterek ve evsizlerin bu konumlarından dolayı cezalandırılmamaları gerektiğini göz önüne alarak...).
- Ulaşılabilir, maddeten karşılanabilir ve yaşanabilir konutlar için politika üretmek. Bu madde yoksullara yönelik mali yardım ve kiralık ve diğer konut yardım şekillerini de kapsar. Maddeten karşılanabilir uygunlukta konut üretimi için gereken ekonomik tedbirler burada ayrıca maddelenir.
- Elverişsiz konut ve evsizliğin saptanarak bu gruplara yönelik tedbirlerin geliştirilmesi.

İstanbul toplantısı ertesi yayınlanan deklarasyonun bizim açımızdan en önemli kısmı 8.Paragraftır:

“ Taahhütlerimizi yeterli konut hakkının çoğulcu ve geliştirilebilir imkânlarla ve uluslararası enstrümanlarla geliştireceğimizi tekrar onaylıyoruz. Böylece, hedefe ulaşmak için etkin, kamusal özel ve hükümet dışı sivil ortakların tüm aşamalarda, bireyler ve aileleri için yasal oturma hakkı güvencesi ve her türlü ayrımcılıktan korunma durumu sağlanarak ve eşit erişilebilir ve yeterli konut ediniminin gereği vurgulanarak bir araya gelmesi yönünde çaba sarf edilecektir⁴¹⁹. ”

Son olarak İstanbul Gündemi’nden çıkan Küresel Eylem Planı⁴²⁰(GAP: Global Action Plan) da yukarıdaki kriterleri kullanarak yaşamaya elverişli konut hakkı için ileriye dönük bir küresel işbirliğinde yapılacakları sıralar. Planın ‘Herkes İçin Uygun Konut’ başlığı altında 39. Maddesi devletlerin halkın konut edinmesi, konutunu koruması ve evlerini, mahallelerini yenilemesi konularındaki çabalarını destekler ve bunların yapılabilir kılınması yolunda adımlar atılmasını da talep eder. Madde 40(h), maddeten ulaşılabilir konut üretiminin desteklenmesi, özendirilmesi ve uygun kiralık konut sağlanmasını isterken 68.Madde ‘katılımcılık’ boyutunu sürece ekleyerek konut ihtiyacına yönelik politika geliştirmede etkilenecek yoksul kesimlerin de sürece katılmalarını şart koşar.

⁴¹⁹ http://ww2.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.asp

⁴²⁰ The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action

www.unhabitat.org/.../docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf-

7. Sonuç: BM Sisteminde Barınma Hakkı Açısından Türkiye'nin Konumu

İlk kısımlarda incelendiği üzere 80'li yıllara gelene kadar Türkiye, Beş Yıllık Kalkınma Planları, gecekondulaşma yasaları ve ucuz konut, kiralık konut, ucuz arsa üretimi gibi politikaları ile yukarıda listelenen BM Sistemi politikalarına yakın durur. Hatta mevcut gecekondulaşma stokunun iyi durumda olanlarının yıkımının konut açığını arttıracığından hareketle ıslah politikaları da geliştirir. Bu hedefe yönelik olarak ucuz kredi, ayni, teknik yardım ile gecekondulaşma meskenini iyileştirme olanakları tanır. Böylece 2000'lerde BM tarafından önerilecek olan Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni⁴²¹ neredeyse önceden görür. Aynı şekilde HABITAT II Eylem Planında, hükümetlere vatandaşlarının barınakları ile mahallelerini koruma ve iyileştirmeleri için konan yükümlülükleri de otuz sene öncesinden yasalarına ve kalkınma planlarına koyar. Özellikle 775 sayılı Gecekondulaşma Kanunu yukarıda incelendiği üzere o zamana dek gelen yasa ve kalkınma planlarının bütüncül gelişmiş bir toplamıdır. Gecekondulaşma mahallelerindeki zorla tahliyeler ve ev boşaltmalar incelendiğinde ise uzun bir dönem Türkiye'de gecekondulaşma yıkımı gündemde olmamıştır.

Tekrara düşmemek ancak paralellikleri göstermek açısından Türkiye'nin 80 öncesi gecekondulaşma sorunu ve ucuz konut ihtiyacına yönelik politikalarından bazı önemli başlıkları yukarıdaki metinden buraya taşırsak, o dönemde ortaya atılmış çözüm önerileri ile az önce incelediğimiz uluslararası konut hakkı mekanizmaları arasındaki paralellik şaşırtıcıdır. Özellikle insan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi için toplum yararına devlet yatırımlarını önererek, ucuz konutu teşvik eden anlayış uluslararası mevzuata çok paralel gider:

-“İnsan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi...yatırımları toplum yararına’ ve ‘gerektirdiği önceliklerle yöneltmek...”⁴²²”

⁴²¹ 2020 yılına kadar 100 milyon gecekondulaşma sakininin yaşamlarının önemli ölçüde iyileştirilmesine yönelik hedef. Yerel yönetimler, özel sektör ve STK'lar da dahil olmak üzere çalışmalar.

⁴²² 1.BYKP.

-“Sahiplerinin oturacakları evlerle birlikte, düşük kirali halk konutları yaparak kiranın özellikle dar gelirli ailelerin imkânlarını zorlayıcı etkisini azaltmak⁴²³.”

-“Gecekonduları, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmamak. Her şeyden önce bu gecekonduların arsa mülkiyeti problemini çözmek, kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek, ancak çok kötü olanlarını içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak suretiyle ortadan kaldırmak.⁴²⁴”

-“Konutun, yapıcı ve alıcının kredi desteği olmaksızın konut pazarına girmelerini engelleyen, pahalı bir mal oluşu, sosyal etkileri, az gelirli ailelerin bu konuda kamu yardımına olan ihtiyacı konut pazarının, Devlet müdahalesi olmaksızın, işlemlerini imkânsız kılmaktadır⁴²⁵”.

-“Bu durum ailelerin gelirlerinin önemli bir kısmını kiraya vermek veya düşük barınma şartlarına uymak zorunda kaldıklarını göstermekte ve özellikle orta ve az gelirli aileler için ağırlık taşımaktadır.⁴²⁶”

Örnekler kuşkusuz çoğaltılabilir ancak devletin o zamanlardaki bakış açısını göstermesi açısından yeterlidir. 2000’li yılların yasaları ile uygulamalarına dönerek aynı karşılaştırmayı yaparsak tablo tamamen değişecektir. TOKİ ve belediyelerin elini güçlendiren kentsel dönüşüm yasalarıyla TOKİ’yi yeniden yapılandıran yasalar, yukarıda incelediğimiz üzere, kentsel dönüşüm projelerini ve mahalle yıkımlarını ve ayrıca konut hakkı ile mülkiyet hakkı ihlallerini getirirler. Altyapıları tamamlanmış yerleşik mahalleler, kamu yararı gözetilmeden rant amaçlı yıkmakta, kent yoksullarına kentin kapıları kapatılmaktadır. Hak sahibi olanlar BM standartlarına göre yaşamaya elverişli olmayan konutlara yeniden iskân edilirlerken, hak sahibi olamayanlar ile kiracılara hiçbir hak tanınmayarak kendi başlarının çaresine bakmaları istenir. Prima facie’ insan hakkı ihlalleri İstanbul’un olağan görüntüleri olur. Yasalar BM Sistemi ve HABITAT Gündemi’nin yükümlülükleri açısından ‘ilerlemeci’ nitelikte değil tam aksine haklardan geriye gidiş yönündedir. Gündemin konut hakkı ve uygun kiralık konut ile ilgili 39 ve 40h Maddeleri ile katılımcılık boyutunun öne çıkaran 68. Maddesine Türkiye, çalışmanın başında izlendiği üzere, uymamaktadır. Ayrıca, İstanbul Habitat Gündemi ile ortaya konulan yerel yönetimlerin üstünlüğü ilkesi

⁴²³ age

⁴²⁴ age

⁴²⁵ 2.BYKP.

⁴²⁶ age

de, tüm karar ve uygulama mekanizmalarını elinde bulunduran merkezi TOKİ yönetimi karşısında anlamını yitirmiştir. AGFE Heyeti'nin doğru tespitiyle, HABITAT Küresel Eylem Planı da, İstanbul Deklarasyonu da ve HABITAT II Gündemi de bizzat 2000'lerin İstanbul'unda ihlal edilmiştir.

4 numaralı Genel Yorum'daki elverişli konut hakkı şartları arasında yer alan 7 şartı aşağıda inceleyeceğimiz Ayazma-Bezirgânbahçe yeniden iskanı⁴²⁷ üzerinden incelersek:

a.Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği: Evlerinin tapuları resmen oturanların üzerlerinde değildir; 15 yıllık ödemeleri bitmeden tapu sahibi olamazlar. Aileler maddeten zor şartlarda olup icra riski altında olduklarından yasalar ile güvence altına alınmış bir hakka sahip değildirler. Nitekim AGFE Raporu da buna dikkat çekerek ailelerin ikinci bir zorla tahliye tehdidi altında olduğunu belirtmiştir. 10 Haziran 2009'da önce Küçükçekmece Belediyesi'ni ardından Bezirgânbahçe'yi ziyaret eden Heyeti kalabalık bir grup ellerinde icra kâğıtlarıyla karşılaşmışlardır. AGFE Raporuna göre de ailelerin 3'te 1'i icra tehdidi altındadır⁴²⁸.

b.Hizmet, malzeme, tesis, altyapı: Konutların standartları niteliksizdir

c.Maddeten karşılanabilirlik: Konutların kredi taksitlerini maddi olarak ödeyemediklerinden açlık sınırında yaşamaktadırlar.

f. Konutun Mevkii: Mevkii olarak işe erişime uzaktır. Ulaşım giderleri maddi külfet olmaktadır

⁴²⁷ Bu kriterlerin Sulukule-Taşoluk sürecine uygulanması da hemen hemen aynı sonuçları verecektir.

⁴²⁸ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, 8-11 June 2009,s.26-27.

g. Kültürel Yeterlilik: Kültürlerine de yaşam tarzlarına da hiç uymayan konutlara mecbur edilmişlerdir. Kalabalık aile yapıları da kültürleri de dikkate alınmamıştır.

Elverişli Konut Hakkı'nı tanımlayan 7 maddeden 5'ini yerine getirmeyen TOKİ Bezirgânbahçe konutları Ayazmalılar için yaşamaya elverişli konutlar olarak tanımlanamaz. Aynı gerekçeler Sulukule-Taşoluk yeniden iskânı için de öne sürülebilir⁴²⁹. Taşoluk'a yerleştirilen 300 civarı Roman nüfustan bugün geride 3-4 aile kalmıştır.

BM-HABİTAT AGFE İstanbul Raporu da bu sürece dikkat çeker. Raporun Fatih Belediyesi ile ilgili kısmında, belediye yetkililerinin Sulukule'den 346 ailenin evlerinden 42 km. uzaklıktaki Taşoluk'a yerleştirildiğini ve 50 ailenin Sulukule'ye geri döndüğünü kabul ettiği belirtilir. Her ne kadar Belediye yetkilileri bu ailelerin Taşoluk'taki elverişsiz yaşam koşulları ve ekonomik sıkıntılardan dolayı döndüklerini kabul etmeyerek dönüş nedenlerini daha çok çıkar sağlamak olarak açıklamış olsalar da, bu değerlendirme AGFE heyetinin sahadaki bulguları ve geri dönen aileler ile yaptıkları mülakatlarla ciddi şekilde çelişmektedir⁴³⁰.

Sulukule ile ilgili olarak, kentsel dönüşüm ile yaratılan spekülasyon kazançtan mülk sahipleri yerine 3. Şahısların yararlanmaları da eleştirilir⁴³¹. '5366 Sayılı Yasa' başlığı altında yasayı inceleyen Heyet, yasayı katılımcılıktan uzak, sosyal boyutu dikkate almadan salt mekan değişikliğine odaklanan ve mülkiyet haklarını açıkça ihlal eden bir kanun olarak değerlendirir. Yasa içindeki kamulaştırma tehdidine de dikkat çeker. 'Baskı/Zorlama' başlığı altında, belediyeler ile mahalle sakinleri arasındaki sözleşmelerin böyle bir kamulaştırma baskısı altında atılmasını gündeme getirir⁴³².

⁴²⁹ Sulukule'den Taşoluk'a giden Romanlar zor durumda

<http://sulukulegunlugu.blogspot.com/2009/03/hurriyette-manset-sulukuleden-tasoluka.html>

⁴³⁰ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, 8-11 June 2009, s.32-33.

⁴³¹ age s.37-38.

⁴³² age s.38

“İnsanların kendi rızaları ile evlerini sattıkları ya da belediyeler ile anlaştıkları vakalar her ne kadar ‘zorla tahliye’ olarak adlandırılmasa da, heyetin bulgularına göre kentsel dönüşüm projelerine isteyerek onay veren kesim küçük bir azınlıktır ve insanların çoğu devlet yetkilileri ile sözleşme imzalamaya zorlanarak projelere katılmışlardır⁴³³”

Heyet tarafından, İstanbul’da bulunan gecekondü alanlarının Güney, Güney-Doğu Asya’da bulunan gecekondü alanlarından çok farklı olduğu, sıkışık, altyapısı bulunmayan, çevresel olarak çöküntü alanı haline gelmiş ve hiçbir hizmet alamamaktan ötürü olabilecek en kötü durumdaki bu alanların aksine, ziyaret edilen gecekondü bölgelerinin, düzgün konutlar olduğu, belediyelerce yapılmış yolları, açık alanları, okulları, elektriği, suyu, çöp toplam alanları, dükkânları, ağaçları (meyve ağaçları da) bulunan alanlar olduğuna dikkat çekilir. Mahalle atmosferi ve güçlü sosyal bağlar da önemli nitelikler arasında sayılır⁴³⁴. Bu durumda, gecekondü ve benzer yerleşim alanlarının yıkılarak çok katlı blokların inşasından ibaret olan kentsel dönüşüm pratiklerinin değiştirilmeleri tavsiye edilir. Bu uygulamalar yerine, mahalle iyileştirme politikalarının benimsenmesi ve kredi desteği ve teknik yardımın yanı sıra, yoksulluk ve kaynak yokluğunun alt gelir grubu mahallelerinin kalıcı öğeleri olmaları nedeniyle, yerleşimde yaşayanlara yönelik gelir artırıcı ve istihdam yaratıcı bütüncül bir politikaya öncelik verilmesi de önerilir. Böyle bir politika ile deprem riskinin de azaltılabileceği belirtilmektedir. (Aslında, Ayazma dönüşümünde, mahalleli Bezirgânbahçe konutlarının kalitelerinin kötü olduğundan hareketle deprem tehdidini burada hissetmektedir)⁴³⁵. Raporla ayrıca, ilgili topluluklar ve vatandaşların sürecin planlama, tasarlama ve uygulama aşamaları ile kontrol etabında katılımcı yöntemlerle yer almalarının sağlanması da tavsiyeler arasındadır.

AGFE Heyetinin vardığı en önemli nokta İstanbul’da zorla tahliye ve ev boşaltmaların gerçekleştirilmekte olduğudur. Hatta Bezirgânbahçe’de ekonomik darlıklar nedeniyle icra tehdidi altında yaşayan nüfusun da böyle bir risk altında

⁴³³ age.

⁴³⁴ age s.38

⁴³⁵ Bknz :Ekler: Ayazma zemin etüdü ve Sulukule Raporu

olduğu vurgulanır. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye, taraf olduğu BM-Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi 11/1 Madde ile 4 ve 7 no’lu Genel Yorumları ihlal etmektedir. Ayrıca, uluslararası standartlara göre iyi nitelikte olan ve kolaylıkla onarılabilecek durumdaki konutların toptan yıkımı Binyıl Gelişim Hedefi 7 ‘yi olumsuz etkilemektedir. Bütün taraflardan ve yapılan ziyaretlerden toplanan deliller göstermektedir ki, 1996’da İstanbul’daki Habitat II Konferansında imzalanan HABİTAT Gündemine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ilerleyici konut hakkı açısından saygı göstermemektedir. Bu süreç, ardı ardına yapılan yeni yasalar ile HABİTAT Gündeminin tam aksine haklardaki kazanımdan geriye bir gidişattır. Bu bağlamda, yeni yasalar, özellikle 5366 sayılı Yasa ile 5393 sayılı Yasa Madde 73’ün yasal çerçeveleri konut hakkı kazanımlarından geriye gidişin önemli araçlarıdır. Maddi olarak ulaşılabilir konut hakkı HABİTAT Gündeminin 85-90-91 ve 142. Maddelerinde yer alırken, 68(g) ve 40 (h) maddeleri maddeten kiralamaya elverişli konut miktarını arttırmayı alternatif olarak öne sürer. ‘Maddi olarak erişilebilir/satın alınabilir konut hakkı’ HABİTAT Gündeminde konut hakkının en önemli yönü olarak ele alınır ve bu hedefin gerçekleşmesi için katılımcı yöntemler önerilir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin uygulamaları HABİTAT Gündeminin bu kriterlerine de saygı göstermemektedir⁴³⁶. Kısaca, 2000’lerin Türkiye’si BM Yorumundaki Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı açısından sınıfta kalmıştır.

B- Avrupa Konseyi Sistemi İçinden Üç Örnek

Tekrara düşmemek için Avrupa Konseyi Sisteminden üç önemli örnek ile uluslararası mevzuat tamamlanacaktır:

1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS -1950)

AİHS’ de doğrudan bir konut hakkı tanımı yer almaz. 8. Madde 1. Paragraf: “Herkes özel ve aile yaşamına, konutuna ve yazışmasına saygı

⁴³⁶ age s.36.

gösterilmesi hakkına sahiptir'', diyerek dolaylı bir atıfta bulunur. Mülkiyet Hakkını düzenleyen 1 no'lu Protokolün 1. Maddesi de mülkiyete bağlı bir dokunulmazlık tanımı yaptığından yukarıdaki BM Sisteminde yorumladığımız konut hakkının kapsamlılığı ve içericiliği burada bulunmaz.

Ancak, mülkiyet tanımının çok değişik değerlendirilebileceğini gösteren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Öneriyıldız /Türkiye⁴³⁷ kararı radikal bir örnektir. Kısaca özetlemek gerekirse, 28 Nisan 1993'te Ümraniye Hekimbaşı'ndaki belediye ait çöplüğün patlaması sonucu bölgedeki hazine arazisinde gecekondusu bulunan Maşallah Öneriyıldız evini ve ailesinden 9 kişiyi kaybeder ve iç hukuk yollarını tükettiği süreç sonunda AİHM'e gider. Konumuzla ilgili madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) Mülkiyet Hakkını düzenleyen 1 no'lu Protokolünün 1. Maddesidir. Maddenin ilk paragrafına göre:

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Herhangi bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir⁴³⁸.”

Yine konumuzla ilgili olarak Hükümet, başvuru sahibinin gecekondusunun izinsiz inşa edildiğini ve bu haliyle iç hukuk açısından mülk ve mülkiyet hakkı oluşturmadığını beyan eder. Mahkeme kararının ilgili bölümü ise mülk ve mülkiyet kavramlarına radikal bir yorum getirir. 60'lardan bu yana kentlere olan göçe atıfta bulunarak, nüfusun üçte birinden fazlasının o zamandan beri kalıcı gecekondularda yaşadığına dikkat çekilir. Süregelen aflarla (18'in üzerinde) gecekondunun yerleşikleştiği belirtilir. Gecekondu mevzuatını detaylı inceleyen Mahkeme, mevzuattaki yasal kısıtlamalara rağmen gecekondu alanlarına yönelik devlet politikalarının bu tür alanların şehre dâhil olmasını teşvikle bu alanların varlığını ve bu alanlardaki vatandaşların yaşam biçimlerini kabul ettiği sonucunu çıkartır.

⁴³⁷ Öneriyıldız/ Türkiye Davası.Başvuru No:4939/99 Strazburg, 30 Kasım 2004.

⁴³⁸ AİHS , http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_9.htm

Öneryıldız'ın gecekondusundan emlak vergisi alındığı gibi gecekonduya kamu hizmetleri de sağlanmıştır. Bu gerçekleri not eden Mahkeme, Hazineye ait bir araziye beş yıl boyunca işgal etmenin kişiye arazi üzerinde mülkiyet olarak bir hak vermeyeceğine karar verir. Ancak, ilgili maddedeki mülkiyet kavramını “maddi mülkiyet ile sınırlı olmayan ve iç hukuktaki resmi sınıflandırmalardan bağımsız” bir değerlendirme ile ele alır. Buna göre maddi mülkün yanı sıra kıymet teşkil eden bazı hak ve çıkarlar da hükme göre mülkiyet olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, bina hazine arazisi üzerinde kaçak inşa edilmiş olmasına rağmen başvuran, inşa ettiği binasına mülk olarak ve ayrıca su ve elektrik tesisatları, ev eşyaları ve kişisel eşyaları ile sahiptir. Kendi tarafından inşa edilmiş konutu ve yakınları ile birlikte orada ikameti, başvurucuya ekonomik çıkar sağlamaktadır. Yetkili makamlarca da buna uzun süre göz yumulduğundan 1 no’lu Protokolün 1.maddesinin 1.Paragrafının ilk cümlesindeki hüküm uyarınca gecekondusunun ‘mülkiyet’ anlamına geldiğine karar verilir. Böylece, Mahkeme, kaçak yapının üzerinde bulunduğu araziye kişinin mülkü saymasa bile gecekondu binasını ve içindeki yatırımları ve şahsi malları kişinin mülkü saydığından, bu mülkün dokunulmazlığını da garantilemiş olur. Başvuranın meskenine yönelik mülkiyet çıkarının 1 no’lu protokol’ün 1. maddesinin ilk cümlesinin anlamı çerçevesinde önemli bir çıkar ve dolayısıyla bir mülk oluşturmaya yetecek niteliğe sahip olduğu kabul edilmiştir⁴³⁹.

Ayazmalılar AİHM’e başvursalar ne olurdu? Yerinde kalma hakkıyla ilgili bir başvuru yapamazlardı çünkü Sözleşme buna açık değildir. Ancak Öneryıldız kararı doğrultusunda, mülkiyetleri olarak gecekondularının bedellerinin ödenmemesine itiraz edebilirlerdi. Eklerde yer alan sözleşmeden görüleceği üzere imzaladıkları banka sözleşmelerinde bu bedel hiçbir şekilde gözükmeyiz. Senetler 41.500 TL üzerinden yapılmış ve gecekondularının bedelleri fiyatlandırmadan düşülmemiştir. Bu durumda Öneryıldız kararı doğrultusunda ilerlersek, ‘gecekondu binasını ve içindeki yatırımları ve şahsi malları’ toplamı olan mülklerine hiçbir şey ödenmemiş demektir.

⁴³⁹ Öneryıldız/ Türkiye Davası. Başvuru No:4939/99 Strazburg, 30 Kasım 2004.

Öneryıldız, ayrıca konut, aile yaşamı ve özel yaşama saygı hakkını düzenleyen 8. Madde'den de Devlet aleyhine şikâyetçi olmuştur. Mahkeme 1 no'lu Protokol'ün 1. maddesinin ilk cümlesi kapsamında konuyu görüştüğünü beyan ederek 8. Maddeden görüşmeye gerek görmemiştir⁴⁴⁰. 8. Maddenin ilgili bölümleri şöyledir:

“1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda, zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.^{441”}

8. Madde Sulukule örneği üzerinden incelenebilir. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiseri Hammarberg'in Temmuz 2009 Türkiye ziyareti ertesi yazılan İstanbul raporu içinde 5366 sayılı Kanun ile Romanlar ve barınma hakkına yönelik önemli noktalar ortaya çıktı. Raporun konuyla ilgili başlıkları şöyle:

“Madde 195: ‘İstanbul Sulukule örneğindeki gibi uzun geçmişli Roman yerleşimlerini etkileyen kentsel dönüşüm projeleri için Komiser tüm uzman yetkilileri ilerde yapılabilecek yıkımlar karşısında hemen tedbir almaları için ve Romanların yaşam tarzları ve sosyal uyumları dâhil olmak üzere kültürel mirasa etkin saygı ve koruma için uyarır.

Madde 196: Bu amaçla 5366 sayılı yasanın ve uygulanmasının yerel yetkililerce acilen gözden geçirilmesi gerekmektedir”.

Raporun Sulukule alt başlığında uygulanan kentsel dönüşüm projesinin ‘sosyal’ bir proje olmadığı belirtilir. Sulukule'nin yok edilmesi sonucu kültürlerini yaşama hakları ellerinden alınan Romanların aynı zamanda sosyal uyumları da zorlaşmaktadır. Bu ihlallere sebep olan 5366 sayılı Kanunun ve uygulamalarının gözden geçirilmesi raporda tavsiye edilir.

⁴⁴⁰ age.

⁴⁴¹ AIHS, http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_9.htm

Rıza Türmen, AİHM Chapman V İngiltere (18.01.2001) kararını incelerken Mahkemenin 8. Madde çerçevesinde getirdiği bir açılıma dikkat çeker. Mahkeme'nin yorumuna göre Çingenelerin toplum içinde azınlık olmalarından doğan savunmasız durumları nedeniyle "gereksinmelerine ve değişik yaşam biçimlerine özel bir dikkat gösterilmelidir". Dolayısıyla 8. Madde taraf devletlere Çingenelerin yaşam kültürlerini korumak için pozitif yükümlülükler getirmektedir. Öyleyse, 8.Madde çerçevesinde, AİHM içtihadına göre, devletlerin, Çingenelerin konutuna, aile ve özel yaşamına müdahale etmemek dışında bir de bunları koruma yükümlülüğü oluşur. Buradan hareketle, devletler kent planlamalarını da bu kültürü yok etmeyecek şekilde yapmalıdırlar⁴⁴².

Avrupa Konseyi İH Komiseri ve AİHM kararını alt alta okursak, Sulukule'yi hiçbir kamu yararı gözetmeden rant amaçlı bir proje ile yerle bir eden ve Sulukule Romanlarının kültürlerini yaşama haklarını 5366 sayılı Kanun uygulamalarıyla ihlal eden Türkiye'yi (TOKİ ile Fatih Belediyesi) AİHM yoluna giren davada zor günler bekliyor demektir. Sulukule'nin AİHM başvurusu iç hukuk yolları tüketilmemesine rağmen kabul edilmiştir⁴⁴³. Başvuru, yukarıdaki maddeler dışında, AİHS 1. Madde (insan haklarına saygı yükümlülüğü), 6. Madde (Adil Yargılanma Hakkı), 13. Madde (Etkili Başvuru Hakkı) ve 14. Madde (Ayrımcılık Yasağı) olmak üzere toplam 6 maddeyi kapsamaktadır.

2. Avrupa Kentsel Şartı 2 (2008)

Avrupa Konseyi'ne atıfta bulunduğumuz bu bölümde Avrupa Kentsel Şartı 2'nin ilgili bölümlerine de işaret etmemiz gerekiyor. 29 Mayıs 2008 Avrupa Konseyi 15. Genel Oturumunda kabul edilen Kentsel Şart-2 Yerel Yönetimler Bölümünde 28 Mayıs 2008 tarihinde görüşülerek onaylanmıştır. Kentsel dönüşümün bir çeşidi olarak soylulaştırma (gentrification) Türkiye'deki uygulamaları ile 5366 sayılı Kanun çerçevesinde tarihi alanlarda

⁴⁴² Rıza Türmen, "Romanlar AİHM'de", Milliyet, 05.11.2006

⁴⁴³ Sulukule AİHM'in Gündeminde, <http://bianet.org/bianet/azinliklar/124227-sulukule-aihmnin-gundeminde>

uygulanmaktadır. Kentsel Şart'ın 65. maddesi soylulaştırmaya dikkat çekerek, kentin yoksullar-varsıllar olarak ayrışmasından duyulan kaygıyı belirtir. Yoksulların çeperlerdeki gettolara, varılların ise kent içi lüks kapalı yerleşimlere geçmeleriyle mekânsal ayrımcılık kenti tehdit etmektedir:

“65....Bizler, özellikle belirli kent alanlarının“soylulaştırılmasına” (*gentrification*) yol açan mekânsal eşitsizlik süreçlerinden, kent merkezlerimizdeki arazi fiyatlarının denetlenemez bir şekilde yükselmesinden, bunlara koşut giden kent çeperlerindeki gettolaşmadan ve bazı yerlerde ortaya çıkan ve kentlerimizi ve kasabalarımızı parçalamakta olan bir mekânsal ayrımcılığı teşvik eden duvarlarla çevrili “kapalı yerleşimlerden” ciddi kaygı duyuyoruz⁴⁴⁴.”

3. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı⁴⁴⁵ (1996)

Avrupa Sosyal Şartına dayanan Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne şikâyet mekanizmasını Türkiye imzalamadığı için AİHM başvurularından çok daha garanti olan bu yol, Türkiye barınma hakkı mağdurları ve savunucularına şimdilik kapalıdır. Ancak, konumuz açısından önemli olduklarından Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın konuyla ilgili 16, 30 ve 31. Maddeleri ile bazı örnek Komite kararlarını ve başvuruları incelemekte yarar var.

Gözden Geçirilmiş Sosyal Şart'da konut hakkını düzenleyen 31. Madde önemli bir maddedir. Buradaki konut hakkı, Komite tarafından, yukarıda BM Sistemi içinde anlattığımız ‘yaşamaya elverişli konut hakkı’ standartları çerçevesinde yorumlanır⁴⁴⁶. Madde ile taraf devletlere, ucuz sosyal konut hakkına yönelik yükümlülükler getirilir. Enteresan olan, 31. Madde kapsamında yer alan yükümlülüklerin, Türkiye'nin önceki dönemlerdeki bakış açısını çağrıştırmasıdır; ancak her üçü de, incelendiği üzere, 2000'li yılların Türkiye'sinde gündemden düşmüştür.

⁴⁴⁴ <http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf>

⁴⁴⁵ [insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/...\(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ\)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc](http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/...(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc)

⁴⁴⁶ Collective Complaint, European Roma Rights Center V Portugal, 22 April 2010 (61/2010) <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3611>

“Âkit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1-yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye;

2-evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya;

3-ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı; taahhüt ederler⁴⁴⁷.”

Bu maddeler kapsamında, Avrupa Roman Hakları Merkezi V Bulgaristan davasında Komite, bazı hakların yaşama geçirilmesinin devletlerin pozitif müdahalesine bağlı olduğuna karar vererek, etkin koruma için gerekli hukuki düzenlemeler ile uygulamaların yapılmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.⁴⁴⁸

Sosyal Şart Madde 16’ya göre, toplumun temel birimi olan aile, sosyal, hukuki ve ekonomik korunma hakkı ile tam gelişmesinin sağlanması hakkına sahiptir. Bu çerçevede, konut hakkı da bu hakları sağlayıcı bir yol olduğundan 16. Madde konut hakkını da düzenleyicidir⁴⁴⁹.

Madde 30 ise, herkesin yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı, konut sağlanması da dâhil, korunma hakkını garantiye alır. Konut hakkı böylece Madde 30 ile de ilişkilidir⁴⁵⁰.

Nitekim Portekiz’in Roman yerleşimlere yönelik konut hakkı ihlallerine karşı Komite’ye başvuran Avrupa Roman Hakları Merkezi⁴⁵¹, 31. Madde yanı sıra

⁴⁴⁷ insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/...(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc

⁴⁴⁸ Collective Complaint, European Roma Rights Center V Portugal, 22 April 2010 (61/2010) <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3611>

⁴⁴⁹ “Âkit taraflar toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla;...konut sağlama...ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik,yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler”
insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/...(GÖZDEN%20GEÇİRİLMİŞ)%20AVRUPA%20SOSYAL%20ŞARTI.doc

⁴⁵⁰ “Âkit taraflar toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla: a) toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerin özellikle istihdam, konut...olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı b) bu önlemleri, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gerektiğinde gözden geçirmeyi taahhüt ederler.”, age.

⁴⁵¹ Collective Complaint, European Roma Rights Center V Portugal, 22 April 2010 (61/2010) <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3611>

bu maddeleri da davasına dayanak göstermiştir⁴⁵². Burada dikkate değer bir başka konu da, Komite'nin önceki kararları doğrultusunda, eğer söz konusu Romanlar gibi dezavantajlı bir grup ise (veya yoksullar), 16. ve 31. Maddelerin Komite tarafından farklı yorumlanarak, devletlere özel pozitif önlemler alması yönünde tavsiyelerde bulunulabileceğidir⁴⁵³ ki konumuz açısından özellikle önemlidir.

VII. Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye: Tutunamayanlar

‘17-18 senelik manevi değerlerimiz vardı. Doğumu o evde yaptık, çocuklar orada doğdu. Kimliklerinde ‘Ayazma’ yazıyor ama artık öyle bir yer yok. Alıştığımız yerden bizi söküp başka bir yere taşıdılar.’⁴⁵⁴

Kentsel dönüşüm bölgeleri sakinlerinin yeniden iskân sonrası başlarına gelenleri anlayabilmek için yasaları incelemenin ötesine geçerek, içerden de bakmak gerekir. Böyle bir yöntem, okuyucuyu yasaların kuru dilinden uzaklaştırıp yasalar vesilesiyle yaşamları değişenlerin seslerine yönlendirir. Bu amaçla, İstanbul'un hatta Türkiye'nin en büyük çaplı⁴⁵⁵ ilk kentsel dönüşüm projesi olan Küçükçekmece Ayazma Mevkii sakinlerinin başlarına gelenleri bu bölümde inceleyeceğiz.

A.Bezirganbahçe'ye Giden Süreç

Çeperinde bulunduğu kent ile ilişkisi asgari düzeyde seyreden, yanı başından geçen çevre yolundan bakıldığında bile ‘görünmez’ olan, kente ait bir yerleşimden ziyade bir kırsal alan yerleşimine benzeyen Küçükçekmece İlçesi

⁴⁵² Komite 17 Eylül 2010 tarihinde bu maddeler ile Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı E (ayrımcılık) Maddesine dayanan başvuruyu kabul etmiştir: European Committee of Social Rights, Decision on Admissibility ERRC V Portugal, Complaint No:61/2010 http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC61Admiss_en.pdf

⁴⁵³ Collective Complaint, European Roma Rights Center V Portugal, 22 April 2010 (61/2010) <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3611>

⁴⁵⁴ Tuna Kuyucu ile birlikte gerçekleştirdiğimiz Bezirganbahçe mülakatlarından. 2008-2009.

⁴⁵⁵ İstanbul'da yapılmış ve yapılmakta olan 8 kentsel dönüşüm projesinde toplam 5292 konut (yeniden iskân edilen aile rakamını gösterir) içinde toplam 1474 konut (1108 Ayazma+ 366 Tepeüstü) ile ilk sırada. Bkz:www.toki.gov.tr

Ayazma Mevkii'nin sakinleri, bölgelerinde yapılmaya başlanan Olimpiyat Stadyumu ile yaşamlarının birdenbire altüst olacağını tahmin edemezlerdi. Olimpiyatlara hazırlık projesi kapsamında yapımına 1999'da başlanan ve dünyanın en büyük ve önemli stadları⁴⁵⁶ arasında gösterilen, ayrıca, UEFA'nın da 5 yıldızlı stadları arasında yer alan Atatürk Olimpiyat Stadyumu 2002 yılında açıldığında, Ayazma Mevkii sakinleri hala şehir suyuna hasretti. Bölgeye şehir suyunun bağlanması ise 2003 yılını bulacak ve bu hizmete devlet eliyle sahip olan Ayazmahılar böylece oradaki varlıklarının artık meşru sayıldığını zannedeceklerdi. Ancak, Küçükçekmece Gölü, E5/TEM, Başakşehir, İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'ne yakınlığı nedeniyle arazi değeri giderek artmakta olan bölgeye yapılan 120 milyon dolarlık stadyum Ayazma'da yıkımlara doğru giden süreci hızlandırarak Ayazma'nın kaderini tümünden değiştirecektir:

“...bölgenin kuzeyinden TEM (Transit European Motorway), güneyinden ise, İstanbul'un ana ulaşım omurgalarından E5 karayolu geçmektedir. İlçenin, Yeşilköy Havalimanı'na uzaklığı ortalama 2km.dir. Ayrıca batı sınırında kuzey-güney aksında yer alan ve Prestij Hizmet Aksı ya da Basın Ekspres Yolu olarak bilinen aks bulunmaktadır. Tüm bu bağlantı aksları ile birlikte, Edirne-Sirkeci demiryolu ile olan direkt bağlantılar ve tartışmalı bir yer seçimi sonucu bölgede yer alan Olimpiyat Stadı, yerel ve merkezi idareleri, bölgeyi uluslararası sermayenin yatırım yapabileceği projeler alanına dönüştürebilme potansiyellerinin varlığı konusunda, ikna etmiş görünmektedir⁴⁵⁷.”

13.06.2004'te bölgedeki gecekondu alanlarının tasfiye edilerek bölge halkının Halkalı gecekondu önleme bölgesinde TOKİ tarafından yaptırılacak sosyal konutlara yerleştirilmeleri için TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Küçükçekmece Belediyesi arasında üçlü bir protokol imzalanır⁴⁵⁸. Bölgenin 'yoğun gecekondu işgali altında bulunduğu' ve çoğu dar gelirli ve her türlü sosyal güvenceden yoksun bölge halkının alacakları kamulaştırma bedelleri ile bu sosyal konutlar dışında başka bir yerden konut almalarının mümkün olmadığı protokolde

⁴⁵⁶ 'Stadi del Mundo', Cribaudo Yayınevi, 2004

⁴⁵⁷ <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=567>

⁴⁵⁸ Protokol, 4.07. 2005 tarihinde, Küçükçekmece Belediyesi tarafından, Küçükçekmece Belediye Başkanı'nın 4.06.2004 tarihli emri ve 9.06.2004 tarihli İlçe Meclis kararı doğrultusunda onaylanır

belirtilir⁴⁵⁹. Hak sahiplerinin tespiti yerel belediyenin göreviyken, konutların satış bedellerinin ve vadelerinin tespiti, konutların yapım şekli ve ihaleleri TOKİ'ye aittir. Bölgenin boşaltılması, gecekonduların yıkımı, enkaz bedelleri gibi uygulamalar ise belediyelere aittir⁴⁶⁰. Yerel belediye bölgede mülkiyet durumlarını tespit ederken şeffaf davranmadığından bir kısım hak sahipleri vergi çıkacak korkusuyla evlerin kendilerine ait olduğunu bildirmez. Belediye çevrelerine yakın olup projeden haberdar olanların ise evlerine ayrı kapı açarak, tandır ocaklarını hatta kümesleri ev göstererek 2-3 daire aldıkları, Türkçe bilmeyen kadınların soruları yanlış anlamalarından dolayı birçok haksızlık olduğu iddiaları gerek Ayazmalılar gerek Tepeüstülüler tarafından mülakatlarda sık-sık dile getirildi.

Protokolün imzalanmasının hemen ardından 27-30 Kasım 2004 tarihlerinde Küçükçekmece Belediyesi, 'Uluslararası Kentsel Dönüşüm Sempozyumu' düzenler. Amaç, uluslararası iyi örneklerden faydalanmak, sorunları öğrenmek, 'çok aktörlü', 'çok boyutlu' ve 'sağlıklı kentsel parçalar üretmeye yönelik' bir düzenleme yapmaktır⁴⁶¹. Sempozyum üç akademisyen tarafından hazırlanır, uluslararası ve ulusal camiadan etkin isimler çağrılır ve iyi bir kentsel dönüşümün yol haritası oluşturuluyor izlenimi verilir. Sempozyum sayesinde, yerel yönetimin uygulamaları böylece hiç araştırılmadan akademik camiadan bir kesim tarafından ileride olumlanacaktır. Konu ile ilgili yayınlanan kitaplarda Küçükçekmece Belediyesi çalışmaları iyi örnekler arasında sıralanarak

⁴⁵⁹ Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi 'yaşama yeni bir pencereden bakın', Küçükçekmece Belediyesi Kitapçığı, s.48.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta, bizzat yerel yönetimin yaptığı 2004 anketlerine göre bölgede özel mülkiyet %32, 2005-06 anketlerine göre de, %44 olup yerel yönetim söyleminin aksine oturanların tümü işgalci değildir. Tapululara, yakın bölgedeki TOKİ sosyal konut projelerinden borçlanarak satın alma veya kamulaştırılma gibi 2 ayrı seçenek daha sunulur. Şubat 2009 itibarı ile %20 civarı tapulu Bezirganbahçe'ye taşınmıştır.

Bakınız: Dilek Özdemir, P.Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005, s.283.

Sırma Turgut-Eda Ç. Ceylan, Bir yerel Yönetim Deneyiminin Ardından. Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010, s. 96, 106-110, 118, 165.

⁴⁶⁰ Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi 'yaşama yeni bir pencereden bakın', Küçükçekmece Belediyesi Kitapçığı, s.56.

⁴⁶¹ Dilek Özdemir, P.Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005, s.13-15.

‘bilimsel’ ve ‘akılcı’ olarak nitelendirilir. Aşağıdaki bölümlerde nedeni olduğu ihlal ve mağduriyetlerin anlatılacağı bu projeye böylece bir kısım bilim insanları tarafından meşruiyet sağlanmaktadır⁴⁶².

Öte yandan, bu etkinliğe asıl katılması gerekenler, yaşam alanları ve yaşamları akademisyenlerce tartışılanlar ve bu süreçten asıl etkilenecek olanlar, davet edilmedikleri gibi, konuyla ilgili görüşlerini yansıttıkları anketler de dikkate alınmaz. Sempozyum kitabında yer alan anket sonuçlarına baktığımızda Ayazma’daki memnuniyet oranı Eylül 2004’de % 51’dir. Aralık 2005- Ocak 2006 anketlerinde ise bu oran %71’e yükselir.⁴⁶³ Kentsel dönüşüm projesinin bu dönemde mahallede iyice duyulması nedeniyle mahalleli muhtemelen yeniden iskâna karşı bir tedbir olarak Ayazma’dan memnuniyetini beyan etmiştir. Yine anketlere göre, mahallede yaşayanların % 96’sı tek katlı, bahçeli bir evde yaşamayı tercih etmektedir. Yaşadıkları yerin işlerine yakın olması burayı tercihlerinin bir başka nedenidir. Mahallelinin ekonomik durumu, aile yapısı, eğitim, sağlık, istihdam, mülkiyet vb. durumları kitabın sayfaları arasında yerlerini alırlar⁴⁶⁴. Anketlere göre İstanbul’da bu denli düşük kiralarda oturabilen nüfusların başka hiçbir yerde aynı şartlarda kiralık ev bulamayacakları dolayısıyla projeden mağdur olacakları da oldukça nettir. Aktif iş durumları ve bir haneden çalışabilenlerin yüzdeleri incelendiğinde de düşük taksitlendirmeleri bile ödemede zorlanacakları aşîkârdır⁴⁶⁵. Görüleceği üzere, proje hazırlanırken ne bu gerçeklere ne de taleplere yer verilecektir ve aslında Sempozyum kitabında yer alan tebliğler de hiçbir dikkate alınmayacaktır.

⁴⁶² Arzu Kocabaş, Kentsel Dönüşüm (/Yenileş(tir)me):İngiltere Deneyimi ve Türkiye’den Beklentiler,2006; Pelin Pınar Özden, Kentsel Yenileme,2008; Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010.

⁴⁶³ Sırma Turgut-Eda Ç. Ceylan, Bir yerel Yönetim Deneyiminin Ardından. Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010.

⁴⁶⁴ age s.280-286.

⁴⁶⁵ Dilek Özdemir, P.Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005.s.282-284 Anketlerin içeriğine sonraki bölümde girilecektir.

Sempozyum kitabının açılış sayfasında Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay'ın bir yazısı ve yazının sonunda da sponsorlara teşekkürü bulunur. Buradan öğrendiğimize göre, kentsel dönüşüm sempozyumunun sponsorları Soyak⁴⁶⁶ ve Eston⁴⁶⁷ gibi iki önemli inşaat şirketi ile konut sektörüne de girmiş olan Oyak⁴⁶⁸ tır. Üç firma da Küçükçekmece İlçesinde üst gelir gruplarına yönelik inşaatlar yapmaktadır. Boşaltılacak gecekondü bölgelerinin lüks inşaatlara açılacağı düşünüldüğünde, inşaat şirketlerinin böyle bir sempozyuma sponsor olmaları şaşırtıcı değildir ancak bu gerçek sempozyumun tarafsızlığına da, bilimselliğine de gölgeyi düşürür. 20.12.2009 tarihinde gazetelerin emlak sayfaları ve eklerinde önemli bir haber manşete çıkar: 'Devler Ayazma için kapışıyor⁴⁶⁹.' Bahsi geçen devler, boşaltılan Ayazma Mevkii'ne 4,000 lüks konutluk inşaat yapmak üzere TOKİ iştiraki Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) ihalesine teklif veren Ağaoğlu, Avrupa Konutları ve Soyak'tır. Proje, TOKİ'nin tüm lüks inşaatlarındaki uygulama olan hâsılat paylaşımı üzerinden yürür. Ne ilginç bir rastlantı ki Soyak, yukarıda görüldüğü üzere, aynı zamanda 2004 Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm Sempozyumunun sponsorlarından biridir ancak teklifi Ağaoğlu kazanacaktır⁴⁷⁰. İhaleyle ilgili yorum yapan Emlak Konut GYO Genel Müdürünün girişimci dili Ayazma kentsel dönüşüm projesi ve gecekondü alanının tasfiyesi ardındaki niyeti açık eder:

‘‘Kızımız güzeldi. Güzel kızdan anlayanlar talip oldu. İstanbul’da anayoluna çok yakın, temiz, imar sorunu olmayan ender arsalardan birisi⁴⁷¹.’’

Çalışmanın ilk kısmında belirtildiği üzere, yoksulların kriminalleştirilmeleri kentsel dönüşüm politikalarına meşruiyet kazandırmanın bir aracıdır. Küçükçekmece Belediyesi tarafından hazırlanan kitapçıkta kentsel dönüşümün gerekliliği böyle bir ötekileştirme üzerinden yapılır:

⁴⁶⁶ 3,600 konutluk Soyak Olimpiakent, Olimpiyat Stadı yakınında.

⁴⁶⁷ 2,000 villa tipi ev, Ardıçlı Evleri ve Ardıçlı Göl Evleri, Başakşehir karşısında.

⁴⁶⁸ 12,000 konutluk OYAKKENT Başakşehir’de kurulmaktadır.

⁴⁶⁹ Kireççi, Tebernüş, ‘Devler Ayazma için kapışıyor’, Milliyet, 20.12.2009

http://www.emlakkulisi.com/28614_emlak_gyo_nun_ihalesine_ilk_raund_galibi_ali_agaoglu_oldu

⁴⁷⁰ ‘Ayazma’ da üç devin rekabeti sonuçlandı. Ağaoğlu, kazanan isim oldu.’, Milliyet.26.12.2009.

⁴⁷¹ age

“...aynı zamanda geri dönüşü olmayan sorun odaklı ve yaşam güvenliği olmayan alanları kimi zaman kriminal bölgelerini, sosyal çöküntü bölgelerini yaratmıştır... çevresine yabancı, mutsuz, güvenliksiz yaşam çevreleri...”⁴⁷²

Bu ötekileştirme mekanizması daha sonra Küçükçekmece Belediyesi’nin Ayazma ile ilgili tüm yayınlarında ve beyanatlarında kullanılacaktır:

“... sosyo-ekonomik olarak da çöküntü bölgesi olarak kabul edilebilecek... ‘Ötekiler’ olarak sayılabilecek bir nüfus profiline sahip bölge kentin varoşunda kentle bütünleşememiş İstanbul Metropoliten Alanı içinde gelecekte en prestijli olabilecek bir alt bölgede ilkel yaşam şartları koşutunda kente, daha doğrusu yaşama tutunmaya çalışan bir alt bölgedir”⁴⁷³.

Metropoliten alan içinde kalan ve ‘en prestijli’ olma potansiyeli taşıyan bu bölge ‘ötekilere’ bırakılmayacak kadar değerlidir. Burada kullanılan ‘sosyal çöküntü’ ya da ‘sosyo-ekonomik çöküntü’ sözcükler bilinçli birer ötekileştirmedir. Belediye Başkanı bir röportajında bu alanın neden kentsel dönüşüme alındığını açıklarken, Ayazma’nın çirkinliğinin ‘görülebilir’ olmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirir:

“Yaşam standardı İstanbul standardının çok altında. Anadolu’da dahi göremediğimiz bir yaşam standardı ile karşı karşıyayız. Üstelik uluslararası alanda prestij olan Olimpiyat Stadyumu’nun yanı başında TEM otoyolundan hemen görülebilecek bir noktada”⁴⁷⁴.

‘Prestij’ olanın yanında ‘çok alt bir yaşam standardına’ sahip bu bölgenin ‘görülebilecek’ olması Başkan’ı huzursuz etmiştir. Olimpiyat Stadı’ndaki büyük ulusal ve uluslararası etkinlikler sırasında, Ayazmalılardan ışıklarını yakmamalarını ve evlerinden çıkmamalarını uyararak adeta görünmez olmalarını talep etmek de yerel yönetimin çok bilinen uygulamalarındandı⁴⁷⁵. İlçesindeki yoksul bölgeyi sosyo-ekonomik tedbirler ve altyapı çalışmaları ile iyileştirmesi

⁴⁷² Ayazma ve Tepeüstü Kentsel Dönüşüm ve Uygulama Projesi Sosyal Kalkınma Çalışmaları, Bizim Halk’a Projesi Tanıtım, Küçükçekmece Belediyesi 2008.

⁴⁷³ Dilek Özdemir- P.Pınar Özden- Sırma Turgut (ed), İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul 2005,s.281.

⁴⁷⁴ Funda Özkan, “Vatandaş omuz vermezse kentsel dönüşüme 500 yıl da yetmez”, Radikal, 10.01.2008.

⁴⁷⁵ Cihan Uzunçarşılı Baysal, ‘Ayazma’da Yüzleşme’, Radikal2, 16.11.2008

gereken yerel yönetim, bölgenin de, halkının da, sorunlarının da görünmez olmalarını tercih etmektedir. Bu çalışmanın en başından başlayarak ilerlersek küreselden yerele iktidarlar aynı dili kullanmaktadır. Kent yoksullarının ötekileştirilmeleri ya da kentin görünümünü bozan çirkinlikler olarak nitelendirilmeleri ve yerlerinden zorla tahliyeleri küyerel ölçekte devam etmektedir. Küçükçekmece’de de yoksul Ayazmalı, göçmendir.

Bölgede hak sahipliği tespit çalışmaları Haziran-Temmuz 2005 tarihlerinde yapılır. Ayazma sakinlerine dağıtılan bildirilerde ‘Gecekondu sahibinden kiracısına kadar Ayazma’da ve Tepeüstü’nde yaşayan Herkes İçin Ayrı Ayrı Çözüm Geliyor’ cümlesinin altı çizilerek ‘Amacımız, Sizleri Yasal ve İnsanca Yaşanabilir Konutlara Kavuşturmaktır’ sözü verilir. Dağıtılan bildirilere göre, bölgede ikamet ettiklerini resmi evrakları ile kanıtlayanlar gecekondu sahibi/kiracı ayrımı yapılmaksızın statülerine göre ‘ayrı ayrı çözümlerle’ TOKİ konutlarından hak sahibi olabileceklerdir. Dönemin belediyeye ait broşür ve kitapçıkları da kentsel dönüşümü renkli fotoğraflar ve sloganlar eşliğinde bir medeniyet projesi olarak takdim ederler:

‘Yarınları güvenle, mutlulukla ve sağlıkla bakabilecek nesillerin yetiştiği bir Küçükçekmece’/ ‘Yaşama yeni bir pencereden bakın’ /‘Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi: Hayalleriniz gerçeğe dönüşüyor⁴⁷⁶.’

Basın da öne çıkan manşetler ile projeyi alkışlar:

- ‘‘Küçükçekmece Belediyesi Yeni Bir Kent Oluşturuyor⁴⁷⁷,,
- ‘‘Sınıf Atladılar⁴⁷⁸,,
- ‘‘Türkiye’nin en Kapsamlı Kentsel Dönüşüm Projesi Küçükçekmece’de Yürüyor⁴⁷⁹ ‘,
- ‘‘İstanbul’un yeni konut merkezi Küçükçekmece⁴⁸⁰,,
- ‘‘Kentsel dönüşüm ile lüks ev sahibi oldular’’⁴⁸¹

⁴⁷⁶ ‘Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, 2007, 2008.

⁴⁷⁷ Kent Yaşam Gazetesi 3.03.2007.

⁴⁷⁸ age.

⁴⁷⁹ Zaman Sektörel <http://sektoreel.zaman.com.tr/sektoreell/detaylar.do?load=detay&link=466>

⁴⁸⁰ Bekir Yeniay, Ziya Sandıkçıoğlu, Büyük Dönüşüm, Arkitera, 7.04.2008.

<http://www.arkitera.com.tr/h27006-buyuk-donusum.html>

⁴⁸¹ Zaman 26.02.2006.

İstanbul 2010'un etkileri de ilçede hissedilir. Yerel yönetime ait yayınlarda, ilçe, 2010 logosu yanında 'Avrupa Başkentinin Kültür İlçesi' olarak yer alır. Aynı dönemde, Küçükçekmece'yi 'Dünya İlçesi' yapma projeleri de birbiri ardına başlatılarak ilçenin arsa ve arazileri yerli ve yabancı yatırımcılara açılır. Küçükçekmece Gölü'nün etrafında lüks kapalı site inşaatları⁴⁸², ünlü mimar Ken Yeang'ın İç-Dış Kumsal Mahallesi için tasarımları ve Belediye Başkanı'nın iftiharla sıraladığı tarihi Kibrit Fabrikası restorasyon çalışması, Yarımburgaz Mağaraları canlandırma projesi, Sazlıdere Vadisi projesi, EKO-ARKEO Park yapımı, Resneli Çiftliği düzenlemesi gibi dünya çapında projeler⁴⁸³ ile ilçe büyük bir şantiyeye dönüşür. Abu Dabili yatırımcılar ilçedeki 120 hektarlık alanda marina ve otel yapmak üzere anlaşılır⁴⁸⁴. 'İstanbul 2010' süreci daha çabuklaştıracaktır:

“2010 Kültür İlçesi olmaya hazırlanan Küçükçekmece'nin neredeyse tamamı 'Kentsel Dönüşüm Projesi' kapsamında⁴⁸⁵.”

İlçe Belediyesine ait broşür ve kitapçıklardaki benzer sloganlar kamuoyunu etkilemeyi hedefler: 'Burası, Küçük İstanbul' / 'Avrupa Başkenti'nin Kültür İlçesi'. Hatta bu isimle bir internet sitesi bile hazırlanmıştır: www.kucukistanbul.org. Site incelendiğinde başlıklar arasında 'kentsel dönüşüm' başlığı görülmez. 'Medeniyet' başlığına tıklandığında 'Medeniyetin yeniden yükselişi kentsel dönüşüm hamlesi' olarak kentsel dönüşüm burada karşımıza çıkar. Projenin bir 'medeniyet' projesi olarak öne çıkarılmasının ardındaki modernist yaklaşım ve uygulama aşağıda anlatılacaktır. Bezirganbahçe'den fotoğraflar ile gerçeklere uymayan sanal bir âlemin reklamı yapılmaktadır:

“Parkları, yeşil alanları ve ıslah edilmiş gölüyle yüzünü doğaya dönmüş bir kent. Bakımlı sokakları, otoparkları, planlı yapılaşmasıyla modern bir kent. Toplu konutları, yeni açılan yolları, alt ve üst yapısıyla örnek bir kent. "Kentsel Dönüşüm Hamlesi" ile **burası, Küçük İstanbul...**”.

⁴⁸² Yapay bir Boğaziçi yaratarak yalı yaşamının büyüğü atmosferini pazarlayan Bosphorous City bunların en bilinen örneğidir.

⁴⁸³ <http://kucukistanbul.org/kucukistanbul-baskandan.html>

⁴⁸⁴ 'Abu Dabililer Küçükçekmece'de', Haber 7, 11.06.2006.

⁴⁸⁵ Eylem Lodos, '2008'in dönüşümü 2', Evrensel, 01.01.2009.

Yerel yönetim tarafından ilçenin mekânları yeniden tasarlanırken, kentsel dönüşüm projeleriyle gecekondü mahallelerinin yıkımı ve tasfiyesi de TOKİ ile işbirliğinde başlatılır. Zaten iki süreç birbiriyle ilintilidir; arazilerden birilerinin boşaltılması gerekir ki o araziler pahalı projelere açılabilin. Ayazma Mevkii bölüm- bölüm yıkılarak boşaltılır. Hak sahibi kabul edilen aileler Şubat 2007'den itibaren Halkalı Bezirganbahçe TOKİ Bloklarına yerleştirilirler⁴⁸⁶. Kiracılar verilen hak sahipliği sözleri tamamen unutulur⁴⁸⁷. Bezirganbahçe bloklarına geçenleri katmerleşen bir yoksulluk ve yoksunluk karşılayacaktır. Yerel yönetimce “büyük dönüşüm” olarak sunulan kentsel dönüşüm sonucu geçtikleri bloklarda, ödeyemedikleri apartman aidatları ve banka kredileri nedeniyle, ilk 6 ay içinde 123 aile icralık olur⁴⁸⁸:

“ Zor durumdaki ailelere kalıcı bir geçim kaynağı sağlamaksızın, yapısal çözümler aramaya bir vesile bulmaksızın-ki bu devletin asıl işlevi kabul edilebilir-gecekondü veya çöküntü alanlarını yok etmek, lüks görünümlü konutlarla ikame etmek, yerinden etmek, yanıltıcı, yüzeysel bir fasad değişikliğinden başka bir şey değildir⁴⁸⁹”.

Mekân değişikliğinin tetiklediği ekonomik mağduriyetler ve yoksulluk tablonun görünür yüzüdür; oysa sosyal ilişkilerin ve dayanışma ağlarının dağılmasından kültürel mağduriyetlere kadar birçok hak ihlali de içten içe kanar. Bir “medenileştirme” projesi olarak apartman yaşamının dayatılması ise, tamamı Doğu ve Güney Doğu illerinden göç etmiş Kürt vatandaşlarımızdan oluşan eski

⁴⁸⁶ 943'ü hazine/işgalci aile.

⁴⁸⁷ Bkz: EKLER: Çadırdaki kalan kiracılara Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu'ndan gelen cevabi yazıda TOKİ'nin kendilerini hak sahibi yapmadığı belirtilir. Bu yazı, kentsel dönüşüm öncesi dağıtılan metindeki vaadin gerçek olmadığını da kanıtlar. Hak sahibi kabul edilmeyenlerle düşük kiralara barındıkları Ayazma dışında başka hiçbir yerde ucuz kiralık konut bulamayan 22 aile çaresizlikten kontrplak/bez barakalar yapacaklar ya da yıkılmış evlere kontrplak duvarlar ekleyerek Kasım 2008'de barakalar yıktırılana kadar(süreçte sayı 18'e iner) burada kalırlar. Aralık 2008'de baskılar sonucu Belediye bu ailelere kiralık ev tutar.2 seneyi aşan Sivil Toplum baskıları sonucu tüm kiracılar Şubat 2009'da hak sahibi yapırlar ve Şubat 2010'da evlerinin kuralarını çekerler. Ödeyebilmeleri çok zor 10.000-15.000 TL peşinatlarda TOKİ'nin direktmesiyle süreç tikanır. Aileler her hafta sonu Küçükçekmece Belediyesi önündeki parkta oturma eylemine başlarlar. Sivil toplum, meslek odaları ve aktivistlerin destekleri de devam etmektedir. <http://ayazmamagdurlari.wordpress.com/>

⁴⁸⁸ 13.06.2007 itibariyle 123 aileye tebligat gelir. Doç Dr.Jean François Perouse , ‘Kentsel Dönüşüm mü, kentsel düşler mi? Ayazma’dan Bezirganbahçe’ye geçi(şti)rme örneği’, s.3 http://www.ifea-istanbul.net/website/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=782

⁴⁸⁹ Jean- François Perouse, ‘Kentsel Düşler’, Radikal 11.07.07.

Ayazma nüfusu için anlaşılamaz ve kabul edilemez bir mağduriyetler silsilesine yol açacaktır⁴⁹⁰.

B- Ayazma Nasıl Bir Yerdi?

Ayazma ile Bezirgânbahçe koşullarının ve yaşam tarzlarının karşılaştırılması bu mağduriyetlerin yakinen tespiti için gereklidir; bu nedenle bu bölümde kısaca Ayazma anlatılacak ve Bezirgânbahçe'ye öyle geçilecektir. Ayazma, 1970'lerden itibaren Karadeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç almıştır. Mahalleye ilk yerleşenler Erzurumlular ve Karadenizlilerdir. Ekonomik koşullar nedeniyle iş ve aş bulma umudu ile Tokat, Giresun ve Ordu gibi Karadeniz kentlerinden ve Erzurum'dan gelerek Ayazma'ya yerleşenlere 90'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu'dan gelenler eklenir⁴⁹¹. Bu son grup mahallenin % 63,7'sini oluşturur⁴⁹². Güvenlik nedenine dayanan bu yeni göç ekonomik nedenlere bağlı önceki dalgalardan farklıdır. Doğu ve Güney Doğu'dan, devlet baskısı, köy yakmalar, köy boşaltmalar, korucu baskısı, PKK terörü gibi güvenlik nedenleriyle çok kısa bir süre içerisinde topluca ve hazırlıksız hareket etmek zorunda kalan aileler çareyi kente göç etmekte bulmuşlardır. Böylece, ne kent yaşamı için gerekli ilişkileri kurma fırsatları ne de yeterli birikimi elde etme şansları olur. Daha önceden göç edenlerin aksine, kentte yaşama sarılmaları için çok büyük önemi olan köyden mal/gıda desteği de bu göç dalgasındaki aileler açısından olanaklı değildir çünkü artık geride boşalmış köyler vardır⁴⁹³. Böylece, kentte kendi başlarının çaresine bakma ve yaşama tutunma savaşı vermek zorunda kalan '80 ertesi zorunlu göç mağdurları kent

⁴⁹⁰ 'Dönüşüme ayak uyduramadılar', AKİSTANBUL, 5.06.2007.

⁴⁹¹ Jean François Perouse 'Göz Ardı Edilen Bir Mahalle Küçükçekmece Ayazma Mahallesi', İstanbul Ocak 2002,s.1-2.

⁴⁹² Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.97.

⁴⁹³ Bediz Yılmaz, 'Göç ve Kentsel Yoksulluğun İstanbul Tarlabası Mahallesi Örneğinde İncelenmesinde İlk Adımlar, İlk Sorular', Toplumbilim, Göç Sosyolojisi Özel Sayısı,s.96-97

yoksulluğunun da yeni yüzleri olurlar. Bu ‘köysüz köylü’ göçü aynı zamanda ‘travmatik’ bir göçtür⁴⁹⁴.

2000 ile 2008 arası yayımlanan sol eğilimli ve özellikle Doğu ve Güneydoğu ile ilgili sorunları takip eden Birgün, Evrensel, Gündem gibi gazeteler tarandığında Ayazmalılar ile ilgili haberlere rastlanır:

- “Sakine Ekinci, Ağrı’dan göç etmiş. ‘Bir takım sorunlar’ yaşadıklarını anlatıyor. Adı konulmaktan bile çekinilen ‘bu sorunlar ...’⁴⁹⁵,”
- “Kemal Güven, 1994’te İstanbul’a Muş’un Malazgirt ilçesine bağlı Nurettin köyünden göç ettirilmiş. 400 hanelik olan ama şimdi sadece korucu ve ailelerinden oluşan 40 hanenin kaldığı köylerinden hiçbir eşyalarını alamadan gelmiş Güven⁴⁹⁶,”
- “Ayazma mahallesi’nde ikinci görüşmemizi yaptığımız ve evinde ziyaret ettiğimiz Nebahat Lâçin, sekiz çocuk annesi. Sekiz çocuktan birisi kayıp, kocası yok. Lâçin, Elazığlı. Bir göç mağduru⁴⁹⁷,”
- “Melek Cihangir ve Hediye Kaya da Muş’tan göç edenlerden. Hediye Kaya, ‘Herşeyimizi yaktılar. Bir şeyimiz kalmadı ki! Sadece canımızı kurtardık’, diyor⁴⁹⁸,”
- “Memlekette Arçelik-Beko bayii işletiyordum. Dükkânımı yaktılar. Kimin yaktığına dair kanıt çıkmadı. Bazı resmi kişiler benden alışveriş yapmıyorlardı. Yurtsever bir görüşüm vardı. Sonra ailemle buraya geldim... Yaz bunları. Yarınımız belli değil. İşten yana, her şeyden yana⁴⁹⁹,”
- “Koruculaştırma uygulamasının köylerinde yürürlüğe konması ile birlikte rahat ve huzurlarının kalmadığını anlatan Özek, köyde bulundukları süre içinde evlerinin basıldığını, gözaltına alındıklarını ve içlerinde kendi evlerinin de olduğu bir bölümünün yakıldığını söylüyor... tek çareyi İstanbul’a göç etmekte bulduklarını belirtiyor⁵⁰⁰,”

Kentsel dönüşüm sürecinde, uygulamaya meşruiyet kazandırmak için iktidarca yapılan PKK’li suçlaması ve ‘terör yuvalarını yok ediyoruz’ söylemi Ayazma’nın bu özel yapısını kullanacaktır. Zaten yerel yönetimin ‘kriminal merkezler’ iması da bu yöndedir. Oysa Ayazma’nın gerçekleri bambaşka bir dili kullanır:

⁴⁹⁴ Sema Erder, ‘İstemedikleri halde sürülenler Zorunlu Göç ve sonrası’, İstanbul, sayı 61, Ekim 2007, s. 96-99.

⁴⁹⁵ Evrensel, ‘Mezarlığa Göç’, 02.06.00.

⁴⁹⁶ Rojda İldan,,, ‘Onlar bayramlarını bekliyor’, Evrensel 17.03. 2000.

⁴⁹⁷ age.

⁴⁹⁸ Mukadder Ekrem, ‘Dönmek mi zor kalmak mı zor?’, Evrensel, 25.06. 2003.

⁴⁹⁹ age

⁵⁰⁰ Evrensel, 994011 No’lu vatandaş! 25.04. 2000.

“Köyümüz kalmadı ki... Çok güzeldi köyüm...Bizler bu şehre daha iyi yaşayabilmek, zulümden kaçmak için geldik ama burada da PKK’lı dediler bize⁵⁰¹.”

90’lı yıllarda Ağrı, Mardin, Muş, Bingöl, Siirt ve Kars’tan gelerek Ayazma’yı memleket tutan nüfus böyle bir ‘köysüz köylü’ göçüdür. Ayazma’nın seçilmesindeki en önemli neden ise ucuz barınma ile iş bulma ihtiyaçlarının aynı anda karşılanabilmesidir. Yeni nüfusun önemli bir kısmı Ayazma’da gecekondularını yapacakları araziye ilk kuşak gelenlerden satın almış, bir kısmı ise akraba-hemşeri bahçesine inşa etmiştir⁵⁰². 2. kuşak göç dalgası ile gelenlerin bir kısmı da burayı İstanbul şartlarında inanılmayacak kadar ucuz kira olanakları için tercih etmiş böylece hazırlıksız bir şekilde kente gelen çok nüfuslu aileler Ayazma’daki düşük kiralar sayesinde büyük kentte barınma olanağına kavuşmuşlardır⁵⁰³.

Ayazma’ya ilk gelen nüfus, arazilerini yeni gelenlere satıp yoksulluklarını devrederken, 2. kuşak göç mağdurları yoksulluk ve yoksunluklarını devretme şansı olmadan Ayazma’da yaşama tutunmaya çalışacaktır. Bediz Yılmaz, zorunlu göç sonucu Tarlabası’na yerleşen Kürt nüfusu incelediği araştırmasında yeni yoksulluğunun etnik boyutundan hareketle bu yoksulluğun bir alt kümesi olarak tanımladığı ‘sınıf-altı’ kavramını Tarlabası örneğine uygular. Yoksulluklarını kente gelen bir sonraki gruplara devrederek bir üst sınıfa terfi edenleri tanımlayan ‘nöbetleşe’ yoksulluk kavramının aksine, sınıf-altı tanımına girenleri kentin ‘müebbet’ yoksulları olarak adlandırır. Bu son grubun konumlarını iyileştirebilme şansları hemen -hemen hiç yoktur⁵⁰⁴. Erder, kent yoksullarını sınıflandırırken en alt bölüme koyduğu ‘Yoksullar ve Yoksullaşanlar’ başlığının içine yaşlılar, dullar ve çocukların yanı sıra travmatik göç mağdurlarını, “...kente yetişkin yaşta

⁵⁰¹ Yıldırım, Elçin ‘Ayazma’nın ayazı iç yakar’, Birgün, 2.01.2008.

⁵⁰² Ayazma’nın %22’si hazine arazisi, %32’si özel mülkiyet ve %46’sı tapu tescil harici alan idi. Mal sahipliği %75, kiracılar %25dir: Dilek Özdemir- P.Pınar Özden- Sırma Turgut (ed), İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, s.283-83.

⁵⁰³ Kiralar ve Nüfus:100-150TL:%37, 50-100TL %21, 50TL altı: %21: age. s.284.

⁵⁰⁴ Bediz Yılmaz, ‘Türkiye’de sınıf-altı: Nöbetleşe yoksulluktan müebbet yoksulluğa’, Toplum ve Bilim, sayı 113, 2008.

hünersiz ve sermayesiz olarak göç eden hane reislerinin bulunduğu haneleri”,
ekler:

“Bu haneler, yaşadıkları alanda hemşehrileri olsa da, kendi kaderlerine terk edilmektedirler... Doğu’dan gelen ‘yeni’ göç dalgası, zincirleme göç değildir. Bu göç, tüm aile fertlerinin hep birlikte ve aynı anda göçetmesi biçiminde sürmektedir. Bu nedenle zincirleme göçün sağladığı esnek ve aşamalı uyum olanaklarından yoksundur. Bunun yanı sıra, yerleşikleşmiş Doğulu aileler, Doğu’da yaşanan politik olaylar nedeniyle, yeni göç dalgasından kendilerini politik olarak soyutlamak eğilimindedirler kaldı ki, çok çocuklu, çok nüfuslu hanelerin tüm üyelerinin birlikte göçetmesinin maliyetlerini karşılamak, eskiden göç etmiş olanların gücünü aşmaktadır. Bu da hemşehrilik ilişkilerinin çok daha radikal bir biçimde kesintiye uğramasına ve yeni gelen hanelerin daha da yalnız kalmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, sözkonusu hanelerin geleceğin yerleşikleşmiş yoksulları olmaları yüksek olasılıktır⁵⁰⁵”.

Yoksulluklarını devredemeyecek konumdaki Ayazma nüfusu da, sivil, sosyal, siyasal ve kültürel haklara erişimden uzak böyle bir müebbet yoksulluğun mahkûmuydular:

“Güneydoğu’da yaşanan travmatik göçün, Türkiye kentleşmesinin son 10-15 yıldaki ucuz işgücünü sağladığı... Sadece ucuz işgücü kaynağı olmanın ötesinde bu kesimin, kentli yoksulların kendi aralarında kurdukları güç hiyerarşisinin en altında yer aldığı... Nasıl kent içi hareketlilik, sistemin kazananlarını üretmişse, Güneydoğu’da yaşanan kitlesel göç de sistemin kaybedenlerini yaratmıştır⁵⁰⁶”.

Ayazmalılardan % 36’sı hizmet, % 62’si sanayi sektöründe çalışmaktaydı. %2’lik bir kısım ise geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktaydı⁵⁰⁷. Çevredeki tekstil, trikotaj ve boya fabrikalarında, çoğunlukla sigortasız ve düşük ücretli işlerde çalışmaktaydılar. Yerleşim TOKİ’nin toplu konut bölgesinde yer aldığından çevre inşaatlarda geçici işçilik bulmak da mümkündü. Konut inşaatı ve konfeksiyon-triko sektörleri kökene dayalı yığılmaların en net ortaya çıktığı sektörlerdir. Burada eşitsiz güç ilişkileri hâkimdir. Doğu ve Güneydoğu’dan gelenler bu sektörlerin hep en alt basamaklarını oluştururlar. Diğer gruplar

⁵⁰⁵ Sema Erder, İstanbul’a bir kent konu Ümraniye, İstanbul 2006, s.296.

⁵⁰⁶ Oğuz Işık-M. Melih, Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İstanbul 2005, s.174.

⁵⁰⁷ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s.100.

bulundukları konumdan sıçrama yapabilirken zorunlu göç mağdurları yukarıda incelenen nedenlerden hep işçi ve ücretli konumunda kalırlar⁵⁰⁸. Ayrıca çoğunun sosyal güvenceleri de olmadığından her an işten atılma tehdidi altında ve geleceğe umutsuzlukla bakarak yaşarlar. Ayazmalılar da, sisteme '90'larda giren tüm diğer Doğu ve Güneydoğulular gibi böyle yerleşikleşmiş yoksullardı. Ortalama bir Ayazma hanesine ayda en fazla 600 TL kazanç girerdi. İşportacılık da mahalleli tarafından yapılan işlerdendir. Sigortasız, geçici işçi statüsünde çalıştıkları iş kollarında bile ekmek aslanın ağzındaydı. Aldıkları düşük ücret karşılığı günde 8-10 saat mesai yapmak zorundaydılar ve sözleşmeleri yoktu. Haftalık, bazen günlük çalışıyorlardı. Buğra ve Keyder'in belirttikleri üzere bu tür sürekliliği olmayan işlerde çalışanların bir birikim sağlayamayacakları hatta gereken ölçüde beslenme ve eğitim masraflarını bile karşılayamayacakları aşikârdır⁵⁰⁹. Böylece yerleşik yoksulluk müebbetleşir ve sınıf-altı statüsü devredilemez.

İşyerleri de iş olanakları da yakındaydı; yürüme mesafesinde işe gidenler de çoktu. Dolayısıyla, bir işten çıkarıldıklarında başka işi aramak da bulmak da kolaydı. Kentin hemen her yerine tek vasıta ve toplu taşıma ile ulaşımı olan Keresteciler Sitesi Trafo durağı Ayazma yokuşunun hemen başındadır. Bu yüzden işe ulaşım masraflı değildi. Başka türlü para kazanmaları olanaksız olan çok çocuklu Ayazma kadınları ise çevredeki fabrikalar için evde parça başı iş yaparak bütçeye katkı sağlamaya çalışırlardı. Parça başı aldıkları para çok düşük olmasına rağmen bu ufacık meblağlarla ailelerinin yaşama tutunmalarını kolaylaştırmaktaydılar.

Öte yandan, Bezirgânbahçe örneğini incelerken göz önüne alınması gereken çok önemli bir olgu Ayazma'nın geride bırakılan köylere benzeyen yapısıdır. Yeşil alanları, tepeleri ve geniş alanları ile Ayazma yeni gelenlerin sıla özlemlerine ilaç olmuş ve köy yaşantısının bir benzerini burada kurmalarına olanak sağlayarak, ekonomik olarak yaşama tutunmalarını da kolaylaştırmıştır.

⁵⁰⁸ Oğuz Işık-Melih Pınarcıoğlu, Nöbetleşe Yoksulluk', İstanbul 2005, s. 38-43.

⁵⁰⁹ Ayşe Buğra-Çağlar Keyder, Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, UNDP için hazırlanan Proje Raporu 2003, s.23-29.

Bahçelerine meyve ağaçları dikmişler, sebze yetiştirmişler, gecekondularının ortak noktalarına tandır ocakları yaparak sırayla haftalık ekmeklerini pişirmişler, bir kısmı ise kümes hayvanları ve büyükbaş hayvanlar ile hem gıdalarını temin etmişler hem de memleketlerinde yaptıkları hayvancılığı burada da sürdürebilmişlerdir. Dar koşullarda yaşayan çok nüfuslu aileler Ayazma'da kurdukları bu yapı sayesinde kentte tutunabilmişlerdir. Kendi içine kapalı Ayazma, komşular arasında, mahalle ve köye özgü imece ve sosyal dayanışma mekanizmalarına da olanak sağlamıştır. Bakkalında veresiyeinin işlediği, kesme şekerin tane ile satın alınabildiği, gerektiğinde arkadaşlardan borç alınıp borcun ertelendiği, kiraların rica ile uzatılabildiği bambaşka enformel bir piyasadır burası. Piyasa kurallarından azade bir sosyal ağlar ve dayanışma ilişkileri karışımı mahallelinin yaşama tutunmasını kolaylaştırır.

Eğitim ve sağlık hizmetleri ile kanalizasyon, yol, su vb. gibi altyapı hizmetlerine erişim ve çevre sağlığı açılarından incelendiğinde, Ayazma ikamet için hiç de tercih edilecek bir yer değildir. Briket, teneke, naylon ve çuval kullanarak yapılan derme çatma evlerin bir kısmında tuvaletler dışarıdadır. Birçok evin penceresi ya naylonla ya da yazın çıkartılmak üzere tahtalarla kapatılmıştır. Evlerin çatıları yığma harabe durumundadır⁵¹⁰. 13 Aralık 2003 tarihine kadar mahallede içme suyu şebekesi yoktu⁵¹¹; mahalleli su ihtiyacını Haramdere Vadisi ve Ebru Caddesi üzerindeki çeşmelerden sağlıyordu. Ancak iki çeşmenin suyu da içilebilir nitelikte olmadığı gibi kontrolleri de uzun zamandır yapılmamıştı. Haramdere Çeşmesi üzerindeki 'Bu su içilmez' yazısı da mahalleli için bir şey ifade etmiyordu; suyu tüm gündelik ihtiyaçlarında kullanmaktaydılar. Belediyenin ayda bir kez tankerle dağıttığı suyun niteliği de şüpheliydi⁵¹². Mahallenin en belirgin özelliği, evlerin yanı başında boydan boya akan açık kanalizasyon deresidir. Başakşehir gibi lüks konutların kanalizasyonları ile mahallenin hemen yukarısında TEM otoyoluna bitişik tekstil ve boya fabrikalarının kimyasal atıklarının karıştığı bu dere, çocukların en önemli oyun alanıdır ancak aynı

⁵¹⁰ Ersan Ocak, 'Yeni İstanbul-Yeni Yoksulluk', Cogito sayı 35, s 111.

⁵¹¹ Lütfi Bulut, 'Su gibi aziz olun', 14.12.2003, Gündem.

⁵¹² Ersan Ocak, 'Yeni İstanbul-Yeni Yoksulluk', Cogito sayı 35, s 110.

zamanda da çocuk ölümlerinin ve enfeksiyonlarının birincil sorumlusudur. Zenginliği temsil eden yukarıdaki siteler, buradakilere yukarıdan baktıkları yetmiyormuş gibi bir de pisliklerini akıtmaktadırlar⁵¹³. Çocukların kenarında oynarken dereye düşerek boğulmaları ya da derenin mikroplu sularından kaptıkları hastalıklar nedeniyle ölmeleri Ayazmalılar için olağan bir hadisedir. Konjektivit ve çeşitli deri hastalıklarından, sarılık, kanlı ishal ve parazitlere ve çeşitli kanser türlerine kadar hastalıklar yetişkin, çocuk ayırt etmeden tüm Ayazmalıların derdidir ama elbette en çok çocukların. Ayazma'da küçük mezar taşları ile dolu bir çocuk mezarlığı bulunur:

-“Ayazma'da yüzlerce çocuğun gömülü olduğu “Çocuk Mezarlığı”ndaki mezarlara önceki gün bir yenisi daha eklendi. 986 sıra numaralı mezara, iki buçuk yaşındaki Muhammet Ağrıçal'ın cenazesi defnedildi. Nice yaşıtı gibi O da, Ayazma Deresi'nin kirli sularında yitip gitti. Koca koca fabrikaların atıkları ve lüks sitelerin kanalizasyonu sonucu oluşan dereyi ıslah etmeyen, atık sularını engellemeyen, Ayazma'yı 5 bin nüfusu ile “İstanbullu” saymayan yerel yönetim anlayışı, bir cana daha maloldu⁵¹⁴”.

-“Foseptik çukurları ve derelere akan pis su atıkları mahalleye hakimdir. Öyle ki kokular ve tehlikeleriyle Haramdere açık bir lağım deresi gibi akmaktadır⁵¹⁵”.

-“...Ekmek pişirdikleri tandırın yanından kanalizasyon akıyor. Bir köşede ise çöp kutusu var, yerler çamur ve pislik dolu...her gün ekmek alacak paraları olmadığı için ekmekleri pazartesiden pazartesiye haftalık pişirdiklerini anlatıyor⁵¹⁶”.

Ayazma, 7800⁵¹⁷ olan nüfusuna rağmen resmen mahalle olarak kabul edilmemiş ve muhtarlık olarak İkitelli Ziya Gökalp Mahallesi'ne bağlanmıştır. Bu nedenle, ‘muhtarsız’ ve ‘idari kimliksiz’ bir yerleşim bölgesidir⁵¹⁸. Mahallede hiç hemşeri derneği olmaması bir yana, diğer gecekondü mahallelerinin yasallaşma süreçlerinde gördüğümüz çeşitte bir mahalle güzelleştirme derneğinin dahi kurulamamış olması mahallelinin örgütsüzlüğünün bir başka yüzüdür. Devlet

⁵¹³ age.

⁵¹⁴ Hacer Yücel, ‘Örnek Kent’te İbretlik Ölüm, Evrensel, 11.03.2004.

⁵¹⁵ Perouse, Jean François ‘Göz Ardı Edilen Bir Mahalle Küçükçekmece Ayazma Mahallesi’, İstanbul Ocak 2002, s.82.

⁵¹⁶ Mehmet Altan, ‘çamurda ekmek pişiyor’, Sabah 12.06.05.

⁵¹⁷ 2004 Sempozyum kitabı verileri.

⁵¹⁸ Jean François Perouse ‘Göz Ardı Edilen Bir Mahalle Küçükçekmece Ayazma Mahallesi’, İstanbul Ocak 2002, s.1-2.

baskısından yıılan mahalleli devletle başını derde sokabilir düşüncesi ile dışarıdan görünmez olan içe kapalı bir yaşamı benimsemiştir. Kentsel dönüşüm sürecinde bu örgütsüzlük ile birlikte değişik mülkiyet yapılarının (kiracı, işgalci, tapulu arsa ruhsatsız bina, tapulu ve ruhsatlı) getirdiği çıkar çatışmaları ve projeye muhalif olanların PKK'lı olarak damgalanmaları çözülmeyi getirecek, yerel yönetimin isteği doğrultusunda kentsel dönüşüm protokolleri imzalanacaktır.

Ayazma ile ilk karşılaşmada ‘‘Burası İstanbul’un bir mahallesi mi, yoksa bir köy mü?’’ sorusu ziyaretçilerin aklına takılır⁵¹⁹. Harita üzerinde İstanbul’un bir semtidir ama kentin bir parçası değildir; ‘patolojik’ bir ‘arada kalmışlık hali’ dir⁵²⁰. Kent tarafından görülmeyen, görülse de yanlış teşhis edilen, kentin olanaklarından ve altyapısından pay alamayan Ayazma, dışlanmışlık karşısında iyice içine kapanmış ve bu içe kapanma, kentin kültürü ile iletişimi kapatma ve kendi kültürünü öne çıkarma şeklinde tezahür etmiştir. Bunun en çarpıcı göstergesi, mahalleye ilk adım atan bir yabancıнын bile hemen fark edeceği çanak antenlerdi. Türkçe bilmeyen önemli bir nüfusa sahip Ayazma evlerinde neredeyse 24 saat açık TV’lerden mahalleli kendi anadilindeki Kürtçe kanalları izlerdi. Kadınların önemli bir bölümü Türkçe bilmezdi, senelerdir Ayazma’da oturup denizi görmemiş, kadınlar ve çocuklar vardı.

Buraya yerleşen halkın bir kısmının ’80 darbesi sürecinde cezaevlerinde yaşadıkları işkence ve eziyet veya geldikleri yöredeki zor ve dar yaşam koşulları nedeniyle önemli sağlık sorunları bulunmaktaydı. 50 yaş civarı erkek nüfusun bir bölümünde kronik hastalıklar görüldüğünden bu hanelerde genelde genç nüfus ailelerini geçindirirdi. Belediyenin anketleri de bu olguyu doğrular, anketlere göre nüfusun %25’i kalan %75’e bakmaktadır⁵²¹. Mahallelinin sağlık güvencesi yok gibiydi. Yeşil Kart bile ancak % 10’unda bulunmaktaydı. Ayazma’da nüfus sosyal güvence bakımından incelendiğinde %63’ünün herhangi bir sosyal

⁵¹⁹ Ersan Ocak, ‘Yeni İstanbul-Yeni Yoksulluk’, Cogito sayı 35, s 110.

⁵²⁰ Ersan Ocak, ‘Yoksulun Evi’, Yoksulluk Halleri, (der: Necmi Erdoğan), İstanbul 2007, s 141.

⁵²¹ Dilek Özdemir, P.Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005, s.284.(2004 verileri)

güvenceye sahip olmadığı görülür. Nüfusun %23'ü,hane reislerinin %28'i SSK'lıydı.⁵²² Mahalle halkının %7'sinin (2004 K.Çekmece Belediyesi verileri) nüfus cüzdanı yoktu. Ayazma'da nüfusun %79,4'ü ilkokul, %12,7'si ortaokul, %7,4'ü lise ve %0,5'i üniversite mezunudur⁵²³.

Bölgeyi ilk inceleyen araştırmacı Jean François Perouse, 2002 yılında, Ayazma'da gençlerle yaptığı bir röportajda işsiz gençlerin Afganistan'a asker olarak gitmeye bile razı olduklarının altını çizer: “Güzel bir maaş alırsam, ben Afganistan'a Taliban'a karşı hemen gönderilmeye hazırım⁵²⁴.” Mehmet Altan Sabah Gazetesi'nde ‘Varoşlar’ araştırmasında “Burası cüce kentlere benzeyen diğer varoşlardan çok farklı... varoşun da varoşu var” diyerek, ‘Çamurda ekmek pişiyor’ manşeti⁵²⁵ ile Ayazmayı anlatır. Evrensel ve Birgün gibi muhalif basında da Ayazma sık- sık olumsuz yaşam koşulları ile gündeme gelir:

“İstanbul'un ortasında, kötü yaşam koşulları ve parasızlık nedeniyle çocuklar birer- birer ölüyor. Kürt göçmenlerin yerleştiği elektriği olmayan, suyu akmayan ve içinden kanalizasyon geçen bu mahallenin ismi Ayazma⁵²⁶.”

Öyleyse ne olmuştur da gençleri Afganistan'a savaşa bile gitmeye razı olan, sağlıksız, altyapısız koşullarda yaşayan umutsuz Ayazmalılar Küçükçekmece Belediye'sine ait el ilanlarında ve reklamlarında vurgulanan ‘insanca yaşanabilir’ Bezirganbahçe TOKİ konutlarında ve ‘Şimdi yaşamınızda yeni bir pencere açılıyor/hayalleriniz gerçeğe dönüşüyor⁵²⁷, sloganlarıyla pompalanan site ortamında Ayazma'yı mumla arar hale gelmişlerdir? O hale gelmişlerdir ki mülakatlarımızın en son sorusu olan: ‘Bedava Bezirgânbahçe mi yoksa yerinde ödeyerek Ayazma mı’ sorumuza genç, yaşlı, kadın, erkek hatta

⁵²² age. s.285 (2004 verileri). Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010 kitabında yer alan 2005-06 senesine ait anketler: Güvencesiz sayısı %50'ye inmiş, yeşil kartlı %14'e, SSK'lı %36'ya çıkmıştır.

⁵²³ age s.284(2004 verileri). 2010 kitabı sayfa 102'de 2005-06 anketlerinde bu veriler sırasıyla %31,%8, %3 ve %1 olarak yer alır. Ancak burada ayrıca %26 okur-yazar oranı bulunmaktadır.

⁵²⁴ Jean François Perouse ‘Göz Ardı Edilen Bir Mahalle Küçükçekmece Ayazma Mahalllesi’, İstanbul Ocak 2002,s.1.

⁵²⁵ Mehmet Altan, ‘Çamurda ekmek pişiyor’, Sabah 06.12.2005

⁵²⁶ Hacer Yücer-Muzafer Özkurt ‘Mezarlığa Göç’ Evrensel 02.06.2000.

⁵²⁷ ‘Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi- yaşama yeni bir pencereden bakın... ‘ Küçükçekmece Belediyesi Kitapçığı, İstanbul 2007.

çocuk ayırt etmeden hepsi tereddütsüz ‘Ayazman⁵²⁸’ demiştir. Bezirgânbahçe örneğini sağlıklı inceleyebilmek için Ayazma(n)’ın tüm yönleriyle anlaşılabilir olması bir gerekliliktir.

C- Bezirgânbahçe’de Yaşam: Mağduriyetler Silsilesi

“Yeni şehir yapmak kolay, insanı yerleştirmek zor, işini, doğayı kaybediyor, alıştığın insanları yitiriyorsun. En güzeli doğduğun büyüdüğün yerde ölümdür. Ruhum iyi değil, çocuğumunki de...⁵²⁹,”

Hak sahibi kabul edilen Ayazmalı aileler 2007 Şubat’tan itibaren Halkalıdaki Bezirgânbahçe TOKİ Bloklarına taşınmaya başladılar. Zorunlu göç sonucu memleketlerini terk etmek zorunda kalan nüfus için bu durum ikinci bir zorunlu göç deneyimi oldu. Küçükçekmece Ayazma-Tepeüstü⁵³⁰ kentsel dönüşümü, İstanbul’un ilk geniş kapsamlı kentsel dönüşüm projesi olduğu gibi aynı zamanda homojen büyük bir nüfusun toplu olarak yeniden iskân edildiği ilk projedir. Hak sahibi yapılanlardan Bezirgânbahçe’ye yerleşen aileler⁵³¹ yeni yerleşimlerinde değişik gruplarla birlikte yaşamak zorunda kalacaktır. Diğer bloklarda, yine kentsel dönüşümle gelen Zeytinburnu ve Tepeüstü mahallelerinin eski sakinleri ile TOKİ’den konut satın alarak gelen alt-orta gelir grupları bulunmaktadır. Halkalı (Bezirgân) Mahallesi 182/1 ada/parselde TOKİ’ye ait 150 dönüm arazi üzerinde 2985 sayılı Toplu Konut kanunu ve ilgili diğer kanunlar çerçevesinde TOKİ tarafından yaptırılan ve her biri 11 kat ve 48+1 (kapıcı dairesi ve sığınak) dairenin bulunduğu 55 bloktan oluşan Bezirgânbahçe konutlarında, bir

⁵²⁸ Ayazma halkı ‘Ayazman’ der.

⁵²⁹ Bu bölümde bulunan ve ayrıca dipnotlanmayan tüm alıntılar University of Washington doktora öğrencisi Tuna Kuyucu ile birlikte Ekim 2008-Şubat 2009 arası Ayazmalılarla yaptığımız derinliğine mülakatlardan alınmıştır. Mülakat yapılanların isimleri metinde değiştirilmiştir.

⁵³⁰ Kentsel Dönüşüm Projesi farklı nüfus yapıları olan birbirine bitişik ancak birbirleriyle ilişkisi çok seyrek olan iki yerleşimi içermektedir: Ayazma (Doğu ve G.Doğu’dan Kürt ağırlıklı nüfus) ile Tepeüstü (Karadeniz ve Tokat civarlarından Alevi-Türk ağırlıklı nüfus).Proje bu nedenle Ayazma /Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi olarak adlandırılmaktadır. Ayazma 8775 kişilik(2005-2006 verileri) bir nüfus iken, Tepeüstü nüfusu 1900 kişidir: Bkz: Ayazma Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, s.17.

⁵³¹ 1108 aile Ayazma Bölgesi, 366 aile Tepeüstü’nden olmak üzere toplam 1474 aile hak sahibi yapılır. age, s.60.

alışveriş merkezi, 52 derslikli ilköğretim okulu, okula ait bir spor salonu ve bir sağlık ocağı yer almaktadır. 2640 konuttan oluşan sitede, konutlar brüt 90 m², net 72m²'dir.

Yukarıda anlatıldığı üzere, Ayazma, ucuz barınma ve çevredeki iş olanaklarının yanı sıra, yeşili, doğası ve geniş kırsal alanları ile geride bırakılan köylere çok benzediğinden 80'lerden itibaren zorunlu göç ile kente gelen Doğu ve Güneydoğulu vatandaşlarımızca tercih edilmiş ve burada homojen bir nüfus yapısı oluşmuştur. Oysa Beziğânbağçe sitesindeki birçok yaşam pratiği bu nüfusun yaşam tarzına uygun değildir. Kentsel dönüşümle mekân değiştiren Ayazmalılar ekonomik darlıkların ve bozulan sosyal dayanışma ağlarının yanı sıra apartman yaşamına uyumda zorlanacak, dahası kültürel farklar nedeniyle Beziğânbağçe'nin diğer sakinleri ile de sorunlar yaşayacaklardır⁵³². Kent ile bütünleşememiş tam aksine kendi içine ve kültürüne kapanmış kalabalık bir bölge nüfusuna alışık olmadığı bambaşka bir yaşam tarzını dayatan, dahası kendilerine çok olumlu bakmayan diğer gruplarla bu nüfusu yan yana yaşamaya zorlayan kentsel dönüşüm projesi en baştan ölü doğmuştur. Elllerinde olmayan nedenlerden memleketlerini terke zorlanarak travmatik bir göç deneyimi yaşayan önemli bir nüfus hazırlıksız, altyapısız bir şekilde ikinci bir göç mağduru yapılarak ikinci memleketleri belledikleri yaşam alanlarından, rızaları alınmadan, katılımcılıktan uzak bir yöntemle tahliye edilmişlerdir. Üstelik, bizzat yerel yönetim 2005-06 anketlerinde bölgeyi, 'tamamıyla göçle gelen nüfusun yerleştiği alan' olarak nitelendirilip 'geçici ikame bölgesi değildir' kaydı düşmüştür⁵³³.

“Bölgede yaşayanların %91'i 2000 yılından önce İstanbul'a gelmiş insanlardan oluşmaktadır. Bölge geçici ikame bölgesi değildir. Bölgede oturanlar artık yerleşik düzene geçmişler ve kendilerine göre geçim düzenlerini ve aile düzenlerini burada kurmuşlardır⁵³⁴.”

⁵³² Konuyla ilgili video röportaj için bkz: İvme Dergisi Kentsel Dönüşüm Röportajı, Ayazma Mahallesi, <http://www.ivmedergisi.com/ivme-dergisi-kentsel-donusum-roportaji-ayazma-mahallesi.html>).

⁵³³ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010,s.97.

⁵³⁴ age.

Yerleşik düzene geçip Ayazma’da geçim ve aile düzenlerini kuran nüfusların yeniden iskânı, aşağıda görüleceği üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel mağduriyetlerin yanı sıra ayrımcılık ve dışlanma gibi ihlallere de sebep olacaktır. Ayazmalılar için kentsel dönüşüm projesi “bir mülksüzleştirme, sosyal kutuplaşma ve yerinden etme projesi⁵³⁵” olur. Kuyucu’nun yerinde ifadesi ile Ayazma-Bezirganbahçe kentsel dönüşümü bir ‘Anti-Sosyal Konut Projesi’dir⁵³⁶.

1. Ekonomik Mağduriyetler: Katmerleşen Yoksulluk ve 3. Göç

“Ben dün gece ekmek parası bulamadım. Ekmek alamıyorum. 4-5 aydır taksitimizi vermemişiz, aidat parası vermemişiz...”

“Adam işsiz, aç kalsa Ayazman’da birileri yardım ederdi. Yani düzenler bozuldu buraya gelince. Ayazma’da bir ekmek pişirince iki tane da başkasına verirdik. Burada ise parayla alıyoruz, parayla alınan ekmeği de kolay kolay kimse paylaşmıyor. Burda kıyamet de kopsa iki insanı bir araya getiremezsin artık”.

İstanbul Halkalı Gecekondu Dönüşüm Projesi toplam harcamalar ve fiyatlandırma tablosuna göre 90,48 m2 brüt (72 metrekare net) yüzölçümlü, 2 oda 1 salon B tipi bir konutun maliyeti 51.405 YTL olarak, %10 peşinat ve 180 ay vade şartlarıyla belirlenmiştir. Daha sonra TOKİ, hak sahiplerinin ekonomik durumlarına dikkat çekerek, 2985 sayılı Kanun’a 5162 sayılı Kanun ile eklenen Ek-6. Madde’nin 2. Paragrafı⁵³⁷ gereği, konut fiyatlarının 41.500 TL’ye indirilmesini Başbakanlık oluruna sunmuştur. Akabinde, %10’luk peşinat da kaldırılarak, hak sahiplerine her bir konut, 41.500 TL’ye 180 ay vade ile satılır⁵³⁸.

⁵³⁵Tuna Kuyucu, ‘ An Anti-Social Housing Project: Dispossession, Social Polarization and Displacement in Bezirganbahçe’, Part 6, p.1, Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington,2009.

⁵³⁶age.

⁵³⁷Bkz TOKİ Kanunları, sayfa 94.

⁵³⁸ Ayazma Tepetüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın... Küçükçekmece Belediyesi, 2007,s.60-61.

Böylece Ayazmalı gecekondlu sahipleri uzaktan bakılınca oldukça elverişli gibi görünen 220TL civarı aylık taksitlerle konut sahibi olurlar.

Çalışmanın Ayazma kısmında anlatıldığı üzere çok düşük bir gelir düzeyine sahip olan bölge halkı için 220 TL önemli bir rakamdır. Ayazma sakinlerinin önemli bir kısmının düzenli bir işi olmadığı, çoğunun düşük ücretli işlerde çalıştığı ve Ayazma’da kurdukları dayanışma ve enformel ilişkiler sayesinde yaşama tutunabildikleri tamamen göz ardı edilerek böyle uzun vadeli bir borç yükünü omuzlayabilecekleri varsayılmıştır. Oysa yukarıda anlatılan olumlu özelliklerinden ötürü Ayazma her zaman ‘Yoksulun yeridir’. Mülakat yapılan her evde Ayazma’ya yönelik ‘Yoksulun yurdu/fakirin evi/fakirin ocağı/fakirin evi’ gibi ifadeler geçti. Bezirgânbahçe’ye geçiş ile birlikte ev taksitleri, site aidatı, elektrik, su ve doğalgaz faturaları ile yaşamları ağırlaşırken, ekmek, meyve/sebze ve et/süt/yumurta gibi kendilerinin tedarik ettiği gıda maddelerinin çoğunu da satın alamayacaklardır. Ayrıca ziyaret ettiğimiz konutların çoğu doğalgaz yakılmadığından evler soğuktu. Ayazma’da sobaları ile ısınabilen nüfus burada maddi olanaksızlıklardan var olan doğalgazı kullanamıyorlardı. Mülakatlarda bu ekonomik darlıklar ve geçim sıkıntısı hep en başlarda dile gelmiştir:

-T: ‘‘Ayazma’da yaşamak daha kolaydı diyorsunuz, niçin?

-M: Ayazma’da kira derdimiz yoktu, işin gerçeğini konuşalım. Fakirin yeri idi Ayazma. Kira derdimiz yoktu. Mesela böyle şartlar yoktu⁵³⁹.

K: Kaç sene biz suları kendi ellerimizle çekiyorduk. (...) Ekmek yiyorduk. Orada daha iyiydi.

-W: Hiç değilse hiç ödeyeceğimiz bir şey yoktu. Onu dert etmiyorduk, bunu dert etmiyorduk. Azı çoğuyla idare ediyorduk.

-T: Geçen kış buradaydınız. Doğalgaz ne kadar geliyordu?

-M: 80 milyon falan geliyordu her ay.

-T: Az yakıyordunuz o zaman.

-M: Az yakıyorum.

-W: Bana 150, 160 geliyor. En düşük değer de yaktığımız halde.

-M: Kombiyi en düşük değerinde yakıyordum ben. En düşük ayarında yakıyordum, o da yani ısınmıyorduk. Tam yaksaydım zaten 200 milyondan aşağı gelmezdi. Bu sene yakmaktan korkuyoruz. 200’den aşağı gelmez.

⁵³⁹ Mahmut. Ağrı’dan 1986’da gelmiş. İnşaatlarda çalışıyor, sigortalı. K: eşi. W: komşu.

- T:Zamlardan sonra.
 -K:Bebek de var ama her zaman yakamıyoruz.
 -M:Bebek de var ama korkudan yakamıyoruz.
 -K:Şimdi hasta ateşi çıkıyor. Zaten küçük bir de, havale geçirdi menenjit’’.
 -C: ‘‘Ekonomik şartlar nasıl peki?
 -Ö:Ekonomik şartlar, elektrik, su, doğalgaz... Yetiştiremiyoruz.
 -C:Çocuklar okula yakın rahat gidip geliyorlar, memnunlar mı?
 -Ö:Çocuklar memnun değil, içerde olduklarından. Ayazma’da da okul olarak da 100 metre fark vardı, orada da burada da yürüyorlar. Burada en alt kesimdeyiz, kırsal kesim konduları hep alt bölgeye verdiler, göstermelik birkaç kişi üstlere kondu. Buradan da oradan da okula aynı yürüyüş
 -C:Burası bedava, Ayazma aynı şartlarda satıyoruz deselerdi, hangisini tercih ederdin?
 -Ö:Satın alsak bile orayı isterim.’87’den beri oradayım. Meyve ağaçlarım vardı...’’

Bizim Halk’a Birimine bağlı Kariyer Ofisi elemanları tarafından gerçekleştirilmekte olan ve Kasım 2008’de ziyarete gittiğimizde 660 kişiye (yarıya yakın) ulaşıldığı söylenen memnuniyet anketinde⁵⁴⁰ de geride bırakılan Ayazma’nın yoksullara sunduğu olanaklar ortaya çıkmıştır:

- Y:‘‘Ayazma’dan memnunuz diyenlerin büyük bir çoğunluğu ekonomik sebeplerden aslında. Nedir bu ekonomik sebepler? İşte nedir işte, orada hayvan besliyordu ya da ne bileyim işte bir tane soğan ekiyordu. Burada hepsini, kent yaşamının getirdiği şeyde, gidip para verip onları satın almak zorunda. Öyle bir imkân vermiyor bu ortam. Yani ne bileyim ya da sobayla ısıniyordu da, işte 2 tane tahta bulsak bile hani onu yakıyorduk ama burada doğalgaz, el yakıyor. Bir sürü zam var vesaire falan. Bundan çıkıyor olumsuzluk⁵⁴¹,’’.

220-246 TL arası (fark şerefeye nedeniyle) tutan taksitler (geç taşınanlar için 320TL), 40 TL site aidatı⁵⁴², yaz aylarında 30-40 TL, kış aylarında 100-150 TL civarı tutan doğalgaz, 45-50TL su, 45-50TL elektrik derken Ayazmalılar ayda 450-500 TL civarında ödeme yapmak zorunda kalırlar. Bu ödemelerin içinde eğitim, sağlık, giyim ve en önemlisi gıda gibi temel giderler yer almamaktadır.

⁵⁴⁰ Bu anketin sonuçları Küçükçekmece Belediyesi’nin 2010’da yayınladığı kitapta yer alacaktır: Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010

⁵⁴¹ Yelda, Kariyer Ofiste çalışıyor. Psikolog

⁵⁴² 2008 senesi verileri.

Belediyenin 2008 senesinde Bezirgânbağçe’de gerçekleştirdiği anket sonuçlarına göre %24’ü 301-500TL, % 41’i 501-700TL ve %22’si 701-1000TL⁵⁴³ arası aylık gelire sahiptir. Yine aynı anket verilerine göre mevcut gelirin %35’i kira (taksit), %34’ü fatura ödemelerine (su, elektrik, doğalgaz, aidat vb.) ve %21’i gıdaya⁵⁴⁴ ayrılmakta, eğitim %4 ve sağlık harcamaları %3 tutarken, giyim ve ulaşım %1’er gözükmektedir. 2004 senesi Ayazma anketleri incelendiğinde nüfusun %43’ünün gelirlerinin 1/3’ünü, %28’inin ise gelirlerinin yarısını mutfak giderlerine harcayabildikleri görülür⁵⁴⁵. Yukarıda açıklanan ‘müebbet yoksulluk’ konumları nedeniyle 4 sene içinde ailelerin gelirlerindeki artışların fazla önemli olmayacağını göz önüne alarak, Ayazmadaki nüfusun %71’inin gıda harcamalarının Bezirgânbağçe’deki ortalama 1 ailenin %21’lik gıda harcamasının üzerinde olduğunu iddia edebiliriz. Ayrıca yukarıda da incelendiği üzere meyve, sebze, ekmek ile bazı haneler için et, yumurta, süt gibi gıdaları Ayazma’da kendileri temin edebilmektedirler. Yine 2008 anketlerinden çıkan yorumlara göre, sitede bulunan market, ‘ailelerin alım gücünü zorladığı için’, %13 gibi çok düşük bir oranda tercih edilmektedir⁵⁴⁶. Belediyenin kentsel dönüşüm reklamlarında modern yaşamın yüzü olarak yer alan TOKİ çarşıdaki market, aslında Ayazmalılarının çoğu için maddeten ulaşılamazdır:

-M: “Ya işte geldi buraya, mesela burada gerçekten iki tane çalışanı olmayan gerçekten burada girişimini yapamaz. Çok zor ve imkânsız. Niye dersin şimdi Türkiye’de maaş oranı fazla şey değil yani, bugün en yüksek maaş alan mesela arkadaşlarımda en fazla alan 1 milyardır, bilemedin 900-800’dür. Fazla kimse yani, sektör, tekstil sektörünü biliyorsun yani, fazla maaş almıyorlar. 800-900 milyonla hayatta yani kimse masrafını çıkartamaz, hayatta çıkaramaz. Mümkün değil çıkaramaz⁵⁴⁷”.

⁵⁴³ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s.149-150.

⁵⁴⁴ Mülakatlarımızdan çıkan sonuçlar daha aşağı bir yüzdeye işaret etse de, ortalama 4.7 nüfuslu ve çoğunluğunun geliri 501-700TL aralığındaki bir yapıda ayda 100-140TL gıda harcaması yine de çok düşüktür.

⁵⁴⁵ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, Ayazma Eylül 2004, ‘1.Düzey Hane Halkı Anket Çalışmaları’, s.68.

⁵⁴⁶ age, s.151.

⁵⁴⁷ Muammer, gençlerden. Ağabeyi de çalışıyor, durumları ortalamanın üstünde.

Kentsel dönüşüm sorumlusu Belediye Başkan yardımcısına mülakata gittiğimizde taksitleri nasıl hesapladıklarını şöyle detaylandırmıştır:

- B: “Şimdi adamın 220 lira konuta ödemesi var, elektriği var 30 lira, suyu var 15-20 lira, gazı var 30-40 lira yıla bölersen o zamanki değerden. Artı aidatı var 20-25 lira⁵⁴⁸. Bunları toplayınca 600-700 milyon gibi bir rakama gelir. Biraz da mutfak koyduk, 700 lira yaptık. Dedik ki, en az bir kişi ailede sabit bir şekilde eve 800 lira⁵⁴⁹ getirmeli, dedik. Rakamları çok iyi hatırlamıyorum ama hesapları iyi yapmıştık. Normal bir ailenin yaşayabileceği şekilde hesap yaptık, çok iyi yaşayabileceği şekilde değil.

-C: Kusura bakmayın, birşey sormam lazım. 2005’ten beri ben de mahallenin içindeyim. Siz de bu kadar içindeymişsiniz, anlatıyorsunuz. Gidip gördünüz mahallenin yapısını, nerden geldiklerini vs. çok da güzel anlatıyorsunuz. Peki, bunu bu şekilde görünce burada oturanların 220 YTL aylıklarla barınamayacaklarını nasıl göremediniz? Yani bu proje daha uzun süreli, ne bileyim 100-150 liralık bir şeyler yapılaydı.

-B: Bakın, şu anda bu projede maddi olarak devlet içerde. İnanamayacağınız boyutlarda biz içerdeyiz. Şu anda bizim vatandaşa verdiğimiz evler, gidin sorun orda emlakçılar var, kaçtan gidiyor? Biz kaçtan vermişiz? 40 milyardan. Bunu da kabul ettik, maliyetinin altına verdik. Yan tarafta, TOKİ Halkalı konutlarında 95 m2 daireyi 160-170 milyara satıyor. Onu da kabul ettik. Sonra, gelelim buraya. Biz burada, fiziki çalışmanın yanında sosyal çalışmalara da başladık...⁵⁵⁰”.

Yetkilinin Bezirgânbahçe ile mukayese ettiği TOKİ Halkalı konutları lüks inşaatlardır ve kıyaslanmaları kabul edilemez. Ayrıca, devletin kar amacı güdemeyeceği ve maliyet hesabını sadece rakamlar üzerinden değil mağduriyetler üzerinden yapması gerekliliği yerel yönetim yetkilisi tarafından unutulmuştur.

Ayazmalılarının maaş düzeyleri yerel yönetim tarafından tamamen göz ardı edildiği gibi, sitenin masrafları da doğru hesaplanmamıştır. 800 TL ile Bezirgânbahçe’de yaşamak zordur, kaldı ki eline ‘sabit şekilde 800’ TL geçen aile oranı yukarıda da görüldüğü üzere, 2008 anketlerine göre %22’den de aşağı olmalıdır. Ayrıca ‘en az 1 kişi’ çalışan beklentilerinin aksine, çalışanı olmayan haneler olduğu gibi çoğu ailede de tek kişi çalışmaktadır. Yerel yönetim kendi

⁵⁴⁸ Bu rakamlar, anlaşılacağı gibi yeniden iskan öncesi değerlendirmeler olup Bezirgânbahçe gerçeklerini yansıtmamaktadır.

⁵⁴⁹ 2008 Belediye anketlerine göre 800 TL, 701-1000 aralığında ve bu aralık %22’dir. 701-800 TL arasının da bu rakamın içinde olduğu görülürse, 800 TL yüzdesi daha da aşağı olmalıdır.

⁵⁵⁰ Küçükçekmece Belediyesi kentsel Dönüşüm Birimi Başkanı Burak

yaptırdığı anketlerin hiçbirini göz önüne almamıştır. 2004 Sempozyum kitabındaki anketlere göre bir hanede çalışan kişi ve işsiz sayısı nettir:

“Aktif iş durumuna bakıldığında nüfusun %25’inin çalışarak geri kalan %75’e baktığı tespit edilmiştir.1 kişinin çalıştığı aile oranı %59’dur.Ailelerin %13’ünde çalışan kişi bulunmamaktadır⁵⁵¹”.

Ayrıca, yine yerel yönetimin yaptırttığı 2005-2006 anket sonuçlarına göre %8 hanede çalışan kişi bulunmazken, %63 hanenin geçimini 1 kişinin sağladığı görülür. Bu durumun sebebi olarak ‘aile reislerinin %70’inin eşlerinin çalışmasını uygun bulmadıkları’ da ayrıca not olarak düşülmüştür⁵⁵². Yerel yönetim tarafından 2010 senesinde yayınlanan ve Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşümünü anlatan kitaptaki bilgiler de konuyla ilgili görüşlerimizi haklı çıkartmaktadır. Burada, “Bezirgânbahçe’deki ailelerin %32’sinde konutta sürekli işi olan hiçbir birey olmadığı” tespitinden hareketle “‘istihdam sorununun oldukça yüksek oranda olduğuna”’ parmak basılır⁵⁵³.

Burada değerlendirilmesi gereken bir başka önemli konu, önceki anketlerin aksine yerel yönetimin 2008 anketlerinde ‘işsizlik’ oranını saptamaya uğraşmamasıdır. Sosyal bir proje yaptığını iddia eden yönetim, istihdamı ciddi olarak önemsiyor idiyse, Bezirgânbahçe sürecinde istihdamın ne yöne evrildiğini de araştırmalı ve projesini buna göre şekillendirmeliydi. 2008 anketlerinde belirtilen ‘düzenli hiçbir işi olmayan’ kesimin oranları ile önceki anketlerdeki ‘işsiz’ kesimin oranlarını doğrudan karşılaştırmak yanıltıcı olabilir; ancak son anketlerde %32 gibi yüksek bir rakamın çıkması mekân değişikliğinin işsizliği tetiklediğinin bir göstergesi de sayılabilir. Bu rakamın içinde sadece düzensiz işi olanlar değil muhtemelen ‘işsiz’ kesim de vardır. İşyerlerine uzaklığı ve toplu taşıma azlığı nedeniyle Bezirgânbahçe’ye geçişin, önceden tahmin ettiğimiz

⁵⁵¹ Dilek Özdemir- P.Pınar Özden- Sırma Turgut (ed), İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, İstanbul 2005,s.284.

⁵⁵² Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010,s.100.

⁵⁵³ age. s.149.

üzere, tek başına bir faktör olmasa da, işsizliğin artmasında rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Belediye yetkilisinin mülakatın sonunda belirttiği ‘sosyal çalışmalar’ ise birer makyaj proje olmaktan öteye gidememişlerdir. Aralık 2009 itibariyle 58 proje arasında sadece 2 istihdam projesi bulunur. Bunlardan biri olan, meslek edinme kurslarına başvuruda ortaöğretim/lise mezunu şartının aranması, proje yüklenicilerinin Ayazma gerçeklerinden de kendi anketlerinden de ne kadar bihaber olduklarını bir kez daha ortaya koyar çünkü 2005-2006 anketlerine göre nüfusun %1’i üniversite; %3’ü lise; %8’i ortaokul, %31’i ilkokul ve %26’sı okur-yazardır ⁵⁵⁴.

-S: “Konteynır koydu, makine koydu.18-22 yaş arası, en az ortaokul mezunu istiyor. Terzilik öğretecek. Zaten o düzeye gelen orta mezunu iş bulur”.

Yerel Yönetim tarafından dağıtılan YOGSİP Genel Bilgiler Kitabı⁵⁵⁵ da, mahallelinin bu görüşlerini teyit eder. Yoksulluğun giderilmesi ve Sosyal İçerme Projesi (YOGSİP) kitapçığında yer alan yönetici asistanlığı eğitimi ders notları⁵⁵⁶ ile yoksulluğun giderilmesi oldukça olanaksızdır, kaldı ki sadece %3’ü lise ve %8’i ortaokul mezunu Ayazma nüfusunun yönetici asistanlığına nasıl başvurabilecekleri de bir başka sorundur. Bizim Halk’a Biriminin Ekim 2007-Kasım 2008 faaliyet tablosu incelendiğinde 46 projeden sadece biri istihdam projesi olarak yukarıda bahsedilen projedir. Tekstil sektörüne eğitilmiş ara elemanı yetiştirmek amacıyla yapılan Gezici Eğitim Merkezi Projesi 18 işgünü sürmüş ve 30 kişiye ulaşılmıştır. Anladığımız kadarıyla sonuç verimli olmamıştır⁵⁵⁷:

⁵⁵⁴ age.s.102

⁵⁵⁵ Çiğdem Ölüç-Seçil Güner (ed), Genel Bilgiler Kitabı- Küçükçekmece Belediyesi Tepeüstü ve Ayazma Bölge Halkı Yoksulluğunun Giderilmesi ve Sosyal İçerme Projesi, Küçükçekmece Belediyesi, İstanbul, Ağustos 2007.

⁵⁵⁶ Bknz Ekler.

⁵⁵⁷ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010, s.167.

-“Makinelerin başında fotoğraf çekip bol- bol propaganda yaptılar. 2600 aile,10 kişiye diploma vermişler. Dikişten yetiştirdiklerinden birini benim dükkâna yollayın iş vereceğim dedim, ilan astım, kimse gelmedi ⁵⁵⁸”.

AB fonlarıyla desteklenen⁵⁵⁹ bir başka istihdam projesi kapsamında ise çevre işyerlerindeki istihdam açığı saptanarak, kentsel dönüşüm nüfusundan iş ihtiyaçları olanlar arasından açık işler için uygun olanların eşleştirilmeleri sonucunda sadece 36 kişiye inşaat, emlak, muhasebe ve tekstilde istihdam sağlanmıştır⁵⁶⁰. Mülakatlarımızdan çıkan sonuçlara göre bu projelerden haberi olanlar azınlıktadır. Yerel yönetimin 2008 anketleri de mülakatları doğrulamaktadır, şöyle ki, ‘Bezirganbahçe’de yararlandığınız olanaklar hangileridir’ sorusuna gelen yanıtlar sırayla sağlık kurumu, okul, alışveriş yerleri, sosyal proje hizmetleri, spor alanları olarak sıralanır⁵⁶¹. Eğer alışveriş merkezi kullanımı yukarıda görüldüğü üzere gıda için %13 ise ve Ayazmalılar bütçelerinin sadece %1’ini giyime harcıyorlarsa bu rakam fazla yüksek çıkamaz. Ayrıca, aylık hane gelirlerini yukarıda incelediğimiz ailelerin alışveriş yerlerinden sık faydalanabilmeleri de çok olası değildir. Öyleyse bir alt sırada gelen ‘sosyal proje hizmetlerine katılım’ da düşük olmalıdır. Nitekim bu rakam anketlerde %11 çıkar⁵⁶². Esnafa göre AB hibesinin önemli bir kısmı ofisin teşrifatına harcanmıştır:

-“AB’den gözlemciler geldi kariyer ofisi için. O ofisin malzemeleri şu-bu o kadar parayı buluyordu. Her ay 50.000-80.000 Euro gelecekti. Halk bilmiyor ki okulda seminerler var. Ebe/anaokulu/sınıf öğretmeni olacaklar, fotolar çekilmiş, o kadar. Anketler yapılıyor, çözüm yok, profilimizi çıkarıyorlar ⁵⁶³”.

AB fonları ile tutulduğu ve donatıldığı anlaşılan ve Bizim Halk’a birimine bağlı çalışan ‘Kariyer Ofisi’ önce 0-5 yaş çocuklarına yönelik etkinlikler yapan bir anaokuluna dönüşmüş, Mayıs 2010’da da elemanlarının çoğunun işten çıkarılmaları ile tasfiye edilmiştir. Projeye fon sağlayan AB’nin talep ettiği belirli

⁵⁵⁸ TOKİ Çarşı Terzi.

⁵⁵⁹ AB’den 100 Bin Euro’ http://www.kucukcekmece.bel.tr/icerik_detay.asp?tur=31&id=4534

⁵⁶⁰ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010s.130-131.

⁵⁶¹ age s.151.

⁵⁶² age. s152.

⁵⁶³ TOKİ Çarşındaki kuru temizlemeci.

çalışma döneminin bitmesinden dolayı zaten işlevsiz olan böyle bir ofisin görünür olmasının da anlamı kalmadığından muhtemelen Kariyer Ofisi plaketi de yakın bir gelecekte sökülecektir⁵⁶⁴.

Belediyenin, kadınlara TOKİ inşaatlarında temizlikçi olarak sağladığı istihdam olanakları ise ücretin çok düşük ve işlerin ağır olmaları nedeniyle tutulmamıştır:

“Ayazmanın kadınlarına iş diye inşaatları temizleme verdiler, inşaat pisliğini çok az para ile 2-3 aylık işler, inşaat temizliği meslek mi⁵⁶⁵”.

İşsizlik sorununa karşı ciddi bir önlem alınmadığı yine aynı kitaptaki verilerden ortaya çıkar. 2007-2008'deki faaliyet tablosuna göre sayıları 46'ya bulan etkinlikler, Aralık 2009 itibarıyla 57'ye çıkartılır ancak en fazla gereksinim olan istihdam sorunu saydığımız 2 etkinlik ile sınırlı kalır.

‘Ayazma mı Bezirgânbahçe mi?’, sorumuza, ekonomik şartlardan her kesimden aynı yanıt geldi:

-C: “Oranın şartları mı daha iyi, buranın mı? Burada mutfak banyo daha düzenli di mi? Komşuluk ilişkisi ne oldu? Çocuklar için nasıl?

-D: Ordaki hayat daha rahattı, en azından borcumuz yoktu. Orda kendi ekmeğimizi kendimiz pişiriyorduk. Komşuluk ilişkilerimiz daha rahattı, daha sık gidebiliyorduk. Orda koşullarımız daha iyiydi. Burada okul daha yakın, belki bu bir iyileşme olabilir. Ama doğalgaza, elektriğe devamlı zam geliyor. Yani geçim konusunda gerçekten Ayazma buradan daha rahattı. Daha kafamız rahattı. Daha huzurluyduk. Belki ev burada daha temizdir, ama huzur daha iyiydi orda⁵⁶⁶”.

⁵⁶⁴ 2010 kitabının istihdam etkinlikleri kısmında sadece 30+36 kişiye istihdam sağlayan bu 2 proje anlatılırken, çizelgeler bölümünde kişi sayısı 30+402 olarak geçmekte ve AB Hibe Programı ile 402 kişiye ulaşıldığı gösterilmektedir. Ancak konuyla ilgili hiçbir açıklama kitapta yer almamaktadır. Mülakatlarımızda bu program ile iş bulan kimseye rastlamadığımız gibi, arkadaş, akraba adı veren de olmadı.

Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2010, s167.

⁵⁶⁵ Bekir

⁵⁶⁶ Dicle 40 yaşlarında. Ağrılı, Türkçe bilmiyor, tercüme ile konuşuyoruz

Uzun yıllar borcu ödenecek bir evin yuva olarak benimsenemeyeceği gerçeği Ayazma'da kalabilme arzusu içinde dile gelirken, gelirleri arasında büyük farklar olan grupların aynı mekânı paylaşmalarından doğan önemli sorunlar yumağı da mülakatlarda ortaya döküldü:

-B: “Herkes ister daha güzel yerlerde otursun, ama yerinde olsaydı, yani Ayazma'da aynı yerde olsaydı burdan çok daha iyi olurdu. Kimse işini kaybetmezdi, çocuklar arkadaşlarını kaybetmezdi. Şimdi burda öyle sıkıntılar yaşıyor ki, gelip buraya karakolu kurmak zorunda kaldılar. Çünkü hem çocuklar arasında, aileler arasında... Şimdi düşün, bir zenginle bir fakiri böyle yanyana koyunca sürtüşme olur yani. Bu bir gerçektir hayatta. Buraya maddi imkânları iyi, kurayla gelenler veya mesela emekliler var ve diğer tarafta da köy gibi yerden gelen bizler. Ne bu çocuklar birbirleriyle kaynaşabilir ne de aileler. O yüzden kendi yerinde olsa güzeldir. Ama başka bir yere taşınmak gerçekten de zordur. Herşeyi kaybediyosun o zaman. Benim mesela yaşı 50'ye yakın. Benim ömrümün yarısı boşa gitti yani, çocuklarımla çocuklukları boşa gitti yani. Doğup büyüdüleri yerler yıkıldı. Orda iyi kötü en azından bir ev sahibiydim, burda ise 50 yaşımdayım ve bir ev sahibi değilim. Bu ev var ama borçla. 15 sene boyunca ödiyecez. 65 yaşında bitecek. Ömrüm de yetmez yani bunu bitirmeye⁵⁶⁷”.

-O :“Şöyle bir gerçeklik var. Şimdi orası köydü, köyle burada bir farklılık var. Buraya gelince bu çocuklar mesela burda asansör olduğunu bilmezdi. Orada soba var, onun tozuna dumanına alışmış. Burda lüks var, lüksü görüyorsun ama o lüks sana göre değil. Ekonomik olarak senin için değil. Şimdi çocuk onu gördüğü zaman ister istemez... Şimdi tabii sen büyüksün, olayları algılayabiliyorsun. Ama çocuk bunları algılayamadığı için ve zorlandığı için çocuk yeni arayışa giriyor. Şimdi Ayazma'da köydü, serbestti özgürdü. Top oynardı, arkadaşlarla oynardı, kavga ederdi. Ama şimdi burda ne hevesi kaldı... Şimdi bura lüks yerdir, ama ne oyun sahası var, ne spor sahası. Şu parklara git arkadaki, bütün bankaların tahtalarını sökmüşler. Bu çocuğun hiçbir işine yaramıyor. Ayazma'da olsa yakacak en azından. Ama çocuk öyle bir psikolojide ki çocuk bunu kırıp atmak istiyor. Şimdi gerçekten bu psikolojiyi anlamak lazım. Aile de istediği gibi harçlık veremiyor. Sen lüks yerde yaşıyorsan o lükse göre harçlığının olması lazım. Sabah okula giderken çikolatasını, simidini alması lazım. Ayazma'da böyle bir sorun yok. Yanına kuru bir ekmek, ya da bir çökelek, birşey koy tamam. Ama burda böyle bir şansın yok. Bu ister istemez bir sorun yaratıyor çocuk için.⁵⁶⁸

-C: Bu site içindeki okul mu bu?

-O: Evet. Buraya zengin çocuk da geliyor, polis çocuğu da geliyor. İkitelli'de böyle birşey yoktu. Böyle beslenmesine zengin birşey koyabilecek çok çocuk yoktu. Herkes eşit gibiydi. Bak, belediye başkanı bana demişti ki-‘ya sen ne

⁵⁶⁷ Bekir. Ağrılı. İşsiz, yeminli bürodan affa girmiş olarak 1988'de arsayı satın almış. İnşaat işlerine gidiyor. 3 çocuğu var, 3'ü de okuyor. 83-84 senelerinde İran sınırındaki çatışmalar, nedeniyle mecburiyetten geliyorlar.

⁵⁶⁸ Orhan Şırnaklı, 5 çocuğu var, Ayazma'da kentsel dönüşüme karşı muhalefeti başlatanlardandı Düzenli işi yok, sağlığı iyi değil. 80'lerde Diyarbakır Cezaevine düşmüş ve işkence görmüş.

istiyosun, ben seni o çamurdan kurtardım, lüks yere koyuyorum'. Ben de dedim ki, 'sayın başkanım, güzel diyosun ama sanki biz lüks hayata karşıymışız gibi konuşuyosun. Ama ben o lüks hayatın karşılığını nerden verecem şimdi? Lüks hayatın karşılığı olması lazım.' Bunu veremedikleri için bu çocuklar da o tinere minere girmek zorunda kalıyor. Çünkü bir baba çocuğuna 500bin harçlık veriyor, diğer baba 5 milyon veriyor. ''

Çocukların ve gençlerin yaşadıkları bu psikoloji ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere eğitimciler de dâhil diğer gruplar tarafından hiç anlaşılmayacak ve çocukların hareketleri Ayazmalıları medeniyetsiz ilan etmede kullanılacaktır

Ayazmalılar Ayazma'da kalmayı arzularken, sonuçları kontrol amaçlı ziyaret ettiğimiz Tepeüstülü gecekondlu aileleri, Ayazmalıların aksine, site yaşamına kültürel olarak uyum sağlamalarına rağmen, 'Tepeüstü' derler çünkü ekonomik şartlar onlar için de ağırdır:

-T: "Tepeüstü'nde gideriniz ne kadardı?

-A: Tepeüstü'nde giderimiz, 20-30 elektrik veriyorduk, gerekirse mesela suyu devlet getiriyordu, 20 milyon ayda, 40 milyon su alıyorduk, öyle yani.⁵⁶⁹

-T: Yani, ciddi bir 300-400 milyon liralık bir artış oldu giderlerinizde.

A: Evet, şimdi yetiştiremiyoruz, yetiştirmek mümkün değil.

-T: Borcunuz var mı, aidat borcu veya TOKİ'ye borcunuz?

-A: TOKİ'ye 1 ay gecikmeli borcumuz var.

-T: Yani bunu sormamızın sebebi de şu, konuştuğumuz diğer insanlar Ayazma'lılarla daha çok konuştuk şimdiye kadar, satıp giden çok duyduk, satmak isteyen çok duyduk.

-A: Evet, şimdi 2 tane çocuk okula gidiyor, benim mesela günlük 2 milyon, 3 milyon benim, öğretmen yani şeyi istiyor, ben beslenmeyi evden de koysam...

-C: Evet, liste veriyormuş değil mi öğretmen hanım?

-A: Yani boncuk istiyor, bilmem bir şeyler istiyor yani, o çocuklara bir şey oluştun diye...

-T: Kaça gidiyor?

-A: Bu 3'e gidiyor, büyük orta 1'e gidiyor, genellikle evden beslenme koysam evden de nasıl alıp koyacaksın, kendi kafandan koyamıyorsun. İşte böyle. Yani bu evin şeyiyle değil, yeri geliyor pazara da gidemiyorsun, alamıyorsun da. Bir kişi çalıştı mıydı bunlar...

-T: Ya belki çamurdan kurtulmak, ne bileyim daha iyi bir mutfağa sahip olmak falan, bunlar iyi şeyler olarak görülebilir mi?

⁵⁶⁹ Ayşe ve kocası Alevi, Armutlu'da rahat edemediklerinden Tepeüstü'ne geçmişler. Kocası tır şöförü.2 çocukları var, ilköğretim okulu öğrencisi.

-A: Şöyle bir şey diyeyim, ben orada, şöyle diyeyim memnundum, benim orada evim de düzgündü, yani ayrı bir şekilde evim, mutfağım düzgündü, fayansı şeyi iyiydi, çamur desen pek ora bizim yukarıda böyle çamur sorunu yoktu. Ama bu, benim bu giderimi ben çocuklarıma yediriordum. Bu giderimi çocuklarıma yedirdiğim için şimdi çocuklarıma ekstra bir şey bulamıyorum. İşte öyle yani bilmiyorum. Tabii memnun olduğumuz yönleri de temizliği, şeyi memnunuz”.

Artan masraflarla baş edebilmek için ilköğretimi bitiren çocuklarını ucuz işgücü olarak çalıştırmaya başlarlar. ‘Medeni’ TOKİ konutlarında sosyal bir hak olarak eğitim anlamını yitirir. Nitekim gelirden eğitime ayrılan yüzde anketlerde de ortaya çıktığı üzere sadece %4’tür. Bu çocuklar arasında pazarlarda limon satmak için tan ağarırken yola düşenler de, çevredeki ayakkabı fabrikalarında kimselerin çalışmak istemediği sağlığa zararlı (bali yapıştırma) işlerde çalışmak zorunda olanlar da vardır:

-B:”Çocuğunu okutamıyor, çırak tekstile veriyor. Ben çocuğumu iyi konutlarda iyi yetiştirmek istiyorum, çocukları harcıyoruz, iş için, geçim için okuldan alıyoruz. Onur var, güvenlikten, arkadaşım. Lise-1’den çıkarttı. Çocuk çok çalışkandı; 600YTL aylık ile işe soktu. Çocuklar sosyal güvencesiz işlerde, geçim derdine düşmüşler. Pazarcı yanında limon satıyor. Meyve sandıkları taşıyor (Çarşıdaki kuru temizlemeci de mülakatında bu çocukların sabahın 5-6’sı yollara düştüğünü söyledi).Ayakkabıda, sağlıksız işlerde kimse çalışmıyor, bali/tiner yapıştırma işlerde çalışanlar bu çocuklar⁵⁷⁰.”

Konuyla ilgili soruya belediye görevlisinin yanıtı sorunu yakinen bildiklerini göstermektedir. 2010 kitabında sonradan yayınlanacak olan anketlere de burada atıf vardır:

-C: “Peki bir de genç işsizliği çok ve de şey var, lise çağına gelen çocukları genelde okuldan alıp işe vermek... Yaşamak için.

-Y: Zorundalar. Bu da çıkacak. Çünkü ekonomik gelirleri tabii ki çok düşük sizin de gördüğünüz gibi. Anket sonuçlarında da zaten o çıkıyor, işte gelirlerinin büyük bir çoğunluğunu işte kira dedikleri işte TOKİ’nin geri ödemelerine, taksitlere, faturalara ödüyorlar. İşte askeri ücretin şu kadar olduğu bir memlekette tartışılır tabii nasıl yaşayacağı insanların. Dolayısıyla çocuklarını alıp çalıştırmaya veriyorlar. Bu tabii çok makro bir şey, bu hani nasıl önlenir. Çocuğunuzu okula

⁵⁷⁰ Bekir.

gönderin söylemi de çok basit oluyor. Sen gönder o zaman, nasıl gönderecek? Yani bir sürü şey⁵⁷¹.’’

Bezirganbahçe’de emlakçıların çoğunda ‘borcu ile satılık’ ev ilanları icra gelecek kaygısı ile satışa çıkarılan evlerdir. Emlakçılara göre Ayazmalıların %30 kadarı 2 sene içinde evlerini satmak zorunda kalmıştır. Bankaya düzenli konut kredisini ödeyen yok gibidir; ziyaret edilen evlerde 5 ay banka taksiti ödeyemeyenlere rastlanmıştır. Taksitlerin 6. ayda da ödenmemesi durumunda icra gelmektedir. Ayazmalılar geçmişe dönük olarak borçlarının birkaç ayını kapatıp, yeniden borç yükünün altına girerler. Ziyaret ettiğimiz birçok blok girişinde de apartman aidatlarını ödeyemeyenlerin uzun listeleri mevcuttu. Biriken banka ve aidat borçlarına faiz de işler. Belediyenin 2008 tarihli anketine göre konut taksitlerini ödeyemedikleri için taşınmayı düşünenlerin oranı %43 çıkar⁵⁷². Yine belediye verilerine göre Ayazma-Tepeüstü bölgesinden siteye taşınan 1365 haneden (943ü işgalci) 967’si burada ikamete devam etmektedir⁵⁷³. Bu durumda, aradaki fark konutlarını kiraya verenleri gösterebileceği gibi satan ya da devredenleri de gösterebilir. Ancak aynı verilere göre devreden sayısı 200 olarak belirtildiği için geri kalan 198 kiraya verenler olabilir. Evlerini satıp gidenlerin çoğu Silivri ve Çerkezköy taraflarına kentin dış (şimdilik) çeperlerine yerleşerek 3. bir göç deneyimi yaşamaktalar. Yoksulluk ve yoksunluk ortadan kalkmamakta, sadece yer değiştirmekte, çeperlere taşınmaktadır:

⁵⁷¹ Yelda.

⁵⁷² Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s.149. Burada ‘memnuniyetsizlikten ziyade konut taksitlerini ödeyemediklerinden’ gibi bir not düşülmüştür.

⁵⁷³ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s.165. Taşınan ailelerin sayısının hak sahibi sayısı altına düşme nedeni en baştan satış olabilir. Konutlar yapım aşamasındayken taksitleri ödeyemeyecekleri kaygısı ile önceden devredenler olmuştur, fark muhtemelen bunu da göstermektedir. Sonradan devredenler muhtemelen daha yüksek fiyatlara devretmişlerdir.

Toplam hak sahibi sayısı 2007 verilerine göre 1474’tür: Ayazma Tepüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın, Küçükçekmece Belediyesi, s.60-61.

Ancak Şubat 2009 itibarı ile Bezirganbahçe için kura çekenlerin sayısı daha çoktur. 817 tapulu +943tapusuz, toplam 1760 hane olarak belirtilir: Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s.118.

-C: “Apartman aidatını mı ödüyorsunuz?

-K: Onu ödersek aç kalıyoruz. Ödemezsen taksitimiz kalıyor, mesela⁵⁷⁴...

-M: 5. Senedim geldi bu ayın 20 sinde. Bana şeyden icra kâğıdı gelecek, TOKİ’den. 15 gün içinde bu senetleri yatırdın yatırdın, yatırmadın anahtarı getirip teslim etmen gerekiyor diyor. Geçen gün⁵⁷⁵...

-C: Nasıl öyle mi diyor?

-M: Tabii tabii. Bizim şeye de geldi, bunun abisine geldi. O 5 tane senedi ödememişti.

-T: 5 mi toplam?

-M: 5 tane. Hemen ihbarname gönderiyor, avukata veriyor. Avukatta diyor ki, bu senetlerini ödediği takdirde mesela şey ama avukat parasını falan yine alıyor. 15 gün içerisinde ödedin ödedin, ödemedin avukat anahtarı getirin teslim edin diyor. Anahtarı getirip teslim etmek zorunda kalıyorsun.

-T: Bu şekilde çıkanı biliyor musunuz?

-M: Yok, daha şu ana kadar bir şey yok. Eğer teslim etmezsen güç kullanarak sizi daireden dışarı atacak diye...

-K: Benim bir tane komşum var, Ayazma’da da, o sattı. O parayı ödedi. Daha almamış, kira gelmiş.

-C: Ne oldu ona?

-M: O da 5 ay ödeme yapamadı. Onlara da yine böyle tebligat geldi. Adam mecbur kaldı dairesini sattı.

-T: Ne kadardan sattı biliyor musunuz?

-M: 50 milyara sattı. Ama değerinin altında sattı

-M: Maddi durum sıkıntısı çeken insanlar var mesela. Mesela bugün ben kendi üzerimden söyleyeyim, benim 5. senedim geliyor. 5. senedim geldiği zaman bana ihbarname gelecek muhakkak. Ne olacak? Ya ben burayı satacağım o senetlerimi ödemek için. Ya gidip hırsızlık yapacağım, onu yapamam zaten. Elim kolum bağlı kaldı, şu an ne yapacağımı bilemiyorum.

-K: Aidatlarımız da 150’yi bulunca icraya veriliyor.

-M: Avukata veriliyor.

-W: 290 milyonu(290 TL) benim ki.

-T: Satanlar ne yapıyor?

-M: Satanların çoğu, memlekete, köye göç ediyor.

-T: Memlekette ne var? Köyler yıkılmış...

-M: Yakılmış, yıkılmış köyler.

-K: Gidiyor 5 kuruş parasıyla gidiyor evini dikeyor.

-M: Ya gidiyor Trakya tarafından ucuz yerler alıyor.

-T: Trakya tarafına çok giden var değil mi? Anlatıyor herkes.

-M: Mesela burada bizim komşumuz vardı. Ayazma’da adamın 4 kat binası vardı. Ona 4 tane daire verdiler. Onun yeri de tapuluydu. Ama baktı ki burada idare edemiyor, burada geçinmiyor. Buradaki bütün dairelerini sattı, Trakya’da Muradiye’ye gitti. Muradiye’de yer aldı kendine. Oraya taşındı.

⁵⁷⁴ Mahmut ve komşuları ile Mahmut’un evinde görüştük.

-T: Ne iş yapıyor?

-K: 2, 3 tane inek almıştı, hayvan besliyordu, onların sütüyle geçiniyorlar.

-M: Millet ne yapacağını bilmiyor yani. Sıkıntı çok”.

Bezirgânbahçe’den çevreye ve işyerlerine ulaşım sorunludur. Ayazma’dan yürüme mesafesindeki çevre fabrikalara ve iş yerlerine ulaşım ile bölgedeki toplu taşıma olanakları Bezirgânbahçe’de yoktur, sadece belli merkezlere ve sınırlı sayıda toplu ulaşım bulunur:

-T: “Peki benim bir sorum daha olacak, başka herhalde yok. Buraya gelmek Ayazma’dan, siz işe gidip geliyorsunuz, işe gidip gelmelerdeki masrafı arttırdı mı? Yol masrafını yoksa onda çok bir sıkıntı yok mu?

-M: Vallahi şimdi vardır. Mesela Ayazma yok ağzına çıkıyorduk, bir araçla her yere gidebiliyorduk. Bir araçla Taksim’e gidebiliyorduk. Buradan İkitelli’ye gideceğim...

-K: Başakşehir’e gitmek için 2 araba değiştiriyoruz.

-M: Buradan mesela tek araçla Bakırköy’e kadar gidebilirsin. Başka da gideceğin yer yok. Bakırköy’e gidip oradan aktarma yapabilirsin ama Ayazma’da öyle değildi. Ayazma’da ta Şişli’ye kadar tek araçla gidebilirdik. Taksim olsun, Şişli olsun, Eminönü olsun, Bakırköy olsun, Topkapı olsun, her tarafa tek araçla gidebiliyordun. Ama burada 2 araç kullanmadan gidemezsin”.

Yerel Yönetim her nedense toplu taşıma ile hiç ilgilenmemiştir. Ayazmalılar, 2-3 vasıta değiştirerek seyahat etmek zorunda kaldıklarından ulaşım maliyetli olur. Belli merkezlere giden minibüslere binmek ise kalabalık nedeniyle neredeyse imkânsızdır; özellikle kadınlar tıkiş- tikiş minibüslere binemezler. Sınırlı sayıda çalışan kadın için Bezirgânbahçe iş bırakma nedeni olmuştur. İşe gidiş-dönüş için yol masrafları artarken ücretlerin aynı kalması ekonomik mağduriyetleri arttırmış; iş arama olanaklarının yakın çevrede olmaması ve iş aranacak yerlere gidiş maliyetinin artması da Ayazmalıların iş bulabilme ve işe girme olanaklarını kısıtlamıştır. Büyük bir nüfusu yeniden iskân eden devlet, yeni yerleşim yerine toplu taşıma koymayı unutuvermiştir:

-T: “Nerede çalışıyorsun sen?

-R: İşte çalışmıyorum şu an. Çalıştığım işyerlerinin hepsi biraz uzak olduğu için genelde kovuluyorum⁵⁷⁶.

-T: Nerede uzakta?

-R: Bu Çevre Sanayi sitesi. Terse geliyordu, yani dolmuş bulması zor, servis şeyler oluyor, uğraştırıyor yollarda. Geç kaldığın zaman da adam sepetliyor direkt olarak.

-İ: Yani buradan en çok ters olan şey, sanayi bölgelerine servis yok, şey yok, yani hat yok⁵⁷⁷.

-T: Otobüs hattı koymadılar.

-İ: Otobüs hattı yok, minibüsler de işte, zaten 40 kişilik minibüsler, 50 kişilik minibüsler. Yarısı asılarak gidiyor. Allahtan ki şoförler iyi ki şu rampayı çıkabiliyorlar yani, sağ sola araba yatmadan, o insanlar asılırken o şekilde. Yazık günah diyorum, yani ne diyeyim.

-İ: Yani hatta ben bir ara şeye gittim, ulaşım amirliğine gitmiştim işte, ama demişlerdi direkt bir yazı yazın, dilekçe yazın TOKİ'ye, yani yönetimi, gelsin götürsün, İETT'ye versin, İETT işte bir şey düşünür. Ama dediğim gibi yani bunu halkın dilekçesini bırakın, bunu zaten yönetimin düşünmesi lazım. Buraya 2600 çarpı 6-7 nüfus getiriyorsunuz...

-T: 12 bin, 13 bin kişiden bahsediyoruz

-İ: Ve onlara ulaşım için bir şey yapmanız gerekiyor. Tren istasyonu nerede kalıyor, çok uzak bir yer, metrobüs yok, minibüslerin insafında bir yer. Hakikaten insanlar yani dediğim gibi 4-5 kişi dışarıda kalıyor, hatta biz buraya taşındıktan sonra Halkalı meydanından bindik bir zaman, çoğu zaman bu binliyordu ben binemiyordum ya da ben binsem bu binemiyordu, hanım binemiyordu, bir sonraki minibüsü beklemek zorundaydı. Yani asılarak gidiliyordu çünkü. Hala da öyledir büyük ihtimalle.

-R: Hala öyle. Dolmuş, kapı açıldığı zaman...''

-C: ''Peki baban çalışıyor herhalde, çalışıyor mu? Oradan buraya taşınması ile işinde bir değişiklik oldu mu?

-A: Sana diyom atölyemi kapattım

-C: Seni demiyorum, seni demiyorum

-A: Tamam babamla beraber atölyem, kapattım atölyemi, iflas ettim.

-C: Baban şimdi napıyor?

-A: Babam pazara çıkıyor, iflas ettim diyorum, valla buraya geldim iflas ettim

-C: Peki burada hiç mi iş olanağınız yok?

-A: Ayazmandaydık, sanayi siteleri, organize, kereste, masko... bütün sanayiler bize yakındı, burada yok, ulaşım yok, ne şeyy

-C: Toplu taşıma da yok galiba

-B: 10 milyon paramız gidiyo ya, Bakırköy⁵⁷⁸, ''

⁵⁷⁷ İbrahim..yağlıboya işi yapıyor ama inşaatlar durdu, iş yok diyor. Rojat oğlu, çalışıyor. 5+2 nüfus. 5 aydır aidat ödeyemiyorlar, ev oldukça soğuktu, doğalgaz açılmamıştı.

⁵⁷⁸ Ahmet ve arkadaşları ile TOKİ Çarşı önünde konuştuk.

2.Kalitesiz Konutlar: Dökülen sıvalar, akan banyolar, kırık fayanslar, çatlak duvarlar...

Belediyenin reklam kitapçığında vurgulanan ‘güvenli, çağdaş ve kaliteli fizik mekânının oluşturulması’ sözde kalır. Rutubet çeken duvarları, alt dairelere akan banyo suları, hala inşaat halindeymiş hissi veren apartman merdivenleri ve girişleri, ikide bir bozulan asansörleri ile Bezirgânbahçe konutları daha çok yeniyken bile aşınmış, yıpranmış ve eski görünümlü olmuşlardır. Belediye’nin 2008 anketlerinde de konutlardan memnun olmama sebeplerinin başında %45 ile inşaat kalitesinin düşük olması gelir⁵⁷⁹. Daireler, boşken kendilerine gösterilip, anahtarların teslimi de imzalanması gereken ‘Gayrimenkul Satış Sözleşmesi’ne⁵⁸⁰ bağlanmıştır. Sözleşme imzalanmadan anahtarların verilmeyeceği beyan edilmiştir. Oysa konutların kullanılmadan aksaklıklarının anlaşılamayacağı çok açıktır; tuvaletlerden kaçan pis suyun belirlenmesi bu alanların kullanımı ile duvarların nem çekmesi konutta kış mevsiminin geçirilmesi ile ortak kullanım alanlarının aşınma payı da kullanım ile anlaşılabilir:

-M:“Kendi imkânlarıyla yapması lazım. Mesela benim altımdaki komşumun hanımı geldi bir gün. Ağabey, biz banyoya giremiyoruz dedi. Ben gittim, aşağıya indim banyolarına, hakikaten içler acısıydı. Şakır şakır suyumuz akıyor⁵⁸¹.

-T: Tuvalet suyu mu banyo suyu mu?

-M: Banyo suyu. Banyoya bakıyorum, gözle görünen hiçbir şey yok. Meğerki duş yaptığımız kabinin altına moloz koymuşlar, onu oturtmuşlar. Onun etrafına fayans çevirmişler.

-T: Kim yapmış?

-M: TOKİ.

-K: Kapılar mesela, kapılar eğriydi. Buraya çıkacağımızda kaç tane kapı taktırttık

-M: Sözleşme de, aslında bize daireleri teslim ettikleri zaman hiç sorun olmaması gerekiyordu. Kombilerin bile takılı olması gerekiyordu. Hiçbir kombi

⁵⁷⁹ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.149.

⁵⁸⁰ Sözleşme’nin 3. Maddesi olan ‘Gayrimenkulün Teslimi ve Kullanımı’ başlıklı bölümünün 3.paragrafına göre:“ALICI, Gayrimenkul Tespit ve Teslim tutanağında belirtilen hususlar çerçevesinde GAYRİMENKUL’ ü mevcut durumuyla görmüş ve kabul etmiş sayılır, bu duruma ilişkin herhangi bir değişiklik, tamirat, onarım ve ilave isteyemez veya hak ve alacak talebinde bulunamaz.”

takılmamıştı. Bize örnek daire gösterildi, örnek dairelerin içinde bütün kombilerin şeyleri takılıydı.

-T: Sizinkiler de yoktu.

-M: Kombin de takılması gerekliydi.

-K: Mutfak tezgâhları suntaydı.

-M: Kimse kullanamıyordu.

-K: Bir kere kullandım, ikinci seferde...

-T: Sonra kendiniz mi yaptırdınız?

-M: Ben kendim yaptırdım. Hep affedersiniz koku veriyordu. Altına su kaçınca... Ağaçta su birikince ne olur, koku yapar.

-T: Şu soruyu gerçekten ben sormak istiyorum. Bu daireleri size bedava verselerdi, borçlandırmadan, o zaman bu projeyi memnuniyetle karşılarıydınız? İster miydiniz?

-M: İşin gerçeğini konuşalım kabul ederdik.

-C: Mesela burayı bedava vermek ya da size Ayazma'dakileri daha düzeltip vermek. Orada mı kalırdınız, buraya mı gelirdiniz?

-K: Orada kalırdık.

-M: O zaman orada kalırdık. Burayı bize bedava vermiş olsalardı ya da Ayazma'daki evinizi size satacağız deselerdi. Ben orayı kabul ederdim. Burayı etmezdim.

-C: Yani satın almayı kabul ederdiniz.

-M: Satın almayı kabul ederdik''.

Ziyaret edilen her evde üst kattaki banyo sularının tepelerine aktığını, kendi sularının da aşağı katlara aktığını dinledik. İlginç olan, Kariyer Ofisi çalışanlarının da dairelerindeki aynı sorunlardan şikayetleriydi. Çevresindeki nitelikli siteler ile mukayese edildiğinde Bezirgânbahçe bloklarının kalitesizliği iyice göz önüne çıkar. Ayazmalılar da Tepeüstünden gelenler de yanı başlarındaki 'zengin siteleri' gibi bir sitede oturmadıklarını bilincindedirler:

-İ: "Oralarda her taraf yemyeşil, ağaçlandırma, malzeme başka. Buraya giriyorsun çamur, yağmur yağdıktan sonra su basıyor, sığınaklara su basıyor, kapıcı dairelerine de... Bakın, şu ada, yağmur yağdığı zaman bütün bu binanın etrafının suyu o, gölet oluyor orası. Resimleri de vardır benim telefonumda, geçen gün çektim, TOKİ'ye göndermeyi şey yaptım. Bak, bak bu bende resmi var. Bu bina böyle, o bina da öyle, orası gölet⁵⁸².

-C: E, yol da bütün su içinde. Biz bir akşam çıktık yağmurda, suların içinde gittik. Yol da öyle.

-İ: Şimdi öyle bir şey ki, bu yerlerin hemen hemen tamamı gölet, yani havuz içerisine bina yapılmış, suyunu kaçırmıyorlar. Su kaçması diye böyle bir yol denemişler... Biz bu mantıkla gidersek, TOKİ, yani müdüre gittim, biz orayı

⁵⁸² İsmet, Tepeüstünden. Boğaziçi Üniversitesinde çalışıyor. Karısı da çalışıyor, durumları iyi.

balyozla kırdırdık geçen bir yağmur oldu, balyozla kırdı çocuk da kurtardı biraz. Kazmayla işte, o yağmurda, bir sağanak... Hatta bu arada evi su basıyor diye, eve girecek, camdan içeri girecek diye çocuk bak orada betonu kırdı... Yani o kadar şey ki, altyapı hiç hazır değil. Yani, ben zannetmiyorum bunların bir proje olduğuna. Sadece gir oraya ev yap demişler. Ve hizmet daha sonra gelecek ...”.

Konu ile ilgili suçlamalar daha sonraları basında yer alacaktır:

-“TOKİ'nin ihaleleri ucuza yaptırdığını dile getiren Mirmahmutoğlu, inşaat şirketlerinin ise maliyetleri karşılamak için inşaat malzemesi üreten şirketlere özel bantlar kurdurduğunu dile getirdi. Böylece TOKİ inşaatlarında kullanılan malzemelerin kalitesiz hale geldiğini belirten⁵⁸³ ...”

-“TOKİ evleri ilk fırtınaya mağlup oldu⁵⁸⁴”.

Bezirgânbahçe konutları niteliğindeki konutlar çevrede daha ucuza satılırken, sitedekiler önce 51,405 TL olarak gösterilmiş ancak itirazlar üzerine fiyatların 41.500'e düşürülmüştür⁵⁸⁵ ancak fiyatlar çevreye göre hala yüksektir:

-İ: “Hayır, ucuz derken, bize verilen fiyat nerede? Biz niye böyle aldık? Madem kentsel dönüşüm vardı, bizim sırtımızdan niye para kazanıyorlar bu adamlar?

-T:Sizin gecekondunuza kaç para verdiler?

-İ:Bize para vermediler ki, bizden para alıyorlar hala, buranın parasını çıkarıyorlar

-C: 10 saydılar.

-T: 10'a saydık diyorlar.

-İ: Buranın maliyeti nerede.

-T: İşte diyorlar ki burası aslında 52, biz 10'a saydık 42'ye düşürdük diyorlar.

-İ: E, kar amaçlı değildi!

-T: Öyle diyorlar.

-İ:Yani buna kimi inandıracaklar, kar amaçlı değildi. Bakın Mehmet Akif Mahallesi'nde bütün binalar yapıldı, adam 30 milyara kat atıyorum diyor, 24 milyara katımı çıkıyorum, evimi döşüyorum diyor. Diyorsa TOKİ toplu bir konut yapıyor, bunun maliyetinin ondan yüzde 30-40 daha düşük olması lazım. Oradaki insan 30 milyara bir daire yapabiliyorsa

-T: TOKİ'nin daha ucuza yapıyor olması lazım.

-İ: TOKİ'nin 15-18-20 milyara daire yapması lazım zaten. Kimi ikna etmiş. Hayır, arkasında devlet var, zaten ben bunun arkasındayım, kalkmıyorsan geliyorum diyecek ki diyor.

-T: Geldiler.

-İ: E, bunun neresinde şimdi gönüllü gittik, atıldık zaten, atırıldık bir şekilde⁵⁸⁶”.

⁵⁸³ Rahim Ak, ‘TOKİ için kalitesiz mal üreten özel bantlar kuruldu’, Sabah, 21.03.2008.

⁵⁸⁴ <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalDetay&Date=&ArticleID=915772>

⁵⁸⁵ Ayazma Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın...

Küçükçekmece Belediyesi, s.60-61.

Bu durum, gecekonduluların TOKİ konutlarına uygun ve ucuz şartlarla değil piyasa koşulları ile şekillenen fiyatlar üzerinden geçtiklerini gösterir. Proje reklamı yapıldığı gibi sosyal bir proje değildir; gecekondulular sistemin borçluları olarak sistemi kazandırmaktadır.

Gecekondu dönüşümlerinde gecekonduların enkaz bedelleri peşinattan düşülür. Ancak, Ayazma-Tepeüstü Projesindeki 10.000TL indirim, ekonomik bakımdan dezavantajlılar ile ilgili düzenlemeler yapma yetkisini TOKİ'ye veren 5793 sayılı Yasa Ek Madde 6'ya dayanılarak Başbakanlık oluru ile yapıldığından, 'enkaz bedelleri' ile ilgili ortada resmi bir belge yoktur. Enkaz bedelleri de ödenmemiş görünür:

-O: "Yok, o 10 milyar yalandır. Kimse hiç bişey almadı. Zaten bu evin değeri bize 37 milyara hazırlanmıştır. Bunu 57 gibi gösterdiler, sonra da 10 milyar düşük deyip bizi 47 milyar borçlandırdılar. Aslında değeri 37 milyardır. 20 milyar zam koydu. Biz bunun araştırmasını yaptık, 37 milyardır bu evler. Bu 10 milyarı da düşmediler. Bunu düşmeleri için banka sözleşmesinde bu 10 milyarın geçmesi lazım. Sana diyor ki, 'şu şu kuralları ihlal ettiğin zaman senin sözleşmen fesh olacak'. Ama 10 milyar ortada yok"⁵⁸⁷,

3.Sosyal ve Kültürel Mağduriyetler

"TOKİ bana ev vermedi, TOKİ zindan verdi zindan"

"Cehenneme geldik, görüyorsun halimizi"

Çok çocuklu Ayazma ailelerinin net 72 metrekaarelik 2+1 mekânlara nasıl sığabileceği hiç hesaplanmamış bir başka problemidir⁵⁸⁸. Bir gecekondulunun isyanla yanıt aradığı soruyu anlaşılan ne yerel yönetim ne de TOKİ düşünmüştür:

⁵⁸⁶ İsmet. Yukarıda anlatıldığı gibi ekonomik olarak durumu iyilerden, ancak O bile' atıldık' değerlendirmesiyle memnuniyetsizliğini belirtiyor.

⁵⁸⁷ Orhan.

⁵⁸⁸ 2005 Belediye Anketlerine göre rakam ortalama 4,7 kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010, s. 97.

“İşte sen 6-7 çocukla, 8-9 nüfusla nasıl 2+1’e sığarsın?” Reklamı yapılan ‘yaşanabilir mekânlar’ 5-11 nüfusun 72 metrekarede ikamet etmeye zorlanması ise bu yaşanabilirlik ancak ‘kümes’ gibi bir tıklımışlıkla sağlanabilir: “Bizleri kümes gibi evlere tıktılar”. Çok nüfuslu aileler mutfak alanlarını bile yer yataklarına açarak mekân sorununu çözmeye çalışmış, böylece reklamı yapılan bu ‘modern’ konutlarda mutfak-yatak odası karışımları ortaya çıkmıştır. Mülakat yapılan evlerin hemen hepsinde ‘tıklımışlık’ hissi hâkimdi, özellikle, Ayazma’da rahatlıkla kapı önlerine, bahçelere kendini atan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar açısından. Belediyenin 2008 anket sonuçlarına göre de memnuniyetsizlik nedenlerinde yeni konutların inşaat kalitesinin düşük olmasının (%45) hemen ardından ikinci sırada odaların küçüklüğü gelir (%39)⁵⁸⁹.

Bezirganbâhçe’nin kısıtlı kamusal alanları ve konutları çeşitli kültürel pratiklerini kalabalık olarak gerçekleştiren Ayazmalılar’a engeldir. Çoluk çocuk sayı fark etmeden memleketten gelen misafirlerini yatıya ağırlamak isterler ancak dar alanlarda bu olanaklı değildir. “Biz gürültülü ve kalabalık bir halkız, apartman yaşamı bize göre değil” gerçeğine işaret eden Ayazmalılar, ziyarete gelen çocukların gürültülerinin ya da kalabalık misafirlerin seslerinin diğer apartman sakinlerini rahatsız edebileceği kaygıları yüzünden dostlarını eskisi gibi ağırlayamamaktan şikâyetçidirler:

-“Çok misafir gelir de çevre rahatsız olacak diye ödüm patlıyor. Misafirim rahat gelmiyor, ‘kapıyı yavaş kapa vb’, kalp kırıyorum, ‘apartmanlı olmuş, üstten bakıyor’ gibi oluyorum.”

Bezirgânbahçe evlerindeki birçok başka yaşam pratiği de yeni gelen nüfusun hayat tarzına uygun değildir, kültürel pratikleri hiç dikkate alınmamıştır. Geniş kamusal alanları bulunmayan Bezirgânbahçe’de kalabalık açık hava düğünlerini yapmak olanaksızdır, kalabalık taziye ziyaretlerinin imkânsızlığı gibi. Ayazma’nın yeşil alanlarında rahatlıkla gerçekleştirilen bu önemli yaşam pratiklerine site yaşantısında yer yoktur. Dairelerin açık mutfak düzeni de pişirilen

⁵⁸⁹ age, s148.

yemeklerin niteliğinden ve kadınların yabancılara ve erkek konuklara görünür olmak istememelerinden dolayı yaşamlarına terstir; taşınmadan sonra birçok dairede mutfak ile salon arası duvarla örülmüştür. Ayazmalılar koltuk-kanepe düzeni yerine yer minderleri ve sedirleri tercih ederler. Kalabalık aile yapılarının ve çok misafirli yaşamlarının pratik bir çözümüdür. Bu yüzden de zeminlere serili geniş yer yaygıları ve büyük halıların yıkanabilmesi önemlidir. İlk günlerde halılarını çimler üzerinde kurutmaya kalkanlar, komşular ve yönetim tarafından “medeniyetsizler” olarak nitelendirilip, maddeleri giderek artacak olan yasaklar listesinden “1. Madde” ile tanışmışlardır. Kültür çatışması problemi böylece her apartman girişinde asılı bulunan bir ‘yasaklar’ listesine havale edilerek sorun çözümlenecek sanılmıştır. Burada dışarıda ayakkabı bırakmamaktan, koridorlarda gürültüye ve asansörlerin kullanımına kadar bir dizi direktif sıralanır.

Bu şekilde dayatmalarla yerleşik yaşam alışkanlıkları ve geleneklerinin değiştirilmeye çalışılması Ayazmalıları iyice bunaltacaktır. Sosyal proje adıyla sunulan ‘Bizim Halk’a Projesi’, ‘Gecekonduculara apartman eğitimi’, ‘Apartmanda nasıl yaşanır eğitimi’ amaçlı bir apartman stili dayatmasına dönüşür. Proje bizzat Belediye Başkanı tarafından “‘kentsel dönüşümle apartman hayatına taşıdığımız insanların dönüşüme ihtiyacı var’” şeklinde tanıtılarak gerekçesi de şöyle açıklanır:

“‘Çünkü geldikleri yerlerde belli alışkanlıkları var. Bu alışkanlıklar ile taşındıkları bölgeler bir değil. Fonu (AB Fonu) insanların kent hayatına entegrasyonunda kullanacağız⁵⁹⁰’”.

Sosyal bir dönüşümden ziyade Ayazmalıların kültürlerinin ve yaşam tarzlarının dönüştürülmesi hedeflenmektedir:

“‘AB’den sağlanan fonlarla İstanbul’da 10 bin kişiye “apartmanda yaşama” kursu verilecek. Gecekondu yaşamları kentsel dönüşüm projesi ile son bulan ve Halkalı’da yaptırılan konutlarına taşınmaya başlayan vatandaşlar evleriyle birlikte dönüşüm sürecine giriyor⁵⁹¹’”.

⁵⁹⁰ 17.11.2006’da Aziz Yeniay’ın ‘İstanbul Metropolen Planlama Toplantıları 3’ konuşması.

⁵⁹¹ Gecekonducuya apartman eğitimi, <http://www.webhatti.com/wh-haber-bulteni/26430-gecekonducuya-apartman-egitimi.html>

Ankara Dikmen Vadisinde uygulanan ve iki farklı sınıfsal grubun yan yana yaşamaları ile sonuçlanan projeyi inceleyen bir yüksek lisans tezinde⁵⁹² farklı sınıfsal kökenlerden gelen kullanıcıların birbirlerinden duydukları rahatsızlıklar anlatılır. Gecekondu bölgesi halkının yeni yaşam alanlarında gecekondu yaşam tarzlarını sürdürmeleri, örneğin gecekondu bahçelerinde yaptıkları halı yıkama, yün dövme vb. işlemleri apartmanların açık alanlarında da devam etmeleri ve apartman bahçelerinde toplanarak görüşmeleri orta sınıf gruplarının tepkilerini çekmektedir. İlginç olan ise bu gerçeği dile getiren tez sahibinin, amacının küçümseme olmadığını altını çizmesine rağmen hayretle yaptığı değerlendirmedir:

‘‘Ancak, neredeyse 9 yıldır bu alanlarda yaşayanların hepsinin olmasa da bir kısmının bu tavırlarını sürdürüyor olmaları sadece *çağdaş konut* ve çevre sunma ile *çağdaşlık* seviyesinin yakalanamayacağının kanıtıdır⁵⁹³’.

Bir mekân olarak apartmana atfedilen çağdaşlık tanımı ve apartman kültürü ile çağdaş olmayı aynı kefeye koyan bu bakış açısı sorunludur çünkü apartman aslında orta sınıf çekirdek aileye yönelik bir yaşam alanıdır ve dolayısıyla bu değerleri ve pratikleri öne çıkaracaktır⁵⁹⁴. Böyle bir yaşam tarzının çağdaşlık adı altında başka sınıfsal yapılara ve özellikle başka kültürlerle dayatılması ise mağduriyetleri getirir. Çağdaşlaşma ya da modernleşmeden anlaşılanın sadece bir ‘olma hali’ değil aynı zamanda ‘bir olma performansı’ olması nedeniyle, modernleşme adeta bir din gibi kendisine yabancı birçok başka yaşam pratiğini yasaklamaktadır⁵⁹⁵. Böyle bir ortamda Ayazmalılar özgün gelenek, görenek ve kültürlerine dayalı birçok önemli yaşam pratiğinden mahrum olacaklar, sadece halı yıkama, yün dövme, çimlere serilme ve halay tutma gibi pratikler değil, yaşamlarının çok önemli parçaları olan açık hava düğünleri ve kalabalık taziye ziyaretleri gibi gelenek ve töreler de apartman yaşantısında yer bulamayacaktır. Farklı kültürlerinin getirdiği farklı yaşam pratikleri nedeniyle, aynı Dikmen

⁵⁹² Utku Balaban, ‘Büyük anakronizm: Kentsel dönüşüm-göç ilişkisinde mimari analizin rolü’, Toplum ve Bilim sayı115, 2009 s.121’de Pınar Çevik, Ankara’da Gecekondu Sorununa Çözüm Olarak Geliştirilen Önerilerin Değerlendirilmesi’, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü 2002.

⁵⁹³ age, s.122-123.

⁵⁹⁴ age, s. 122.

⁵⁹⁵ age.

Vadisi gecekondlu halkı gibi, aşağıda anlatılacağı üzere, Bezirgânbahçedeki diğer sosyal sınıfların tepkilerini çekecek hatta aşağılanacak ve dışlanmaya uğrayacaklardır.

Gelenek, kültür, dil, din ve adetleri hiçe sayılarak standart apartman yaşantısının tek boyutlu yaşamına mahkûm edilen Ayazmalılar böylece ‘apartman medeniyeti’ doğrultusunda ‘dönüştürülmek’ istenmektedir. İlginç olan, bu medeniyet götürme misyonunu üstlenen yerel yönetimin siyaseten durduğu noktanın merkezin medeniyet ihracına tepkili, devletçi uygulamalarına karşı ve çevreden gelmesidir. Anlaşılan, söz konusu Ayazma’nın Kürt nüfusu olduğunda yıllarca bu medeniyet ihracından mağduriyet gördüklerini dile getirenler, mağduriyetlerini unutup aynı baskı mekanizmalarına başvurmakta bir beis görmemişlerdir. Ayazmalılardan kültürlerinden vazgeçmelerini beklemek yerine, Bezirgânbahçe’nin değişik kültürlerden oluşmuş grupları arasında ortak bir dil ve anlayış oluşturmaya yönelik projeler ya da Ayazmalıların yaşam pratikleri doğrultusunda konut projeleri veya yerinde iyileştirme seçenekleri hiç akla gelmemiştir. Kentsel dönüşüm, ardındaki ‘dönüşüm’ iması ile sadece mekân dönüştürmeyi değil, gecekondlu halklarının kültürlerini de dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Ayazmalılar bahçeli evlerinde, aynı köylerindeki gibi, toprakla uğraşarak, ağaç, çiçek dikerek, sebze yetiştirerek ve evcil hayvan besleyerek yaşarlardı: “Topraktan geliyoruz. Toprak olmadı mı yaşayamayız.”. Bezirgânbahçe bloklarının çevre düzeninin, geride bırakılan Ayazma ile ilgisi yoktur, zamanlarını dışarıda geçirmelerine olanak sağlayacak kamusal alanlar sınırlıdır, çocukların oynayabileceği parklar kısıtlıdır ve ortam güvenli değildir. Nitekim anketlerde de çevre memnuniyeti Bezirgânbahçe için %59 çıkarken Ayazma için %70 çıkar⁵⁹⁶. Ayazma’yı özleme nedenlerinde de komşuluk ilişkilerinin ardından çevre %29 ile ikinci sırada yer alır⁵⁹⁷. Çocuklara yönelik birkaç oyun parkı dışında zamanlarını

⁵⁹⁶ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.149.

⁵⁹⁷ age,s.155.

dışarıda geçirmelerine olanak sağlayacak mekânlar bulunmaz. Anket verilerine göre ilkokul öğrencilerinin %84'ü, yetişkinlerin %71'i Ayazma'yı özlemektedir⁵⁹⁸:

-T: Ayazma'yı mı seviyosun sen burayı mı?

-S: Ayazmayı⁵⁹⁹

-T: Neden? Anlat bakalım.

-M: Orda serbesttik işte, Burda o kadar değil, güvenlikler var işte. Bazen kötü davranıyorlar bize. Kürtler teröristtir diyorlar bize.

-B: O bir güvenlik var ya,... o demiş işte.

-O: Ulan o Kürt değil mi?

-B: Adam güvenlik olmuş, satmış kendini. Daha ne yapsın.

-T: Parkta sen başka çocuklarla oynuyor musun?

-M: Arkadaşlarla oynuyoruz. Ayazma'dan arkadaşlarla.

-C: Peki siz Ayazma'da o kadar yol yürüyordunuz karda kışta. Şimdi okul yakında. Daha iyi değil mi?

-M: İyi ama Ayazma'nın daha iyi yanları da var. Burda oynayınca kızıyorlar, ama Ayazmada serbesttik.”

Parkta oynamaya alışık olmayan çocuklar ya parktaki aletleri kırar ya da oyun olarak asansörlere yönelirler. Ayazma'da çayır/çimende yapılan ihtiyaçlar asansörlerde ve merdiven aralarında giderilmeye başlayınca, bazı bloklar kokudan geçilmez hale gelmiştir: “Aşağıdaki asansörlerin %80'i çiş kokar, çok çocuk, alışmamışlar⁶⁰⁰.” Hiç alışık olmadıkları bu yeni yerleşime eski alışkanlıkları ile gelen çocuklar da çocuklarıyla baş etmeye çalışan aileler de çaresizdir. Emniyetli Ayazma'da küçük çocukları tek başlarına dışarılara bırakıp ev işlerini yapabilen kadınlar, yabancılarla dolu Bezirganbahçe'de çocukları eve kapatmak zorunda kalırlar: “Ayazman tam çocuklar içindi, hepsi ayağında terlik sokakta oynuyordu”. Düzayak Ayazma'da pencereleri açıp bahçeye/toprağa adım atan çocuklar açısından içerlere tıklamak zordur. Küçükler için camların ötesinin metrelerce yükseklik olduğunu algılamak da kolay değildir. Bu yüzden ilk günlerde pencerelerden düşerek ölen çocuklar olmuştur.

⁵⁹⁸ age, s. 158. Aynı anketlerde ‘evini sevme’ oranının %70, çevreyi sevme oranının %72 çıkması şaşırtıcıdır. s.159.

⁵⁹⁹ Serhaldin. Mardinli bir ailenin erkek çocuğu. 10 yaşlarında.

⁶⁰⁰ Sitenin eski yöneticisi.

Ayazmalıların yaşamlarının bir parçası olan çayır çimen serilme halleri ise sıkı bir denetim ve disiplinin hâkim olduğu sitede imkânsızdır. İlk yerleştikleri günlerde, blokların önlerindeki çim alanlara kendilerini atan kadınlar yönetimce uyarılmış, dışarıda halay çekip şenlik yapmak isteyen gençlere de hadleri bildirilmiştir. Oysa Ayazma'nın meyve ağaçlı bahçeleri, yeşil tepeleri ve geniş alanları kadınlar, çocuklar ve gençler açısından sosyalleşme ortamıdır:

-N: Ayazman'da akşam olduğu zaman mesela çıkardık, bizim top sahası vardı bir tane büyük, orada otururduk, kola mola alırdık, yememiz içmemiz oradaydı mesela. Akşama kadar orada dururduk, ateş yakardık, kimse bize bir şey diyemezdi. Ateşin etrafında sohbet ederdik, halay çekerdik bazen⁶⁰¹.

Gençler ne zaman bir araya gelseler yönetim ya da bloklara yerleştirilen polisler tarafından uyarılırlar:

-C: Ayazma nasıl bir yerd, bize anlatır mısın biraz?

-A: Ayazman'ı size anlatayım. Ayazman çok güzel yer, Etiler'e bile değişmem şaka gibi geliyor ama valla değişmem ben..⁶⁰² -C: Kaç sene Ayazman'da yaşadın?

-A: 15 sene Ayazman'da kaldım, doğup büyüdüğüm yer, sevmiyoz ya burayı, konut monut güzel değil, sevmiyoruz burayı. gecekondı gibisi yok Ayazma 10 numara. Herkes birbirini tanıyordu orda, Bir binanın köşesinde oturuyon, hemen polisi çağırıyorlar, gel işte burada tiner çekiyorlar, halbuki muhabbet ediyoruz. Ama Ayazman'da öyle 1 şey yoktu, herkes birbirini tanıyordu, istediğinin evine git, çay iç, yemeğini ye, çık git.

-C: Peki burada da gidebilirsin

-A: Burada da yok, burada insanlık ölmüş, insanlar değişti

-C: Oradan buraya geldiğin arkadaşlarının evine gidemiyor musun?

-A: Yokk

-C: Neden

A: Gidemiyoz, artık güven kalmadı kimsenin kimseye

-C: Peki siz buralarda mı takılıyorsunuz? Napıyorsunuz? Gençlik burada mı dolaniyorsunuz?

-A: Aynen

-C: Bütün gün nasıl geçiyor?

-A: Valla bütün gün nasıl geçiyor, kaaaveee, 1 tek kave.. başka gidecek yer yok

⁶⁰¹ Newroz Ayazma'da doğup büyüyen gençlerden. Bir grup arkadaşı ile birlikte mülakat yaptık. Sorunlar hep aynıydı.

⁶⁰² Ahmet. Bu gençleri TOKİ çarşı önünde yakalayıp konuştuk. A elinde tespihi, jöleli saçları ve asi tavırlarıyla hemen dikkat çekiyordu. 2005'ten beri tanıdığım Ayazma gençliği burada nitelik değiştirmişti.

- A:Bak oranın adı bile üstünde HAZİNE⁶⁰³! Her yer hazine, nereye baksan altın görüyorsun, her yer altın (Ayazma'yı anlatıyor)
- B:Cehenneme geldik, görüyorsun halimizi
- C:O da eline pek yakışmış (tespihe laf, tespih çevirerek konuşuyor hep)
- A:İşte buraya geldik, tespih,tiner,şarap...hepsinlen tanıştık valla
- B.Millet şey diyor, buraya geldik nelerle tanıştık
- A:Sıkıntı, bunalım artık kafayı yedik ya
- Z:Hello-(Z: 12 yaş)
- A:Aa sigara içiyo bu ya ufacak çocuklar sigara içiyor,var mı böyle 1 şey? Gülüşmeler..
- Z:Ne sigarası yaw....
- C:Peki bu kızlar memnun mu? Memnun musunuz?
- KIZLAR(8-10 yaş arası).Biri misafir.
- B:O kızların biri kendini attı da ölmedi..???
- KIZLAR: Orası daha güzel, da güzeldi (koro)''
- C.Peki bu gençlik için burada bir şey yapılmıyor mu?
- Q:Yok yok.⁶⁰⁴
- İ:Peki bu şikâyetlerinizi iletebileceğiniz bir yer var mı?
- A.Kim bizi duyar ki?
- C.Peki arkadaşlar burada Belediyenin sosyal şeyi vardı, Bizim Halka mı ne? Nerde onun yeri? İlerde?
- Q:B -8'de
- C:Orada Yelda Hanım var, gidip başvursanıza, gençlere proje yapın diye
- A:Kim bizi dinleyecek?
- C.Olsun, siz bir başvuru yapın bakalım.
- A.Biz 50 kere yaptık.
- B.Muhtar geldi oy topladı bizlerden en az 300,dedi Ayazman'a size tesis yapacağız,yapmadılar.Yok sağlık ocağıymış ...Bir sene geçti,sonra yıktılar evleri.Muhtar bile yaptı ya,yok sağlık ocağıymış yok cartmış,şuymuş..
- A:Yalan, bir sürü yalan.
- Q:Ayazman'ı bile bile sattılar
- A:sattılar Ayazman'ı
- Q:Büyükler, kodamanlar
- C:Siz ne zaman oraya yerleşmiştiniz?
- Q:Ben '82'den beri ordayım, ben vergimi ödemişim hiç anlamadım
- B:Abla, abla bak.Bu yaşında sigara çekiyor (8-10 yaş grubunu gösteriyor)
- A.Bir de sigaraya başladık, sıkıntıdan herkes sigara içer oldu
- B:Bak babası okuldan çıkarttı
- C:İşe mi koydu?
- B:İmkânı yok diye, İşe girmiş, ne diyceksin bu duruma
- A:Bu çocuğun okuması lazım

⁶⁰³ Ayazma Hazine arazisi üzerinde olduğundan, Bezirganbahçe'ye yerleştirilen nüfusun gençleri buradaki diğer gruplara mensup gençler tarafından 'hazine çocukları' lakabı ile aşağılanır. Ayazma gençleri de bu aşağılanmaya karşı böyle bir dil geliştirir ve Ayazma'yı hazinelere eşdeğer bir cennet olarak tanımlarlar.

⁶⁰⁴ Kasım markette çalışıyor, yaşı 30-35 civarlarında, konuşmamıza sonradan katıldı.

- B:Bu yaşıta sigaraya başlamış adam ya, bütün gençler ya, yazık günah
 -C.Siz Sirkeci'ye falan iniyor musunuz trenle, bir şeyle
 -A:Yoo paramız mı var
 -B.Kaçak biniyoruz
 -C:Hah işte onu diyorum kaçak
 -B:Kaçak biniyoruz, bir de para mı vercez oraya kadar
 -C.Gezip geliyorsunuz
 A.Gezmıyoruz BEEEE!! iş arıyoruz. Lokanta, mokanta,restoran iş
 -Q.Ekonomik kriz de geldi
 -B:Öyle oldu, kriz de vurdu
 -A:hani burada da çok kişi kendini binadan atacak haa, çok kişi
 -C:Gençlerin arasında husumet de var galiba
 -Q:Şimdi burada napcak, sağa sola saldırarak, bu çocuklara şimdi ekmek verilmezse, napcak %90'ı çalacak,hırsızlık yapacak,başka alternatif var mı?
 -A:Serseri ya!
 -Q:Şimdi bir yerde gençlik çalışmıyor, babaları üstünde baskı, analardı baskı nolcak
 -A:Psikolojikman bozulcak''.

Gençlerin bu şikâyetleri, belediyenin anket sonuçlarında da ortaya çıkmıştır⁶⁰⁵ ve belediye görevlisi de şartların yetersizliğini kabullenir:

-Y: Ama tabii sosyalleşecekleri bir alan yok işte, erkekler işte kahve yok falan diyorlar, gençler için bir kafeterya, ne bileyim sinema, tiyatro. Yakın civarda bunlar yok.

Aslında sorun kafeterya, sinema, tiyatronun da ötesindedir. Feodal bağların, aile ilişkileri ve saygısının sürdüğü Ayazma'nın terk edilmesi ile birlikte gençler yeni yaşantıya ayak uyduramamış, buna işsizlik, aile baskısı, çevreden aşağılanma gibi etmenler de eklenince Ayazma gençliği kimlik değiştirmiş, asi ve isyankâr olmuştur. Bezirgânbahçe'ye geliş ile bazı gençlerin tiner ve hapçılığa yöneldiği kimi mülakatlarda belirtildi. Bezirgânbahçe'ye yerleşilen ilk aylarda gençler Ayazma'nın yıkılmış evleri içinde bir süre daha kalmaya ya da geceleri yatıya Ayazma'ya gitmeye devam etmişlerdir:

-C: “Peki aile ilişkileri? Burada evde kendinize ait 1 odanız var herhalde...

⁶⁰⁵ 2008 Kasım'daki mülakatımız anketlerin sonuçlarının çıkmaya başladığı dönemdi ve yetkili bu sonuçları mülakatta teyit etmiştir. Ancak anketlerin yer aldığı 2010 tarihli kitapta gençler ile ilgili herhangi bir bölüm ya da anket yer almamaktadır: Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010.

- A.Yokk
 -C:Yok mu?
 -A:Bak oda bu kadar ya (eli ile kutu gibi çiziyor) vallahi bu kadar.
 C.Ayazma'da daha mı genişti?
 -A.Ayazman'da tabi, daha büyüktü. Burda 10 çocuk 1 yorganın altında yatıyor, aç kalırlar mı birbirlerinin kulaklarını yiyorlar, o şekil olmuş bura, öyle, kimse memnun değil buradan.
 -C.Peki aileniz ile ilişkileriniz burada bozuldu mu?
 -A:Yaww aile ile aramız sıfır!
 -C.Ayazman'daki gibi diil
 -A:Ayazman'da iyiydi; buraya geldik herkes birbirine düşman oldu, o şekil oldu
 -B:Geçen gün az kalsın babamı kesiyordum.”

Ayazma'da gece yarıları bile mahallede dolaşmaktan korkmayan kadınlar için site sadece gerektiğinde dışarı çıkılacak bir yerdir. 2008 anketlerine göre 'Ayazma-Tepeüstü, Bezirganbahçe'ye kıyasla daha güvenlidir'. Ancak sonuçlar %60-%66 olarak birbirine yakın çıkmıştır oysa mülakatlarımıza göre fark çok daha fazla olmalıdır⁶⁰⁶:

- T: “Sokakta heralde Ayazmada daha rahat dolaşılabilirdi.
 -D: Gece 1'de bile rahatça çıkıp gezebiliyordun⁶⁰⁷.
 -T: Bir kadın olarak rahatça sitede dolaşabiliyor mu? Daha da önemlisi sitenin dışına çıkabiliyor mu? Kendini güvende hissediyor mu? Pazara gidebiliyor mu mesela?
 -D: Burda sadece eltilerime gidebiliyorum. Orda ise herkes beraberdi. Orda bir problem yoktu”.

Köylerini andıran Ayazma'da ev giysileri ile çok rahat dışarıya çıkan kadınların yabancıların olduğu sitede dışarı çıkarken giyimlerine dikkat etmek zorunda kalmaları da engelleyici bir faktör olur, bütçeler giyim kuşam almaya uygun değildir. Ayazmalı kadın nüfusunun önemli bir bölümü de Türkçe bilmez. Türkçe bilmeyenler yol sormak ya da bir şey danışmak zorunda kaldıklarında dil burada kısıtlayıcı bir öğedir, zorunlu olmadıkça kadınların çoğu evde oturmayı tercih eder. Ayazma'da rahatlıkla konuştukları anadillerini Bezirgânbaçe'nin kamusal alanlarında konuşmak beraberinde baskıları da getirebilir:

⁶⁰⁶ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010,s.148-149.

⁶⁰⁷ Dicle 40 yaşlarında. Ağrılı, Türkçe bilmiyor, tercüme ile konuşuyoruz.

-F: Newroz'u parka indirdim, telefon çaldı ve memleketten arıyorlardı elbette Kürtçe konuştum. Konuşmam bitince bir baktım 'süslü' bir kadın: 'Başka İstanbul yok' diyor⁶⁰⁸

Bezirgânbahçe'de yaşam en çok kadınları ve genç kızları kısıtlamıştır. Ayazma'nın geniş kamusal alanlarında birbirleriyle buluşup konuşan ve dertleşen kadınlar açısından Bezirgânbahçe bir açık hapishanedir:

-“Burası hapishane Abla” ,
 -“Ben bu yana geçtim daha toprağa ayağımı basmadım.” ,
 -“Ha cezaevinde yattın ha burada yattın. Hapislik”’.
 -“Bir yere gittiğimiz zaman diyorlar ki TOKİ sana ev verdi. Bana ev vermedi, zindan bu zindan verdi⁶⁰⁹”

Bu gerçekler belediyenin anketinde de görülür. Komşular arasındaki görüşme sıklığı 'hemen her gün şikkında' %90'dan %43e inmiştir. Haftada bir görüşme oranı ise %6'dan %23'e çıkmıştır. %31'i nadiren görüştüğünü söylemiştir oysa bu rakam Ayazma'da %3'tür⁶¹⁰:

-T: “Kadınlar galiba biraz eve kapanmış gibi gözüküyorlar benim en azından...
 -Y: Kadınlar şöyle, şimdi tabii orada kapıyı açınca hemen karşı komşumla iletişime geçiyorum. Sohbet ediyorum, her gün görüşüyorum. Görüşme sıklığı burada düşmüş. Onu tespit ettik. Yüzde kaç şimdi bilmiyorum. Ona bakmam lazım. Görüşme sıklığı düşmüş⁶¹¹”.

Aynı şikâyetler kentsel dönüşümle gelen Tepeüstü sakinlerince de seslendirilir

-“İ annesi: Ben bu yana geçtim daha ayak basmadım bu tarafa⁶¹².
 -İ: Tabii yani, daha, annem daha yani çamur görmemiştir ondan sonra, çamura basmamıştır.

⁶⁰⁸ Fatma, Orhan'ın karısı. Şırnaklı.5 çocukları var, en büyük kızları çalışıyor. Osman belediyenin kontratını geç imzaladığı için aylık taksitleri 350 TL.daha fazla ödüyor. Rahatsızlığı nedeniyle düzenli işi yok. Taksitleri ödemekte zorlanıyorlar ve borçlanarak ödüyorlar.

⁶⁰⁹ <http://www.ivmedergisi.com/ivme-dergisi-kentsel-donusum-roportaji-ayazma-mahallesi.html>

⁶¹⁰ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul 2010,s 154.

⁶¹¹ Yelda.

⁶¹² İsmet'in annesi. Tepeüstü'nden gelenlerden. Tokatlı, Alevi bir aile.İsmet annesi ile birlikte oturuyor çünkü belediye hak sahipliği çalışmaları sırasında şeffaf davranıp amacını mahalleleye açıklamadığı için bir kısım mahalleli vergi geliyor diye evlerini yazmaktan korkuyorlar..Annesi evini yazdırdığından annesinin evindeler,aksi takdirde evsiz kalacaktı.

-İ annesi: Daha ayak basmadım

-İ: Toprağa basmamıştır yani.

-İ annesi: Toprağa basmadım.

-T: Bir de o var, evet yani, buraya taşındıktan sonra sanıyorum özellikle kadınlar için, yaşlı kadınlar için, yaşlı olmayan kadınlar için de galiba burası çok insanları eve kapattı.

-İ: Tabii canım, hapis hayatı yaşıyorsun burada.’’

İş dönüşü, bahçelerinde bir ‘cigara tütürüp’, ‘bir demli çay içip’, kapı komşu ile bir sohbetlik soluklanıp yorgunluk atan emekçi ev ahalisi için dört duvar arasındaki yeni hayat moral bozucudur:

- Ö: “Ayazma ile fark var her bakımdan. Komşuluk irtibatımız yok oldu. Yan kapı kimdir bilmiyorsun, nedir bilmiyorsun. Burada maddi imkânlar daraltıyor.⁸’de kadar çalışıyorsun-o da iş bulursan-eve gel, yemek ve falan oldu akşam, yoruluyorsun. Ayazma’da işten gel, bahçenin önüne çık, komşun da çıkıyordu, sohbet vardı. Bahçede kalınca yorgunluk kalmıyordu, buraya geldik dört duvara girdik⁶¹³”.

Her fırsatta birbirlerine gidip gelen, çaylarını, kahvaltılarını birbirleriyle paylaşan, gerektiğinde çocuklarını rahatlıkla yan komşuya emanet edebilen Ayazmalı kadınlar arasındaki sosyal ilişki ağları çözülmüştür. Bahçelerindeki sebze, meyve ile komşularına sofraya açanlar, dar koşullarına rağmen kapıdan geçeni evlerinde ağırlayabilenler bu ihtiyaçları marketten satın almak zorunda kaldıklarından sosyal ilişkiler seyrekleşir. “Burada herkes geçim derdine düştü, eski komşuluklar kalmadı”, şikâyeti hemen her evde dinlediğimiz cümleler oldu:

-T: “Komşularınız ne oldu? Oradaki komşuluk ilişkileriniz.

-M: Vallahi her şeyden önce komşuluk ilişkimiz bitti. Buraya geldik bitti. 1 kat benim üstümdedir. Biz orada bir aile gibiydik, bir ev gibiydik. Burada eğer asansörde bir gün denk gelsek, merhaba desek tamam, demesek başka da görmem. Yok, bayramda göreceğiz. Yok, cenaze olacak birbirimizi göreceğiz⁶¹⁴.

-T: Niye böyle oluyor peki?

-M: Bilmiyorum...

-K: Çünkü herkes kendi şeysine düştü. Sadece çalışma, hani nerede çalışayım, ben hangi yere gideyim. Herkes bir tarafa gidiyor.

-M: Bayağı da zora soktular yani’’.

⁶¹³ Ömer 1987’de gelmiş, Erzurumlu, fayans ustası.

⁶¹⁴ Mahmut.

Anketlerde Ayazma'yı özleme nedenlerinin birincisi %33 ile kaybolan bu komşuluk ilişkileridir⁶¹⁵. Kent yoksullarının büyük kentte tutunabilmelerinin önemli bir koşulu olan yardımlaşma ve sosyal dayanışma Bezirgânbahçe'nin dayattığı ekonomik koşullar ve site yaşamının dayattığı şartlar sonucu çöker. Herkesin yoksulluk ile mücadele ettiği bu ortamda, başları sıkışan yakınlarına borç verenler, ekmeklerini bölüşüp paylaşanlar, dardaki komşularına yardım eli uzatanlar da dardadır artık:

-O: "Adam işsiz, aç kalsa Ayazman'da birileri yardım ederdi. Yani düzenler bozuldu buraya gelince. Ayazma'da bir ekmek pişirince iki tane da başkasına verirdik. Burada ise parayla alıyoruz, parayla alınan ekmeği de kolay kolay kimse paylaşmıyor. Burda kıyamet de kopsa iki insanı bir araya getiremezsin artık"⁶¹⁶.

Sitedekilerin yeni gelenler üzerindeki baskısı ve gelenek-görenek de eski komşuların görüşmelerini engeller:

-B: "Buraya gelenler de eskisi gibi görüşemiyoruz. Burda bir binaya girdiğinizde etraftakiler sormaya başlıyorlar, sen kimsin ne için geldin diye. Diyelim ki ben Orhan arkadaşın ya da Fatma ablanın yolda görünce hatırını soramıyorum rahatça. Millet ne diycek diye düşünmek durumunda kalıyoruz. Biz buraya uyum sağlayamıyoruz yani"⁶¹⁷.

Tıkılmışlık hissi, evlerin dışında Bezirgânbahçe blokları arasında da devam eder ve ek olarak dış mekânlarda bir de 'gözetlenme' baskısı buna eklenir. Tek katlı ve bahçeli Ayazma evlerinin aksine aydınlığın yüksek bloklar arasından süzülerek geldiği Bezirgânbahçe'de 'hapislik duygusu' dış alanların dar mekânlarında da sürer. Şükrü Aslan, toplu konut bölgelerinin inşasında sadece mimar, mühendis gibi meslek gruplarına değil, sosyolog, antropolog vb. gibi sosyal ve kültürel yapıyı analiz edenlere de yer verilmesinin gerekliliğinden bahseder:

⁶¹⁵ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.155.

⁶¹⁶ Orhan.

⁶¹⁷ Bekir.

‘’...küçük dairelerden oluşmuş, çok katlı, orada oturacakların yaşam tarzlarıyla hiçbir şekilde uyumayan konut alanlarının çoğunlukla mutsuzluk ürettiği...⁶¹⁸’.

Nitekim Beziirganbahçe konutları, yeniden iskân edilenler açısından aynı sonucu getirmiştir. Yerel yönetimce gerçekleştirilen 2008 anketlerinin yorumlarını yapan araştırmacılar da bu faktöre dikkat çekerler:

‘’...bahçeli konut düzeninden yüksek katlı konutlara ve apartmanlara geçiş bölge sakinlerini mutsuz eden faktörlerdir⁶¹⁹.’’

Ayazma’da yerel yönetimce yapılan anketlerde ‘bahçeli ev’ şikkı %96 ile en fazla işaretlenmiş oladır⁶²⁰ ancak bu seçim hiç dikkate alınmamıştır:

-C: Beziirganbahçe planlanırken neden yerleştirilecek nüfusun istekleri göz önüne alınmadı? Evler hiç olmazsa 2-3 katlı olabilir, bahçeler de geniş tutulabilirdi

-B: Bugün ben de bahçeli ev tercih ederim. Ama bahçeli ev mümkün değil İstanbul şartlarında. Ülkenin genel şartlarına bakalım, genel konjektüre bakalım.⁶²¹

Durum bu idiyse ‘Bahçeli ev şikkı’ ankette neden yer almıştır?

Site halkının toplanabileceği geniş kamusal alanlar olmayışı bir ‘denetim’ mi sorusunu akla getirirken, site girişı misafirleri ‘Bu site 62 mobesse kamera ile izlenmektedir’ yazısı ile karşılar. Mobesse kameraların genellikle dışardan gelebilecek tehlikelere karşı konduğu üst gelir grubu sitelerinin aksine Beziirganbahçedeki mobesse kameralarla sanki Beziirganbahçe sakinleri izlenmektedir. Ayazma’dan gelen nüfusun büyük bölümünün yerleştirildiği bloklar ile Tepeüstü’nden gelenlerin ve siteden daire satın alarak yerleşenlerin blokları arasındaki bloklara yakın bir zamanda 300 polis ailesi yerleştirilmiştir ve

⁶¹⁸ Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi, 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İstanbul,2008. s.39-40.

⁶¹⁹ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.163.

⁶²⁰ Dilek Özdemir, P.Pınar Özden, Sırma R. Turgut, İstanbul 2004 Uluslar arası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu, Küçükçekmece Belediyesi Yayını, 2005,s.284.

⁶²¹ 11.11.08 Küçükçekmece Belediye Kentsel Dönüşüm Birimi

bu bloklar tamamen kameralıdır⁶²². Site içinde giderek artan hırsızlık vakaları aynen devam ederken mobesse kameralar ile polislerin varlığının ne işe yaradığı da tartışılan konular arasındadır. Bazıları polisler için ‘faydası da olmadı, zararı da’ diye belirtirken, polisin seçim sürecinde siteye baskın yapan ülkücü gruplara karşı yerleştirildiği, kendilerini gözlemek için yerleştirildiği gibi değerlendirmeler de vardır. Ancak, içgöç mağduru Ayazmalılar açısından: “Rahatsız oluyorum, böyle silahlı polisleri görünce gerçekten rahatsız oluyorum. Burası emniyet değil ki, bir site. Ama değil”, değerlendirmesi psikolojik hiçbir boyutun düşünülmediğinin göstergesidir.

4.Kutuplaşma/Önyargılar/Ötekileştirme

“O bölgeye ait bir elbise giy senden uzaklaşıyorlar”

Ayazma/Tepeüstü Kentsel Dönüşümü bir yerdeki tüm nüfusu topluca bir başka bölgeye taşıyan ilk örnektir. Uzun süre kendi kapalı mahallerinde kendi gelenek ve görenekleri içinde yaşamış ve ancak zorunlu oldukça diğer kesimlerle ilişki kurmuş kültürlerin hazırlıksız bir şekilde aynı sitede üstelik memur emeklisi, öğretmen, hostes, kuaför gibi diğer kesimlerle bir arada yaşamaya zorlanması yerleşik önyargılardan kaynaklanan çatışmaları da beraberinde getirecektir. Bölge aynı zamanda ülkücülerin yoğunlukta olduğu Yenidoğan’a adımlık mesafededir. Ülkenin genel havasında yükselen milliyetçiliklerin 2007 seçim süreci ile keskinleşerek Beziğânbağçe’ye yansımaması imkânsızdır. Nitekim site kapıları tüm parti adaylarına açılırken, bağımsız aday olarak DTP’den seçime katılanların konvoyunun siteye girmesi engellenir, asker uğurlamalar siteyi basmaya ve tacize dönüşür:

-“M: İki üç defa bastılar burayı arkadaşlar⁶²³...

-T: Nerden? Yenidoğan’dan falan mı?

-M: Taştepe’den bastılar Yenidoğan’dan bastılar mesela. Asker uğurlamak için mesela girerler buraya, mesela burasının Kürt olduğunu öğrenmişler ya, Kürt

⁶²² Bkz EKLER Kaynak: Ayfer Bartu Candan-Biray Kolluoğlu Osmanlı Bankası Söyleşileri

⁶²³ Muharrem, genç nesilden.

bölgesi mesela Ayazma'dan geldikleri için, asker uğurlamaya gelirlerdi işte gece on bir, on iki 'Apo'nun piçleri yıldırılmaz bizleri' sloganlar atarlardı mesela. Bir iki defa biz karşılık vermiştik, çatışma falan çıktı''.

Polislerin siteye yerleştirilmesi ile son bulmuş gözükten çatışmalar, karşılıklı gruplaşmalar ve "biz-onlar" ayrımı ile devam etmektedir. Halkalı tren istasyonundan çıkışta Yenidoğan'a paralel duvarlar 'Ülkücüler elele Yenidoğan tek kale' sloganı ve üç hilal işaretleriyle yoldan geçenleri karşılar. Sitede kimi binalardan sallandırılan metreler uzunluğunda bayraklar Ayazma nüfusuna "Bayrak düşmana karşı asılır, kime karşı bayrak asıyorlar?" sorusunu sordurturken, bayrak asmayan Ayazmalılar dışlanırlar:

-“ Karşiki teyze bir selamını esirgiyor. Annem vefat etti, duydu, baş sağlığına gelmedi, bu nasıl komşuluk⁶²⁴?”

Önyargılar, din gibi ortak değerler söz konusu olduğunda da azalmaz. Bezirgânbahçe'de camiye gitmeye kalkan Kürt nüfus önce dışlanır: "Camiye gittik. Doğudan gelenler ayakkabılarımızı çalmış dediler''. Daha sonra zoraki kabul edilirler. Bu sefer de Şafi olan kesim başka tür bir korku nedeni ile camiye gidemez olur:

-B: "Belirli namazlarda Hanefiler gibi 5 değil 3 rekât kılmanız farz, 3 rekât farz diye 5 rekât kılamayız, öte yandan 3 rekât kılıp kalksak arkamızdan laf edecekler. Manevi değerleri de yitirdik⁶²⁵”.

3 camii olan Ayazma'da ise Şafi Mezhebinden olanlar için ayrı bir cami bulunurdu. Siteye taşındıkları ilk günlerde Ayazmalılar sırf Kürt olmaları nedeniyle yakındaki kahvehaneye de kabul edilmemişlerdir. Ötekileştirme ve dışlama Bezirgânbahçe'deki çoğu kesimin ve ilgililerin cümlelerinin satır aralarında da kendini ele verir:

-C: "Ben bir şey soracağım Ayazmalı gençlere bakışınız nasıl? Ben böyle sanki daha bir kendimi biz onlar yapmış gibi bir noktada...

-W: Yok ya, onlarla şimdi benim bir sorunum yok açıkçası. Yukarı çıktığım - zaman hepsiyle selamım var, şeyim var, o yönden bir sorun yok⁶²⁶.

⁶²⁴ Fatma.

⁶²⁵ Bekir.

C: Ha, mesela bu ortak alanlarda falan gençler böyle bir arada olabiliyor mu, yoksa herkes kendi grubuna mı çekiliyor?

-W: Ya, gruplaşma yok burada benim açımdan yani. Bana göre yok. Ama yukarıda var. Yukarının o çarşı grubu, çarşının orada bir gruplaşma şeyi var. Onu gördüm yani. Yukarı çıktığımız zaman illaki bir tanesi laf atmazsa, rahat durmazsa, yani genel olarak bir muşmula olayımız oluyor, bir öpüşüp koklaşıyoruz o zaman. (gülüyorlar) Ne bileyim, Ayazma harbiden biraz şey, insanlıktan çıkmış insanlar yani, hayvansal kesim.

Q: Kimisi olabiliyor değil mi?

W: Evet, çoğunluğu öyle. Kimisinden daha fazlasının çoğunluğu öyle...”

TOKİ çarşı kuaföründe çalışan genç kız da ötekinin kültüründen tedirginlikle, genellemelerini sıralar:

- “Doğulular, değiştirmeye çalışıyorlar, kendilerine benzetmeye çalışıyorlar, erkekler tuhaf bakıyor”.

Mülakat yaptığımız evlerden birinde rastladığımız yeni taşınan bir site sakini emlakçıya gittiğinde kendisine bazı bloklardaki evlerin 10,000 TL eksik söylenmesi üzerine aradaki farkın nedenini sorduğunda “O bloklardaki daireler daha ucuz çünkü orada yamyamlar yaşıyor”, yanıtını aldığını anlatarak ‘yamyamlar’ arasında yaşamaktan çok mutlu olduğunu ayrıca belirtti. Sitenin girişinde bulunan TOKİ İlköğretim Okulu müdürü Ayazmalılarının topluca yerleştirildiklerini ve bu nedenle apartman kültürü içinde eritlemediklerinden şikâyet etti. Bloklarda normal vatandaşlar da olduğu ifadesi ile Ayazmalıları nasıl değerlendirdiğini açık ederken, Belediye Başkanı’nın ‘insanları dönüştürme’ misyonuna uygun bir üslupla konuştu:

-“Hepsi birden yerleştirilmemeliydi, çok insan olmaz, kaynaştıramazsınız, yarım bardakta şeker erimez. Kentsel dönüşüm bloklarında ‘normal’ vatandaşlar da var. İnsanları dönüştürmek. Kentsel dönüşümün öznesi olan insanları dönüştürmek, çocuğu ehliileştirmek bizim omuzlarımızda.”

Sözlerini tüm yerel yöneticilerin ağzından işittiğimiz temenni ile noktaladı:“Şimdi satıp gidiyorlar doğallığına geldi”. Belediye ile işbirliğinde proje yürüten sivil toplum yöneticisinin üslubu de çok farklı değildi:

⁶²⁶ Tepeüstü’nden gelen Alevi bir ailenin çocukları W ve Q.

-“Önce buraları gezdik çok güzeldi. Merdivenleri kırmışlar, asansörleri bozmuşlar. 3 ay içinde. Eğitime ihtiyaç var. Buraya gelmeden önce uyum olmalıydı.”

Ve sitenin eski yöneticisi de şikâyetlerini sıraladı:

-“Ayrı bir nüfus, şekli, yaşam tarzları, her türlü değişik. Hayat tarzları değişik, alışmışlar bahçeli müstakil evden gelmiş.11 katlı,48 daireli bir binaya hayat görüşü değişmeden geldiler. Kabullenemeyen gitti. 900-1000 konut var % 10’u ilk başta kabullenemedi, bana göre ekonomik değil. Uyum sağlayamadılar apartman yaşamına. ‘Asansörler bozuluyor’ derler,’merdiven otomatikleri bozuk/uydu bozuk vb.vb’, derler habire şikâyet. Giriş kapıları bozuluyor her şey bozulur tabi kalabalıklar. Özellikle yoğun kullanımdan bozuluyor, çocuklar oynadığından bozuluyor.”

Yukarıdaki ifadelerin benzeri bir ifade de Küçükçekmece Belediyesi Bizim Halk’a Projesi Yöneticisinden geldi. Kurumunun kriminalleştiren dilini çekinmeden yansıttı:

-C: “Peki bizim halkanın amacı nedir, biraz açar mısınız?

-E: Şimdi bizim halkanın amacı, bu kentsel dönüşüm projesinin sosyal etabıdır bu. Buradan gelen vatandaşlar, Bezirganbahçe’ ye yerleştirildi. Bir kere kendi oturdukları mekândan apartmana bir kere taşındılar, çok farklı bir kültür. Bir kere buna bir adaptasyon sorunu yaşamaya başladı. E, zaten anket sonuçlarına baktığınızda çok ciddi manada profili çok iyi anlayabiliyorsunuz. Yani kültür düzeylerini, eğitim seviyelerini. Yani kriminal duruma baktık. Ayazma o anlamda biraz odak noktada⁶²⁷.

-C: Ne anlamda?

-E: Suçluluğun yoğunlaştığı bir bölgeydi.

-T: Bunlar asayiş mi yoksa daha organize mi yani? Basit suçlar mı adi suçlar mı?

-E: Yani organize değil, o kadar değil”.

Bu ötekileştirici bakış açılarından kaynaklanan dışlayıcı davranışlar Ayazmalıların yaşamlarını iyice zorlaştırır. Dışlanmaktan, küçümsenmekten ve terörist muamelesi görmekten bıkmışlardır:

-“Bir de, hani buraya 1000 kişi birden getirdiler bizi. Nereye nasıl uyum sağlayalım? Burada bizden önce gelen de 1000 kadar kişi var. Onlar da bizi istemiyorlar. Buranın sahibi biziz, diyorlar. Siz bize uyum sağlayın diyorlar. Burası bizim için yapıldı diyorlar. Bir de bizi küçük görüyorlar, gecekondudan

⁶²⁷ Ela. Bizim Halk’a Yöneticisi. Şehir Planlamacı.

geldik diye aşağılıyolar. ‘Siz hazine’den mi geldiniz’ diye soruyorlar. Bu herşeyi etkiliyor yani. Burası belediyenin eliyle iki grup şeklinde oldu yani. Hazine’den gelen grup ve normal kurrayla gelen grup”.

-“Alt yapısı hazır olamadığı için birçok sorun, işte asimilasyon tam burada. Çok sevdiğim Kürt kökenli komşular benimle konuşmuyor, O da yeni ve dışardan gelenlerin etkisinde kalmış. Senle yürümek istemiyor. ‘‘O Kürt, DTP’lidir, zarar gelir’’ yorumlarından...”

-“Romanlar dahi gelmediler. Böyle bir şey yaşayacaklarını hissettiler, haklılar. Türkler de Aleviler de yapıyor bunu.6.Blok polis arkadaşın çocuklar da tepkili. Bir hastalık girmişse herkese zarar”.

Ayazma gençleri ve çocukları ise “ötekileştirme” karşısında çareyi onları öteki ilan edenleri “öteki” ilan etmekte bulur:

-“Bizim Ayazman’da Türk arkadaşlarımız vardı, hiç sürtüşmemiz olmazdı orada. Dün mesela benim çocuk başka bir çocuğu dövmüş. Dedim neden dövdün. Diye baba, O Sinopluydu o yüzden. Bir tane Batmanlı çocuk varmış, onu dövmüşler, bizim çocuk da intikam için dövmüş. Benim çok zoruma gitti. Bizim çocukta hiç böyle Kürt-Türk olayı yoktu”.

Çocuklar ve gençler arasındaki bu kutuplaşma sahadaki gönüllü eğitimciler tarafından da izlenen bir durumdur:

“Ciddi bir kutup var burada. Geçen sene gerçekleştirdiğimiz proje boyunca bazı gözlemlerimiz oldu. Bölgede ciddi anlamda Türk-Kürt ayrımı var ve daha önemlisi çocukların büyük olanları bunun farkında. Yapmış olduğumuz aktivitelerde bununla alakalı ciddi izler gördük, hatta yazdırdığımız ‘ben’ mektuplarında açıkça şiddet eğilimlerinden de bahsetmişlerdi ki buna şaşırmamak mümkün değil⁶²⁸.”

Gönüllü çalışmaların yapıldığı Yaz aylarının ardından yaptığımız ziyarette 12 yaşında bir öğrenciden de okulda şiddeti dinledik:

-A oğlu: “Geçen gün falçata çekti. Birinci dönemdi, beşinci sınıftaydık. Bizim sınıftan bir tane çocuk 5-D den bir çocuğa falçata çekti. Çocuğun eli yüzü hep çizik, buraları hala⁶²⁹...”

-T: Sen kaç yaşındasın?

⁶²⁸ Sabancı Üniversitesi proje gönüllüsü.

⁶²⁹ Tepeüstünden Ayşe’nin büyük oğlu.

- A oğlu: 12
 -T: 12 yaşındaki bir çocuk başka bir çocuğa falçata çekiyor.
 -A: Geçen sene televizyonlara da çıktı.
 -C: O da mı Kürtlerdendi? Falçata çeken?
 -T: Çektiği çocuk Türk mü?
 -A: Yok, o Kastamonulu mu Giresunlu tarafından galiba.
 -C: Çeken mi Giresunlu?
 -T: Yok çeken Kürt, Giresunluya. İşte ben bunu belediyeye aynen anlattığımda, küçük çocuklar Kürt-Türk birbirlerine giriyorlar...”

Küçükçekmece Belediyesi ile ortak yaz etkinlikleri yapan gönüllüler gibi sahada çalışan belediye görevlileri de gidişatın farkındadır:

- Y: “Türkiye’nin 2 hareketli gurubu burada yan yana gelmek durumunda kaldı, işte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesiyle Karadeniz bölgesi.
 -T: Evet
 -Y: Yani bunların arasında hani, işte Türkiye’de baktığımızda biliyoruz nelerin konuşulduğunu. Yani dolayısıyla var. Bunlar işte Ayazma’da Tepeüstü’nde ayrı mahallelerdeyken, on ev ötedeyken, o onun çok da umurunda değilken, burada karşısında görmek durumunda kalıyor. Çocukları birbiriyle oynamak durumunda kalıyor. O kadar çok mülakat yapılmadı bu konuda ama benim gördüğüm ve gözlemlediğim şeyler, yaralamayı falan onları bilmiyorum ama ciddi bir kutup var burada.
 -T: Belediye bunu düşünüyor mu?
 -Y: Düşünmüyor⁶³⁰”.

Sahada çalışan elemanlarının bu önemli kutuplaşmayı açıkça görmesine rağmen yerel yönetimin önlem düşünmemesi tedirgin edicidir. Yapılan anket çalışmalarında da konuyla ilgili hiçbir soru sorulmadığı, yerel yönetimin bu önemli sorunu anlayamadığının ya da anlamak istemediğinin net ifadesidir. Yapmış oldukları eğitim faaliyetlerini şık kitapçıklarda ofset baskılı fotoğraflarla süsleyen yerel yöneticiler, konu böylesine önemli olduğunda çözüme yönelik adımlar atmak yerine, “Tabii ki 15-20 sene sonra getto olacak buralar, toplu konutların hepsi⁶³¹,” diyerek çözümü bambaşka bir yerde aradıklarını da ağızlarından kaçırmadılar:

⁶³⁰ Yelda. Kariyer Ofisi.

⁶³¹ Küçükçekmece Belediyesi Kentsel Dönüşüm Birimi Başkanı.

“...ama bizim tersine göçü çalıştırmamız lazım. İstanbul’a göç gelmesin, insanlar geri gitsin.”⁶³²

Aslında, yerel yönetimin gözünde Ayazmalılar Bezirgânbahçe’yi hak etmemişlerdir. Çöküntü alanında yaşayan işgalciler için Belediye bir ‘Vicdan Projesi’⁶³³ yapmıştır. Ayazmalıların çeşitli mekanizmalarla tersine göçe zorlanmaları yerel yönetimce arzulanır gibidir:

-“Zaten o parayı rüyalarında göremezler, memleketlerine gitsinler işte 60,000 YTL, oralarda süper para⁶³⁴”.

-“Çoğu nereye gidiyor biliyor musun? Ya memleketine gidiyor ya da Tekirdağ tarafına... Elllerinde 50-60 milyar paralar var. Gidiyorlar 3-5 dönüm toprak alıyorlar, içine bir tane gecekondun yapıyor, etrafını tel örgüyle çeviriyor, hayvancılık yapıyor, eski hayatına geri dönüyor. Ben önüne geçemem ki⁶³⁵”.

5. Yeni Kimlik İnşası : ‘Hepimiz Ayazmanlıyız’

Tahliye edilen bölge halkının şaşırtıcı bir şekilde ‘Ayazmanlı’ kimliğine sarılarak Ayazma’yı efsaneleştirmeleri, kentsel dönüşüm projesinin beklenmeyen bir sonucu olmuştur. Ayazma’nın tüm zorluk ve darlıkları adeta hafızalarda sıfırlanmış, hatta Afganistan’a bile gitmeye razı gençlik görüldüğü üzere Ayazma’yı ‘hazine’ ilan etmiştir. Ayazma’da var olan komşuluk ilişkileri ve dayanışma kültürünü çözerek ve yeniden iskân edilenleri damgalayıp kültür ve yaşam biçimlerini aşağılayarak “apartman yaşamına uygun medeni insanlar” yaratma amacını güden kentsel dönüşüm projesi böylece paradoksal bir biçimde Ayazma nüfusunu hiç olmadığı kadar “Ayazmanlı” yapmış, Ayazma üzerinden kuvvetli bir kimlik inşa etmiştir⁶³⁶. Yaşamakta oldukları mağduriyetlerin çıkış noktasını Ayazma’dan gelmiş olmaya bağlayan nüfus, mağduriyetlere karşı mücadelelerini “Ayazmanlı” kimliği üzerinden yapmaya başlamıştır. Eski site

⁶³² age.

⁶³³ Küçükçekmece Belediyesi Kentsel Dönüşüm Birimi görevlisi.

⁶³⁴ Küçükçekmece Belediyesi üst düzey yöneticisi.

⁶³⁵ Küçükçekmece Belediyesi Kentsel Dönüşüm Birimi Başkanı.

⁶³⁶ Cihan Uzunçarşılı Baysal, ‘Ayazma’dan Bezirgânbahçe’ye: Yeniden İskânın Yarattığı Kültürel Mağduriyetler ve Yeni Kimlik İnşası’, Dosya 16:-kültür ve mekân, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ekim 2009.

yöneticisinin ve okul müdürünün esefle dile getirdikleri üzere Ayazma nüfusunun bölünmeden toplu olarak aynı siteye yerleştirilmesi “eritilmelerini” önlemiş ve “medenileştirme misyonunu” sekteye uğratmıştır.

Paralel bir kimlik inşası Kahire’nin gecekondu bölgesi Bulak halkının yeniden iskânında da ortaya çıkar. Sedat’ın 1979-81 yılları arasında modern bir Kahire inşa etme planı sonucunda 5000 kadar Mısırlı aile Kahire merkezdeki Bulak’tan tahliye edilerek iki farklı mahalledeki sosyal konutlara yerleştirilirler⁶³⁷:

“Yeniden iskân edilenler, devletin ve ez-Zaviye’lilerin kendilerini damgalamaları ve düşmanca tavırları karşısında ortak tarihlerini ve aynı coğrafyaya olan aidiyetlerini yeniden keşfetmişlerdir. Bulak’tayken kimliklerini doğup büyüdüğü köylerle tanımlayan insanlar için, yeniden iskandan sonra Bulak, aidiyet duygularının referans noktası olmuş, diğer kimliklere kıyasla ön plana geçmiştir⁶³⁸”.

Yeniden iskân sonucu, aynen Ayazmalılar gibi Bulaklılar arasındaki sosyal ağlar ve birliktelikler de çözülmüştür ancak günlük sohbetler ve türkülerde mekân olarak Bulak’a bağlılık dile gelmeye devam eder. Ayazmalılar da bir araya gelişlerinde kayıp cennet Ayazma’yı dillendirir, ağıtlar yakarlar. Evlerindeki plastik çiçekler ve doğa posterleri ile Ayazma’yı yaşamlarında tutmaya çalışırken, Ayazmadaki ‘Ağrılı’da, ‘Mardinli’ de, ‘Batmanlı’ da...Ayazma’da hiç olmadığı kadar, Bezirganbahçe’de ‘Ayazmanlı’ olur⁶³⁹.

Ayazma özleminin iyice su yüzüne çıktığı anketlerde, Ayazmalıların Bezirganbahçe’de mutlu oldukları savına sarılan yerel yönetim araştırmacıları, Ayazmalıların düşüncelerini ‘öğrenilmiş çaresizlik’ gibi modernist açıklamaların ardına sığınarak açıklamaya çalışsalar da, bizzat kendi yorumları, artık iyice belirgin olan ve saklanamayan bir gerçeğin itirafından başka bir şey değildir:

⁶³⁷ Farha Gannam, ‘Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire’de Yeniden İskan ve Yerel Kimlikler’, s.165-191, Ayşe Öncü-Petra Weyland, Mekan, Kültür, İktidar, İletişim, İstanbul, 2007.

⁶³⁸ age s.176-177

⁶³⁹ Bkz: <http://www.ivmedergisi.com/ivme-dergisi-kentsel-donusum-roportaji-ayazma-mahallesi.html> , 2. video

‘...ankete katılanlar Bezirganbahçe’de yaşamdan mutlu oldukları halde, ‘kira ve fatura giderleri’ olamayan ya da minimum değerlerde olan Ayazma-Tepeüstü bölgesini özlemekte ve ‘komşuluk’ ilişkilerini aradıklarını belirtmektedirler⁶⁴⁰,’

‘Minimum değerlerdeki’ Ayazma’nın ‘modern’ TOKİ sitesinde neden hala özleildiği sorusu yerel yönetim ve yetkililer tarafından inceden inceye sorgulanması gereken bir durumdur, hele söz konusu olan mekân, tüm eksikliklerinin yanında, incelediğimiz üzere, yetersiz alt yapı hizmetleri ve sağlıksız çevre koşulları nedeniyle yüzlerce çocuklu bir çocuk mezarlığı da üretmiş ise. Öte yandan, eskiyi özlemeye devam ederek ne kadar mutlu olunabileceği çelişisini de yerel yönetim kendi anketleri üzerinden tekrar düşünmelidir.

VIII. SONUÇ

‘‘Kent hakkının demokratikleştirilmesi ve onun iradesini uygulayacak daha geniş çaplı toplumsal bir hareketin inşası, evsiz bırakılanların, uzun zamandır onların kontrolüne verilmeyen denetimi geri alabilmeleri ve yeni kentleşme tarzları kurabilmeleri için zorunludur. Lefebvre, devrimin - kelimenin en geniş anlamıyla- kentli olması gerektiğinde, yoksa hiçbir şey olmayacağına ısrar etmekte haklıydı⁶⁴¹.’’

David Harvey

Neoliberalizmin her alanda hâkimiyetini ilan ettiği çağımızda küreselden yerele inerek barınma hakkı ve konut hakkı mağduriyetlerine dikkat çekmek ve dünya çapındaki paralellikleri ortaya koymayı amaçladık. İstanbul yerine Mumbai veya Kahire ya da Pekin yazsaydık ya da Ayazma yerine Oscar ödülleri bize tanıttığı Dharavi yazmış olsaydık çıkan sonuç pek farklı olmayacaktı. Önceki dönemin yasaları ve uluslar arası mevzuatı bugünkü uygulamalarla karşılaştırarak

⁶⁴⁰ Sırma Turgut-Eda C. Ceylan, Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı, İstanbul,2010,s.163.

⁶⁴¹ David Harvey, ‘The Right to the City’, New Left Review 53, September.-October 2008 <http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2740>
David Harvey, ‘Kapitalist Kent’, (çev: Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009,s.202.

yürüttüğümüz ve mağdurların seslerine içerden kulak verdiğimiz bu araştırma sonucunda yeni dünya düzenini gözler önüne sermek istedik. Yeni düzende, kapitalizmin kentsel rantlar üreterek kendini ürettiğini ve böylece ayakta kalmayı başardığını söyleyebiliriz. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, önce Lefebvre sonra Harvey ve diğer araştırmacılar kapitalizmin bu becerisine dikkat çekerler. Ama ne pahasına?

Türkiye’den bakarsak, baştaki bölümlerde incelediğimiz üzere, Türkiye’deki gecekondular ve ucuz konut açığı bir sonuçtur, çok paradoksal gelse de, özellikle 50’li yıllardan itibaren 2000’lere kadar devlet tarafından üretilmiş bir çözümdür. 1950’lerde, ucuz emek gücü sayesinde fabrikalarının çarklarını çevirebilen bir düzen, sanayileşmesini gecekondular üzerinden kurmuştur. Emekçilerin ucuz konut hakkını bir sosyal devlet politikası olarak benimsemek ve özellikle ilk Kalkınma Planları tarafından ortaya konan gerçeklerin ışığında bir sosyal konut politikası yapılandırmak yerine, hazine arazilerinin gecekondular mahallelerine dönüşerek barınma hakkının böyle maliyetsiz bir yöntemle yerine getirilmesine devlet sırtını dayamış, gecekonduları görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Oysa gecekondunun bir yoksulluk sorunu olduğu ve arsa üretimi, af vb. gibi araçlar ile çözümlenemeyeceği ilk planlardan da anlaşılmaktadır. İçi ekonomik sosyal politikalar ile doldurulmamış bir yasanın, 775 sayılı Yasa gibi detaylı ve sosyal adaletli bir yasa bile olsa, soruna ilaç olamayacağı açıktır, nitekim incelediğimiz gibi 775 de çözüm üretememiştir. 80’lerden itibaren ise yine başka bir sorun gecekondular üzerinden çözümlenmiş, gecekondular nüfusları kentsel rantta ortak edilerek dönemin ekonomik darlıkları karşısında memnuniyetsizliklerinin giderilmesi sağlanmış, ayrıca sistem içinde tutulmaları da bu şekilde mümkün kılınmıştır. 80’lerin ortaları ile 90’lar, Doğu ve Güney Doğu’daki düşük yoğunluklu bir iç savaşın sonucunda köy yakma, devlet ve PKK şiddeti, zorla yerinden etme gibi etmenlerin tetiklediği travmatik bir içgöç sahne yıllardır. İstanbul açısından, içgöçle hazırlıksız gelen yoksul ve yoksun nüfuslar ucuz konut ihtiyaçlarını kentin tarihi bölgelerindeki çöküntü alanlarında (Tarlabaşı, Fener, Balat, Ayvansaray, Süleymaniye, Kumkapı...) veya Ayazma

gibi çeperlerdeki gecekondü bölgelerinden sağlamışlardır. Bu yıllarda İstanbul, çadır ve barakalar ile dolmamışsa, bunu yukarıdaki mahallelerdeki uygun barınma şartlarına borçludur. Öyleyse, çok paradoksal bir şekilde, hemen her dönemde gecekondü bu ülke için ‘sorun’dan ziyade ‘çözüm’ olmuştur diyebiliriz. Ne zamana kadar?

Kentsel rantın bütçe açıklarının finansmanında kullanılacağı, küresel kent hayallerinin İstanbul’u sahneye çıkarttığı, sanayinin kenti terk etmeye başlayarak İstanbul’un sanayi kentinden ziyade turizm kenti, finans merkezi vb. işlevlerle yapılandırılmaya başlandığı yıllara kadar. Bu yıllara kadar gecekondü mahallelerine göz yumulmuştur. Giderek genişleyen kentin çeperlerinin merkezi konuma gelmeleriyle, gecekondü yerleşimleri göze batmaya başlar, tıpkı potansiyel turizm merkezleri olarak tarihi bölgelerdeki mahalleleri gibi. Üstelik bu dönemde ucuz işgücüne de artık ihtiyaç kalmamıştır. Gayrimenkul ve emlak sektörleri ile işbirliğindeki iktidarın gözünde, bu yerleşimlerde yaşayanlardan ziyade yerleşimlerinin arsaları önem kazanır. Yasalardan da okuduğumuz gibi, önceki dönemlerin plan ve yasalarının öznesi gecekondü sakini iken, son dönem yasalarının öznesi gecekondü alanı olur; özne olarak ‘mekân’, özne olarak ‘insan’ın önüne geçmiştir. Bu yerleşimlerin sakinleri yok sayılarak, yerleşim yerleri boş arsalarmış gibi her türlü imar planı yapılmaktadır. Yine bu dönemde, mücadele edilmesi gerekenin yoksulluk ve yoksulluğun ardındaki şartlar olduğu tamamen göz ardı edilerek, mücadele bambaşka bir alana çekilir; gecekondü her çeşit suç yatağı, gecekondülü da potansiyel suçlu ilan edilerek gecekondüye savaş açılır, yoksulluğa değil. Gecekondü şimdi ‘sorun’ olmuştur. Araçsallaştırılarak TOKİ’nin hizmetine sunulan yasalarla TOKİ’nin müdahale alanı genişletilir, gücü arttırılır ve TOKİ neredeyse ülkenin tüm topraklarının tek karar verici erki olur. Hukuk ve sosyal adalet yaralanmıştır. 30’lardan başlayarak devam edegelen barınma ihtiyacına bakış, 2000’lerde ‘barındırmama’, ‘yıkma’, ‘zorla tahliye’ ve ‘yerinden etmeye’ dönüşür. TOKİ’lere yeniden iskân, çözüm değil bir dizi çözümsüzlük ve mağduriyet üretir; öte yandan mücadele alanı yanlış seçildiğinden, yoksulluk da katmerleştirilerek apartman konutlarına taşınmış olur.

TOKİ konutlarının çağdaş konut gereksinimlerine yanıt vermediği de yine yukarıda Bezirganbahçe mağduriyetleri ile uluslararası mekanizmalar bağlamında gösterilmiştir. Apartman çağdaşlık demek değildir, bir konut biçimidir.

Araştırmada yakinen görüldüğü üzere bugün merkezi ve yerel iktidarların gerçek niyeti dar gelir gruplarının mahallelerinin iyileştirilmeleri ya da bu gruplara ‘elverişli konut hakkı’ kriterlerinde ev sağlamak değil, mahallelerin kıymetlenen arazilerine el koymaktır. Bu nedenle mahalle yıkımları uzun süre gündemden düşmeyecektir. Kent giderek ayrıştırılmış, tek boyutlu, tek sınıflı, tek renkli yeknesak bir sterillik ile sermayenin hizmetine sunulurken, tüm sosyal ve kültürel boyutlarıyla, yıllar boyu oluşmuş dayanışma ve komşuluk ilişkileriyle, sosyal bağları, yerleşik kültür pratikleri ile bir yaşam alanı olan mahalle yok edilmektedir. Oysa kent çoğulcu, çok kültürlü, çok sesli... olmalı kentsel politikalar Kentsel Şart’ta dile geldiği üzere, bu doğrultuda inşa edilmelidir:

‘Kentsel politikaların temel amacının sosyal ve mekânsal uyum olduğunu bir kez daha vurguluyoruz. Kentlerimiz ve kasabalarımız, her türlü sosyal ortamdan gelen insanların her gün birbiri ile harmanlandığı ve insanların yaşadığı, çalıştığı, çok nesilli, çok kültürlü ve çok dinli yerlerdir⁶⁴².’

Araştırma boyunca incelediğimiz üzere, barınma her ne şekilde olursa olsun (yasadışı iskân ve işgal de dâhil), uluslararası insan hakları hukukunda mülkiyetten bağımsız bir haktır. Barınma hakkının geliştirilerek bu gün geldiği noktadaki tanımı ile yaşamaya elverişli konut hakkı, temel bir insan hakkıdır. Kentsel dönüşüm her ne kadar kanunlar vasıtasıyla uygulandığından yasal gözüke de meşru değildir çünkü bir insan hakkı olan konut hakkını ihlal etmektedir. Ancak, sadece elverişli konut ya da barınma hakkını ihlal etmekle kalmamakta, bunun ötesinde bir başka hakkı, kişinin kendi yaşamını kendinin istediği biçimde, istediği yaşam pratikleri ve sosyal ve ekonomik ilişkilerle seçme hakkını da ihlal etmektedir. Kentin nimetlerinden, olanaklarından eşit paylaşım talep etmenin ötesinde, yaşadığı mekânı ve kenti kendi arzuları doğrultusunda

⁶⁴² <http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf>

şekillendirme hakkı olarak burada bambaşka bir insan hakkı ortaya çıkar. Ayazmalının Bezirgânbahçe'ye, Sulukuleli'nin Taşoluk'a gitmeme isteği demokratik bir haktır, Başbüyükülülerin burunları dibine dikilen 'kentsel silolar'da yaşamak istememeleri de. Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat Ayvansaray ve diğerleri yenilenirken bu yenilemenin nasıl yapılması gerektiğine ev sahibi, kiracısı orada oturanların karar verebilmeleri, ya da Ataköylülerin sahillere, sanatseverlerin Emek Sineması'na sahip çıkmaları veya kentlilerin 3. Köprüye karşı durmaları da böyle bir hakkın meşru talepleridir. Neoliberal politikalarla şekillenen küresel kentteki mağduriyetlerin ortaya çıkardığı bir bireysel ama daha çok kolektif bir hak olarak bu hakkın adı 'Kent Hakkı'dır. Harvey, şöyle tanımlar:

“Ne tür bir kent istediğimiz sorusu ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve arzulanan estetik değerler sorusundan ayrılamaz. Kent hakkı, kent kaynaklarına ulaşma özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Kentlerimizi ve kendimizi yapma ve yeniden yapma özgürlüğünün en değerli ama aynı zamanda en çok ihmal edilmiş insan haklarımızdan biri olduğunu ileri sürmek isterim”⁶⁴³

Öyleyse insan haklarına dayalı demokratik bir kentin inşası ancak sakinlerinin karar mekanizmalarında katılımcı oldukları bir kent üzerinden kent hakkının tesisi ile mümkündür.

Ve bugün İstanbul'daki mücadele de konut hakkının ötesinde bir kent hakkı mücadelesi, kısaca, bir demokrasi mücadelesidir. Ayazma, en başından kaybedilmiş bir mücadele alanı olarak ama aynı zamanda mağduriyetlerinin görünür olmasından dolayı da ders çıkarılacak bir örnek olarak kentsel dönüşüm mahalleleri halklarının önünde durmaktadır⁶⁴⁴. Ayazma'nın yok olması ve halkının yoksulluk ve yoksunluğa mahkûm edilmesi, örgütlü mücadele etmedikleri takdirde kendilerini bekleyen kaderi diğer mahallelere işaret

⁶⁴³ David Harvey, 'The Right to the City', New Left Review 53, September.-October 2008 <http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2740> (yazarın çevirisi)

Türkçesi: David Harvey, 'Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009.s.182.

⁶⁴⁴ Bknz Tozkoparan Derneği el ilanı

etmektedir. Bu yönüyle Ayazma halkı kendi mağdur olmuş olsa bile kentsel toplumsal mücadeleyi beslemektedir.

İstanbul'da TOKİ ve yasaları vasıtasıyla uygulanmakta olan ve kentin kapılarını emekçiler ile alt gelir gruplarına kapatan, antidemokratik bir şekilde kenti salt üst gelir gruplarının arzuları doğrultusunda yeniden tanzim eden kentsel dönüşüm uygulamaları, neoliberal iktidarın yeni iskân politikası olarak hedefe kentin yoksulları ile emekçilerini koymuştur. Ancak bundan öte, kentin kendisi de hedeftedir çünkü giderek ayrışan, giderek bölünen ve sadece belirli sınıfların hizmetine sunulan kent tahminlerin aksine emniyetli bir yer olmayacaktır. Adil kent emniyetlidir, adaletsizliklere kucak açan ve kamplaşan bir kent değil. Bu nedenle TOKİ Modeli çökmeye mahkûmdur; ya kent ile birlikte çökecek ya da demokrasi kazanıp, kenti yeniden inşa edecektir ama bu kez TOKİ olmadan.